

Academia de Științe
a Moldovei

Institutul de Filologie

REVISTĂ DE LINGVISTICĂ ȘI ȘTIINȚĂ LITERARĂ

Fondată în 1958.
Apare de 3 ori pe an.

Nr. 1–2 (241–242)

2009

ianuarie–aprilie

S U M A R

LITERATURĂ CONTEMPORANĂ

3 NICOLAE BILEȚCHI, *Constantin Loghin*

8 ION CIOCANU, *Vremea și rostul sintezelor*

TEORIE ȘI METODOLOGIE LITERARĂ

13 CAROLINA CĂRĂUȘ, *Figurativul ca modalitate de lirizare a narațiunii heterodiegetice*

MORFOLOGIE ȘI SINTAXĂ

22 ALEXANDRU DÎRUL, *Reflecții asupra structurilor cu așa numita dublă negație*

29 ANGELA SAVIN-ZGARDAN, *Motivația apariției locuțiunilor verbale în limba română*

34 NATALIA BUTMALAI, *Microsistemul verbelor poziționale în limba română*

IN MEMORIAM – ACAD. SILVIU BEREJAN

40 TEODOR COTELNIC, *Neobosit propagator și organizator al științei lingvistice*

ORTOGRAFIA LIMBII

46 VICTOR CIRIMPEI, *Argument anti „f” din „a” și „sunt”*

SEMANTICA LIMBII

53 DUMITRU IRIMIA, *Direcții de semnificare ale semnului poetic AER în creația poetică eminesciană*

63 ELENA CONSTANTINOVICI, *Structura semantică vs. structura actanțială a verbului în limba română*

67 VIOLETA UNGUREANU, *Restricții semantice privind transformările diateziale*

72 LUDMILA ZBANȚ, *Semantica scalară a unităților frazeologice*

77 VALENTINA BOTNARIUC, ALA SAIENCO, *Configurația elementelor spațiale în pastelurile lui V. Alecsandri*

81 LUDMILAHOMETCOVSKI, *Fenomenele sinonimiei și antonimiei în terminologia dreptului comunitar*

SEMANTICA DISCURSULUI

87 OLGA COSOVAN, *Cîmpul conceptual în raport cu sistemele semiotice*

90 LILIA TRINCA, *Calcul inferențial (în baza discursului publicitar)*

95 NATALIA MUCERSCHI, *Conținuturi implicite în discursul publicitar*

ONOMASTICĂ

98 MARIA COSNICEANU, *Aspecte semantice ale studierii numelor de persoane*

102 MARINA BELOUS, *Aspecte semantice ale numelui propriu*

LEXICOLOGIE ȘI TERMINOLOGIE

104 LIUBA AGAPI, *Clasificări ale elementelor de limbă de expresie a emotivității*

108 NICOLETA BOTEZ, *Aspecte ale dinamicii terminologiei turismului în limba franceză contemporană*

FONETICĂ

- 114 GABRIELA FRUNZĂ, *Interacțiunea dintre vocale și triftongul [iau] în limba română literară și rostirea spontană*

RECENZII

- 118 ION DUMBRĂVEANU, *Studiu de derivatologie romanică și generală*, Chișinău, 2008, 250 p. (VASILE BAHNARU)
121 ALIONA GRATI, *Romanul ca lume postbabelică. Despre dialogism, polifonie, heteroglosie și carnavalesc*, Chișinău, Gunivas, 2009, 254 p. (ALEXANDRU BURLACU)

OMAGIERI

ACADEMICIANUL MIHAIL DOLGAN – SEPTUAGENAR

- 125 ION DRUȚĂ, *Pădurarul Mihail Dolgan*
127 VASILE SPIRIDON, *Tropisme identitare*
129 VITALIE RĂILEANU, *Dincolo de timpul trecut al manuscriselor de poezie*
131 *Grigore Botezatu la 80 de ani* (NICOLAE BĂIEȘU)
137 *Maria Onofraș – sexagenară* (LIDIA VRABIE)

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

- 139 Colocviul Internațional *Semantica limbii și semantica discursului: interpretare și descriere*, în memoria acad. Silviu Berejan

Manuscrisele și corespondența se vor trimite pe adresa:
Bd. Ștefan cel Mare și Sfint, nr. 1 (biroul 417), MD-2001, Chișinău, Republica Moldova.
E-mail: revista_lsl@hotmail.com; tel.: 27-27-19.

Orice material publicat în R.L.Ș.L. reflectă punctul de vedere al autorului. Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui articol aparține în exclusivitate semnatărilor. Manuscrisele nepublicate nu se recenzează, nu se comentează și nu se restituie. La solicitarea autorilor, unele articole sunt publicate cu î din î în corpul cuvântului.

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef:
dr. **Ana Bantș**

Responsabili de ediție: dr. hab. **Ion Ciocanu**, dr. **Victor Cirimpei**, **Veronica Rotaru**

Membri ai colegiului:

dr. hab. **Nicolae Băieșu**
m. c. al A.Ș.M. **Nicolae Bilețchi**
dr. hab. **Alexandru Burlacu**
acad. **Mihai Cimpoi**
dr. hab. **Ion Ciocanu**
acad. **Haralambie Corbu**
acad. **Mihail Dolgan**
dr. hab. **Anatol Gavrilov**
acad. **Constantin Popovici**

dr. **Ion Bărbuță**
dr. **Anton Borș**
m. c. al A.Ș.M. **Anatol Ciobanu**
dr. hab. **Elena Constantinovici**
dr. hab. **Alexandru Dîrul**
dr. hab. **Anatol Eremia**
dr. hab. **Marcu Gabinschi**
dr. hab. **Vasile Pavel**
dr. **Ana Vulpe**

COMITETUL INTERNAȚIONAL DE REDACȚIE

Constantin Bahnean
Eugen Beltechi
Ion Horia Bîrleanu
Klaus Bochmann
Michel Contini
Stelian Dumistrăcel

Victor Gațac
Klaus Heitmann
Dumitru Irimia
Vitalie Marin
Lorenzo Massobrio
Dan Mănuță

Gheorghe Moldoveanu
Carmen Gabriela Pamfil
Rajmond Piotrowski
Marius Sala
Nicolae Saramandu

Secretar responsabil de redacție
Clarisa Vîju

LITERATURĂ CONTEMPORANĂ

NICOLAE BILEȚCHI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

CONSTANTIN LOGHIN

Istoricul literar Constantin Loghin (pseudonim: C. Frunză) s-a născut la 4 septembrie 1891 în comuna Budineț, jud. Storojineț, azi regiunea Cernăuți, și a decedat la 23 februarie 1961 la Gura Humorului. Este fiul răzeșilor Rozalia și Leon Loghin. Absolvent al liceului „Aron Pumnul” din Cernăuți (1912) și licențiat al Facultății de Litere și Filozofie a Universității din același oraș (1919). Profesor la Școala Reală Superioară din Cernăuți (1920-1940), la liceul „Matei Basarab” din București (1940-1941), la Liceul Comercial și la Colegiul Național „Diaconovici Loga” din Timișoara (1944-1949), la Școala Pedagogică din Gherla (până în 1957). Membru al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina prin intermediul căreia a propagat mișcarea literelor din acest ținut aflat secole la rând sub ocupație străină. Președinte al Societății Scriitorilor Bucovineni (din 1938).

Autor al unei importante istorii literare, a unor impunătoare antologii de texte artistice, de profiluri bine conturate de scriitori, Constantin Loghin a fost, înainte de toate, un profesor veritabil de liceu, unul de tipul lui Eugen Lovinescu care, cum se știe, a făcut studii științifice de reală valoare nedespărțindu-se niciodată de catedra liceală. L-a interesat în primul rând fenomenul literar bucovinean influențat covârșitor de culturile germană și slavă răsăriteană, dar rămas totuși, în intuiția lui, unul de esență românească. Avea în acest sens perfectă dreptate cercetătoarea bucovineană Alexandrina Cernov, bazându-se pe această intuiție a lui C. Loghin, afirmă după mai bine de trei sferturi de veac că „cele două culturi – germană și slavă răsăriteană – atât de diferite, prin esența lor, au tins mereu să-și pună amprenta pe ființa scrisului românesc din această provincie, dar nu au reușit decât parțial, făcând-o puțin mai retardată, nu însă și înstrăinată de literatura din țară” (Alexandrina Cernov. *Pentru o istorie a culturii și literaturii române din Bucovina*// Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina. 1775-1918. (În legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, Editura Alexandru cel Bun, 1996, p. 6).

În această atmosferă eterogenă aprecierea justă a faptului cultural capătă o importanță deosebită. Profesorul de liceu Constantin Loghin, care preda literatura română din Bucovina, a înțeles că trebuie să mizeze pe faptul românesc din acest ținut, să-l desprindă de cel slav ori german și să-i determine valoarea intrinsecă. L-a interesat înainte de toate faptul de ordin didactic, atât din cauza că era de profesie profesor, cât și din motivul că, în concepția lui, „progresul literaturii stă în directă dependență de bunăstarea școlilor” (C. Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina...* p. 30). Savantul Constantin Loghin, care și-a propus să materializeze pledoaria lecțiilor sale și într-un volum de istorie a literaturii române din Bucovina, înțelege că o entitate de sinestătătoare, nu a putut începe acest studiu altfel decât intuind valoarea intrinsecă a faptelor didactice românești și urmărind prin ele miracolul încorporării procesului literar în devenire.

Constatarea în cauză pare să vină în contradicție cu afirmația făcută cu un deceniu și jumătate mai târziu de către George Călinescu, care vedea în Bucovina nu atât o literatură,

cât un frământ cultural: „În Bucovina, zicea el, mișcarea culturală a fost totdeauna vie” (George Călinescu, *Istoria literaturii române. De la origini până la prezent*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura „Minerva”, 1988, p. 640). Dar nu e nici o contradicție, căci ambii autori, animați de aceleași scopuri, au folosit în cercetare doar modalități de analiză diverse. G. Călinescu, având la îndemână o literatură de acum constituită, s-a ocupat de ea prin prisma sincronică, folosind, cum spune într-o scrisoare către Al. Rosetti, „o priveliște de sus” și oprindu-se numai la figurile proeminente, unicele în stare să contureze personalitatea literaturii române. Autorul *Istoriei literaturii române din Bucovina...* Constantin Loghin, având în față o literatură încă în devenire, s-a văzut obligat să adopte principiul diacronic de cercetare, să studieze microscopic lăstarii poetici ai frământului cultural și să încropească din ei un proces artistic. Astfel, G. Călinescu și-a ales figurile proeminente din contextul întregii colectivități scriitoricești a României, pe când C. Loghin și-a extras elementul artistic doar din întreg frământul cultural al Bucovinei. Eminescu nu s-a putut înălța altfel decât pe soclul alcătuit din scriitorii de până la el; scriitorul bucovinean Mircea Streinul, pe care G. Călinescu îl numește în a sa *Istorie...* „sufletul poeziei bucovinene tinere” și „... întemeietorul grupării «Iconar»” (p. 906), nu a putut apărea din altceva decât dintr-o veritabilă mișcare culturală antecedentă, care mișcare îl ține încă într-un con de umbră („...hibriditatea și lipsa de gust înăbușe totul” (p. 907), va spune în continuare același G. Călinescu).

În concepția lui Constantin Loghin, literatura română din Bucovina a prins glas în frământul cultural datorită faptului că „a fost scrisă de scriitori bucovineni și este ecoul durerilor și năzuințelor noastre, că a fost, cel puțin în timpurile mai îndepărtate, singura hrană sufletească a câtorva generații românești din Bucovina, că a fost singurul far luminos, către care căuta scăpare corabia rătăcitoare a românismului din Bucovina”. „... Chiar numai acest fapt, zice el în continuare, ne dă tot dreptul ca să numim literatură bucovineană tot ce s-a scris în această țară de la anexare (1775) până la Unirea cu patria-mumă (Loghin, Constantin *Istoria literaturii române din Bucovina...* p. 15). Într-un cuvânt, la capătul exercițiului de instruire el a înțeles că ceea ce urmărește în lecțiile sale prin intuiție – încropirea procesului literar – s-a adevărit. Concluzia pedagogului Constantin Loghin a fost atât de importantă, încât n-a putut să nu fie luată ca punct de pornire și de savantul Constantin Loghin. *Istoria literaturii române din Bucovina...* începe chiar cu fraza care exprimă gândul la care el, eliptic, a ajuns în cadrul prelegerilor sale pedagogice îndelungate: „O literatură a Bucovinei a existat”.

Această operă capitală a fost precedată de o serie de lucrări care au avut menirea de a oferi date literare importante, de a prezenta schițe mai mult sau mai puțin complete ale unor stări artistice impunătoare, de a puncta evoluția unui gen sau altul: profilul artistic *Ion Grămadă* (1924) antologia *Scriitori bucovineni* (1924) volumul de sinteză *Istoria literaturii române (De la început până în zilele noastre)* (1926) și alt. Dimensiunile faptelor literare sunt proiectate, cum vedem, atât pe un fundal regional, cât și pe unul general românesc, având menirea de a diviza organic procesul literar, așa cum a evoluat el. „... O dată cu unirea de la 1918, constată C. Loghin s-a încheiat epoca literaturii bucovinene provinciale, menită să treacă în domeniul istorie, rămânând ca literatura ce se scrie de la 1918 în această provincie a României Mari, să fie integrată în istoria literaturii românești...” (C. Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina...* p. 15-16).

Așadar, autorul pornește de la ideea sugerată de starea de facto din provincie că în literatura română din Bucovina nu există un proces artistic unitar, ci două: procesul, cum zice autorul, provincial, sau, cum zicem noi azi, regional, și procesul general românesc considerat ca fiind împlinit. Divizarea impune, evident, modalități specifice de analiză, căci

una e când ai de a face cu un proces în devenire și cu totul alta – când acesta e considerat în linii mari constituit.

Perioada cea mai grea, dar și cea mai valoroasă în statornicirea literaturii bucovinene, e, desigur, aceea de încropire a procesului artistic regional. Aici autorul adună scrupulos și pune la contribuție tot ce poate conduce la constituirea procesului literar: folclorul, cronografia, calendarele, ziarele, revistele, societățile de creație, rolul literaturii din Țară, influențele străine, factorii politici și economici, probitatea consumatorului de valori literare, interacțiunea altor arte etc.

Folclorul, în accepția lui C. Loghin, avea darul de a pregăti concepția artistică a viitorilor scriitori, de a-i iniția în problemele de măiestrie literară. Despre opera lui S. Fl. Marian autorul afirmă în bună cunoștință de cauză că „... îi lipsea doar poezia” pentru ca autorul ei „... să poată fi considerat Homerul nostru” (p. 183).

Amintirea cronicilor aducea ideea de istorism, de necesitate a îmbinării rodnice a tradițiilor și inovației în actul artistic, ceea ce pentru o literatură în devenire, cum era cea din Bucovina dintre anii 1775-1918, era de o importanță primordială.

Reprezentările teatrale, care aveau loc când spontan, când în mod organizat, aveau o influență atât de mare asupra tineretului, încât îl determina să se apuce de scris. „Acuma, își amintește studentul de atunci T. V. Ștefanelli să fi văzut biblioteca studenților cât era de căutată și cum piesele publicate de V. Alecsandri, C. Negruzzi, M. Millo și de alți autori erau citite și răsцитite de studenți. Intrase o boală între noi a repeta cântece și fraze din teatru, a «face» poezii și a scrie chiar piese de teatru pe care le arătam pe întrecute unul altuia”.

Desigur, cele mai efective mijloace de orientare a frământului cultural spre încropirea unei literaturi în devenire au avut-o contactele directe dintre scriitorii din Țară și cei din Bucovina, societățile culturale și publicațiile periodice. Nu toate datele despre această integrare au putut fi incluse de autor în istoria în cauză, dar aceasta nu vorbește despre caracterul infim al unora dintre ele. Dimpotrivă, autorul revine mai târziu la ele, editându-le în mod integral în volume aparte, cum ar fi *Anul 1848 în cultura și literatura Bucovinei* (1926), *Antologia scrisului bucovinean* în două volume (1938), *Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina. 1862-1932, schiță istorică* (1932) ș. a.

Rolul unor periodice bucovinene (ziarul *Bucovina*, spre exemplu) a fost uneori atât de mare, încât critica le-a asemuit cu unele publicații programatice de talia *Daciei literare* care au orientat, la timpul lor, întreaga literatură română. Faptul a fost confirmat chiar de marele N. Iorga. „«*Bucovina*», zice el, ajunge a fi și o revistă literară cum nu mai era alta, un fel de urmare – fără conducere și neconținută colaborare din partea lui Kogălniceanu – a «*Daciei literare*» de *odinioară*” (N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, vol. III, p. 20). Dacă, potrivit lui G. Călinescu, *Dacia literară* a avut un merit deosebit tinzând să realizeze dorința „ca românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți” – și a realizat-o – cu atât mai mare a fost meritul *Bucovinei* care a realizat același scop, având pe atunci în față un material încă inform și fluid ce se impunea a fi organizat pe principii artistice. Un scop similar l-a realizat în continuare și revista bucovineană *Junimea literară*, erijându-se pe parcurs într-o o altă revistă românească de mare prestigiu – *Sămănătorul*.

Procesul constituirii organizației scriitorilor bucovineni evolua pe calea evidențierii tinerelor talente din ceea ce G. Călinescu numea frământ cultural și pe calea asimilării scriitorilor din Țară care și-au făcut studiile la Cernăuți și au rămas în acest oraș sau au venit din dorința de a-și da concursul la prosperarea culturii bucovinene, cum au făcut-o, bunăoară, A. Pumnul ori D. Petrino. Către anul 1918 când, după opinia lui C. Loghin, „s-a încheiat epoca literaturii bucovinene provinciale”, procesul acesta de asimilare era deosebit

de intens și vorbea parcă de la sine despre tendința organică a literaturii bucovinene de a conviețui reciproc cu cea din Țară. Faptul ca atare impunea necesitatea clarificării problemei: ce înțelegem prin noțiunea de scriitor bucovinean. „Pentru a curma discuții contradictorii, atrăgea atenția C. Loghin, trebuie să lămurim, de la început, pe cine îl considerăm «scriitor român bucovinean»”. „Este, se întreba el, scriitor orice literat care s-a născut în această țară, fiind indiferent unde a trăit și ce a scris? Sau este scriitor bucovinean orice literat, fără privire la locul de proveniență, care numai a trăit și a scris în Bucovina!”

În ce privește ipoteza întâia cred că locul nașterii singur este insuficient pentru stabilirea indigenatului literar... condițiunile esențiale pentru această încetățenire fiind locul petrecerii scriitorului în cea mai mare parte a vieții, dar, mai ales, în timpul creației literare, opinia contemporanilor în această materie și subiectul scrierilor.

Astfel D. Petrino, A. Pumnul, cu toate că s-au născut aiurea, rămân scriitori bucovineni, iar Scavinschi, S. Bodnărescu, D. Onciul, cu toate că sunt născuți în Bucovina, unde și-au petrecut copilăria și timpul anilor școlari, tocmai în baza principiului mai sus stabilit nu-i vom considera scriitori bucovineni. Și iarăși, în baza aceluiași principiu, va fi scriitor bucovinean E. Grigorovitză, care s-a născut și a copilărit în Bucovina, a trecut de tânăr în vechiul Regat, unde a rămas până la moarte, dar în scrierile sale a descris împrejurări bucovinene, a adus tipuri caracteristice din Bucovina, a istorisit întâmplări de aici și a plâns cu atâta duiosie după trecutul românesc al acestei țări” (C. Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina...*, p. 17-18).

Bazată pe un material factic inedit, strict proporționată și patent articulată, *Istoria literaturii române din Bucovina. 1775-1918 (În legătură cu evoluția culturală și politică)* de C. Loghin s-a distins ca o carte de prestigiu printre celelalte lucrări de acest tip. Analizând-o în contextul *Literaturii române moderne*, vol. I – 1920, vol. II – 1921 de Ovid Densușeanu, *Istoria literaturii române. Epoca veche* (1921) de Sextil Pușcariu, *Introducere în studiul literaturii vechi* (1922) de Al. Procopovici și *Istoria literaturii române moderne* (1923) de G. Bogdan Duică, cercetătorul Dumitru Apetri constată că ea e net superioară „ca sursă informativă, dar în primul rând ca nivel de interpretare a fenomenelor și evoluției literare” (Dumitru Apetri, *Eseuri și profiluri literare*, Chișinău, 2007, p. 22).

Ar fi nedrept să reducem activitatea lui Constantin Loghin doar la această carte de mare amploare, de profundă importanță și de largă influență. De rând cu ea, el a mai scris o serie de studii foarte necesare pentru cultura Bucovinei care lupta pentru emancipare, pentru trezirea și consolidarea conștiinței naționale: *O sută de ani de la nașterea lui Alecu Hurmuzachi* (1924), *Antologia literaturii române pentru bacalaureat*, vol. I-IV (1938), *Gramatica limbii române*, vol. I-II (1941), a coordonat o serie de lucrări ce țin de tema Eminescu și Bucovina. Dar nu le-am analizat aparte, fiindcă ele, ca niște afluenți mai mici, dar foarte importanți, s-au integrat aproape plenar în aceea albă largă a culturii bucovinene care se numește *Istoria literaturii române din Bucovina. 1775-1918* și care are subtitlul *În legătură cu evoluția culturală și politică*, deosebit de relevant în cadrul celor afirmate. Anume în acest context organic și-au putut da mâna, ca actanți ai procesului literar, dar și cultural, scriitorii de seamă ai timpului Iraclie Porumbescu, Vasile Bumbac, Nicu Dracinschi, George Voevidca, Adrian Forgaci, lingviștii Aron Pumnul și Sextil Pușcariu, oamenii politici ce țin de familiile Hurmuzachi, Flondor, ca să ne limităm doar la câteva exemple.

Prețuită înalt la data apariției, cartea de căpătâi a lui C. Loghin, se bucură și în prezent de aprecieri dintre cele mai favorabile și de perspectivă, cum ar fi cea a cercetătorului G. Bostan, care consideră că ea „poate servi drept premisă pentru elaborarea unor capitole

ale literaturii românești din actuala regiune Cernăuți (Grigore Bostan, *Surse pentru o istorie a culturii noastre*// Plai românesc, 1992, 5 noiembrie).

Profesor de înaltă ținută pedagogică și cercetător de reală valoare științifică, Constantin Loghin a dat la lumină lucrări care au dăinuit peste vremi și continuă și azi, după scurgerea a mai bine de trei sferturi de veac, să rămână surse de referință mult solicitate și înalt apreciate de către cititorii cointeresați de destinele literaturii și culturii române din Bucovina.

Op.: *Istoria literaturii române din Bucovina. 1775-1918 (În legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, 1926; *Scriitori bucovineni*. Antologie, Cernăuți, 1924; *Anul 1848 în cultura și literatura Bucovinei*, Cernăuți, 1926; Antologia scrisului bucovinean (până la unire). vol. I Poezia și vol. II Proza, Cernăuți, 1938; *Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina 1862-1932*, Cernăuți, 1932.

Lit.: Petru Rezuș, *Profesorul Constantin Loghin*// Pagini bucovinene II, 4, 1983, octombrie; Alexandrina Cernov, *Pentru o istorie a culturii și literaturii române din Bucovina*// Constantin Loghin. *Istoria literaturii române din Bucovina. 1775-1918 (În legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, Editura Alexandru cel Bun, 1996, p. 5-9; Grigore Bostan, *Surse pentru o istorie a culturii noastre*// Plai românesc, 1992, 5 noiembrie; Mircea Lutic, *Un mare bucovinean – Constantin Loghin*// Literatura și arta, 1992, 10 decembrie; Dumitru Apetri, *Constantin Loghin, promotor al valorilor culturale*// D. Apetri, *Eseuri și profiluri literare*, Chișinău, Editura „Elan Poligraf”, 2007, p. 20-24.

ION CIOCANU
Institutul de Filologie
(Chișinău)

VREMEA ȘI ROSTUL SINTEZELOR

De fapt, chiar cartea de debut a lui Nicolae Bilețchi, *Elementele epic și liric în dramaturgia sovietică moldovenească* (1972, în limba rusă) a fost una de sinteză în sensul că autorul propunea o evaluare competentă (în limitele ideologiei timpului) a procesului dramaturgic de pe cele două maluri ale Nistrului. Fostul absolvent al Universității cernăuțene, apoi doctorand al Institutului de Literatură Universală „Maksim Gorki” al Academiei de Științe din U.R.S.S. a efectuat, încă în acel tot mai îndepărtat an, o radiografiere a operelor menite montării scenice, plătuite de autori azi uitați ori pe cale de a intra în anonimat, rostul aceluia studiu constând în valorificarea producției dramaturgice a timpului sub aspectul problemei teoretico-literare indicate în titlu. După alte două cărți – *Consemnări critice* (1976) și *Considerări și reconsiderări literare* (1983) – Nicolae Bilețchi a pus în atenția lumii științifice studiul *Romanul și contemporaneitatea* (1984), sinteză – și acesta – a evoluției prozei epice est-prutene de la începuturile ei în cadrul procesului literar din stânga Nistrului până la cele câteva mostre de romane rezistente, ca *Povestea cu cocoșul roșu* de Vasile Vasilache, *Zbor frânt* de Vladimir Beșleagă, *Disc* de George Meniuc, *Singur în fața dragostei* de Aureliu Busuioc, *Vămile* de Serafim Saka, apărute în anii '70, sec. XX.

Și iată-l acum în ipostază de autor al unor *Analize și sinteze* de esență principială și categoric nouă. Dacă în 1972 exegetul continua cercetarea dramaturgiei „sovietice moldovenești” în condițiile faimosului „realism socialist”, iar în 1984 mergea pe urmele eruditului și meticulosului Vasile Coroban cel din studiul epocal (într-un sens) *Romanul moldovenesc contemporan* (1969), de data aceasta Nicolae Bilețchi, fără să ignore contribuția colegilor-critici și istorici literari, nu atât continuă pe cineva, cât revine la unele probleme/subiecte literare în condițiile de după dispariția tabuurilor preconizate de ideologia comunistă de odinioară, în câteva cazuri continuându-se pe sine însuși, aprofundându-și propriile analize și sinteze. Conștient de acei „pași serioși spre creativitate” și de victoria spiritului literar sănătos „în lupta cu dogmatismul”, cercetătorul înțelege să-și pună întrebări specifice: „cum vedem, de la o nouă altitudine, starea literaturii și ce urmează să facem pentru a o repune în drepturile ei legitime, cum apreciem comportamentul unor sau altor scriitori, care ar fi căile înnoirii procesului literar și ale integrării lui în spațiul cultural comun?”, ghidat de convingerea că „în noua atmosferă totul se cere revăzut, regândit, repus pe niște temelii sănătoase, cu adevărat artistice”.

Cum anume răspunde exegetul la întrebările de această natură, se vede limpede în compartimentul „Din perspectiva înnoirii și integrării”, ba chiar în studiul inaugural al acestuia – *Socialul în literatură: avataruri și adevăruri*. E o meditație lucidă asupra literaturii realist-socialiste de odinioară, în care elementul social, înțeles simplist (tema revoluționară, tema colectivizării agriculturii ș. a.), era supraapreciat și considerat criteriu

valoric, în lumina dictatului ideologic omniprezent, fără să i se acorde importanța cuvenită elementului propriu-zis creator sub aspect literar, artistic. „Printr-o atare viziune, constată Nicolae Bilețchi citând o afirmație a lui M. Șolohov, rostită la un faimos congres al P.C.U.S., scriitorul nu putea avea o altă funcție decât aceea a unui fidel purtător de cuvânt al partidului”.

Ni se pare că pentru întâia dată Nicolae Bilețchi se pronunță atât de răspicat și tranșant asupra semnificației vădit negative și profund păgubitoare a sintagmei „din perspectivă revoluționară” din definiția „metodei de creație” realist-socialiste. Tratarea politică a acestei „perspective” convenea în întregime ideologiei comuniste, „intuirea viitorului comunist” devenind un fel de „cal de bătaie” al ei. Prin faptul că realismul socialist preconiza reflectarea veridică a realității concret-istorice „în dezvoltarea ei revoluționară”, „literatura a fost pusă la cheremul forurilor de partid, a fost lipsită de posibilitatea dezvoltării organice, naturale, nestingherite”.

La fel de intransigent se pronunță Nicolae Bilețchi asupra faptului că în 1934 realismul socialist a fost proclamat „unică metodă de creație” a literaturii sovietice, mai exact – asupra consecințelor nefaste ale acestuia.

Conștient de răul pricinuit literaturii noastre de odinioară de aceste două prevederi partinice (reflectarea realității „din perspectivă revoluționară” și dominarea în literatură a unei singure „metode de creație”, a realismului socialist), exegetul ajunge la concluzia justă, demult imperioasă, – că în prezent „se impune o triere strictă a valorilor, o explicare... a realizărilor și pierderilor literaturii pe întreg parcursul cât a durat regimul totalitar”.

Elogiind conștientizarea justă, sprijinită pe fapte concrete, de către N. Bilețchi a realității literare de odinioară și a sarcinilor științei literare contemporane (studiul în cauză e datat 1993), salutăm din inimă faptul că autorul *Analizelor și sintezelor* se regăsește între cercetătorii care au îmbrățișat încă imediat după 1985 o viziune nouă asupra literaturii realist-socialiste și asupra menirii științei literare. Argumente serioase întru susținerea acestui elogi constatăm în reflecțiile colegului asupra semnificației apariției în literatura din Republica Moldova a lui Ion Druță, în 1953, și îndeosebi asupra necesității încadrării acestuia „nu în așa-zisa metodă a realismului socialist, ci în cea a curentului *sămănătorist*” și în convingerea domniei sale că anume „prin viziunea acestui curent” creația lui Druță „se cuvine a fi studiată”; în observațiile despre unele tendințe ale scriitorilor postbelici de a cultiva *expresionismul* (L. Lari, L. Tuchilatu), *neorealismul* (V. Ioviță), *modernismul* (L. Damian)...

O atare viziune largă asupra problemelor teoretice ale literaturii contemporane întâlnim – ziceam – pentru întâia oară în studiile și articolele lui Nicolae Bilețchi. Ceea ce „sintetiza” domnia sa în cărțile precedente, inclusiv în *Romanul și contemporaneitatea*, era mai curând o încercare de a exprima o părere întrucâtva generalizatoare asupra operelor luate în discuție în cadrul unei teorii vechi (învechite) a literaturii, cu afirmarea la început timidă a unui punct de vedere propriu, de exemplu – asupra romanelor *Povestea cu cocoșul roșu* de V. Vasilache, *Zbor frânt* de V. Beșleagă, *Singur în fața dragostei* de A. Busuioc. Acum Nicolae Bilețchi realizează o sinteză a primenirii viziunii teoretice asupra procesului literar de după 1985.

O atare schimbare de optică asupra fenomenului literar nici n-ar fi fost posibilă până la restructurarea gorbaciovistă. La 1993 venise – și pentru colegul Bilețchi – vremea unor altfel de sinteze. Și nu poate să nu ne intereseze în ce lucrări concrete și cum anume se exprimă schimbarea în viziunea exegetului asupra literaturii.

Rostul acestei primeniri principale îl vedem în chiar același compartiment, inaugural, al cărții, ba chiar în același studiu, în consemnarea adevărului că „începând cu a doua jumătate a anilor '50..., scriitorii contemporani (G. Meniuc, I. Druță) încercau să se sustragă de la dogmele regimului totalitar”, drept care „erau declarați asociați și atemporali”, adică li se pune la îndoială valoarea artistică, apoi în blamarea ingerinței partinice cu „reintroducerea scriitorilor din anii '30 (din stânga Nistrului – I. C.) în circuitul literar viu” și în critica manualelor timpului, care – în condițiile dictatului ideologic comunist – puneau în atenția elevilor și studenților „Tema istorico-revoluționară în proza sovietică moldovenească, Tema prieteniei popoarelor..., Oglindirea rolului Partidului Comunist..., V. I. Lenin în poezia sovietică moldovenească”...

Schimbarea opticii cercetătorului asupra procesului literar-artistic se simte și în studiile *Receptarea fenomenului literar basarabean și bucovinean de către cititorul din dreapta Prutului și Romanul basarabean între imperativele afirmării și restricțiile integrării*. Scrise în 2002 și, respectiv, 2006, aceste analize și sinteze critico-literare adevăratec un apreciator al literaturii române de dincoace de Prut anume și mai cu seamă la nivelul evoluției contemporane atât a operelor artistice, cât și a misiunii criticii și istoriei literare. Cât face, de exemplu, împărtășirea de către Nicolae Bilețchi – după colegul Mihail Dolgan – a ideii lansate de Ion Simuț în 1994 că în literatura română postbelică s-au dezvoltat în paralel patru tipuri de opere: *oportunistă* (adică de partid, supusă dogmelor propagandistice), *subversivă* (adică una ce încearcă să devieze, prin masca metaforelor și parabolilor, de la linia oficială, prezentându-se ca „o disidență pe jumătate de sfert, atât cât permitea cenzura”), *disidentă* (adică având o „atitudine deschisă vădit opoziționistă față de puterea comunistă”) și *evazionistă* (adică literatura indiferentă de problemele politice, abstrasă din actualitate și pornită pe „căile estetismului”)! Sau a ideii lansate de Ion Druță în 1966 – că „noi nu putem ține azi pe polițe, în felul în care sunt aranjate, cărțile pe care le avem la Chișinău”! Sau operația propusă de domnia sa – de a încadra operele ori „în curentul literar viu”, ori „în istoria literaturii”! Din toate rezultă imperativul reevaluării competente, la un alt nivel, propriu-zis estetic, a întregii noastre literaturi de până la 1940 (din Transnistria) și de după război.

Rostul analizelor și sintezelor bilețchiene se vedește și mai concret în compartimentul exegezilor despre creația lui Ion Druță, din care evidențiem spusele cercetătorului despre respingerea de către autorul *Frunzelor de dor* a grabei de a fixa meticolos semnele timpului, numită de Lucian Blaga *imediatomanie*, despre meditațiile personajelor lui Druță asupra neamului și a structurii lui genetice, despre asemănări conceptuale și confruntări textuale dintre operele lui Ion Druță și acelea ale lui Lucian Blaga, despre „reflexul” eticii seculare asupra personajelor lui Druță. Pe deplin plauzibilă și rodnică sub aspectul perspectivelor analitice pe care le inaugurează este distincția făcută de exeget între soarta sămănătorismului în cadrul literaturii române a anilor '60-'70, pe de-o parte, și soarta aceluiași curent în cadrul literaturii est-prutene, care aici continua să aibă o importanță pozitivă, favorizând exaltarea valorilor etice naționale, pândite de dispariție sub tăvălugul ideologiei comuniste, pe de altă parte. („Mesajul sămănătorist a fost unicul în stare să ne apere ființa, și meritul, marele merit al lui Ion Druță, a fost tocmai faptul că a știut să-l pună cu măiestrie în serviciul intereselor vitale ale neamului”).

Oricâte rezerve am avea azi cu privire la creația lui Druță și cu privire la metoda critico-literară a lui Nicolae Bilețchi, exegezele din compartimentul al doilea al cărții *Analize și sinteze* pot contribui în mare măsură la o înțelegere aprofundată a operelor drufiene și, parțial, a întregii literaturi basarabene postbelice.

O lumină **întregitoare** asupra câtorva momente specifice ale procesului literar basarabean și bucovinean postbelic aduc exegezele autorului, inserate în compartimentul „Profiluri și medalioane literare”. Dintre acestea se evidențiază, prin consistența materialului literar analizat, prin precizia considerațiilor critico-literare lansate și prin aprecierile adecvate ale operelor luate în discuție, profilurile *Nicolai Costenco*, *Alexei Marinat*, *Mihail Gheorghe Cibotaru* și *Vasile Levițchi*. În primul, de exemplu, exegetul prezintă succint, dar nuanțat începuturile creației poetice a scriitorului, cu referințele concrete la debutul acestuia în 1932, după cum afirmase anterior greșit un tânăr cercetător literar, în 1933, după cum arătase documentar Alina Ciobanu, și în 1934, după un al treilea autor, și cu sublinierea sigură că debutul lui Nicolai Costenco s-a produs în 1933, în revista „Viața Basarabiei”, nr. 3, unde a publicat poezia *Plouă!*

Prezintă interes și instigă la meditație constatările exegetului cu privire la ecurile din Eminescu, Coșbuc și Bacovia în versurile din prima carte a scriitorului, *Poezii*, din 1937. Scoaterea în prim-plan a cuvintelor-cheie ale creației de început a lui Nicolai Costenco – „sarcofag, otravă, peisaj monoton, moarte, josnicie, tâlhari, inimă flămândă, cavou, mormânt, suflet trist, bătrân și obosit, buchet ofilit, mizerie banală ș. a.” – alimentează ideea unui pesimism de natură bacoviană, pe care tânărul pe atunci scriitor avea să-l depășească în celelalte cărți de până la 1940, *Ore* (1939) și *Elegii păgâne* (1940).

În consens cu analizele lui Mihai Cimpoi și Alexandru Burlacu prezintă Nicolae Bilețchi teoriile locale îmbrățișate de scriitorul „profilat”: neoașismul, autohtonismul, regionalismul, basarabenismul, menite să susțină afirmarea specificității literaturii est-prutene în contextul procesului literar general românesc.

Nicolae Bilețchi nu trece sub tăcere nici acea componentă esențială a artei cuvântului, care este – în cazul nostru – limba română și pe care autorul *Elegiilor păgâne* a apărut-o cu tot elanul tinereții sale și cu conștiința neclintită a adevărului științific și istoric, fapt pentru care comuniștii sovietici aveau să-l aresteze și să-l exileze în Siberia la 25 iunie 1941, permițându-i să revină la baștină, reabilitat, abia în 1956.

Despre poezia scriitorului de după acest an Nicolae Bilețchi vorbește lacunar, cu toate că nu lipsesc accentele esențiale (de exemplu, referința la versurile încredințate tiparului în paginile săptămânalului „Literatura și arta” la rubrica „Poezii din pușcării”). Nu e prezentată concludent nici opera dramaturgică a scriitorului, în schimb cercetătorul îi dezvăluie cititorului adevăruri dureroase cu privire la „romanul” *Severograd*, scris de Costenco în mod premeditat cu abateri de la faptele reale ale istoriei (în caz contrar, n-ar fi avut șanse să fie publicat în condițiile regimului totalitar).

Că Nicolae Bilețchi nu vorbește decât tangențial despre cartea de memorii *Povestea Vulturului*, nu pomenește placheta de versuri *Libertăți*, citează din scrisorile lui Costenco fără să apeleze la cartea *Din bezna timniței* (*Scrisori din gulag*), e regretabil, unica lui „scuză” constituind-o limitarea la cercetarea antumelor scriitorului.

Meticulozitatea analizelor, evidențierea aspectelor esențiale ale creației protagoniștilor, veridicitatea concluziilor cu privire la modul de a exista în literatură al autorilor „profilați” sunt caracteristice și exegezelor consacrate celorlalți scriitori, la care nu ne oprim amănunțit. Am intenționat să relevăm pilonii metodei critice a exegetului și spunem răspicat că în cazul scriitorilor cu o creație valabilă profilurile realizate de Nicolae Bilețchi pot deschide ochii și canaliza atenția cititorilor asupra diverselor particularități definitorii ale creației autorilor respectivi.

De ce nu și asupra creației protagoniștilor celorlalte profiluri și medalioane?

Pentru că operele prozastice ale lui Ion C. Ciobanu, de exemplu, care a fost un cunoscător bun al realității și al sufletului omenesc și un povestitor talentat în albia tradiției crengiene, sunt preponderent tributare ideologiei comuniste; în acest caz analizele bilețchiene se văd destinate nu atât unui public cititor numeros, cât unui cerc îngust de cercetători ai procesului literar, care nu se limitează la operele rămase valabile până în prezent sau – de ce nu? – și în viitor. (Conform terminologiei lui Bilețchi însuși, creația lui Ion C. Ciobanu trece din „circuitul literar viu” în „istoria literaturii”). Decedat timpuriu, Vitalie Tulnic a lăsat posterității o creație nici pe departe încheiată în mod firesc, drept care analizele critice au menirea de a pune în valoare particularități ale unui univers accesibil unui cerc tot mai restrâns de cititori. Mircea Lutic e în plină evoluție literară, semnele evidențiate de exeget ale poeziei și publicisticii lui au a se mai „profilă” pe parcurs, cu toate că și în forma în care le prezintă Domnia Sa prezintă un anumit interes și constituie – laolaltă cu merituosul profil *Vasile Levițchi* și cu alte articole, studii și recenzii – o preocupare constantă și înalt apreciabilă a autorului de procesul literar bucovinean. E un argument și acesta în favoarea concluziei că prin cartea *Analize și sinteze* Nicolae Bilețchi merită să fie „selectat” de cititorii săi, inclusiv sau poate în primul rând de colegii întru știința literaturii, profesori, studenți și în general de tinerii studioși, în calitate de sfătuitor competent și, în majoritatea paginilor, convingător.

CAROLINA CĂRĂUȘ

Universitatea de Stat din Moldova
(Chișinău)

**FIGURATIVUL CA MODALITATE
DE LIRIZARE A NARAȚIUNII
HETERODIEGETICE**

În orice tip de narațiune, inclusiv în cea heterodiegetică, lirizarea are în mod obișnuit suportul mai mult sau mai puțin substanțial al acelor mijloace figurative (metaforă, simbol etc.) care, folosite „local” cu diferite funcții stilistice în planul verbal al perspectivei, reflectă direct sau indirect atitudinile afective ale eului narant față de obiectul enunțării. De menționat că, în general, este unanim recunoscută legitatea exprimării de către locutor a unei atitudini (emoționale sau evaluative) în legătură cu ceea ce este enunțat. Logicienii și lingviștii „au considerat adesea necesar să distingă, într-un act de enunțare, între un conținut reprezentativ, numit uneori **dictum** și o atitudine a locutorului în raport cu acest conținut (și care constituie ceea ce s-a numit **modus** sau **modalitate**)” [1, p. 449]. Poeticienii, descriind dialectica actului de enunțare, operează, de preferință, cu alți termeni: referință și atitudine față de referință. Lor le revine meritul de a fi elucidat modul de funcționare a acestui „tandem” în limbaj. Potrivit lui I. A. Richards, referințele au funcția „să provoace și să sprijine atitudinile care constituie viitoarea reacție” [2, p. 225]. Atare atitudini ale locutorului își găsesc expresie în sistemul de imagini al discursului. De aceea în uzul literar-artistic al limbajului, spre deosebire de uzul științific al acestuia, menționează exegetul, atitudinile își revendică „propria organizare, propria conexiune emoțională internă, iar adesea acest lucru nu are nici o legătură cu relațiile logice ale referințelor ce contribuie la producerea atitudinilor” [2, p. 225].

În spiritul celor spuse se impune precizarea că în scrierile lirice atitudinile eului, afective și evaluative, sunt declanșate și sprijinite, în mare măsură, de referințele figurate pe care le desemnează actul predicativ, numit și predicatie [3, p. 169]. Filozoful-hermeneut Paul Ricoeur, pe urmele poeticianului Jean Cohen, consideră metafora o formă principală a predicției în discurs, figura respectivă presupunând „o folosire deviantă a predicatelor în cadrul frazei întregi” [4, p. 203]. Relevând rolul nonpertinenței predicative „ca mijloc potrivit pentru producerea unui șoc între câmpuri semantice” [4, p. 203], P. Ricoeur concluzionează: „Tocmai pentru a răspunde unei provocări ivite din șocul semantic producem o nouă pertinență predicativă, care este metafora. La rândul ei, această nouă adecvare, produsă la nivelul frazei întregi, suscită, la nivelul cuvântului izolat, extinderea de sens prin care retorica clasică identifică metafora” [4, p. 203-204]. Manifestându-se drept o nouă pertinență semantică, metafora exercită, cum relevă T. Vianu, mai multe funcții estetice care, în principiu, se conjugă: „sensibilizatoare”, de „expresie” și de „individualizare” a atitudinilor „emotive” ale vorbitorului față de cele enunțate [5, p. 70].

La o atență aplecare asupra prozei lirice heterodiegetice, observăm că mai mulți autori (M. Sadoveanu, Ionel Teodoreanu, Ion Druță ș. a.), folosesc masiv metafora și alte figuri semantice în scopul reliefării și lirizării atitudinilor afective ale naratorului, atitudini care, dat fiind impersonalitatea acestuia, pot fi disimulate. Intruziunile în interioritatea personajelor, pe care și le permite naratorul heterodiegetic în virtutea omniscienței asumate canonic, se transformă adeseori în comentarii metaforice, prin care el, situându-se pe aceeași undă de recepție cu actorii, le actualizează lumea și o filtrează prin propria percepție.

Or, drept urmare, dând expresie poetică trăirilor și stărilor personajului, figurativul reliefează în același timp și afectivitatea naratorului impersonal. Astfel lirismul cunoaște o mișcare centripetă favorabilă intensificării expansiunii eului în discurs: „Onache urcă încet pe malul pâraiașelor, iar sufletul lui urcă din creangă în creangă, călătorind prin ciudatul pom al vieții, și, cum tot călătoreau ei tăcuți și îngândurați, deodată se aude venind de undeva hăt de departe un dangăt de clopot.” (Ion Druță, *Povara bunătății noastre*), „*Fiori reci, fiori fierbinți aleargă prin inima femeii*” (V. Ioviță, *Păienjeniș*). În plus, la unii autori (Z. Stancu, G. Galaction ș. a.) metafora, în special când e utilizată pentru a exprima diverse nuanțe de superlativ, imprimă un caracter emfatic ori ușor emfatic perspectivei narative, care, se știe, e monopolizată de naratorul heterodiegetic: „Își șterse fruntea, își șterse ceafa și își șterse pieptul lat, vânjos și puternic, în care îi bătea repede inima încărcată de mânie și pârjolită aprig de suferință (Z. Stancu, *Șatra*); „*Gândurile i se topeau în cap [...]. O pierdea de sânge și de nebunie i se lăsa, încet, pe creieri. În pieptul ei ardea toată pădurea și bățile inimii erau bolovani încinși, care săreau din loc și o izbeau în coaste*” (*Gala Galaction, La vulturi!*); „*Nu veni nici dacă Mădălina: și Russet se cufundă mai tare în negură [...]. Se topise în el fierbințelea patimei.*” (M. Sadoveanu, *Zodia Cancerului sau vremea Ducăi-vodă*).

Nu o dată în urma unei regii eficiente metaforele și alte figuri semantice se desemnează ca centre ce degajă unde lirice. Propagate prin interacțiune cu contextul în cuprinsul discursului, ele asigură omogenitatea regimului narativ liric. Astfel, în *Creanga de aur* de M. Sadoveanu numeroase metafore ce sugerează, pe de o parte, atitudinile afective ale naratorului, iar, pe de altă parte, stările emotive ale lui Kesarion și ale Mariei identifică, datorită relevanței lor, niște nuclee lirico-semantice care punctează evoluția sentimentului de dragoste al acestor personaje. Densitatea expresiv-lirică a acestor nuclee devine pregnantă în cazurile când între acestea se instituie o legătură de corespondență, cum e, de pildă, în scena de la hipodrom: „era (Kesarion) într-un *ceas de trudă lăuntrică și de răsucire pentru a domoli în el însuși o fiară*”; „s-a dus (Maria) *cu obrazul împietrit și cu buzele strânse*”. Alteori densitatea expresiv-lirică a unor atare nuclee crește în urma asocierii în componența metaforelor (majoritatea oximoronică) a unor seme opuse: efemer (*pulbere, clipă*) vs etern (*veșnicie, nemuritoare*), plăcere (*dulce*) vs durere (*otravă*) în enunțurile „*inima lui de pulbere îl umili, primind lovitura unei clipe, singură în veșnicie și nemuritoare*”; „*Era o pătrunzătoare și dulce otravă a întregii ei ființe*”. Grație organizării metaforelor în ansambluri iradiante, lirismul se revarsă în discurs, alimentând cu sevele lui metafora titulară *creanga de aur* - sinteză plenară a trăirilor celor doi îndrăgostiți.

O modalitate de lirizare sau de intensificare a lirismului îndrăgătit de unii prozatori este redundanța elementelor figurative (metaforă, simbol, comparație ș. a.) folosite de naratorul heterodiegetic pentru aprecierea celor relatate. În proza lui Ionel Teodoreanu scrisă la persoana III naratorul heterodiegetic obișnuiește, de obicei în cazurile când se vrea centru de orientare pentru cititor, să vină în discursurile sale narativizate cu aprecieri înveșmântate în metafore redundante, (cuplate adesea cu simboluri, metonimii și comparații). Deși creează multe ori „impresia excesului stilistic” [6, p. 304], constelațiile de elemente figurative au, în principal, un impact sensibilizator asupra discursului narativ, fapt datorat puternicilor fluizi lirici pe care îi răspândesc. Silvia Tomuș încearcă să explice specificul acestor procese de lirizare în felul următor: „Teodoreanu, prin apelul repetat la metaforă, reținește în noi un fond emoțional uitat, obligându-ne la numeroase asocieri între ceea ce ne spune și ceea ce noi înșine am știut sau am putut ști cândva. Și rechemarea propriilor noastre impresii, confruntarea cu acestea noi, ce nu ne aparțin, dar care găesc în suflet porți deschise, sfârșește prin însușirea cu zâmbet a viziunii ce ni se oferă, mai plină de culoare, de nuanțe, de vibrații” [7, p. 30]. Într-adevăr, în majoritatea scrierilor lui I. Teodoreanu (*La Medeleni, Tudor Ceaur Alcaz* ș. a.) șirurile de metafore și alte elemente figurative

sunt purtătoare de „culoare” emoțională, de „nuanțe” și „vibrații” lirice, reliefând palpabil sensibilitatea naratorului. Asemenea șiruri abundă în descrierile peisagistice, conferindu-le un farmec aparte și totodată transformându-le în niște oglindiri ale interiorității naratorului, și, nu în ultimul rând, ale personajelor prin ochii cărora e văzută lumea. În primul volum al trilogiei *La Medeleni* naratorul, relatând cum Dănuț și Monica, încă niște copii, se pierd în luncă furați de feeria ei, intercalează în povestire succinte descrieri încărcate de metafore susceptibile nu numai de a da expresie înfiorării lirice în fața frumuseților enigmatice din jur, ci și de a o pune în consonanță cu tulburarea de care e copleșit Dănuț la descoperirea unei lumi de vrajă: „Ielele străvezii ale arșiței umpleau zările de jocuri fără trupuri. Și deodată, ca o melancolie de fân cosit în toamna soarelui de sus, de îngeri triști și blânzi, mireasma sulfinei îl învălui.” Digresive, astfel de inserții metaforizate se impun în economia textului drept pauze emoționale care potențează lirismul spunerii și, simultan, îl propulsează. Extinderea undelor acestuia se datorează „șocului semantic” (P. Ricoeur) de care am pomenit ceva mai înainte. Asocierea sememelor vădit incompatibile „iele” și „arșiță” produce o metaforă coalescentă originală care, generând un „șoc semantic”, face să funcționeze poetic constituenții lingvistice ai întregului enunț. Drept urmare, „ielele străvezii” interacționează prin semul „magie” cu altă metaforă, „jocuri”, conturând o referință figurată – dogoarea tropitoare, hipnotizantă - ce face perceptibilă o stare de exaltare lirică, amplificată progresiv de comparația complexă din continuare, care extinde câmpul figurativ favorabil pentru fluidizarea lirismului și, în consecință, sensibilizează întregul context al secvenței, deci și cel nonfigurativ.

Să reținem faptul că la Ionel Teodoreanu (precum și la Ion Druță, M. Sadoveanu etc.) descrierile peisagistice suprasaturate de metafore sugerează nu o dată desfășurarea unor evenimente viitoare. Având un caracter de anticipare, ele își extind conotațiile afective menținând pe largi parcursuri lirismul expunerii narative. Ni se pare concludent în acest sens următorul fragment din romanul *La Medeleni*: „Văzduhul toamnei e luminos, sub cerul religios albastru. Diminețile și amurgurile sunt procesiuni de odăjdii în fum albăstrui de tămâie; amiezile aprind mari policandre galbene; iar nopțile declinului de august trec, purtând în *mânile* cu largi mâneci de umbră, lumânările aprinse ale stelelor căzătoare, lăsând foșnete lungi, uscat mătăsoase.” Se poate vedea că, structurate din metafore ce neutralizează diferența semantică dintre izotopia naturii (susținută de cuvintele „diminețile”, „amiezile”, „nopțile”) și cea a morții (susținută de cuvintele „tămâie”, „policandre galbene”, „declin”, „lumânări aprinse”), lanțurile figurative actualizează aici suferința disimulată a eului generată de trecerea ireversibilă a timpului. Mai mult, interacționând cu contextul în care sunt plasate, acestea punctează vizionar sfârșitul tragic al Olguței, învăluind într-un lirism elegiac întregul capitol.

De asemenea și descrierile portretistice capătă la I. Teodoreanu, în urma metaforizării excesive de natură să condenseze atitudinile emoționale ale naratorului, o expresivitate lirică expansivă. Ilustrativ această ordine de idei este portretul Moniciei din romanul *La Medeleni*: „În rumen revărsat de zori, un pui de piersic înflorit, c-un paradis de aur pe creanga cea din vârful, *învălit* de zeul livezilor cu chimonoul unei fetețe, ca să nu-i fie frig peste noapte: visul unui poet japonez îndrăgostit de piersici. Așa era Monica: o vignettă la începutul unei legende”. Expansiunea în discurs a metaforelor plasticizante, grefate pe metafora revelatoare cu valoare de nucleu „un pui de piersic”, amplifică sentimentul de fascinație, suscitată de contemplarea imaginii fulgurante a feteței în chimono, și determină, în același timp, revărsarea lirismului. Luxuriantele asocieri emoțional-senzoriale rezultate din „coabitarea” coalescentelor și implicațiilor în extinsa grea metaforică întregesc semantic și deopotrivă sensibilizează imaginea „eternului feminin”, al cărei referent este Monica.

E relevant faptul că abundența elementelor figurative condiționează acumulări emoțional-expresive având capacitatea să rezoneze liric pe segmente narative ce depășesc

contextul figurat. Modalitățile acumulării cu finalitate reverberativ-lirică sunt extrem de diverse în proza românească heterodiegetică. Printre cele mai răspândite se consideră determinativele evaluative figurate care se precizează și se completează succesiv, având, de regulă, funcții de accentuare și de nuanțare a valorilor semantice și afective desemnate. R. Zafiu califică astfel de cuvinte evaluative drept mărci lingvistice ale subiectivității eului și enunțării [8, p. 248]. De atare determinative figurate care exprimă și intensifică lirismul se beneficiază fie la conturarea cadrului evenimential: „Era o înserare *fumurie, blajină, plină de liniște și de pace*” (Z. Stancu, *Șatra*); „Apoi iată că după o vară fierbinte și secetoasă, a căzut o toamnă *blândă, caldă, visătoare*” (Ion Druță, *Biserica albă*); „Geamurile prind a lăcrăma peste cârpiturile subțiri de gheață și o lumină *largă, plină* cum nu-a mai fost de multă vreme, începe a răzbate prin toate, casele” (Ion Druță, *Mătușa Odochia*), fie la caracterizarea personajelor: „glasul îi era sonor, *senin, zâmbăreț*” (Ion Druță, *Povara bunătații noastre*), fie la plasticizarea descrierii: „Toate casele din Duda au câte o palmă de grădină în fața lor și grădinile se întind până la malul Nistrului - roditoare, *odihnitoare, luminătoare*” (D. Matcovschi, *Toamna porumbeilor albi*); „În ziua aceea nu era nici un nor deasupra și uriașii munți [...] erau acum *blajini, tihniți și prididiți de soare*” (G. Galaction, *La vulturi!*), „*tristă și jalnică* a devenit cocioaba din vârful dealului” (Ion Druță, *Toiagul păstoriei*), „În ciuda acestei lichidări, pe același loc, din aceeași stâncă, cum a răsărit, așa și crește, zi de zi, an de an – străvechea noastră mănăstire. *Mândră, senină, frumoasă...*” (Ion Druță, *Samariteanca*). Capacitatea de lirizare a determinativelor în cauză, care funcționează ca mărci ale subiectivității perspectivei și enunțării, crește simțitor când ele intră în componența unor construcții comparative complexe: „Afară ninge, fulgii de zăpadă cădeau *lent și odihnitor, ca o albă fluturare de aripă*” (D. Matcovschi, *Bătuta*), „Ajuns la această mare minune, versul devine *curat și străveziu ca un fum iscat* în depărtare” (I. Druță, *Biserica albă*), sau când acestea formează o parte integrantă a unor metafore desfășurate, ori a șirurilor metaforice: „Ghimp *negri, ghimp ruginiți* – puzderie de păianjeni, în plasa cărora, *galbenă și bolnăvicioasă, luna se zbătea, străduindu-se să-și desprindă carnea din ochiuri de sârmă și să urce pe cer*” (Păienjenis, V. Ioviță), „Ursula plutea *încet, visătoare*, de pe cap îi *lunecase un vâl de lumină*, pe spinare îi *tremurau mii de scânteii minunate*” (G. Meniuc, *Delfinul*).

Capacitatea de reverberare lirică a determinativelor figurate este sporită adeseori prin reluarea și dispunerea lor simetrică, așa cum e în următorul fragment din romanul *Clopotnița* de I. Druță: „*Un glas gingaș*, de femeie, continua să-l tulbure... Era *un glas tănuț și dulce, un glas cu unduiri îndepărtate de clopot*, un glas ce venise pentru a-i lua tot ce-a avut, dându-i-l cu ceea ce are”. Organizarea determinativelor cu valoare afectivă („*gingaș*”, „*tănuț și dulce*”, „*cu unduiri îndepărtate de clopot*”) pe axul sinecdocii repetate „*un glas*” mimează niște volute lirice ce învăluie făptura iubitei, sugerând farmecul și puterea irezistibilă a dragostei. Aceste volute propulsează un puternic val de dor ce străbate secvența despre Chișinăul plin de ispite și platitudini, pe care îl descoperă Horia, și atribuie acesteia dimensiune emoțională unică.

În proza lui Ion Druță se rețin și alte tipuri de construcții enumerative simetrice, între care cele comparative remarcabile prin virtualitățile lor lirice. Comparațiile, se știe, prin însăși esența lor, „provoacă o primă stare de tensiune lirică în interiorul procesului de semnificare, între expresia denotativă a unei lumi cu existență obiectivă și expresia conotativă a unei alteia de esență subiectivă” [9, p. 294]. Or, modul de constituire a comparatului și/sau a comparantului poate dimensiona această tensiune lirică ce apare deja în actul de semnificare. Organizarea comparațiilor în ample construcții întemeiază un surplus lirico-semantic și contribuie la potențarea lirismului. Bunăoară, dispunerea în „evantai” a comparanților ce se referă la același termen comparat este la Ion Druță o modalitate prioritară de dezvoltare a lirismului în trepte: „Avea clopotul cea un sunet *curat*

ca lacrima, tulburător precum lacrima, frumos cum sînt frumoase lacrimile bucuriei...” (Ion Druță, *Biserica albă*); „Avea ceva frumos ca cerul, senin ca cerul, veșnic ca cerul cântarea copiilor în plină iarnă la geamul unei case” (Ion Druță, *Povara bunătății noastre*). Situarea cuvintelor evaluative afective (*curat, tulburător, frumos - frumos, senin, veșnic*) între termenii comparației, astfel ca ele să se raporteze atât la comparat, cât și la comparant, legitimează reverberarea emotivității pe două direcții, acoperind nu numai segmentul construcției comparative, ci și anumite segmente limitrofe.

De notat că anumite șiruri de comparații cu referință comună au, de obicei, efect gradual, marcând creșterea progresivă a sentimentului, deci și a lirismului: „S-a îndrăgostit, și această mare dragoste a vieții lui a venit peste dânsul *ca un vânt, ca o apă mare, ca un potop*” (Ion Druță, *Clopotnița*).

Este adevărat că și fără a fi însoțite de determinative cu valoare afectivă, comparațiile lirizează întrucâtva percepțiile naratorului din descrierile peisagistice: „Stelele sclipeau trist *ca după o boală lungă*” (I. Druță, *Povara bunătății noastre*), la fel și pe cele din descrierile portretistice: „Josuță și puțină la trup, cu fața-i rotundă, veselă, zâmbitoare, umbla Tincuța ceea prin Ciutura *ca o pălărie de răsărită dată în floare*” (Ion Druță, *Povara bunătății noastre*), „bolnava pare-l opri în loc cu ochii ei mari *ca niște flori negre*” (M. Sadoveanu, *Ochi de urs*). Dar tot atât de adevărat e și faptul că ele nu asigură totuși expansiunea lirismului în contexte apropiate, expansiune care este necesară pentru menținerea regimului liric al narațiunii.

Bineînțeles, nu sînt puțini scriitorii care evită dislocările simetrice. Unul dintre aceștia este Ionel Teodoreanu, el preferând construcțiile asimetrice în care metaforele, și alte figuri semantice „cresc” parcă unele din altele, se contaminatează reciproc, întemeind o acumulare rapidă și consistentă de efecte emoționale, expresive, care măresc forța afectivă a discursului. Pentru ilustrare desprindem un episod din romanul *La Medeleni*, în care naratorul relatează despre călătoria familiei Deleanu la Iazul Mânzului: „În fața soarelui, pe zarea de apus, *nourii mici ca un stol de hulubi ciuguleau sâmburi de rodie. Și deodată, cuprinși de flacăra, se topiră roș, sticlos roș ca belteaua de gutui. Pe altă zare, suluri lungi de abur fură deodată straturi răsturnate de uriași muguri de stânjenei. Înflorirea le fu destrămare în fum albăstrui, cu creste sanghine. Se iviră coruri de rubin, și sfeli violete ca încercănarea ochilor de față. [...] Era ca o Șeherezadă a luminilor*”. Angrenajul de o coerență perfectă al metaforelor și comparațiilor dispuse asimetric determină intensificarea progresivă a sentimentului de încântare, prilejuit de contemplarea misterelor cosmice. În concordanță cu acest sentiment, se instituie o atmosferă de basm care, transgresând secvența dată, lirizează istoriile despre trecutul familiei Dumșa, relatate anterior de narator și face să vibreze puternic regretul pentru destinele nerealizate în dragoste, cum este cel al Fiței Elencu și Barbu Dumșa.

Acest mod de lirizare este utilizat în mod exemplar și de V. Ioviță. În nuvela *Râsul și plânsul vinului* naratorul, recurgând la un angrenaj asimetric de metafore, pe de o parte, dă expresie zbuciumului sufletesc al personajului, iar, pe de altă parte, își exprimă indirect atitudinile și dispozițiile afective disimulate în legătură cu drama evocată: „Bătrânul și-a smuls pălăria din cap și pletele dalbe *i-au curs pe umeri într-un poclon adânc*. S-a închinat mărețului Apus, apoi a ridicat fruntea umilă și *s-a uitat în ochii lui de jar*. A cerut să-i întoarcă *din cuptoarele de foc feciorii, pe care i-a înghițit cândva*. Dar *Apusul se grăbea să întindă umbrele uitării peste faptele și durerile lumești și nu i-a trimis drept răspuns decât tăcerile nopții*.”

Considerabile disponibilități de lirizare a discursului atestă (la Ion Druță, I. Teodoreanu ș.a.) metaforele-dublete, care, aflându-se în relații de sinonimie, se referă la un termen regent comun, și, drept urmare, îl reliefează, mărindu-i efluviile lirice emanate. Exemple concludente în acest sens putem găsi în episodul cu macii roșii din *Povara bunătății*

noastre: „În fața lui se legăna un câmp larg, *scăldat în sânge* – șaizeci și ceva de hectare, cât vezi cu ochii, *erau numai foc și pară*. Înfloriseră macii. [...] Se repezea câte o boare de vânt, legănând flăcările acestui câmp *cu creste roșii, călite*. Șaizeci de hectare, șaizeci de *minuni* clădite din bulgării acestui pământ, șaizeci de *valuri plămădite din gămălii de jăratec*”. Fiind redundante, dubletele metaforice subliniate în fragmentul respectiv atribuie termenului regent, (simbolul macilor), expresivitate cromatică, dar și afectivă, sintetizând trăiri ce concretizează admirația față de vitalitatea naturii, față de manifestările ei exuberante, impetuoase. Atare sensuri ale macilor se bazează pe ocurența semului „foc” cuprins de majoritatea metaforelor-dublete. Observăm că, fiind plasat în context metaforic, lexemul „macii” cumulează sensuri figurate, devenind simbol. Pe măsură ce se derulează narațiunea, el își extinde semnificațiile și implică o percepere afectivă a unui timp istoric care se descoperă drept atroce: sacrificarea ființei umane într-un război nemilos, dorul fierbinte al părinților pentru copiii morți pe câmpul de luptă – iată doar câteva dominante ale acestuia. Întemeiat inițial pe câteva metafore-dublete și dezvoltat apoi prin relațiile cu alte construcții figurative, simbolul macilor condensează substanța lirică a discursului, sensibilizând profund viziunea naratorului.

Un caz exemplar de dezvoltare a poeticității unui simbol nuclear, iar respectiv, de augmentare a forței lui de iradiere lirică găsim în nuvela *Ochi de urs* de M. Sadoveanu: „Pâclele *vin încet după el. Au în ele ceva viu, deși pădurea pare cufundată în somnul de cremene al muntelui. Prin pâcla mișcătoare străbate de-aproape, fără răsunet, ca un puf, un țipăt de buhă. [...] s-au stins în pâclă și cele din urmă zări ale zilei care mai nălucesc în înalt*”. Interacționând cu contextul figurativ în care este plasat, cuvântul-simbol *pâcle* se încarcă de semnificații poetice, devenind un centru de iradiere a undelor lirice. Reverberarea acestora în discurs e susținută de dezvoltările figurative, precum și de substituirea cuvântului *pâcle* de coreferentul lui metaforic, *fantome*, în enunțurile ce urmează la o anumită distanță de secvența citată: „Se vedea cum de pe vânățul zăpezii *se preling în sus fantome. Se ridicau în timp, apoi coborau la vale, apăsa asupra lor tăcerea înghețată a înălțimilor*.” În virtutea ocurențelor sale, simbolul pâclelor contribuie esențial la prefigurarea atmosferei ireale în nuvelă, singularizând sugestia poetică a tulburării sufletești, a mahnei și incertitudinii, ce îl cuprind pe Kuli în momentul în care îl ucide pe Urs, stări sufletești ce colorează dramatic narațiua.

O considerabilă capacitate de sensibilizare și de lirizare vădesc analogiile desfășurate care, prin similitudinile și corespondențele marcate, extind sfera de acțiune poetică și de rezonanță lirică a cuvântului/enunțului: „Avea o părere de bine care-i râdea în toată alcătuirea fizică: era în el *aceeași lumină care vibra în cuprinsuri, în pământ, în cer și în toată zidirea vie*” (M. Sadoveanu, *Noaptea de Sânziene*), „Păreau un *basm, o vrajă, un descântec* părea câmpul cela de maci înfloriți, și cum te prindea în mrejele sale, nu mai puteai scăpa”. (Ion Druță, *Povara bunătății noastre*).

O modalitate sui-generis de lirizare a regimului heterodiegetic este optica poetică atribuită de către narator unui personaj-reflector. Experiența literară românească demonstrează că un rol fundamental în instituirea opticii personajului îi revine privirii lui. Prin ochii acestuia naratorul surprinde diverse fragmente din realitatea înconjurătoare a cărei poeticitate este redată cu ajutorul unui repertoriu variat de elemente figurative. Drept urmare, se produce o reduplicare nu numai a opticii poetice, ci și a ecourilor ei afectiv-lirice, care rezonază pe largi parcursuri ale textului. Percepută din unghiul de vedere al personajului-reflector Peceneaga, pădurea Borzei din romanul *Noaptea de Sânziene* se transformă într-un tărâm magic, de dimensiuni cosmice, cum e în secvența despre soborul viețuitoarelor pădurii. Câteva metafore și o comparație, strecurate cu discreție în discurs, lirizează percepțiile lui Peceneaga, conturând o sensibilitate absorbită de mistere. „Stătu o vreme ca într-o somnie, cugetând la felurite lucruri nedeslușite. Apoi într-un târziu privi

cerul miezului-noapții. Carul mare și cel mic își întoarseră oiștile de stele. Iară către amiază se mișcă din răsărit semnele balaurului. Deci se apropia ceasul: mintea i se subție și vederile i se deschiseră în întuneric.[...] Acuma când se înfioară zvon în poiană, toate sălbătăciunile s-au bulucit și așteaptă numai semn de sus, ca să le vie grai omenesc și să deschidă soborul. [...] *Ca dintr-o toacă de la o mănăstire din cer*, s-a auzit de trei ori: toc-toc-toc. *Din văzduhul miezului nopții începu să ningă o lumină slabă*”. Atare percepții, de mare sensibilitate, filtrate printr-o dublă optică figurată, a naratorului și a personajului-reflector, umanizează lumea actualizată și lirizează palpabil narațiunea.

În nuvela *La vulturi!* de G. Galaction elementele de cadru focalizate de personajul-reflector, pe nume Agripina, prefigurează vizionar premonițiile pe care le are aceasta privitor la o iminentă și strașnică nenorocire. Proiectarea acestor premoniții în metafore și dezvoltări metaforice dispuse simetric dă ascuțite emoțiilor care o încearcă: „Dincolo de odorul adormit, Agripina vedea [...] prin ușa deschisă, câteva căsuțe de bărne, [...] iar încolo aripile negre ale pădurilor de brad, aruncând umbre adânci pe fânețele înflorite și gurile de secure ale Scripetului, mușcând din cerul albastru.” Naratorul auctorial metaforizează și unele replici ale Agripinei, măbind densitatea lirică a discursului: „Iacă, tată, îți aduc acele gânduri care îmi tot croncănesc în inimă”.

Se poate lesne observa că deschiderea spre lirism a personajului-reflector provine din faptul că, deși acesta se limitează în aparență la o simplă înregistrare, efectiv el propune o transfigurare generatoare de poezie lirică. Privirea personajului-reflector pe nume Him bașa din romanul *Șatra*, fixând cadrul, convertește elementele spațialității în metafore și simboluri care, interacționând unele cu altele, punctează un complicat proces afectiv și concomitent intensifică lirismul stărilor sufletești actualizate. Astfel, trăirile și senzațiile lui Him bașa, declanșate de presentimentul trecerii în neființă, se precipită în discurs sub forma unui flux continuu organizat pe axul câtorva simboluri antitetice – focul, merele/amurgul, zăpada: „Își aduse aminte că, atunci când se afla în orașul de lângă fluviul cel mare, văzuse în câteva grădini, la mahala, meri strâmbi, încărcăți cu mere mici, coapte, roșii. I se făcuse poftă de mere și se hotărâse să cumpere mere din oraș, să-și astâmpere foamea, ori măcar să mănânce un măr, unul singur. Prins de alte treburi, uitase. Îi mai venise o dată pofta. Dar atunci nu mai avusese de unde să cumpere mere. [...] Ca să mănânce mere ar trebui să trăiască până la toamnă și tot până la toamnă să se isprăvească războiul, iar el, Him bașa să se găsească cu șatra lui în partea cealaltă a fluviului. Unde se aflau mere. [...] Se apucă, rupse crengi și le aruncă în zăpadă. Când socoti că a rupt destule, le adună, le scutură de zăpadă și le făcu maldăr. Căută mușchi uscat. Scăpără și aprinse focul. Vântul, suflând tare, ajută flăcărilor să prindă puteri, să se înalțe, să se zbată. Amurgul se topi și pieri în năvala întunericului fumuriu al serii. Focul crescă”. Evident, simbolurile antitetice – *focul, merele* ce exprimă o copleșitoare dorință de a trăi și *zăpada, amurgul* ce semnifică moartea conferă acuitate deosebită afectivității lirice. Registrul afectiv este nuanțat și de simbolurile vizionare, care revelează fascinația lui Him bașa în fața misterului transcendent: „Dar nu văzu cerul. Nu mai văzu nici stelele aprinse și lucitoare ale cerului. Văzu o uriașă grădină înflorită. Văzu uriașe flori albe și uriașe flori roșii. Văzu uriașe flori galbene și uriașe flori albastre. Văzu uriașe flori negre și uriașe flori cafenii”. Intensitatea trăirilor lirice ale personajului-reflector este marcată și de multiple interogații, exclamații retorice difuzate în discurs: „Printre spărturile largi ale norilor, bașa văzu licărind în slăvile cerului stelele. *Erau de aur stelele? De argint erau? De flăcări erau, ori gheață? Dracul să le ia! Dracul! Nu există draci!*”

În proza (heterodiegetică) a lui M. Sadoveanu, Z. Stancu, G. Meniuc, ș.a. se impun atenției cazurile când naratorul îi delegă personajului-reflector rolul de comentator și apreciator al vieții celorlalte personaje, pe care el îl deține în mod obișnuit în calitate de instanță a discursului. Concretizate în metafore și comparații, ce poartă urmele sensibilității

personajului-reflector, astfel de aprecieri și comentarii mențin climatul emoțional al expunerii: „episcopul [...] își aținti privirea într-un loc, nu departe de tribuna împărătească, unde, între tumulturi, sta înălțat un bărbat în strai alb. Părea singur în mulțime și ridicat deasupra ei. Părea într-un pustiu al propriului său suflet”; „Văzu în ochii străinului ceea ce oamenii de rând nu pot arăta. [...] era ceva care se îmbina cu cerul și cu nesfârșita strălucire a zilei înflorite. [...] Această lumină și această dragoste erau așa de vădite în omul cel străin, încât bătrânul egumen Platon trebui să lepede de la sine orișice fel de îndoială, cufundându-se în plăcerea unei asemenea tovarășii ca în însăși lumina care-i împresura” (M. Sadoveanu, *Creanga de aur*); „Him bașa tăcu. [...] Își aruncă ochii peste oamenii oacheși adunați grămadă pe marginea gropii uriașe și rotunde, săpată într-o singură clipă de explozie. [...] Îl văzu pe Alimut lipit de Kera. Pe chipurile lor înflorite de tinerețe nu se scrisese nici mâhnirea, nici uimirea, ci rămăsese, ca și mai înainte lumina lină a bucuriei de a fi” (Z. Stancu, *Șatra*), „Vorbele lui, cum era de fiecare dată când cădea în harul povestitului, veneau ca un potop, apoi potopul se desfacea în râuri, mări, râurile – în pârcăiașe, și fiecare își avea albia sa, malurile sale, numele său. Pe urmă iar se adunau toate într-o singură apă clocotitoare, și tot venea apa ceea, semănând în jur pace, tihnă și voie bună” (I. Druță, *Povara bunătății noastre*); „Prin amintiri îi trecea ca o umbră diafană silueta Ursulei” (G. Meniuc, *Delfinul*).

O sursă de lirism care nu poate fi trecută cu vederea este poeticitatea metaforelor folosite în vorbirea lor de unele personaje. Astfel, Kesarion Breb din *Creanga de aur*, un adevărat poet în gândire și simțire, produce metafore surprinzător de frumoase, care îl situează realmente pe aceeași undă lirică cu naratorul. Într-un dialog cu cuviosul Gherasie, Kesarion spune următoarele despre relația sa cu Constantin, fiul împărătesei Irina „Ba da, ba da, cuvioase Gherasie, îi sînt prietin, dar între slăbiciunea mea și între puterea lui s-a deschis o apă neagră. Eu stau de partea asta și el stă de partea cealaltă. Nu ne vom putea aduna până la sfârșitul timpurilor”. Forța emotivă a discursului respectiv este concentrată în metafora implicație „s-a deschis o apă neagră” prin care Kesarion exprimă, în cheie lirică, imposibilitatea de a depăși decalajul dintre lumea sa și cea a lui Constantin, dintre sistemele valorice ale Daciei și Bizanțului. Orice încercare de a traversa această „apă neagră”, adică de a adopta un alt mod de viață, este sortită la eșec, fiecare erou asumându-și fatalitatea propriului destin. Tot așa, în discuția cu părintele Platon, Kesarion își îmbracă meditațiile filozofice despre esența lumii în metafore la fel de sugestive, mustind de lirism: „cerul primește miremele florilor, căci numai ele, aici, sunt nevinovate; iar pământul soarbe mlaștina oamenilor. În această mlaștină eu calc neconținut”. Metafora nucleară „mlaștină” bazată pe opoziția dintre semele termenului figurat (inert, vâscos, primejdios) și cele ale termenului de referință „oamenii” (uman, avânt, spirit), iradiază termenii asociați din proximitate „pământ”, „a sorbi”, conturând o imagine impresionantă a urâtului existențial, proiecție a unei depresiuni sufletești răscolitoare. Reluarea în enunțul următor al termenului metaforizat „mlaștină” extinde câmpul semantic și lirismul metaforei respective, conferindu-i totodată un relief stilistic suplimentar.

De notat că metaforele de care e încărcată vorbirea lui Kesarion au un caracter vizionar, caracterizându-l pe acesta ca supraom dotat cu o cunoaștere superioară. În episodul despre moartea Teosvei, Kesarion spune: „Scuturând de pe noi pulberea și amintirile, vom veni și noi acolo cândva, ca să înflorim”. Metafora implicație „ca să înflorim” este marca unei sensibilități metafizice lirice, potrivit căreia moartea nu este un sfârșit, ci un început, anume ea asigurând omului o existență în planul frumosului, deci al valoricului.

Aprecierile și comentariile lui Kesarion se metaforizează nu rareori când el caracterizează personajele participante la acțiune. Exprimând o interioritate rafinată și profundă, tandră și lucidă, aprecierile lui surprind individualul, esențialul, irepetabilul uman. Plauzibile, sub acest aspect, sunt aprecierile care transmit un profund sentiment de

admirație despre Platon: „Mă închin *luminii* care e în fratele meu, părintele episcop Platon, căci e lumina ce va călăuzi în toate timpurile pe cei care cred”.

În nuvela *Delfinul* de G. Meniuc naratorul, de asemenea, exploatează optica figurată a personajelor, pentru a le contura individualitatea: „Vai, ce ochi înfrigurați ai, *parcă-s două făclii*. [...] Dar tu ce încântătoare ești, Ursula, *toată de mărgean!*” Observăm că metafora folosită de Dicoș, ca și comparația la care recurge Ursula, au funcție evaluativă, exprimând două puncte de vedere poetizate care reflectă, în convergența lor, armonia unor suflete-gemene.

Deci am văzut că, în pofida impersonalității sale, naratorul heterodiegetic exprimă adeseori atitudini afective, care își găsesc expresie prin mijlocirea figurativului în diverse tipuri de discurs (narativizat, transpus, reprodus). Redundanța elementelor figurative, gruparea lor simetrică ori asimetrică, condiționează formarea unor „ostroave” de lirism, legate unele de altele prin halouri afective, asigurându-se astfel caracterul unitar al regimului narativ liric.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. O. Ducrot, J.-M. Schaeffer, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, București, 1996.
2. I. A. Richards, *Principii ale criticii literare*, București, 1974.
3. E. Țau, *Limbajul operei literare*, Chișinău, 2007.
4. P. Ricoeur, *De la text la acțiune. Eseuri de hermeneutică II*, Cluj-Napoca, 1999.
5. T. Vianu, *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, București, 1957.
6. T. Vianu, *Arta prozatorilor români*, Chișinău, 1991.
7. S. Tomuș, *Ionel Teodoreanu sau bucuria metaforei*, Cluj-Napoca, 1980.
8. R. Zafiu, *Narațiune și poezie*, București, 2000.
9. D. Eremia, *Limbajul poetic eminescian*, Iași, 1979.

ALEXANDRU DÎRUL
Institutul de Filologie
(Chișinău)

REFLECȚII ASUPRA STRUCTURILOR
CU AȘA-NUMITA DUBLĂ NEGAȚIE

Într-o lucrare publicată anterior (a se vedea [Дырул](#), p. 188 și urm.) se constata că locuțiunea terminologică *dublă negație* a fost trecută în lingvistică din logică, căpătînd aici, pe lîngă sensul de bază, și pe acela de construcție predicativă cu două și mai multe elemente negative, tip rom. *Nimeni n-a aflat nimic niciodată* (aceasta pe fundalul construcției de tip german cu același sens, dar formată cu un singur element negativ *Nimand has etwas einmal erfahren*). Sub influența postulatului logic cum că două negații în aceeași judecată se anihilează reciproc, în lingvistică s-au emis mai multe ipoteze, prin care se încearcă a explica motivele apariției a două și mai multe elemente marcate negativ în propoziția cu un singur predicat, fără ca elementele date să se anihileze reciproc. O trecere în revistă a principalelor din aceste ipoteze se conține în lucrarea menționată.

În cele ce urmează, prin invocarea de noi argumente, se întreprinde încercarea de a modela unele structuri, care eventual s-au putut afla la baza așa numitei dublă (/multiplă) negație, ghidîndu-ne de principiul că limba evoluează în spirală, astfel că același fenomen lingvistic se poate reproduce la etape diferite, realizîndu-se prin mijloace noi.

Trebuie menționat, în primul rînd, că locuțiunea terminologică *dublă negație* este aplicabilă numai la un anumit tip de propoziție, numit de L. Tesnière *propoziție negativă nucleară*. Autorul consideră că acestea ar putea fi asemănaute, într-un fel, cu propozițiile interogative speciale (cf. în rom. *Cine vine? – Nimeni nu vine. Unde pleacă? – Nicăieri nu pleacă. Ce a cumpărat? – Nimic n-a cumpărat*). De altfel, după cum se poate ușor constata, determinantul *nucleară* în semnul dat poate fi aplicat și altor tipuri de propoziții, ca de exemplu, *Cine a venit? – Cineva a venit. – Toți au venit. – Puțini au venit. – Cîțiva numai au venit. – Doar unii au venit. – Niciunul n-a venit*.

După părerea lui L. Tesnière, negația în propoziția negativă și întrebarea în propoziția interogativă, – pot fi concentrate asupra unui component al enunțului, asupra unui nucleu al lui, sau acestea pot fi orientate asupra relațiilor dintre elementele enunțului. În primul caz se consideră că avem de-a face cu o negație nucleară (la négation nucléaire), iar în cel de al doilea – cu o negație conectivă (/de legătură) (la négation connexionnelle) (Tesnière, p. 217-218). Așa cum în toate limbile există cuvinte generale interogative (les mots généraux interrogatifs [id., p. 194]) cu ajutorul cărora se poate întreba despre orice obiect, fenomen, fapt, noțiune, indicînd în felul acesta nucleul unei sau altei propoziții (astfel, în română, de exemplu, despre lucruri se întreabă cu ajutorul pronumelui *ce?*, despre persoană – cu ajutorul pronumelui *cine?*, despre spațiu – cu ajutorul adverbului *unde?*, despre timp – cu ajutorul adverbului – *cînd?*, despre mod – cu ajutorul adverbului *cum?*), există de asemenea și unități lexicale prin mijlocirea cărora se indică asupra nucleelor (lucru, persoană, loc, timp, mod) într-o propoziție negativă și, respectiv, unități prin care se relatează nucleele într-o propoziție afirmativă: *cine? – cineva – unul (/una) – niciunul (/niciuna) nimeni; ce? – ceva – unul (/una) – niciunul (/niciună) nimic; cînd? – cîndva – odată – nicicînd – niciodată; unde? – undeva – niciunde – nicăieri; cum? – cumva – nicicum* ș. a.

De altfel, după cum se subliniază în unele lucrări, locuțiunea terminologică *dublă negație* este aplicabilă atât propozițiilor construite formal cu două și mai multe elemente negative (de unde și locuțiunea terminologică *negație multiplă* sau **propoziție polinegativă**), cât și propozițiilor construite cu un singur element negativ, dacă aceste propoziții sînt echivalente cu primele din punct de vedere semantic. În parte, R. Nagucka relatează că se poate vorbi de dublă negație atât în propoziția de tipul pol. *Nikt ni lubi Marysi*, construită cu două elemente negative, cât și în propoziția engl. *Nobody likes Mary*, construită cu un singur element negativ (Nagucka, p. 59). Confruntînd, pe de o parte, engleza actuală, în care două acte de negare în propoziție sînt reprezentate printr-un singur marker negativ, iar pe de alta, – engleza veche și poloneza actuală, în care cele două acte de negare sînt reprezentate prin două elemente negative, R. Nagucka relatează că diferența aici e aparentă: sub aspect semantic cele două tipuri de propoziții sînt echivalente. Din cele două acte de negare (pol. *Nikt* și *ni lubi*), conform părerii autoarei, unul se referă la propoziție (*ni lubi*), altul – la argument (*nikt*). De altfel, autoarea este înclinată să creadă că ultimul prezintă exprimarea configurației vide a argumentului dat. Aceste acte se realizează, în opinia autoarei, în felul următor: actul negării alterează raporturile dintre elementele enunțului, argumentul realizîndu-se în doi exponenți ai structurii de suprafață în engleza veche și în poloneza actuală. În engleza veche, afirmă cercetătoarea, acționa transformarea facultativă de reducere care suprima în asemenea cazuri markerul negator al verbului. Căpătînd extindere generală, asemenea construcție devine obligatorie în engleza actuală. Faptul și-a găsit „întruchipare” în regula conform căreia de fiecare dată cînd în enunț figurează unul din substitutele negative (tip: *nobody, nothing, not, never*), el exprimă un dublu act de negare (id., p. 62). La aceasta, după opinia autoarei, a putut contribui faptul că negatorul predicativ *not* a apărut și el pe baza elementelor care îndeplineau în propoziție rol de substituit negativ (id., p. 68-70).

Vulnerabilitatea diverselor modalități de a explica apariția a. n. duble negații sau negații multiple (despre aceasta a se vedea: Дырл, idem.) se datorește faptului că aici se încearcă explicarea unei contradicții inexistente, generată de identificarea funcțională a mijloacelor de exprimare a negației în diverse limbi – contradicție care în fapt nu există, întrucît nu există nici identitate funcțională între elementele date din diferite limbi. Astfel, de exemplu, de pe poziția limbii latine, unde în enunțul *Nemo cantat* pronumele negativ *nemo* se prezintă drept singurul negator (intervenția altui element negativ ar anihila caracterul negativ al enunțului), se încearcă a trata enunțul, semantic echivalent din română, construit aici cu două elemente negative (*Nimeni nu cîntă*). Sau, de exemplu, de pe poziția limbii germane ce formează propoziția negativă cu un singur element negativ (de ex., *Niemand hat etwas gesagt*) se încearcă a se comenta propoziția echivalentă ca sens din limba rusă, formată cu trei elemente negative (cf.: *Никто ничего не сказал*). În legătură cu aceasta apare întrebarea: din ce motiv cî enunțurile respective din română și rusă nu acționează principiul logic care se realizează (se manifestă) în latină și germană.

Cercetătorii încearcă să explice, în fond, cum se ajunge la negație dublă (/ multiplă), plecînd de la construcțiile mononegative, considerate drept inițiale în limbile naturale. Or, după cum o dovedesc faptele, în procesul de evoluție a limbilor, adesea de la a.n. enunțuri cu structură polinegativă s-a trecut la cele cu structură mononegativă. În parte, se știe că structura polinegativă a propoziției din latina veche a fost transformată în structură mononegativă în latina clasică (nu fără ajutorul gramaticienilor, de altfel). Propozițiile cu structură polinegativă, caracteristice pentru vechea germană și vechea engleză, au fost înlocuite mai tîrziu prin propoziții cu structură mononegativă (se poate bănui aici alinierea la latina clasică pe cale cărturărească).

Se poate ușor observa că pronumele și adverbele negative în limbile cu structura polinegativă a propoziției nucleare au drept echivalente funcționale – pronume și adverbe

indeterminate (nehotărâte) în limbile cu structura mononegativă a propoziției nucleare (a se compara: rom. Lui Ion **nu** i s-a dat **nimic** de către **nimeni** [/ din partea **nimănui**] – engl. *John wasn't given anything by anyone*). Or, folosirea pronomelor și adverbelor indeterminate în asemenea propoziții este caracteristică și pentru limbile cu așa-numita structură polinegativă a propoziției nucleare negative (de ex., rom. Lui Ion **nu** i s-a dat măcar **ceva** din partea **cui**). A se compara de asemenea: *N-a venit niciodată*. – *N-a venit măcar odată*. *N-a fost [/ călătorit] nicăieri*. – *N-a fost [/ călătorit] măcar undeva*.

Mai mult, deși româna ține de limbile a. n. ca structură polinegativă a propoziției nucleare, în dialectul ei aromân acest tip de propoziție se construiește, prin exclusivitate, cu pronumele și adverbele indeterminate (de exemplu, *meá, ținiva nu va s' l' i avdă* (Papahagi) 'dar nimeni nu-i auzi'; *mine nu ved țiva* (Papahagi) 'eu nu văd nimic'; *Nu va ti videm vi' rnoară* (Papahagi) 'nu te vom vedea niciodată' etc.).

Am putea presupune, astfel, că soluționarea problemei privind dubla negație s-ar putea obține, dacă s-ar putea explica cum s-a ajuns ca pronumele și adverbele nedeterminate în propoziția nucleară negativă să fie substituite prin pronumele și adverbele negative respective.

De pe urma încercării de a contura paradigma semantică din care fac parte pronumele și adverbele negative, folosite ca nuclee ale propozițiilor, se constată că ele țin de categoriile de cuvinte cu semnificație generalizator-anaforică cantitativă. Unitățile date (tip rom. *nimeni, niciunu, niciuna, nimic, nicăieri, niciunde, niciodată, nicicînd, nicicum*) constituie, de fapt, acele extreme din cadrul paradigmelor de cuvinte generalizator-anaforice cantitative prin care se exclude cea mai mică cantitate privind:

– **persoane** (*nimeni/niciunul/niciuna* – *unul/una* – *unii/unele* – *cîțiva/cîteva* – *cineva/puține* – *mulți/multe* – *oricine* – *toți/toate*);

– **obiecte, lucruri** (*nimic/niciun(ul)/niciuna*, – *o* – *unu* – *unii/unele* – *cîțiva* – *ceva* – *puțin* – *mult* – *orice* – *tot*);

– **loc în spațiu** (*nicăieri/niciunde* – *undeva* – *pealocuri* – *oriunde* – *pretutindeni* – *peste tot*);

– **timp** (*niciodată/nicicînd* – *odată* – *cîndva* – *uneori* – *totdeauna/oricînd*);

– **mod** (*nicicum/deloc* – *cumva* – *oricum* – *în tot felul*).

Dat fiind că unitățile din șirurile menționate se află între ele în raport de interschimbabilitate funcțională, noțiunea de *propoziție nucleară* ar putea fi aplicată, după cum s-a menționat, și unor tipuri de alte propoziții decât cele negative. Prin acestea se „atrage” raportul exprimat de verbul predicativ, altfel spus, prin substituitele date se subliniază că acțiunea este concentrată asupra actantului sau circumstantului reprezentat prin substituitele date. În propozițiile substitute negative, în parte, se arată, în funcție de unitatea respectivă, că se exclude orice persoană care ar realiza acțiunea sau ar suporta-o (*nimeni, niciunul, niciuna*), nu se presupune vreun loc în spațiu în care s-ar desfășura acțiunea (*nicăieri*), că este exclus orice segment în timp în cadrul căruia s-ar desfășura acțiunea (*niciodată, nicicînd*), că în rezultatul nerealizării acțiunii nu a fost obținut nici cel mai mic efect (*nimic*).

Despre legătura substitutelor negative cu categoria cantității vorbește și faptul că acestea sînt numite în unele lucrări *cuantori negativi* (a se vedea, în parte Křižkova, p. 22, Ломтев, p. 109). O dovedește și faptul că substituitele (negative sau indeterminate) în funcție de nuclee ale propozițiilor negative pot fi substituite prin cuvinte și îmbinări ce numesc obiecte sau unități de măsură de diferită natură cu valori infime. A se compara: *Nu i-a dat nimic*. – *Nu i-a dat un dram/ o picătură/ cît negru sub unghie*. *Nu era nimeni*. – *Nu era duh de om/ suflet de om viu*. *Nu s-a astîmpărat nicicum*. *Nu s-a astîmpărat o clipă/ un minut/ un moment*. – *Nu s-a mișcat nicăieri*. – *Nu s-a mișcat un pas/ un centimetru* etc.

De regulă, cuvintele și îmbinările cu valoare infimă, în funcție de nuclee ale propozițiilor negative, apar însoțite de conjuncția coordonatoare negativă *nici* (de ex., *Nu i-a dăruit nici o para chioară/ nici o fărîmă de pîine/ nici o picătură de apă. N-aveau în pod nici un fir de grîu. Nu s-a mișcat nici un pas. Nu s-a astîmpărat nici o clipă*).

Or, după cum se poate ușor constata, tot cu ajutorul conjuncției coordonatoare negative (tip rom. *nici*, rus. *ни*) și nu cu ajutorul operatorului negativ (tip. rom. *nu*, rus. *не*) de pe lîngă verb se construiesc de asemenea pronumele și adverbele negative (de exemplu, rom. *niciunul, niciuna, nicidec, niciodată, nicicum, niciunde*(*va*); rus. *никто, ничто, ничего, нигде, никогда, никак*). De altfel, după acest model s-au constituit și formațiile românești *nimeni, nimic, nicăieri*, numai că a avut loc aceasta într-o perioadă mai veche (vezi *Дырул*, p. 128 ș.a.) Faptul că substituttele negative au drept marcă negativă nu operatorul negativ folosit pe lîngă verbul-predicat, ci o conjuncție negativă coordonatoare ne permite a restabili (a modela) calea de introducere a unui nou element negativ într-o propoziție care avea de acum o marcă negativă, fără a o altera pe aceasta. Propozițiile negative cu nucleul exprimat prin substitute negative au putut lua naștere prin imitarea structurilor unor fraze constituite din propoziții negative legate prin coordonare, dintre care una apare apocopată (trunchiată), tip *Vasile n-a băut vin, nici bere* (evoluată din: *Vasile n-a băut vin, nici n-a gustat berea*). Sau, de exemplu, prin suprimarea verbului predicat însoțit de operatorul negativ din a doua propoziție a frazei: *Nu i-a întors grîul împrumutat, nici nu i-a restituit sacul* [...] s-a putut obține enunțul: *Nu i-a întors grîul împrumutat, nici sacul* [...], în care unul din actanții verbului este introdus prin intermediul conjuncției negative coordonatoare. Unitatea lexicală însoțită de conjuncția negativă poate încheia șirul de actanți sau circumstanți omogeni într-o propoziție negativă, prezentîndu-se drept element de totalizare a șirului respectiv ca în pildele: *Cîinele nu s-a întors a doua zi, a treia, peste o săptămînă nici altă dată. După inundație nu mai avea casă, grădină, vite, haine, nici altceva*.

În vederea accentuării celor enunțate, *nici* poate fi repetat înaintea fiecărui element al șirului omogen (cf.: *După inundație nu mai avea nici casă, nici grădină, nici vite, nici altceva*). Pe baza acestora s-au putut dezvolta structuri trunchiate de tipul: *Nici tu casă, nici tu masă. Nici oală, nici în oală*. Alteori *nici* devine singurul operator negativ al verbului: *Nici pe Dracul să-l vezi, nici cruce să-ți faci*.

Dacă revenim la structurile negative cu unități lexicale prin care sînt denumite entități de infimă valoare, vom putea constata că în locul acestora sînt folosite substituttele pronominale și adverbiale negative cu aceeași funcție totalizatoare negativă (a se compara cu cele de mai sus: *Cîinele nu s-a întors a doua zi, a treia, peste o săptămînă, niciodată. După inundație nu mai avea casă, grădină, haine, vite, nimic*). Mai mult, unele din acestea au stat la baza substituttele negative, ca de exemplu, rom. *nimic*, la temelia căruia s-a aflat formația *nec miccam* 'nici fărîmătură'. Sau, de exemplu, în mai multe limbi la baza pronomelor ce corespund rom. *nimeni* se afla numeralul-pronume *unu* (/ *una*), prin care se indica cea mai mică cantitate (extrema minimă a cantității), aceasta fiind însoțită de marca negativității (rom. *niciunu*, sp. *ninguno*, port. *nenhun*, prov. *negun*, ital. *nessuno* ș. a. E vorba, de asemenea, de formațiuni la baza cărora se află noțiunea generală de persoană, lucru, loc, timp, mod, reprezentate de cele mai multe ori prin pronume și adverbe relative precedate de marca negativității (de ex., rus. *никто, ничто, нигде, никогда, никак*; rom. *nicidec, niciodată, nicicum, niciaierea, niciunde* etc.).

S-ar putea, astfel, formula o ipoteză conform căreia, structurile cu a. n. dublă negație sau negație multiplă au putut lua naștere pe baza utilizării în funcție de nucleu al propoziției negative a cuvintelor prin care sînt numite entități de infimă valoare, precedate de o conjuncție negativă coordonatoare, apărute la rîndul său, pe baza frazelor ce leagă prin coordonare două propoziții negative, dintre care cea de a doua, în urma suprimării

verbului predicativ, devine un al doilea element negativ al primei propoziții. De exemplu, fraza: **Nu i-a întors bicicleta împrumutată, nici nu i-a dat altceva în (schimb) loc** [..], prin suprimarea verbului precedat de negație a celei de a doua propoziții, s-a putut transforma într-o propoziție monopredicativă cu un al doilea element negativ: **Nu i-a întors bicicleta, nici altceva (în schimb)**. Prin imitarea acestei din urmă structuri au putut lua naștere propoziții negative cu nucleu reprezentat prin unități lexicale cu sensul de valoare infimă, însoțite de conjuncția coordonatoare negativă, tip: **Nu i-a întors nici o para/ nici o pleasă/ nici un bănuș**. Prin analogie cu aceste formații a apărut categoria numelor și adverbilor negative care, spre deosebire de primele, au la bază nu cuvinte ce numesc lucruri concrete (*para, picătură, pas, clipă, lețcaie* etc.), ci unități lexicale cu sens generalizator (*odată, când, cum, unu* etc.) (de ex., **niciodată, nicicînd, nicicum, niciunu, niciuna** etc.). În conformitate cu modelul dat, după cum s-a relatat *supra*, au fost întemeiate la diferite etape de evoluție a limbii și formațiile *nimeni, nimic, nicăieri*.

S-a relatat mai sus că nucleul propoziției negative, în principiu, poate fi exprimat atât prin substitute (pronume, adverbe) negative (tip rom. *nimic, nimeni, nicăieri, nicicînd, niciodată, nicicum*), cât și prin substitute (pronume și adverbe) indeterminate (tip rom. *ceva, cineva, cîndva, odată, unu / una, vreodată, cumva*) uneori însoțite de adverbe legate, de tipul *măcar, barem, încaltea* (cf.: **Nu i-a dat nimic. – Nu i-a dat măcar ceva. N-a fost niciodată pe aici. N-a fost măcar odată pe aici. Nu s-a arătat nimeni. – Nu s-a arătat măcar cineva. Nu s-a mișcat nicicum. – Nu s-a mișcat barem cumva**). De altfel, printr-o simetrie excepțională, sub aspect compozițional, se caracterizează corelația dintre substituatele negative și cele indefinite în limba rusă (cf.: *никто – кто-нибудь, ничто – что-нибудь, нигде – где-нибудь, никогда – когда-нибудь, никак – как-нибудь*).

Cu toată simetria însă, uzul a făcut ca în unele limbi să se fixeze **una** din aceste modalități de exprimare a negației nucleare, **iar** în altele – altul. În parte, în limba română, dintre cele două modalități, prin uz s-au fixat ca stereotip propozițiile cu nucleul negativ exprimat prin substitute negative (de ex.: **Nu zîmbește niciodată. Nimeni nu răspunde. Nicăieri nu găsește de lucru. Nu i s-a dat nimic**). Or, dialectele sud-dunărene și-au fixat drept normă propozițiile negative cu nucleul exprimat prin substitute (pronume și adverbe) indefinite. De exemplu, propoziția cu așa-numita negație multiplă, construită în rom-na literară cu substitutul negativ *niciodată* [**Nu te vom vedea niciodată**], are drept echivalent, în dialectul aromân, enunțul [**Nu va ti videm vî' rnoară**] (Papahagi) – literalmente 'Nu te vom vedea vreodată'. Enunțul arom. *Eu vî' rnoară nu mîc masine* (Papahagi, p. 802) are drept echivalent în limba română literară propoziția *Eu nicicînd nu mînc masline*, literalmente: [*Eu nu mînc vreodată masline*]. Enunțul arom. *Tine vî' rnu nu-ascultați* (idem, p. 1117), construit cu pronumele indefinit, se redă în româna literară prin propoziția cu pronumele negativ: *Tu nu ai ascultat pe nimeni*, literalmente [*Tu n-ai ascultat pe cineva măcar*]. A se compara de asemenea: arom. *Mea, ținiva nu va s'li ávdă* (idem, p. 1072) – rom. lit. *Dar nimeni nu-i va auzi*; arom. *Țiva nu voi.* – rom. lit. *Nimic nu vreau*.

În dialectul aromân lipsește categoria substitutelor (pronumelor și adverbilor) negative, caracteristică pentru româna-standard. Rolul acestora și-l asumă în vorbirea aromânilor substituatele (pronumele și adverbele) indeterminate (/nehotărîte). În propozițiile amputate, de regulă, în vorbirea dialogată, ele îndeplinesc rolul de element negativ, reprezentînd o propoziție negativă (de ex., *Ține va s'liavdă? – Vî' rnu. 'Cine le va răbda? – Nimeni?*). Referindu-se la specificul dialectului aromân în redarea propoziției negative nucleare, Kr. Sandfeld, analizînd, în parte, structurile de tipul *Nu dzîțe țiva*, 'N-a spus nimic', menționa că asemenea construcții sînt proprii limbii grecești și se întîlnesc, de asemenea, în albaneză.

Nu dispune de categoria substitutelor (pronomiale și adverbiale) negative (tip rom. *nimeni*, rus. *никто*, ital. *nessuno*) nici limba franceză. Aici negația, după afirmația lui

J.-C. Milner este totdeauna dublă, primul element [*ne*] fiind un cuantificator negativ, iar cel de al doilea (*pas, personne, point, rien, jamais*) – diferite mărimi variabile, legate de cuantificatorul dat (Milner, p. 95). Uzul a determinat ca forclusivul în cauză, în viziunea utilizării lor în structuri negative, să-și asume capacitatea de operator negativ, deși formal nu conțin marca negației. De altfel, utilizarea doar a forclusivului drept singurul indice al caracterului negativ al propoziției este un fenomen destul de răspândit în limba franceză (de ex., *Êtes-vous fâché?* – **Point** 'V-ați supărat?' – Nicicum'; *Pas la peine* 'Nu face să te stăruie'; *pour rien* 'pentru nimic'; *en aucun cas* 'în nici un caz' etc.).

Într-o serie de limbi, ca de exemplu, latina, engleza, germana ș. a., nucleul negativ al propoziției poate fi redat atât prin substitute (pronume și adverbe) negative, cât și prin substitute indefinite (/ nehotărâte). De exemplu, în engleză se poate spune sau *A didn't see anything*, sau *A saw nothing*, ceea ce în româna-standard se redă doar prin construcția *Eu n-am văzut nimic*, deși în principiu s-ar putea spune și aici *Nimic am văzut/ N-am văzut măcar ceva*; de altfel, în dialectul aromân se spune numai *Mine nu vădzuțiiva*). Printre altele, dacă e să judecăm despre construcția latină *Nemo cantat*, de pe poziția românei actuale, am putea afirma, convențional, că pronumele *nemo* „cumulează” în sine două funcții: aceea de exponent al negației verbului-predicativ și aceea de cuantor al totalității negative (cf. în rom. *Nimeni nu cântă*).

În limbile în care substitutele (pronume și adverbe) negative, afară de funcția de a reprezenta nucleul propoziției negative, și-au mai asumat-o și pe aceea de exponent al negativității verbului-predicativ a determinat faptul că în propozițiile nucleare numai unul din substitute are formă negativă (rezultat al postulatului logic potrivit căruia două negații într-o singură judecată se eclipsează), făcând să se excludă și operatorul negativ al verbului predicativ. Or, pentru păstrarea aspectului negativ al propoziției, în cazul când exponentul negativității însoțește verbul predicativ se folosesc drept nucleu substitute (pronume și adverbe) indeterminate. Astfel, în latină se spunea sau *Video nullus*, sau *Non vidio ullus*; în engl. – sau *We can't go anywhere*, sau *we can go nowhere*. În cazul în care în propoziție se conțin mai multe nucleu, dintre acestea numai unul poate fi redat prin substitut negativ, cu condiția că verbul nu va fi însoțit de operatorul negativ. De exemplu, în lat. se spunea sau *Nunquam hoc ullus dixit*, sau *Nemo hoc unquam dixit*; în germ. – sau *Keiner hat etwas gesehen*, sau *Jemand nichts gesehen hat*. Când în propoziție figurează negatorul verbului predicativ, toate nucleu propoziției negative sînt redat prin substitute indefinite (de exemplu, *John wasn't given anything by anyone* 'Lui John nu i s-a dat nimic din partea nimănui').

De altfel, trebuie menționat faptul că este destul de anevoios a clasifica limbile din perspectiva modului de construire a propozițiilor numite nucleare. Și aceasta din motiv că în limbă, potențial, se conține mai mult decît o singură posibilitate de construire a propoziției negative, numite nucleare. Uzul este acela care fixează modelul-normă. Situația însă nu exclude ca, sporadic, în aceeași limbă să fie întrebuințate și alte modele. Astfel, în limbile care tradițional sînt trecute la limbi cu structură mononegativă a propoziției se întîlnesc uneori propoziții cu structură polinegativă, și invers. Cercetătorii atrag atenție asupra faptului că, de exemplu, în vorbirea dialectală germană și cea engleză se folosesc structuri de propoziții polinegative, deși limbile date, în forma literară, figurează printre cele cu structura mononegativă a propoziției. Și dimpotrivă, limbile, tradițional trecute la cele cu structura polinegativă a propoziției, conțin enunțuri cu structură mononegativă.

În parte drept singurul mijloc de negare a propoziției nucleare substitutul negativității în unele limbi romanice se întîlnește în anumite situații textuale (de exemplu, în spaniolă, portugheză, italiană) în condițiile când acesta (substitutul) se află în prepoziția verbului predicativ (cf. sp. *Nunca trabaja a estas horas, dar No trabaja nunca a estas horas* 'El niciodată nu lucrează la ora aceasta/ în timpul acesta'). Coincidența menționată este

însă parțială. Vorba e că, spre deosebire de astfel de limbi ca engleza, germana, în care în propoziția negativă cu mai multe nuclee numai unul din ele este redat prin substitut negativ (de ex., germ. *Niemand hat etwas einmal erfahren* 'nimeni n-a aflat nimic niciodată'), în limbile spaniolă, portugheză, italiană – toate nucleele sînt redate prin substitute negative, suprimîndu-se doar exponentul negației de pe lîngă verb (de ex., sp. *Nadie me ayuda nunca* 'nimeni nu mă ajută niciodată').

În limba română, limbă cu structură polinegativă a propoziției, de asemenea se întîlnesc cazuri de întrebuițare a substitutelor negative drept negator a întregii propoziții, dar aici acestea sînt sporadice. De exemplu: *Veneai la mine noaptea ca nimeni să te vadă* (M. Eminescu); *Zevs, ce-i zic îndurător, / Le-au trimis un domnitor / Pașnic, drept, cu blîndă fire / Încît altul nicăire / Niciodată s-au văzut* (Gh. Asachi); *Iar pe poloni nici odinioară va ajuta* (Gh. Asachi).

În principiu, sînt admise de uz situațiile cînd în propozițiile nucleare negative în limba română literară se folosesc substitute indeterminate în loc de substitute negative: *N-a venit măcar cineva* (= *nimeni*) *să-l vadă*. *N-a spus odată* (= *niciodată*) *un cuvînt de încurajare*. *Nu i-a dat măcar ceva* (= *nimic*) *la despărțire*, etc. În situații ca acestea substitutul indeterminat este însoțit, de regulă, de adverbul legat *măcar* (/ *barem*), folosit aici prin analogie cu acele propoziții negative, ale căror nuclee sînt reprezentate prin unități lexicale ce numesc entități infime de diferită natură (a se compara cu cele de mai sus: *Nu i-a dat (măcar) o para chioară*. *N-a făcut (măcar) un pas*. *Nu s-a oprit (măcar) o secundă*. *Nu știe o iotă (măcar)*).

Din cele expuse mai sus constatăm, astfel, că problema așa-zisei dublă negație a apărut în lingvistică în rezultatul tendinței de a corela, pe de o parte, exprimarea nucleului propoziției negative prin substitute negative, acestea coexistînd aici cu negatorul verbului predicativ, fără a-l altera, și, pe de alta, postulatul logic conform căruia o dublă negație echivalează cu o afirmație, întrevăzîndu-se aici o contradicție.

Or, o analiză mai profundă a faptelor de limbă vine să demonstreze că contradicția dată este iluzorie, dat fiind că de pe poziția raportului de subordonare dintre două negații pe care este bazat postulatul logic respectiv, se încearcă a explica o legătură dintre două elemente negative, la baza căreia se află un raport de coordonare, ce nu duce la reducerea reciprocă a acestora.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. A. M. Дырул, *Негативно-аффирмативные противопоставления*, Chișinău, 1986.
2. L. Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1959.
3. R. Nagucka, *Negatively Phrased Utterances in English (An Essay in Some Aspects of Negation against the Historical Background)*// *Zeszyty naukowe Uniwersitetu Jagiellońskiego*. CCCCXXXIV. *Prace jezykoznawcze*, zeszyt 58, Warszawa-Krakow, 1978.
4. H. Křížkova, *К вопросу о так называемой двойной негации в славянских языках*// *Slavia*, XXXVII, 1968, № 1.
5. Т. П. Ломтев, *Квантитативы современного русского языка*// *Памяти академика В. В. Виноградова*, Moscova, 1971.
6. T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, EAR, 1963.
7. J.-C. Milner, *Le système de la négation en français et l'opacité du sujet*// *Langue française*. *Grammaire de phrase et grammaire de discours*. Vol. 44, 1979.

ANGELA SAVIN-ZGARDAN

Institutul de Filologie
(Chișinău)**MOTIVAȚIA APARIȚIEI LOCUȚIUNILOR
VERBALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ**

Prezentul studiu demonstrează în ce măsură locuțiunile verbale (LV) exprimă actualitatea în limba română prin redarea categoriei lexico-gramaticale a modului desfășurării acțiunii (sau așa-numitul *Aktionsart*, termen de origine germană), categorie ce desemnează tipul decurgerii unei acțiuni, precum și a categoriei lexico-gramaticale Terminativitate: Aterminativitate, categorie ce exprimă limita interioară a unei acțiuni.

S-a arătat nu o dată că formele analitice iau naștere din necesitatea de redare explicită a sensurilor gramaticale, că deseori formele sintetice dispar în situațiile în care o limbă, datorită bilingvismului șubrezindu-și sistemul, este nevoită să-și formeze modele de exprimare mai clare, explicite. Acest fenomen este realizat atât prin constituirea unui singur cuvânt, lipsit de marcantul morfematic, cât și prin apariția îmbinărilor analitice, în speță a LV. Dărâmarea sintetismului este produsă și de erodarea părții finale a formelor cuvintelor. Astfel, în limba latină distrugerea flexiunilor începe mai degrabă în graiurile rustice – „rusticitas”, decât în cele de la oraș – „urbanitas”, din cauza că primele mai greu erau supuse influenței normative a sistemului flectiv (Karaseva, 1989, p. 47).

După părerea noastră, dispariția categoriei aspectului și a *Aktionsart* latine pe parcursul dezvoltării limbii a pus limbile romanice, în special limba română, în situația de a crea alte modalități de redare a valorilor pierdute. Astfel, în limba română vor căpăta o mare amploare LV. Aceasta ar fi una dintre cauzele care va determina apariția lor.

Latina a fost limba care, pe lângă categoria aspectului, redată prin tema prezentului și perfectului, posedă și exprimarea diferitor tipuri de *Aktionsart*. Se știe că în latină ele erau numeroase și erau exprimate cu ajutorul unor morfeme speciale. Deseori analitismul ia naștere din cauza că forma internă, adică morfemul care redă o anumită valoare gramaticală, se destramă.

În romanica răsăriteană categoria *Aktionsart* latină ca sistem organizat morfologic se destramă. Până la urmă, valorile intensive, diminutive etc. ale verbelor, cândva derivate, se pierd, chiar atunci când se menține în română întreg cuplul între verbele primitive și cele derivate (de ex.: *circitare (cerceta) – circare (cerca)*; *liginare (legăna) – ligare (lega)*; *traginare (trăgăna) – trahere (trage)*). Constatăm deci o anumită pierdere. Dar limba nu tolerează o astfel de lacună, ea încearcă alte căi pentru a-și restabili echilibrul.

Româna va completa într-o anumită măsură această deficiență. Dar, de această dată, cu elemente de altă natură. Cercetătoarea L. M. Skrelina observa just că drept imbold pentru schimbări în limbă servește soluționarea contradicției dintre necesitățile comunicării care apar în societatea în dezvoltare și mijloacele de limbă existente care servesc pentru exprimarea noului conținut (Skrelina, 1970, p. 12). Într-adevăr, ceea ce în latină era redat prin afixe, în limba română va fi redat prin îmbinări de cuvinte. Astfel ia naștere una dintre căile de formare a sintagmei. „Pentru limba latină este mai caracteristic combinarea cuvintelor în propoziție decât îmbinarea de cuvinte propriu-zisă. O tendință opusă se va cristaliza în continuare în limbile romanice în care îmbinările de cuvinte vor înlătura pe alt plan combinarea cuvintelor în propoziție” (Budagov, 1971, p. 274).

De menționat ca LV s-au format de la îmbinări de cuvinte inițial libere. Se procedează la trecerea de la elementele de pe axa paradigmatică la cele de pe axa sintagmatică (Repina, 1973, p. 10). Componentele locuțiunii pe parcursul dezvoltării limbii se desemantizează, dar nu definitiv ca pe axa morfematică (ca în ex. *am făcut*). În cazul formării LV „lexicalizarea se manifestă în transformarea unității nivelului sintactic în unitatea nomației, adică în schimbarea statutului lingvistic al construcției sintactice motivate” (Tronenko, 1991, p. 6). Locuțiunea nou apărută găsește o *motivare* glotică: s-a destrămat un sistem și s-a consolidat altul. În aceasta constă trecerea de la sintetism la analitism. Elementele din axa sintagmatică nu sunt atât de sistematizate ca în cea morfematică, dar își îndeplinesc funcțiile de limbă în condițiile nou apărute. De exemplu, Aktionsart incoativă este exprimat prin afixe în limba latină și rusă ca fiind limbi sintetice: lat. *florescere*, rus. *zatsvesti*. Pentru a desemna același tip de Aktionsart limbile romanice recurg la o sintagmă, componentul auxiliar al căreia îndeplinește funcția afixelor din limbile sintetice. De ex.: rom. *a da în floare*. S-a recurs la utilizarea construcțiilor analitice, unele fiind utilizate pentru denumirea unor realii (acțiunea ingresivă – *a începe, a înflori*), altele – pentru a denumi anumite subtilități (acțiunea incoativă – *a da în floare* ce marchează începutul unei acțiuni cu o trecere în altă stare de *a fi în floare*) (Savin-Zgardan, 1990, p. 34-44).

Bineînțeles, înlocuirea verbelor latine ce denumeau categoria Aktionsart în limbile romanice nu a fost un proces uniform, nu a constituit o înlocuire mecanică a mijloacelor gramaticale. Un timp anumit, pesemne, aceste mijloace de realizare a categoriei Aktionsart coexistau în limbă, până când noul mijloc de exprimare a sensurilor nu a înlocuit pe cel vechi. E. A. Referovskaja, analizând caracteristicile sintaxei limbii latine scrise în perioada preromantică (sec. VI-VII) de pe teritoriul fostei Galii, menționa că de acum în limba latină scrisă în care pătrundeau elemente ale limbii vorbite erau atestate construcții verbale pentru desemnarea categoriei aspectului (aici: Aktionsart ingresivă – *n.n.*). De ex., verbele ce desemnau începutul acțiunii: *coepi, incipio, ordior* erau urmate de un complement infinitival (Referovskaja, 1966, p. 43). În latina clasică gerunziu era precedat de verbele incipiente.

În acest mod se manifestă *problema motivației* apariției locuțiunilor verbale care urmau să desemneze categoria aspectualității în limba română, categorie ce își capătă exprimarea prin categoriile lexico-gramaticale Aktionsart și Terminativitate: Aterminativitate. Categoria gramaticală – cheie a câmpului conceptual al aspectualității – aspectul – nu își găsește exprimarea în limba română.

O problemă, legată indisolubil de motivarea apariției locuțiunilor verbale în limba română este posibilitatea uneia și aceleiași locuțiuni verbale *monosemantice* de a denumi concomitent un singur sau mai multe tipuri de desfășurare a acțiunii. La fel, apare o problemă extrem de importantă și dificilă, totodată, și anume: posibilitatea limbii de a denumi, cu ajutorul uneia și aceleiași locuțiuni verbale *polisemantice*, diverse moduri de desfășurare a acțiunii. Mai jos vom prezenta câteva exemple de locuțiuni verbale bisemantice ce denotă ideea posibilității de desemnare de una și aceeași locuțiune verbală a mai multor tipuri de desfășurare a acțiunii, dat fiind faptul că fiecare sens înglobat în structura semică a ei schimbă regimul verbal, astfel indicând o altă desfășurare a acțiunii și o altă Terminativitate: Aterminativitate.

Locuțiunea verbală *a da înapoi* înglobează două sensuri ce condiționează diferite tipuri acționale: o acțiune orientată motoric, iar alta – rezultativă: 1. *a se retrage, a renunța a. rezultativă T. ...și în loc împengându pre lui Cantemir și turcii începută a să da înapoi* (M. Costin, p. 105). *Pintilie intră anevoie pe ușă, cu părul zbârlit și ochii înfricoșați. Observând că mai este cineva, dădu înapoi* (M. Sadoveanu, DT, p. 167). *Constatarea acestui adevăr, în loc să îndemne pe Anicuța a deveni din nou agresivă, o făcu, printr-o instinctivă pornire a sufletului femeiesc împotriva a tot ce e acțiune violentă, să dea înapoi* (D. Zamfirescu,

p. 345); *Pe dumneata te-a iubit mult și mi-a spus chiar că, dacă ar ști că suferi, nu s-ar da înapoi de a mă înșela cu dumneata* (G. Călinescu, EO, p. 157); 2. *a înapoia, a restitui, a rezultativă, T. ... alții îl luau peste picior de-a binelea, ieșind de la el cu tabachera plină de tutun sau cerându-i împrumut tot felul de lucruri, fără să se mai gândească a i le da înapoi; dar la toți le era simpatic...* (D. Zamfirescu, p. 380). *Foarte bine, am zis, dacă a dori să i-l dau înapoi, i-l dau și gata (apartamentul)* (M. Preda, CIP, p. 163).

La fel și locuțiunea verbală *a se da îndărăt* se află în raport de sinonimie cu precedenta locuțiune. 1. *a întoarce, a restitui, a rezultativă, T. ... bărbatul-meu, după ce rămăsese văduv, i-o dăduse pe Leana de suflet. Nu vrusese să-i dea lui bărbatu-meu fata îndărăt* (Z. Stancu, p. 26); 2. *a da înapoi, a se retrage, a orientată, T. Ostrogotul înfipse repede degetul în obrazul lui Bobby, din care țâșni afară un cocoloș de hârtie. Bobby se dădu iute îndărăt* (G. Călinescu, CN, p. 77). *Oamenii se dădură câțiva pași îndărăt și iar se pâlcuiră, spre poartă, în mijlocul drumului, neîndurându-se să intre pe la case* (C. Petrescu, p. 129).

Locuțiunea verbală *a da o lovitură* desemnează la fel două sensuri ce necesită un diferit regim verbal: 1. *acțiune singulară de a lovi (pe cineva), a monosecvențială, T. ... Ușa bordeiului nu se deschidea. Un sergent îi dete o formidabilă lovitură cu patul puștii, iar ușa sări din țâțâni* (D. Zamfirescu, p. 337); 2. *fig., a răni (pe cineva), a rezultativă, T. Curând însă îi dădui o lovitură care o răni adânc. Nici nu știu dacă această rană s-a mai închis vreodată în sufletul ei* (M. Preda, CIP, p. 54).

Locuțiunile de mai jos exprimă, la fel, două sensuri, fiind corelate fiecare din ele cu două tipuri diferite de desfășurare a acțiunii: *a da naștere* – 1. *a naște, a monosecvențială, T; 2. a crea, a produce, a cauza, a ingresivă, T. El nu mai putea vorbi mătușe-și despre relațiunile Aglaei cu Scatiu, fără să dea naștere la tot felul de explicații...* (D. Zamfirescu, p. 132). *În curând Silivestru se convinse că metoda lui de a consulta destinul era greșită și putea da naștere la gesturi nechibzuite* (G. Călinescu, CN, p. 227);

Menționăm că schimbarea numărului la substantiv duce la schimbarea tipului de desfășurare a acțiunii: *a da semne* – aici. 1. *acțiune repetată de a semnala (ceva), a face gesturi, mișcări repetate, a iterativă, AT. Pe când el vorbea, încălzindu-se din ce în ce mai mult, Ana da semne de nerăbdare* (D. Zamfirescu, p. 283); 2. *a da dovadă, a manifesta, a rezultativă, T. Săptămâna parlamentară care a trecut... – ne-a dat unele semne certe că parlamentul e pe cale să divorțeze definitiv de diletantism* (LA, 1990, nr. 22, p. 2);

A da voie – aici: 1. *a permite (cuiva). ... va da voie cuiva* (CRÎ, p. 76). *Numai să le de voie împărăția să scrie moldovenii la leși cu rugămintele și cu îmbunătățiri* (I. Neculce, p. 91). *Înconjurată de șapte copii ce plâng de foame, îmbrâncită de la ușa bogatului, unde nu i se dete voie a împărți nici fărâmiturile cu câinii lui, ticăloșia o apăsă sub greul ei genunchi* (C. Negruzzi, p. 275). – *N-ai decât să te însori și tu, rupse tăcerea Agespina, noi nu te ținem! – Nu mă țineți? Mă așteptam să vă bucurați, nu să-mi dați voie!* (G. Călinescu, CN, p. 175); 2. *a lăsa să intre, a rezultativă, T. ... Jim, ridicându-se, apucă cu o mână inelul de sus și cu alta cordonul de pânză și dădu voie deplină înăuntrul mirosului de pulbere udă și răcorilor de prund* (G. Călinescu, CN, p. 11).

Locuțiunea verbală *a face haz* posedă două seme care desemnează două tipuri de Aktionsart, ambele Aterminative. *A face haz* – aici: 1. *a se veseli, a evolutivă, AT. Taică-său făcea haz. Dacă venea spre seară la prăvălie, îl luam în cârcă și străbăteam cu el ulița mare, jumătate din oraș, îl duceam acasă...* (Z. Stancu, p. 325). *Acum a crescut, e domnișoară în toată puterea cuvântului... Dar face un haz când îi aducem aminte!* (C. Petrescu, p. 125); 2. *a face glume pe seama cuiva, a-și bate joc, a râde (de cineva sau de ceva), a relațională, AT. Femeia ieși cu mâna la gură, rușinată de tot. În urmă, cei doi boieri făceau un haz nespun, uitându-se unul la altul, urâți și bibidinoși ca doi satiri* (D. Zamfirescu, p. 198). *Și dacă nu ți-ai măritat fata, auzi cum ți-o strigă de sus, din vârful*

dealului, flăcării, cu strigăte de rușine... Așteptăm strigăturile, **să facem haz** (Z. Stancu, p. 148).

Locuțiunea verbală **a face impresie** conține două sensuri ce condiționează diferite tipuri acționale: o acțiune relațională și alta rezultativă: 1. *a impresiona, a face efect*, a. **relațională**, T. *Povestirea Ageșpinei făcu asupra asistenței o impresie profundă, manifestată printr-o lungă tăcere meditativă* (G. Călinescu, CN, p. 269); 2. *a părea că...*, a. **rezultativă**, AT. *Petrică Nicolau nu-mi făcea impresia că ar fi stăpânit de o viziune apocaliptică* (M. Preda, CIP, p. 110).

Locuțiunea **a-(și) face loc** este la fel polisemantică, semele responsabile de desfășurarea acțiunii desemnând o acțiune neorientată motorică și una rezultativă, ambele Terminative. – 1. *a se feri, a se da la o parte (pentru a permite trecerea cuiva sau amplasarea a ceva)*, a. **neorientată**, T. *Poporul loc îi face tăcut și umilit* (M. Eminescu, I, p. 63). *Și trase un scaun și toți făcură loc unei fete care apăruse la masa noastră ca din pământ...* (M. Preda, CIP, p. 59). *Ziarul cu pricina a tipărit prima parte în foileton..., pentru a face loc la exercițiile de traducător la care se dăda un ginere al directorului...* (C. Petrescu, p. 555); 2. *a se răspândi*, a. **rezultativă**, T. *Își mai făcea loc în el o simțire de curiozitate pentru figura aceea mohorâtă și ascetică din preajma lui, care avea totuși fața zâmbitoare* (M. Sadoveanu, DT, p. 133).

Locuțiunea verbală **a face cu ochiul** conține două sensuri ce condiționează diferite tipuri acționale: monosecvențială și orientată. – 1. *a clipi din ochi cu o intenție anumită*, a. **monosecvențială**, T. *Cât despre Scatiu, el venea în urma trăsorii... Era radios și din când în când făcea cu ochiul avocatului* (D. Zamfirescu, p. 152). – *Da, fă, da. Seamănă leit cu frate-meu, cu Dumitrache... Ne face cu ochiul. Lui nenea Dumitrache îi crește inima de bucurie* (Z. Stancu, p. 151); 2. *a arăta (pe cineva sau ceva) din ochi, a semnala cu privirea în anumită direcție*, a. **orientată**, T. – *Care-i ăla, mă, care a dat în tata? Oamenii râdeau și făcură cu ochii la baci. Stoica veni la el* (D. Zamfirescu, p. 134).

Locuțiunea verbală **a face (un) semn** posedă două sensuri, două seme diferite ce dictează diferite tipuri de desfășurare a acțiunii: 1. *a arăta, a mișca (capul, mâna) în scopul indicării a ceva*, a. **monosecvențială/ neorientată**, T. ... *au și făcut sâmnu de luară pe Duca-vodă* (I. Neculce, p. 89). *Din tronul-i se coboară, cu mâna semn îi face/ Ca-n sus să îl urmeze pe-a codrilor potecă* (M. Eminescu, I, p. 85). *Băitânașul făcu semn repede cu capul, de sus în jos* (M. Sadoveanu, DT, p. 137); 2. *a da indicii în legătură cu o întâmplare viitoare, a prevesti*, a. **monosecvențială**, T. *Însă vine un ceas când Domnul Dumnezeu face un semn* (M. Sadoveanu, p. 13).

Concluzii:

1. Rezolvarea contradicției de ordin extern dintre necesitățile comunicării care apar în societatea în dezvoltare și mijloacele de limbă care servesc pentru exprimarea noului conținut apare în calitate de lege generală și universală a progresului în limbă. După părerea noastră, dispariția categoriei aspectului și a Aktionsart din latină, condiționată de destrămarea sintetismului, a pus limba română în situația de a crea alte modalități de redare a valorilor pierdute. Destruerea sistemului sintetismului a motivat lingvistic apariția LV care sunt apte de a reda conceptul semantic al aspectualității.

2. Apariția și evoluția LV ca modalitate de exprimare a golurilor apărute în limbă (LV fiind în stare să redea aspectualitatea) se manifestă în acest caz în calitate de expresie a forței motrice a dezvoltării limbii.

3. Locuțiunile verbale bisemantice vin să exemplifice ideea posibilității de desemnare de către una și aceeași locuțiune verbală a două tipuri de desfășurare a acțiunii, dat fiind faptul că fiecare sens înglobat în structura semică a locuțiunii schimbă regimul verbal al ei, astfel indicând o altă desfășurare a acțiunii și o altă Terminativitate: Aterminativitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Budagov, 1971: P. A. Будагов, *Язык, история и современность*, М., Изд-во Московского университета, 1971, 299 p.
- Karaseva, 1989: T. A. Карасева, *Изменения конца слова в латинском языке VI-I вв. до н.э.*, Сборник научных трудов. Классическая филология как компонент высшего гуманитарного образования: МГИИЯ им. М. Тореца, М., 1989, Вып. 347, p. 41-48.
- Repina, 1973: T. A. Репина, *Аналитизм романского имени. Склонение существительных на западе и востоке Романии*. Автореф. дис. ... докт. филол. наук, Л., 1973, 20 p.
- Referovskaja, 1966: E. A. Реферовская, *Истоки аналитизма романских языков*, М.-Л., Наука, Ленинградское отделение, 1966, 152 p.
- Savin-Zgardan, 2001: *Valori lexico-gramaticale ale locuțiunilor verbale românești în plan sincronic și diacronic*, Chișinău, Bons Offices, 135 p.
- Tronenko, 1991: P. G. Троненко, *Лексикализованные синтаксические структуры в синхронии и диахронии*. Автореф. дис. ... канд. филол. наук, Киев, 1991, 19 p.

TEXTE LITERARE

- Călinescu, CN: George Călinescu, *Cartea nunții*, București, Editura Minerva, 1978.
- Călinescu, EO: George Călinescu, *Enigma Otiliei*, București, Editura Albatros, 1983.
- M. Costin: Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-Vodă încoace*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1972.
- M. Eminescu I: Mihai Eminescu, *Opere, Vol. I*, Chișinău, Literatura artistică, 1981.
- I. Neculce: Ion Neculce, *O samă de cuvinte. Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1974.
- C. Negruzzi: Constantin Negruzzi, *Opere alese*, Cartea Moldovenească, 1972.
- C. Petrescu: Cezar Petrescu, *Întunecare*, București, Cartea Românească, 1984.
- M. Preda, CIP: Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni, Vol. I*, București, Editura Cartea Românească, 1984.
- M. Sadoveanu, DT: Mihail Sadoveanu, *Demonul tinereții*, București, Editura Minerva, 1979.
- Z. Stancu: Zaharia Stancu, *Desculț*, București, Cartea românească, 1979.
- D. Zamfirescu: Duiliu Zamfirescu, *Viața la țară. Tănase Scatiu. În război*, București, Cartea românească, 1982.
- LA: Literatura și arta.

NATALIA BUTMALAI

Universitatea de Stat din Tiraspol
(Chișinău)

MICROSISTEMUL VERBELOR POZIȚIONALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

După cum se știe, „spațiul și timpul constituie cadrul în care este implicată întreaga realitate. Nu putem concepe nici un lucru real în afara condițiilor de spațiu și timp” [1, p. 66]. Referitor la determinările spațiale, s-a constatat că ele ocupă un loc important în sfera semnificațiilor verbale. Descriind diferite procese și acțiuni, remarcă I. Evseev, oamenii simt nevoia de a le raporta la locul subiectului, la poziția obiectului sau a oricărui alt factor implicat în desfășurarea actului desemnat de verb. Importanța pe care vorbitorii o acordă determinărilor locale ale acțiunilor, continuă cercetătorul, se reflectă în numărul mare de lexeme verbale care indică deplasările corpurilor în spațiu (*a merge, a pleca*), poziția lor în raport cu alte obiecte (*a șede, a se afla, a se suprapune*), în varietatea și frecvența determinațiilor circumstanțiale cu valoare locală (*a sta jos, a sta sus, a sta alături, a sta lângă, a sta deasupra*), în varietatea prefixelor cu sens local (*a alătura, a lipi, a suscrie*) [2, p. 71-72].

Deși în literatura lingvistică se dă o mare importanță determinărilor locale, microsistemul verbelor poziționale a rămas pînă în prezent puțin studiat. Tratatele de gramatică le acordă acestor verbe un spațiu restrîns sau le ocolesc totalmente. Cu toate acestea, încă în 1855, T. Cipariu a subliniat capacitatea verbelor de a indica aflarea (poziția corpurilor) în spațiu: „Verbul e cuvîntul care însemnează lucrarea sau numai aflarea căruiva lucru, precum: *io scriu, tu mori, el șede*” [2, p. 40]. Literatura lingvistică consultată demonstrează că verbele poziționale au beneficiat de atenția cercetătorilor ruși [V. Gak, 1966, N. Covaceva, 1982, L. Bîcova, 1970, Antonova, 1986, O. Kuznețova, 1966 etc.].

În cele ce urmează vom încerca să caracterizăm verbele poziționale în limba română și să demonstrăm că acestea reprezintă o subcategorie semantică distinctă în sistemul semnificațiilor verbale.

Conform definiției unităților lexicale respective, verbele în discuție au sensul „a face să ocupe o anumită poziție”. Studiul întreprins ne-a permis să stabilim că verbele ce fac parte din acest grup exprimă poziții diferite în care se află sau sunt dispuse obiectele în spațiu: orizontal, vertical, așezat și suspendat. Conform acestora, putem vorbi de patru poziții în jurul cărora se grupează verbele în cauză:

poziție verticală: *a pune, a rezema, a (se) sui, a ridica* etc.;

poziție orizontală: *a culca, a dormi, a se întinde, a pica* etc.;

poziție șezînd: *a șede, a sta, a se afla, a se găsi* etc.;

poziție atîrnînd: *a atîrna, a agăța, a spînzura, a suspenda* etc.

S-a constatat faptul că în limba rusă fiecărei dintre cele patru poziții îi corespunde un verb special, care poate intra în opoziții constante: *стоять, лежать, сидеть, висеть* (*виснуть*).

Merită atenție sugestia lingvistului V. Gak care susține că „există obiecte cărora le sunt tipice anumite poziții: *casa se află/ stă, tabloul atîrnă pe perete, radioul stă pe masă,*

cartea stă pe masă. La masă, de obicei oamenii stau pe scaune, dar nu în picioare, iar în pat stau întinși (culcați)” [3, p. 169].

În limba română unul și același verb poate fi utilizat pentru a descrie toate cele patru poziții: *a sta* (în picioare), *a sta* (culcat), *a sta* (pe ceva), *a sta* (agățat).

A sta (în picioare) – „a se afla în poziție verticală”: **Stă** castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri/ Iar în fundul apei clare doarme umbra lui de veacuri... (M. Eminescu, *Scrisoarea IV*).

A sta (culcat) – „a se afla în poziția orizontală”: Pe masa ta-nainte-ți **stau** pagine întinse/ Ce fiecare – anume de mîna ta fu scrise (V. Mică, *Și pulbere, țărîna...*).

A sta (pe scaun) – „a se afla în poziție șezînd”: Într-o sală-ntinsă, printre căpitani./ **Stă** pe tronul-i Mircea încarcat de ani. (D. Bolintineanu, *Mircea cel Mare și Solii*).

A sta (agățat) – „a se afla în poziție afirmînd”: Plimbîndu-mă prin parc am observat un copăcel în floare./ Pe ramurile lui fine și pline de căldură **stăteau** afirmate mii de floricele frumos mirositoare (M. Eminescu, *Un pom în floare*).

Relevant este faptul că „pentru reliefarea în comunicare a diferitor poziții în care se găsesc sau se așează obiectele, româna folosește în mod obișnuit, mijloace lexicale perifrastice: *a fi culcat*, *a sta întins*, *a fi lungit* etc. [4, p. 34]. De exemplu: *Baba stă întinsă* pe laviță și înțepenită ca moartă (M. Eminescu, *Opere complete*); *El era lungit* pe o cîmpie cosită (M. Eminescu, *Opere complete*); *Stăteam culcat* între doi toporași și mă uitam la soare cu dragostea unui frate, căci, după zisa poezilor, soarele nu este alta decît un glob de aur (V. Alecsandri, *O plimbare la munți*); *Ședeam* într-o amiază *culcat* la tulpina unei răchiți, crezîndu-mă că-s Robinzon Cruzo și așteptînd să apară de după copaci o ceată de sălbatici, cînd zării deodată figura lui Porojan (V. Alecsandri, *Vasile Pogojan*); El trecu după aceea lîngă sobă și *stătu* acolo în picioare, *rezemat* de un stîlp, cu zîmbetu-i vag (M. Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret*).

După opinia lui A. Hîrlăoanu, „o particularitate a verbelor poziționale (*лежатъ, стоятъ, сидеть*) constă în faptul că ele pot îndeplini, în funcție de contextul în care apar, atît rolul de verb predicativ, cît și acela de verb copulativ:

Ребенок лежал больной.

Copilul zăcea bolnav.

Ребенок лежал в постели.

Copilul stătea culcat în pat.

Comparînd exemplele, constatăm că în enunțurile în care verbele poziționale apar cu rol copulativ, informația fundamentală pe care o obținem nu se referă în primul rînd la pozițiile diferite în care se află subiectul, ci ni se relatează, împreună cu numele predicativ, despre stările fizice, psihice (copilul nu numai zăcea, dar zăcea bolnav) sau însușirile care se atribuie subiectului” [4, p. 34-35].

În urma analizei materialului factual, în cadrul verbelor poziționale au fost conturate următoarele grupuri semantice:

1. **Verbe abstracte.** Acestea nu indică poziția fixă a obiectelor: *a fi*, *a se afla*, *a exista*, *a pune*, *a plasa*, *a se situa*, *a precumpăni* etc.: În fundul îndepărtat al priveliștii, sub ceață, *se afla* altă pădure, ca și cea pe care o aveau acum neconținut în mîna dreaptă (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), Cuprins de amețeală, nu mai știam unde mă *găsesc* (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*), În toată țara Românească, și lîngă o apă și lîngă alta, *erau* sate statornice și stîne schimbătoare (N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*)

2. **Verbe ce indică schimbarea poziției obiectului în spațiu:** *a coborî*, *a cădea*, *a se pleoști*, *a se așeza*, *a pune*, *a apleca*, *a se îndoi*, *a se pleca*, *a se închina*, *a se înclina* etc.: Cînd *se coborî* soarele spre săgețile brădeturilor, auziră aproape zvonind clopotele

(M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), Abu-Hasan a aprins lumini în odaie; ambii s-au așezat pe divan, și masa fiind gata s-au apucat să cineze, ca doi vechi prieteni ce erau (I. L. Caragiale, *Abu-Hasan*), În turnul fără de străjer cade uneori, la furtuni de vară, trăsnetul (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), Apoi el pleacă fruntea și cade în visare./ Iar munții, albi ca dînsul, se-nclină-n depărtare (V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*), Deasupra, departe, se pleca cerul albastru spre dumbravă, curgînd ca o apă; ș-o împărăteasă plutea pe talazul acela, cu aripile neclintite (M. Sadoveanu, *Dumbrava minunată*).

3. Verbe ce indică localizarea obiectului, așezarea într-o anumită poziție în spațiu: *a atîrna, a rezema, a agăța, a șede, a culca, a sta, a se cățăra* etc.: Deodată Pisicuța se opri din păscut și, cu un smoc de iarbă înflorită, ce-i atîrnă de bot, se uită țintă și speriată oarecum, la deal (C. Hogaș); Simion se trînti pe un scaun scund și-și rezemă coatele pe genunchi și fruntea în palme (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), Biserica era așezată pe-un dămb cu țintirimul împrejur (M. Sadoveanu, *Baltagul*); Apoi cînd înseră, baba se culcă pe pat, cu fața la părete ca să n-o supere lumina de la opaiț... (I. Creangă, *Soacra cu trei nurori*); Corbul și-a strigat iar vorbele lui și s-a așezat pe clomb, unde stătuse mai înainte (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*); Pereții erau tapetați cu hîrtie dungată, și de tavan atîrnau lămpi electrice cu abajururi plisate (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*); Un fir de lejnicioară se cățăra cu florile-i albastre pe trestiiile nalte, pe o plavie pe care adierea serii o mîna încet de lîngă un cot al țărmlui (M. Sadoveanu, *Taine*).

4. Verbe ce indică mișcarea fără modificarea poziției în spațiu: *a se depărta, a ieși, a intra, a se ivi, a pătrunde, a înainta, a se prelungi* etc.: Fumul alb alene iese. Din cămin. (G. Coșbuc); Stîncile înaintază în mare., Peste unde și-n tărie întunericul domnește./ Tot e groază și tăcere... umbra intră în pămînt. (Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea. La Cozia*); Arhimandritul alege loc curat la marginea izvorului ce se prelungea din stîncă și desfăcu iconostasul (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*); Din frunzișurile grele/ D-nnoptare, tot mai vin/ Glasuri mici de păsărele.../ Reci și palide-n senin/ se ivesc deasupra stele (G. Topîrceanu, *Acceleratul*).

5. Verbe ce indică direcția către un punct pe axa spațială/ dinspre un punct pe axa spațială: *a se extinde, a se lungi, a lua, a înainta, a ridica, a se întinde, a se înșira, a se apropia* etc.: Peste multe sate ale cnejilor se întindea schiptrul de pace, sabia ocrotitoare și călăuză a voievodatului (N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*); La marginea orașelor, coșurile marilor uzine se ridică spre cer fumeșind (G. Bogza); De la Ineu drumul de țară o ia printre păduri și peste țărîni lăsînd la dreapta și la stînga șatrele așezate prin colțurile văilor (I. Slavici, *Moara cu noroc*); Tocmai la picioarele Măgurii se înșiră casele din Ulița Mare... (L. Rebreanu, *Ion*).

6. Verbe ce indică poziția unui obiect față de alt obiect: *a se încrucișa, a cuprinde, a intersecta, a sprijini, a întretăia, a înălța* etc.: De după dealuri depărtate/ Deasupra codrilor pustii./ Se-nalță luna (Al. Vlahuța); O, fără să presimți ce drumuri se-ntretaie./ Un zîmbet vag ai ridicat spre astru (Camil Petrescu).

7. Verbe ce arată că obiectul se află alături sau pe fonul altui obiect: *a se mărgini, a domina, a lovi, a trona* etc.: Luna tronează între stele. O mare pace domnește în mijlocul acestei lumi (G. Bogza); Fulger lung încremenit/ Mărginește munții negri în întregul asfințit (M. Eminescu, *Opere*).

Menționăm că „din punctul de vedere al independenței/ nonindependenței poziției se poate vorbi despre verbe poziționale necauzative și cauzative. În cadrul verbelor necauzative poziționale se pot distinge două subgrupe de verbe în funcție de felul în care este descrisă poziția obiectului ca stare sau ca rezultat al schimbării poziției. De ex.:

1. „a avea poziția” – *a sta, a agăța, a atîrna*;
2. „a ocupa poziția” – *a se așeza, a se scula, a pune, a se ridica* [5, p. 41].

E notabil că verbele poziționale se întâlnesc frecvent în componența multor expresii frazeologice: *a sta cu burta la soare* – a sta degeaba; a pierde vremea; *a sta în capul oaselor* – a se ridica stînd în pat; *a se pune pe capul cuiva* – a stăruii fără încetare pe lângă cineva pentru a obține ceva; *a șede ca pe spini* – a fi neliniștit, a nu avea răbdare etc.

A. Hîrlăoanu, într-un articol privind statutul frazeologic al verbelor poziționale, menționează următoarele: „O caracteristică a expresiilor idiomatice în componența cărora intră verbe poziționale constă în faptul că aceste expresii conțin, de regulă, unități lexicale care, luate izolat, desprinse de grup au înțeles absolut clar. Luînd fiecare cuvînt în mod izolat putem preciza fără o dificultate semnificația fiecărui element lexical în parte” [4, p. 38].

În literatura de specialitate s-a afirmat că verbele poziționale sunt strîns legate de verbele mișcării, deoarece poziția corpurilor în spațiu este o consecință a unei acțiuni de deplasare. Astfel, s-a constatat că această interacțiune se manifestă în paradigme lexicale sau lexical-gramaticale:

- a așeza/ a sta
- a așeza/ a șede
- a culca/ a sta (culcat)
- a rezema/ a fi rezemat etc.

În această ordine de idei trebuie remarcat faptul că „mișcarea și repausul, deplasarea și poziția fixă, deși pe plan ontologic sunt fenomene distincte, în procesul oglindirii lor în limbă se interferează foarte frecvent, prin faptul că unul și același verb, fără a-și modifica forma sau într-o formă specifică servește atît la descrierea deplasării, cît și la indicarea poziției fixe” [2, p. 122]. Prin urmare, orice verb de mișcare, în anumite condiții de context, poate să exprime un sens pozițional.

Este de observat că subiectul are rolul hotărîtor în schimbarea sensului. Dacă subiectul verbului este o ființă sau un lucru mobil, verbul realizează un sens ce aparține sferei mișcării; atunci cînd subiectul este neînsuflețit, indicînd un obiect imobil, lexemul verbal capătă un sens din categoria valorilor poziționale. De exemplu:

1. <i>Mama iese în fața casei.</i>
<i>Ferestrele ies în livadă.</i>	4. <i>Profesoara s-a ridicat în picioare.</i>
<i>Din zări se ridicau nouri negri.</i>
2. <i>Ion înainta cu pași grăbiți spre casă.</i>
<i>Stîncile înaintau în mare.</i>	5. <i>Copilul a căzut jos.</i>
<i>Noaptea a căzut peste sat.</i>
3. <i>Nelu a însoțit-o pe Ana pînă acasă.</i>
<i>Luna m-a însoțit tot drumul.</i>	6. <i>Bunicul s-a dus la plimbare.</i>
<i>Drumul duce în pădure.</i>

Comutarea acțiunii de deplasare cu o valoare pozițională în unele situații, afirmă I. Evseev, este determinată și de forma gramaticală a verbului. Astfel, participiile românești derivate de la verbe de mișcare, precedate de obicei de semicopulativele *a fi*, *a sta*, *a se găsi* indică poziții rezultate de pe urma unor acțiuni: *a fi rezemat*, *a sta culcat*, *a sta atîrnat*, *a se găsi întins* etc. [Idem, p. 123]. De exemplu: Nicolae stătea rezemat de zid și tremura; cu toate acestea zîmbea fericit, cu coroana într-o mîină și cu cîteva cărți mici și subțiri sub braț (M. Preda, *Moromeții*); Într-o zi de primăvară, cum sta Toader culcat pe iarbă, iată că vede o fată fugînd către el, și după dînsa o vacă neagră, ce o alunga (V. Alecsandri, *O plimbare la munți*); Baba gîndi că și-a venit fiu-său în simțire și vrea să-nceapă a ride, cînd Abu- Hasan, de unde șede lungit se ridică de mijloc, se uită de jur împrejur, apoi își

acoperi cu palmele amîndoi ochii... (I. L. Caragiale, *Abu-Hasan*); Otrava încă nu începuse a-și face lucrarea. Lăpușneanul *sta întins* cu fața în sus, liniștit, dar foarte slab (C. Negruzzi, *A. Lăpușneanul*).

Selecția lexemelor verbale ce fac parte din subclasa sus-numită ne-a permis să inventariem circa 87 de unități: *a se stabili, a se poligni, a se pologi, a prevala, a se răstigni, a se tologi, a se toloni, a se încovoia, a se crampona, a se extinde, a sta, a șede, a intra, a ieși, a zăcea, a ține, a se prelungi, a ajunge, a înainta, a apuca, a pătrunde, a se situa, a spînzura, a cădea, a pica, a se pleoști, a se povîrni, a ponori, a se proțâpi, a se revărsa, a se rezema, a se răsturna, a se sui, a se susține, a suci, a trona, a atîrna, a se afla, a se găsi, a se întinde, a agăța, a se depărta, a se lungi, a ridica, a se înălța, a se apropia, a se lăsa, a ține, a cățara, a se prinde, a decroșa, a cuprinde, a suspenda, a ocoli, a anina, a pune, a da, a dărîma, a doborî, a apleca, a pleca, a coborî, a se îndoii, a se înclina, a se instala, a se culca, a se prăvăli, a rezema, a se propti, a se sprijini etc.*

Exponentul de bază al grupului este verbul *a sta*. Din numărul total de verbe poziționale, 11 sunt monosemantice, iar 83 – polisemantice.

Au formă pronominală circa 32 de verbe: *a se afla, a se crampona, a se îndoii, a se găsi, a se instala, a se înclina etc.*

Verbe poziționale marcate prin „**nonliterar**” sunt puține: *a se încuțba* (reg.) „a se încovoia, a se îndoii”, *a ocoli* (pop.) „a pune gard împrejurul unui loc, a împrejmui”, *a se șoldi* (pop.) „a-și schimba poziția lăsîndu-se într-o parte, a se înclina” etc.

Unele verbe poziționale au mențiunea „**figurat**”: *a se înclina* „a se apleca”, *a trona* „a se afla într-o poziție față de ceva ce este în jur” etc.

Din punct de vedere sintactic, majoritatea verbelor poziționale sunt intransitive: *a șede, a sta, a atîrna, a ajunge, a se așeza, a se întinde, a se coborî, a locui etc.*: Domnul căpitan State *se așeză* mai bine pe scaun și începu a povesti (G. Mihail-Zamfirescu, *Madona cu trandafiri*); Cetatea *stătea* însă moartă și pustie: nici guri de tun, nici apărători, nici locuitori măcar (N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*); Era o cămeruță strîmtă... o laiță ș-o măsuță; ș-o rantie de șiac *atîrna* într-un ungher ca un spînzurat ce și-ar fi răpus viața dint-o deznădejde ascunsă (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), Pe urmă o luminează cenușie *se întinse* peste toate, nourii *coborîră* spre pămînt și adevărata ploaie porni ca un șuvoi grăbit (M. Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret*), Ioachim Lăstun e un om cu fața prelungă, palidă, cu ochii într-un cerc de umbră. *Locuiește* singuratic la marginea pădurii Tudoreni, într-o casă cu turnulețe (M. Sadoveanu, *Subiect de nuvelă*).

Din perspectivă actanțială, cele mai multe dintre verbele poziționale se încadrează în clasa verbelor bivalente. De exemplu: *a se întinde* „a ocupa un spațiu, a se extinde” – [Sursă + Stare + Locativ] • Sb., C. Loc.: Atunci eu mă dau iute pe o creangă, mai spre poale, și odată fac zup! în niște cînepă, care *se întindea* de la cireș înainte și era crudă și pînă la brîu de naltă (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*); *a se îndoii* „a se apleca, a se înclina” – [Sursă + Stare + Cauză] • Sb., C. Cz.: Surd vuia prin codri vîntul, brazii/*Se-ndoiau* de vînt (G. Coșbuc).

Unele verbe se constituie dintr-un singur argument, fiind monovalente.

a se povîrni „a se apleca, a se înclina” – [Sursă + Stare] • Sb.: Se zicea într-adevăr că la nașterea lui turnul de la Oradea Mare *se povîrnise* (N. Bălcescu, *Opere*); *a se ridica* „a crește pe verticală” – [Sursă (nori, fum, ceață, aștri) + Stare] • Sb.: Nourii care *se ridicau* nu treceau ușor și repede, cum socotise el dintru început, de cînd îi băgase de seamă (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*), Luna *se ridica*, descoperind vîlcele pline de ceață (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*).

În concluzie: verbele de stare poziționale ocupă un loc foarte bine definit în cadrul câmpului semnificațiilor verbale. Verbele în cauză exprimă poziții diferite, în care se află sau sunt dispuse obiectele în spațiu: poziție verticală, poziție orizontală, poziție șezând și poziție atârând. În cadrul verbelor poziționale au fost delimitate mai multe grupuri semantice (verbe abstracte, verbe ce indică schimbarea poziției în spațiu, verbe ce indică localizarea obiectului etc.). Inventarul acestei subclase de verbe este de circa 87 de unități. Verbele poziționale în majoritatea lor sunt intransitive. Din perspectivă actanțială, verbele poziționale se încadrează în clasa verbelor monovalente și a celor bivalente.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ernst Carsirer, *Eseu despre om*, București, 1994.
2. Ivan Evseev, *Semantica verbului*, Timișoara, 1974.
3. В. Гак, *Беседы о французском слове*, Москва, 1966.
4. Alfred Hirlăoanu, *Considerații asupra statutului frazeologic al verbelor poziționale*// Analele științifice ale Universității „Alexandru Ion Cuza”, Iași, 1971.
5. Claudia Andreev, *Verbele cauzative în limbile română și rusă*// Revistă de lingvistică și știință literară, 1922, nr. 3, p. 38-43.

**NEOBOSIT PROPAGATOR ȘI ORGANIZATOR
AL ȘTIINȚEI LINGVISTICE**

Pe parcursul a trei decenii și ceva, timp în care regretatul acad. Silviu Berejan a exercitat în cadrul Academiei diverse funcții administrative: secretar științific la Institutul de Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a A.Ș. a U.R.S.S. (1958-1961), șeful sectorului de studiere a limbii în plan comparativistic la Institutul de Limbă și Literatură al A.Ș. a R.S.S.M. (1961-1978), șeful secției de lexicologie și lexicografie a aceluiași institut (1978-1987), director al aceluiași institut (1987-1991), academician coordonator al Secției de Științe Umanistice a A.Ș.M. (1991-1995), director al Institutului de Lingvistică al A.Ș.M. (1995-2000), s-a remarcat ca un infatigabil promotor și organizator al științei lingvistice din republică. În cele ce urmează am vrea să Vă reținem atenția doar asupra câtorva aspecte ale activității distinsului savant în acest domeniu.

Indiferent de funcția deținută, a dat dovadă de aptitudini deosebite în domeniul organizării și dirijării proceselor de cercetare, s-a manifestat ca un priceput organizator al cercetării științifice academice, a fost un înțelept și echilibrat administrator. S. Berejan a reușit să-și organizeze cu rigurozitate mai întâi propria sa activitate și apoi activitatea celor cu care a trudit alături, celor ce au avut norocul să-i fie colegi, subalterni sau discipoli, dacă avem în vedere condițiile deloc ușoare în care au activat colectivele îndrumate de Domnia Sa. A depus mari eforturi pentru a transmite tineretului tehnica muncii științifice, a muncii de conștiincioși cercetători în domeniul filologiei, atenționându-i asupra onestității și profunzimii actului de cercetare. Dînsul a devenit pentru noi ceilalți un model aparte în privința muncii științifice sistematice asidue, a unei discipline interne, care a cerut respectarea unui regim, a unui program de lucru strict reglementat. Aceste reguli de ordine și disciplină interioară au fost puse la baza procesului de cercetare în toate instituțiile în fruntea cărora s-a aflat.

Avea o grijă permanentă pentru bunul mers al lucrurilor la problema luată în cercetare. Acorda o atenție deosebită lucrărilor colective, cerînd să fie executate calitativ și la timp. Insista să se discute în ședință absolut totul, să nu rămînă niciun cuvînt necitit, chiar și virgulele să fie obiect de discuție, să fie asigurată coerența și unitatea. În opinia sa, lucrările colective trebuie să fie adevărate lucrări ale Institutului de Lingvistică, și nu ale unui grup de autori.

Ne-a fascinat mereu prin harul Domniei Sale de a fi corect, nepărtinitor, egal față de toți. Exigența, mai ales, față de sine și față de propria activitate științifică, față de colegi a ridicat ștacheta normelor etice și de investigație în colectivul Institutului de Lingvistică. A fost de o probitate ireproșabilă, lipsit de orice urmă de orgoliu, a avut dintotdeauna un respect deosebit față de colegi, indiferent de vîrsta, de titlu și de opinia acestuia. Cu toate că era o fire pasională, nu-și permitea să se angajeze în polemici agresive distrugătoare, luînd de fiecare dată o atitudine intolerantă față de părerile pe care nu le împărtășea.

Se bucura ca un copil nu numai de propriile împliniri, ci și de realizările colegilor de breaslă. Păcat numai că inima înfocată de creștin și mare patriot a prietenului nostru

a încetat prea devreme să bată, lipsindu-l de posibilitatea de a se bucura de apariția ultimei sale cărți *Itinerar sociologic*, așteptată de autor de atîta timp.

Contribuțiile sale în domeniul nominalizat și le-a manifestat din plin îndeosebi în perioada de renaștere națională, atunci cînd a aderat cu trup și suflet la idealul renașterii și s-a încadrat activ în promovarea adevărului despre istoria și limba neamului românesc. Depune eforturi susținute în procesul de revenire la grafia latină și de oficializare a limbii române în Republica Moldova. În calitate de expert în cunoscutul grup de muncă pentru elaborarea Legislației lingvistice din 1989, S. Berejan dă dovadă de probitate științifică și morală de invidiat, făcînd uz de fiecare dată de respectarea argumentului științific, a adevărului istoric și a bunului-simț. Începînd cu anul 1989, acad. S. Berejan a trăit deschis și cu declarată mîndrie în Patria sa adevărată – *Limba română* –, făcînd totul ce i-a stat în puteri pentru a-i reconstitui imaginea.

Pe lîngă mulțimea de articole și studii bine documentate, publicate în diverse ziare și reviste, acordă un număr mare de interviuri, participă activ la elaborarea declarațiilor, deciziilor privind funcționarea limbii române în Republica Moldova. Chiar în primii ani de directorie (în toamna anului 1988). Institutul de Limbă și Literatură al A.Ș.M. demască falsul glotonim „limba moldovenească”, utilizat de ideologii conducerii comuniste pentru denumirea limbii din R.S.S. Moldovenească. Problema este expusă într-un material de sinteză, intitulat *Numai de pe poziții de adevăr științific*, discutat și aprobat practic de toți participanții la dezbateri și publicat în varianta rusă a ziarului *Învățămîntul public* din 23 noiembrie 1988. Cu părere de rău, materialul este lipsă în *Bibliografia savantului*. Au urmat apoi mai multe declarații și apeluri importante ale colectivului Institutului – toate purtînd „amprenta distinctă a personalității acad. S. Berejan” (Ion Ețcu). Să numim chiar cîteva din ele, mesajele cărora sunt cunoscute din titluri: „*Așa-zisa limbă moldovenească*” *recunoscută de așa-zisa Republică nistreană e tot limba română, chiar și fiind scrisă cu chirilice* (Literatura și arta, 15 octombrie 1992), *Să punem capăt atitudinilor antiromânești* (Literatura și arta, 3 decembrie 1992), *O singură limbă – o singură denumire* (Moldova Suverană, 30 august 1994), *Să respectăm adevărul științific și istoric* (Literatura și arta, 17 februarie 1994) etc.

O importanță decisivă în luarea unor decizii adecvate de către Comisia interdepartamentală pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii naționale a avut-o rezoluția consfătuirii de lucru cu tema *Teoria variativității și aplicarea ei la situația lingvistică din R.S.S.M.*, organizată la 31 octombrie – 1 noiembrie 1988 la Chișinău de Institutul de Limbă și Literatură al A.Ș.M., rezoluție adoptată cu vot majoritar de către lingviștii de prestigiu din republică, din Moscova, Leningrad (Sankt-Petersburg) și Kiev, în care se recomanda decretarea limbii moldovenești drept limbă de stat în R.S.S.M., recunoașterea identității limbii ce se vorbește în R.S.S.M. și în R.S.R., revenirea la grafia latină.

De asemenea se cuvine să amintim și despre rolul pe care l-a jucat S. Berejan la ședința lărgită a Prezidiului Academiei de Științe a Republicii Moldova (din 09.09.1994) pentru discutarea și aprobarea răspunsului solicitat de Parlamentul Republicii *Cu privire la necesitatea abordării științifice a istoriei și folosirii glotonimului „limba moldovenească”*, pregătit de membrii Academiei care activau în domeniul filologiei (Silviu Berejan – acad. coordonator al Secției de Științe Umanistice, Haralambie Corbu – vicepreședinte al Academiei, acad. Nicolae Corlăteanu, membrii corespondenți Anatol Ciobanu și Nicolae Bilețchi). Acest grup de filologi a pregătit materialele pentru a fi luate în discuție de Prezidiul

Academiei. Concluzia specialiștilor a fost ca Articolul 13 din Constituție să fie revăzut în conformitate cu adevărul științific, fiind formulat: *Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română*. La încheierea Ședinței toți cei 11 membri ai Prezidiului Academiei au votat unanim declarația. Adoptată ulterior la 28 februarie 1996, Declarația a fost validată de Adunarea Generală a Academiei și dată publicității.

De bun augur a fost participarea neobositului lingvist la Conferința științifică *Limba română este numele corect al limbii noastre* (Chișinău, 20–21 iunie 1995), organizată de Institutul de Lingvistică al Academiei, catedrele de specialitate de la instituțiile de învățământ din republică, uniunile de creație și redacția revistei *Limba română*. Lucrările ei lucrări s-au desfășurat, la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova, sub auspiciile Academiei de Științe a Republicii, cu participarea specialiștilor filologi, istorici, filosofi, juriști, a cadrelor didactice din învățământ, a reprezentanților intelectualității de creație, a oamenilor politici din Republică, a unor lingviști din Ucraina și din Federația Rusă în dezbaterile mesajului dlui Mircea Snegur, Președintele Republicii Moldova, prezentat Parlamentului în ziua de 27 aprilie, în care se face propunerea de a modifica articolele 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova, fixându-se denumirea corectă a limbii noastre – limba română.

În comunicarea *De ce limba exemplară din uzul al Republicii Moldova nu poate fi numită moldovenească?* S. Berejan relatează că denumirea *moldovenesc, moldovenească* o poartă graiul vorbit în Moldova de pe ambele maluri ale Prutului și Nistrului, vorbirea populară orală (nu scrisă!), vorbire care are trăsăturile sale specifice în comparație cu vorbirea din alte zone ale spațiului dunăreano-carpato-nistrean (cu graiurile bucovinean, ardelean, maramureșean, crișean și bănățean). Dar ea este doar una din varietățile teritoriale ale întregului areal glotic ce poartă denumirea generică de *limbă română*. În virtutea acestui fapt, denumirea unei varietăți nu poate fi dată întregului, cu atât mai mult că pe baza tuturor varietăților teritoriale ce constituie întregul, s-a format limba română literară standard, numită de Eugeniu Coșeriu limba exemplară, consacrată prin tradiții îndelungate, fixată într-un corpus solid de monumente scrise, deservind mai bine de două secole cultura comună a tuturor purtătorilor varietăților teritoriale enumerate. Deci, vorbirea din Republica Moldova, neîncetînd de a fi istoricește vorbirea moldovenească, constituie o varietate teritorială a limbii române comune.

Cu toate că participanții la conferință au demonstrat (a cîta oară!) cu surplus de argumente absolut convingătoare că limba vorbită în Republica Moldova nu este decît unul din graiurile subdialectului moldovenesc al limbii române comune, Parlamentul, în ședința din 9 februarie 1996, a respins propunerea dlui Mircea Snegur privind denumirea corectă a limbii noastre cu 58 de voturi contra și 25 de voturi pro. Din păcate, cei de la timona Republicii n-au luat în considerare nici pînă în prezent opinia specialiștilor în materie de lingvistică și istorie, lăsînd articolul 13 din Constituție cu falsul glotonim „limba moldovenească”.

Sub îndrumarea și participarea directă a dlui academician Berejan au fost organizate de-a lungul anilor numeroase manifestări științifice în diverse probleme de lingvistică, care s-au bucurat de mare popularitate, servind drept școală pentru toți cercetătorii lingviști nu numai de la Academie, ci și din Republică, în genere, inclusiv pentru cei din Bucovina. Vom cita doar cîteva titluri: Simpozionul internațional *Probleme teoretice de semantică și de reflectare ale acesteia în dicționarele monolingve* (1979), Simpozionul *Norma literară în contextul diversității funcționale a limbii române* (1992), *Congresul al V-lea al Filologilor Români* (Iași-Chișinău, 1994), Conferința științifică *Limba română este numele corect al limbii noastre* (1995), Sesiunea de comunicări *Lingvistica academică la 50 de ani* (1996), Colocviul internațional *Lecturi coșeriene* (1998) etc.

Expunându-și programul de activitate la concursul pentru postul de director al subdiviziunii academice nou create, Institutul de Lingvistică (1991), acad. S. Berejan menționa pretendent la acest post, printre obiectivele prioritare: „Noul Institut de Lingvistică urmează să elaboreze, coordonând majoritatea problemelor cu instituțiile corespunzătoare de profil din alte republici și colaborând îndeaproape cu lingviștii de la Academia Română (în special cu cei de la București și cu cei rezolva probleme comune, cercetări științifice de?de la Iași), cu care avem a amployare asupra limbii române sub toate formele ei de manifestare socială și în orice condiții funcționale” [6, p. 99]. Într-adevăr, de acum în același an relațiile dintre instituțiile de profil de pe ambele maluri ale Prutului au devenit din ce în ce mai strânse. Din inițiativa directorului s-au stabilit legături interacademice fructuoase ale cercetătorilor lingviști din Republica Moldova cu cei din România. Drept rezultat au fost încheiate convenții de colaborare cu o serie de institute, cu tematică corespunzătoare, ale Academiei Române, convenții pe baza cărora au fost inițiate cercetări științifice de amployare asupra limbii române ca obiect comun de studiu.

Primele convenții s-au oficializat între Institutul de Lingvistică al A.Ș.M. și Institutul de Lingvistică din București al Academiei Române. Luînd în considerare obiectivele generale ale planurilor de cercetare, directorii institutelor respective, academicienii Silviu Berejan și Ion Coteanu au stabilit colective de cercetare comune la 5 teme, iar la altele trei (*Dicționarul explicativ* (într-un volum), *Gramatica uzuală a limbii române*, *Catalogul manuscriselor românești în bibliotecile din Chișinău, Kiev, Moscova, Sankt-Petersburg* Institutul de Lingvistică din București s-a?) angajat să acorde asistență științifică Institutului de Lingvistică din Chișinău.

O convenție similară a fost încheiată doi ani mai târziu (a. 1993)? între Institutul de Lingvistică al A.Ș.M. și Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” al Filialei Iași al Academiei? Române. Semnată de directorii institutelor dnii Silviu Berejan și Dan Mănuță, Convenția prevedea colaborarea la două teme: (1) *Tezaurul toponimiei al României și Moldovei* și (2) *Graiurile românești din Moldova*.

S-au realizat apoi în ambele centre academice deplasări de studii, stagieri, participări comune la diferite manifestări științifice, s-au organizat mai multe discuții în vederea elaborării unei strategii efective de **conlucrare**. Concomitent s-au efectuat deplasări pe teren atât pe teritoriul Republicii Moldova, cât și pe teritoriul României pentru colectarea materialelor dialectale și toponimice care urmau să fie publicate sub diferite forme (atlase lingvistice, culegeri de texte, dicționare de numiri topice).

Cu timpul legăturile de colaborare cu Iașul s-au intensificat și mai mult. Mărturie sunt numeroasele manifestări științifice organizate în comun la Chișinău și Iași (sesiuni anuale la cele două institute, programul *Graiuri românești de la Est de Carpați*, zilele academice ieșene etc.) sau, pe plan editorial, articolele și studiile tipărite de filologii ieșeni în publicația de profil de la Chișinău a A.Ș.M. În mod deosebit trebuie apreciată ediția Eugeniu Coșeriu. *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică* (Chișinău, 1994), realizată de acad. Silviu Berejan împreună cu cercetătorul principal dr. Stelian Dumistrăcel și colaborarea lexicografilor chișinăuieni cu cercet. șt. principal dr. Ioan Oprea, la redactarea *Dicționarului explicativ uzual al limbii române* (Chișinău, 1999).

Tot la inițiativa direcției Institutului de Lingvistică al A.Ș.M. pe data de 14 mai 1996 a sosit la Chișinău într-o vizită de lucru un? grup de lingviști notorii din Țară: membrul corespondent al Academiei Române *Marius Sala*, directorul Institutului de Lingvistică „I. Iordan” din București, dr. prof. *Mioara Avram* și dr. prof. *Magdalena Popescu-Marin*, cercetători la același institut; *Nicolae Saramandu*, director adjunct al Institutului de Fonetica și Dialectologie „Al. Rosetti” din București și dr. prof. *Ion Ionică*, cercetător la același

institut; dr. prof. *Eugen Beltechi*, directorul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „S. Pușcariu” al Academiei Române, Filiala Cluj; dr. prof. *Dan Mănuță*, directorul Institutului de Filologie Română „Al. Philippide” al Academiei Române, Filiala Iași. – vizită ce s-a soldat cu o fructuoasă convenție de colaborare. Este pentru prima dată în istoria lingvisticii românești când au fost examinate diversele aspecte ale colaborării Institutului de Lingvistică al A.Ș.M. cu patru dintre cele mai prestigioase centre al cercetării lingvistice din Țară. La finele întrunirii cei cinci directori de institute lingvistice au semnat convențiile de colaborare la următoarele teme:

I. Cu Institutul de Lingvistică „I. Iordan” al Academiei Române: *PatRom (Dicționar istoric de antroponomie romanică)*, *Dicționar sintactic al limbii române* (regimul verbelor și adjectivelor), *Dicționar entopic al limbii române*, *Dicționar etimologic al limbii române*, *Catalogul manuscriselor românești păstrate în bibliotecile din Rusia și din Ucraina*, *Dicționar românesc de formare a cuvintelor*.

II. Cu Institutul de Fonetica și Dialectologie „Al. Rosetti” al Academiei Române: *Graiuri românești de la est de Carpați din arii laterale și izolate* (Texte dialectale, studiul introductiv și glosar), *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*.

III. Cu Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române, Filiala Iași: *Graiuri românești din Moldova*: (a) *Lexicul vechilor ocupații din mediul rural (etnotexte)*; *Terminologii profesionale (viticultură, meșteșuguri)*, *Tezaurul toponimic al României. Moldova. Toponimia zonei hidrografice Prut*.

IV. Cu Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „S. Pușcariu” al Academiei Române, Filiala Cluj:

1) În domeniul lexicologiei: *Pregătirea în comun a unei culegeri de studii și editarea ei*;

2) În domeniul dialectologiei: *Pregătirea pentru tipar și editarea materialelor privind Basarabia și Bucovina, rămase neprelucrate în ALR–II*; În domeniul onomasticii: *Entopice și toponime convergente și divergente din Ardeal și Basarabia*.

Cu regret, nu toate cele planificate, lucrări de mare utilitate și de primă importanță pentru lingvistica românească, au văzut lumina tiparului.

Ulterior Institutul de Lingvistică din Chișinău a colaborat și cu instituții de profil din alte țări. Reprezentanții Institutului s-au încadrat activ în realizarea unor programe internaționale de cercetare cu Centrul de Dialectologie din Franța, cu sediul la Grenoble, și cu Universitatea din **Leipzig** (Germania), cu care a efectuat un program comun de studiere sociolingvistică a limbii române de pe ambele maluri ale Prutului, program la care au conlucrat specialiștii de la **Leipzig**, Iași și Chișinău. Proiectul tripartit *Limba română vorbită în Moldova istorică* a fost finanțat de Fundația culturală germană Volkswagen-Stiftung, care a asigurat partenerii din România și Moldova cu instalații electronice moderne, precum și cu tehnică de înregistrare necesară. Au fost organizate stagieri de instruire a partenerilor, școli de vară etc.

Am evidențiat doar câteva aspecte privind aptitudinile deosebite ale regretatului acad. S. Berejan în domeniul organizării și dirijării proceselor de cercetare. Deși sumare, aceste aspecte ale activității sale sunt în măsură să ni-l prezinte ca o personalitate ce s-a manifestat plener, în diverse posturi și circumstanțe deloc ușoare, ca iscusit organizator al cercetării academice, reușind să-și organizeze cu rigurozitate atât propria activitate, cât și activitatea celor ce au muncit cot la cot cu el de-a lungul anilor. Domnia Sa a deschis perspectiva integrării științei lingvistice din republică în ansamblul lingvisticii românești. Fapt pentru care nu putem să nu-i fim recunoscători cu toții.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. A. Petrencu, *Politica statului român față de etniile conlocuitoare din Basarabia în anii 1918–1940*// Țara, 21 decembrie 1993.
2. Ibidem.
3. V. Stăvilă, *Omogenizarea și alogenizarea (rusificarea) Basarabiei în anii ultimei conflagrații mondiale (1939–1945)*// Țara, 21 decembrie 1993.
4. N. Cojocaru, *Problema acomodării alolingvilor din Republica Moldova la mediul etnic autohton*, Chișinău, 2005, Editura Tehica-Info.
5. A. Ciobanu, *Situația lingvistică în Republica Moldova la cel de-al optulea an de funcționare a legilor despre limbă*// Probleme actuale de lingvistică română, Chișinău, 2000.
6. T. Răileanu, *Un important deziderat – crearea Institutului de Lingvistică și Literatură*// Revistă de lingvistică și știință literară, 1991, nr. 5.
7. I. Ețcu, V. Botnariuc, *Vizita de lucru a lingviștilor din România la Institutul de Lingvistică al A.Ș.M. și încheierea convențiilor de colaborare*// Revistă de lingvistică și știință literară, 1996, nr. 4.

TEODOR COTELNIC
Universitatea Pedagogică de Stat
„Ion Creangă”

ORTOGRAFIA LIMBII

VICTOR CIRIMPEI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

ARGUMENTE ANTI „Î” DIN „A” ȘI „SUNT”

... e o totală lipsă de logică să complici azi considerabil ortografia, fără a avea un câștig de principiu (*â* va apărea [...] nu numai în locul lui *a* latin, ci și în locul altor vocale – *e, o, u, i* – latinești și de multe alte origini).

... să scrii acum în unele cazuri cu *î* și în alte cazuri cu *a*, este o chestiune care îi va pune în încurcătură pe foarte mulți.

Ne îndurerează acest lucru...

Silviu BEREJAN,
Iași, 7-8 noiembrie 1991

Se împlinesc degrabă 20 de ani, de la 17 februarie 1993, când Academia Română, în loc să adauge alfabetului românesc încă o literă, pe *î*, foarte necesară ortografiei, a decretat folosirea a două litere pentru același sunet (*â* și *î* pentru [i]), mai îndepărtându-l din limbă pe străvechiul cuvânt „sînt” de dragul cultismului de rară folosință „sunt”.

Dintru început, vizavi de impactul ce l-am avut din cauza lipsei lui *î*.

O ediție academică, *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”* (București, tomul 19, 2008, p. 187–194), îmi publică un articol, „redactându-mi” în acesta cuvîntul **uiguri** prin **unguri** (p. 187) și **uigurii** – prin **ungurii** (p. 188), deși eu tratez acolo realități etno-folclorice ale uigurilor (etnie mongoloidă locuind în China, Afghanistan, Turkmenistan și în alte regiuni asiatice), și nu pe ale unguirilor (de neam fino-ugric, vecinii de nord ai României); e vorba de popoare foarte diferite, grav nedreptățite prin această „redactare” din paginile numitei publicații, cu majuscule „de-o șchioapă” în susul copertei: ACADEMIA ROMÂNĂ. Atît uigurii, cît și unguirii sînt în drept să ceară socoteală pentru aceasta Academiei Române (care, între noi vorbind, nu-și permite readucerea în alfabet a literei *î*, foarte frecventă în română, inclusiv la scrierea și pronunțarea corectă a cuvîntului redat aproximativ și confuz: **uigur**; deci, dacă ar fi fost scris cel puțin *uiguri* și *uigurii*, nu aș fi fost „redactat” prin *unguri* și *ungurii*).

Dar noțiuni diferite, ca *haină* și *haină*, scrise în același fel – cum le va înțelege cititorul, neavîndu-l una pe *i* mic/scurt?

Dar pentru diferitele ca sens *băița* și *băița*, una, cu *i* plin fiind hipocoristic al „băii”, alta, cu *i* mic/scurt – un alintător al „badelui”; scrise identic, ce vom înțelege?

Scriem, din păcate, în același fel, cu același *i* *boi* și *boi* (statură, pluralul subst. „bou” și verb la infinitiv); *însuși* și *însuși* (pronume și verb), *orbi* și *orbi* (adjectiv, plural de subst. și verb), *vier* (îngrijitor al viei) și *vier* (porc necastrat); *Iov* și *Iov*, *Ion* și *Ion*; în

finalurile numelor *Berciu* și *Berciu*, *Cibotariu* și *Cibotariu*, *Trăistariu* și *Trăistariu* etc., etc. Dar numele, scris *Prini* (inclusiv director de editură, Chișinău), cum îl vom percepe, cu *i* plin sau cu *i* mic/scurt?

În prezent, rezolvarea e să umblăm cu dibuitul și ghicitul, cu aflarea contextului (pe care nu întotdeauna îl avem). Nu e mai simplu, pentru toate cazurile citate și multe altele asemenea, afară de *i* plin, să avem în alfabet și litera *ı* cu valori de *i* scurt/mic și *i* iotacizat, așa cum l-au promovat lingviștii August Scriban, Edouard Bourciez, Alexandru Graur, Emil Petrovici?! Mai ales că în era computerelor acest semn grafic nu necesită mari cheltuieli.

Cu marca ACADEMIA ROMÂNĂ este girată, pe 17 februarie 1993, noua reformare a ortografiei limbii române, cu toate că numeroși cărturari și în primul rând lingviști cu reputație s-au pronunțat împotriva acestei reforme (lingviștii înaltului for academic **nu** au votat *pentru*). După această rușinoasă votare, se insistă pe diferite căi implementarea schimbărilor ortografice votate.

Celor care caută cu orice preț aplicarea noilor norme ortografice, neacceptate de lingviști, le vom aminti câteva dintre aceste opinii, rezonabile, corecte, științifice – să mai mediteze, „de șapte ori”, asupra lor, apoi să se decidă.

Reamintim că înainte de 17 februarie 1993, un forum de 23 de lingviști din Iași, București, Chișinău, Cernăuți, s-a întrunit în cadrul „Zilelor academice ieșene” (pe 7 și 8 noiembrie 1991) la o dezbatere, cu referate, comunicări, luări de cuvânt, privind calitatea și destinul normelor ortografice de la 1880, 1904, 1932 și 1953 în fața noului proiect de „îndreptări” ale ortografiei limbii române; iar după 17 febr. 1993 protestele științifice la temă au continuat și continuă, în țară și străinătate (amintim de un colocviu internațional din Germania, la Tutzing/München, 30 martie – 2 aprilie 1993, cu 47 de participanți, contestînt necesitatea modificărilor din febr. 1993 a ortografiei limbii române), o formă de protest fiind și prezentul articol.

Așadar:

Ion Coteanu, prof. dr., membru al Academiei Române (Institutul de Lingvistică din București; 7 noiembrie 1991): „Aș vrea [...] să pun o întrebare de o simplitate zdrobitoare: cine îmi demonstrează că există în română două sunete diferite pentru care să fie necesare două litere, *ı* pentru unul și *ă* pentru altul? Nu cred că poate răspunde cineva.

După părerea mea, actuala ortografie [de la 1953] este cea mai bună din câte am avut pînă acum; acesta este adevărul!”¹.

Înainte de adoptarea hotărîrii din evocatul 17 februarie 1993, **Alf Lombard**, savant suedez, lingvist, membru al Academiei Române, scria: „Se discută mult, în aceste zile, despre o eventuală reformă a ortografiei limbii române, care ar consta în reintroducerea literei *ă* în multe cazuri în care, după regulile în vigoare astăzi, se scrie *ı*. [...] Academia Română a dorit să cunoască și părerea unui observator din străinătate. Mi-a făcut onoarea să mă roage să mă pronunț asupra chestiunii respective. [...] Astfel,] hotărîrea din 16 septembrie 1953 [reformă ortografică instituind scrierea generalizată cu *ı* – **n. n.** ...] a marcat victoria totală a „școlii” fonetice. [...] Reexaminată în 1965,] hotărîrea [...] îmi pare bine făcută și acceptabilă și astăzi; nu merită, cred, să fie schimbată. [Iar *sunt* a fost introdus] în limba cultă de școala latinistă din secolul XIX [...]. Formele românești

¹ *Ortografia limbii române. Trecut, prezent, viitor*, Iași, Institutul European, 1992, p.73-74.

sunt-em-eți, cu *u*, din limba generală (standard) [...] au un caracter artificial, [...] nu reprezintă o tradiție, o moștenire, un patrimoniu”¹.

Un alt membru de onoare al Academiei Române, lingvistul **Eugen Coșeriu** (Germania), la puține zile după decizia din 17 februarie 1993 (pe 2 aprilie), la colocviul internațional, semnalat mai sus, a subliniat „gravitatea implicațiilor pe care le pot avea «îmbunătățirile» adoptate [...] de Academie pentru încetățenirea și progresele scrierii cu alfabetul latin în teritoriile din afara granițelor țării. [...] schimbările propuse în domeniul ortografiei [...] ar putea îngreua [...] învățarea limbii noastre la universitățile din străinătate. Prof. Coșeriu a ținut să amintească faptul că D-sa a scris tot timpul cu *i* (din *i*), chiar cuvântul *român* [...]!”².

În ceea ce privește neliniștea savantului pentru scrierea „în teritoriile din afara granițelor țării”, aceasta ne reamintește poziția scriitorului clasic **Vasile Alecsandri**, care era „adeptul unei ortografii simple, fonetice, iar nu etimologice, «pe care să o poată învăța și deprinde atît românii, cît și străinii», să prezinte «un mecanism inteligent pentru scrierea unei limbi, iar nu o știință adîncă, încîlcită, nesuferită» [...]”³.

Lingvistul **Alexandru Graur**, preocupat și de probleme de ortografie, scria: „din toate felurile actuale de *i*, putem să facem numai două categorii: *i* care formează silabă și *i* care nu formează silabă. [...] Pentru cel de al doilea ne trebuie un semn aparte, și anume putem adopta unul care nu este chiar nou în scrierea noastră, anume *i* scurt (*î*)”⁴.

În ceea ce privește forma *sunt* Al. Graur consemnează: „Pentru prima oară, în vara anului 1927, am auzit pe cineva pronunțînd *sunt* [...]. De atunci această pronunțare s-a răspîndit mult, dar nu s-a generalizat, iar reforma din 1953 a adus la loc pe *sînt*, care corespunde tradiției milenare”⁵. Conform datelor dialectologice, în vobirea populară predomină pronunțiile *sînt*, *sîntem*, *sînteți*, dar în mici spații (vreo 20 %) *sînt*-ul e în paralel cu *sunt*-ul⁶.

Folcloristul și lingvistul **Alexandru Lambrior** s-a opus „total scrierii *sunt*, [afirmînd că] «cei ce-și fac un titlu de învățați scriînd *sunt*, *suntem*, *sunteți* se înșală [nedorînd să] scrie vocala ce o rostește un norod întreg»”⁷.

Referitor la *sînt/sunt* și valoarea normelor ortografice elaborate în 1953 și-a expus opinia, clar și tranșant (pe 7 noiembrie 1991), cercet. dr. **Ion A. Florea** (Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași): „Provenind din conjunctivul latin *sint*, ajuns prin evoluție fonetică normală la *sînt*, această formă se justifică istoric (etimologic) și are o vechime egală cu a scrisului românesc. Chiar și atunci cînd latinii au introdus grafia *sunt* sau *sunt*, ei știau că se rostește [sînt], lucru valabil și pentru scriitorii care scriau *sunt*. [...] M. Eminescu: «De-aceea zilele îmi sunt/ Pustii, ca niște stepe/ Dar nopțile-s de-un farmec sfînt/ ce nu-l

¹ Alf Lombard, *Despre folosirea literelor â și î* // „Limba română” (București), 1992, nr. 10 (octombrie), p. 531, 534, 536, 539.

² Stelian Dumistrăcel, *Lupta în jurul literei â și demnitatea Academiei Române. Imperativele integrării culturale a tuturor românilor*, Iași, 1993, p. 81-82.

³ Apud Ion Nuță, *Contribuția „Junimii” la impunerea principiului fonetic în ortografia românească // Ortografia limbii ...*, p. 31-32.

⁴ Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, București, Editura Științifică, 1974, p. 135.

⁵ Ibidem, p. 117.

⁶ Vezi Stelian Dumistrăcel, Op. cit., p. 92.

⁷ Ion Nuță, Op. cit., p. 37.

mai pot pricepe»¹. [...] Coșbuc, Vlahuță, Șt. O. Iosif, Barbu Delavrancea, M. Sadoveanu, I. A. Basarabescu, Emil Gîrleanu, Liviu Rebreanu, Eugen Lovinescu, Al. Lambrior, B. P. Hasdeu, Ovid Densuseanu, H. Tiktin, Nicolae Iorga [...] au scris doar *sînt*, tot așa cum se găsește și în rostirea populară, cum probează prestigioasele culegeri [...]. Folosirea ambelor variante grafice, la o formă verbală care este atât de frecventă, este o anomalie într-o ortografie. [...] Momentul 1953 a însemnat, în esență, simplificarea și precizarea pe baze științifice a normelor ortografice propuse și argumentate de filologi².

Romanistul **Eugen Lozovan** în 1954, după o evaluare comparativă a ortografiilor limbilor romanice, conchidea că ortografia limbii române de la 1953 este: „una din cele mai raționale ortografii ale unei limbi romanice”³.

Mioara Avram, cercet. dr. (Institutul de Lingvistică din București; 8 noiembrie 1991) amintește că: „Societatea Profesorilor de Limba Română din București [...] a publicat în [...] 1940 lucrarea *Ortoepie și ortografie românească* [...]. Acest proiect este ferm, [...] categoric pentru generalizarea scrierii cu *î*, chiar și în cuvîntul *român*. Deci soluția 1953 a fost din 1940⁴; nu e una comunistă, cum se incriminează.

N. A. Ursu, cercet. dr. (Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași): „ortografia actuală [de la 1953 ...] este foarte bună și [...] nu trebuie schimbată. [...] nu este necesar să se schimbe ortografia, pentru că ea este rezultatul unor dezbateri științifice, nu efectul unei hotărîri arbitrare a guvernului [...] Au fost dezbateri îndelungate, și la Academie, și în presă, în diverse reviste, și în Uniunea Scriitorilor, iar acestea s-au soldat cu ortografia stabilită în anul 1953, care nu are nimic politic în ea, [...] nimic comunist, cum insinuează unii”⁵.

Ștefan Giosu, prof. dr. (Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza”): „Trebuie [...] anulat orice act s-a dat pînă acum, fie el și provizoriu, privind revenirea la ortografia din 1932 [cu *î* din *a* și *sunt* – *n. n.*], și să continuăm cu ortografia pe care o avem din 1953 încoace”⁶.

Vasile Arvinte, prof. dr. (Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza”): „Să scriem [...] cu varianta din 1953, [...] pentru că alta mai bună nu avem”⁷.

Magdalena Vulpe, cercet. dr. (Institutul de Fonetica și Dialectologie „Al. Rosetti”, București): „Toți cei de aici [23 de specialiști care discutăm noul proiect academic de reformare a ortografiei – *n. n.*] sîntem de acord că e vorba de o absurditate din punct de vedere științific”⁸.

¹ Preocupat de traducerea unei *Gramatici sanscrite*, Eminescu a folosit în manuscrisul traducerii nu numai *sunt*, dar și *sînt*, scris *sănt*: „Mai sănt ..., Următoarele sănt ..., sănt nasale ..., neasămenate sănt ..., dacă sănt ...” (*Gramatica sanscrită în versiunea lui Mihai Eminescu, după „Kritische Grammatik der Sanskrita – Sprache in Künzenerer Fassung” de Franz Bopp*, Tirgoviște, Editura Bibliotheca, 2004, p. 8, 9, 18, 24, 39).

² *Ortografia limbii* ..., p. 59-60, 63.

³ Stelian Dumistrăcel, Op. cit., p 41.

⁴ *Ortografia limbii* ..., p. 101-102.

⁵ Ibidem, p.67-68.

⁶ Ibidem, p. 71.

⁷ Ibidem, p 70.

⁸ Ibidem, p 72.

Puțin înainte de hotărîrea Academiei Române (din febr. 1993) despre întoarcerea la *â* și *sunt*, lingvistul **Stelian Dumistrăcel** reușește să publice un studiu-carte, elaborat în 1992, privind această reformă ortografică în raport cu demnitatea Academiei în fața tuturor cunoscătorilor de română, din țară și din afara ei; de unde cităm: „un nor negru, pornit de la București [nu dinspre Moscova, de unde ne tot venea „lucoarea” ideilor „geniale” – *n. n.*], tinde să oprească cristalizarea speranțelor învățămîntului și culturii din partea de țară de dincolo de Prut și de Nistru!”¹. Întunecatul nor înfățișează „propunerile conducerii Academiei Române, din 31 ianuarie 1991, privind «corectarea» unor norme ortografice ale limbii române, în discuție fiind aduse revenirea la scrierea, în anumite contexte (grafice), a literei *â*, readaptarea grafiei *s* pentru *z* «în diferite condiții» și revenirea la grafia *sunt* (*suntem*, *sunteți*), în loc de *sînt* (*sîntem*, *sînteți*) [...]».

Față de un asemenea proiect, cel puțin hazardat, a cărui lipsă de teme și inoportunitate au fost subliniate de profesori și de lingviști [...] în lunile februarie-martie 1991 [...] Considerăm neîntemeiată însăși opțiunea pentru revenirea la regulile de scriere diferită a fonemului [î], conform principiilor formulate încă de Sextil Pușcariu, aceste reguli fiind de fapt o reminiscență anacronică a sistemelor ortografice etimologice din a doua jumătate a secolului trecut [al XIX-lea].

[...] dacă extinderea sferei de aplicare în scris a lui *â* din *a* va «lumina și va menține latinitatea noastră» (G. Murnu) în cuvinte ca *lână*, *câine*, *pâine* ș. a., o va întuneca în cuvintele *râu*, *a râde*, *râpă*, *sân* etc. și va provoca, fără îndoială, serioase confuzii la scrierea derivatelor și a formelor gramaticale ale aceluiași cuvînt, care e mai firesc să urmeze modelul cuvîntului de bază (deci a *hotărî* – *hotărîre*, *hotărîtor*, *hotărînd*, *hotărîsem*, *hotărîși* etc., nu *hotărâre*, *hotărâtor*, *hotărând*, *hotărâsem*, *hotărâși* etc.)².

Încă un detaliu: bune-rele, pînă la urmă – cine ar trebui să accepte-voteze normele de scriere, citire și pronunție ale unei limbi, a românei?

Fără a-i întreba cineva, în zilele de 7 și 8 noiembrie 1991, au răspuns la această întrebare oameni de știință din București, Chișinău, Iași (observați, respectăm ordinea alfabetică).

Teodor Cotelnic (Institutul de Lingvistică, Chișinău): „nu poate fi vorba de acceptarea acestor amendamente ortografice promovate de Academia Română. E [...] o tragedie [...] pentru cultura națională, cînd specialiștii din alte domenii se consideră șefii noștri, diriguitorii noștri. [...] rugămintea noastră, adresată diriguitorilor Academiei Române, este să lăsăm normele ortografice [de la 1953] așa cum sînt”³.

Stelian Dumistrăcel (Institutul de Filologie Română „A. Philippide”): „[Reacționăm] la un eveniment care, în mod paradoxal, s-a produs în afara mediului profesional al lingviștilor”⁴.

Dumitru Irimia (Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza”): „Problema ortografiei, problemele limbii, ale raportului dintre limbă, ortografie, cultură sînt înainte de toate problemele filologilor. Și dacă [...] filologii, vor ajunge [...] pe bază de argumente bine cîntărite [...] la anumite concluzii, oricare ar fi acestea, plenul Academiei ar trebui să se supună și să impună aceste concluzii.

¹ Stelian Dumistrăcel, Op. cit., p. 7.

² Ibidem, p. 7, 9-10.

³ *Ortografia limbii ...*, p. 95, 97.

⁴ Ibidem, p. 106.

Dar [...] eu cred că nu avem motive reale, nici științifice, nici raționale, nici sentimentale, nici de orice altă natură să schimbăm reglementările în vigoare [de la 1953] în această problemă”¹.

Dan Mănuță (Institutul de Filologie Română „A. Philippide”): „Aș întreba și eu: nu este obligată conducerea Academiei de a da dreptul de a decide într-o chestiune specifică specialiștilor din cadrul Academiei? În această comisie [academică de limbă] figurează domnul academician Coteanu, dar unde sînt doamna Mioara Avram, doamna Magdalena Vulpe, [...] specialiștii din Iași, din Cluj, din Timișoara, din București?”².

Nicolae Mățaș (Ministerul Științei și Învățămîntului din Republica Moldova): „unii încearcă să impună acum o reformă ortografică, fără să consulte specialiștii, iar cînd aceștia intervin [...], nu li se iau în considerație argumentele pur științifice”³.

Ioan Oprea (Institutul de Filologie Română „A. Philippide”): „Intervențiile în vederea îmbunătățirii ortografiei nu pot fi făcute decît de specialiștii care sînt în deplină cunoștință de cauză. Altcineva, oricîte intenții bune ar avea, poate greși foarte grav”⁴.

Radu Voinea (membru al Academiei Române): „astăzi, după Revoluția din 1989, ar trebui să fie lăsați specialiștii să-și spună părerea [...]. Dacă vor hotărî scrierea unor cuvinte cu *â* sau cu *î*, asta e o treabă a specialiștilor.

[...] La o [...] ședință a Prezidiului, mai recent, mi s-a prezentat [...] o hotărîre [...] a unui colectiv, destul de restrîns, din care făcea parte un singur filolog, restul erau istorici, medici și alți specialiști, care hotărîseră în unanimitate cu privire la scrierea cu *î* și *â*. Pînă la urmă Prezidiul și-a însușit această hotărîre. Academicianul Coteanu a fost contra. Eu [...], specialist în mecanica solidului – *n. n.*] n-am putut decît să mă abțin [...]. A vota un adevăr științific este [...] o absurditate. Adevărurile științifice nu se pot pune la vot. [...] Vă promit că mă voi opune să se pună la vot în adunarea generală problema ortografiei, considerînd că această problemă este o problemă științifică”⁵.

După 17 febr. 1993 distinsa cercetătoare **Mioara Avram**, responsabilă a conceptului *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* din 1982 (în baza normelor ortografice din 1953), cel mai bun pînă acum dicționar de acest gen, nu conținește condamnarea hotărîrii absurde, cu girul Academiei Române, din februarie 1993, a ortografiei limbii tuturor românilor:

1) „Deși [...] Academia Română a hotărît, în februarie 1993, modificarea unor reguli, referitoare în speță la scrierea vocalei [î] și la trei forme ale verbului *a fi* (sînt, sîntem, sînteți), precizez că lucrarea mea [*Ortografie pentru toți – n. n.*] nu se aliniază la modificările menționate. Explicația principală a acestui fapt este dezacordul meu – și al majorității specialiștilor români și străini – cu modificările în cauză, dezacord pe care l-am exprimat consecvent, în mai multe rînduri [...]”⁶.

¹ Ibidem, p 66-67.

² Ibidem, p 114.

³ Ibidem, p. 90.

⁴ Ibidem, p. 81.

⁵ Ibidem, p. 117-118.

⁶ Mioara Avram, *Ortografie pentru toți (30 de dificultăți)*, Ediția a doua, Chișinău, Litera, 1997, p. 3.

2) „La 17 februarie 1993 Academia Română a hotărât în mod arbitrar această extindere [a lui *â* în interiorul cuvintelor]”¹.

3) „Revenirea la *â* în interiorul tuturor cuvintelor este nejustificată, reprezentând o complicație gratuită, din moment ce se recunoaște existența unei singure vocale [*î*]”².

4) „**generalizarea** scrierii cu *î* a însemnat un progres important al aplicării principiului fonetic de corespondență între o literă și un sunet”³.

5) Ilustra lingvistă detestă „modul inadmisibil în care s-au luat decizii de normare lingvistică fără a se ține seama de opoziția lingviștilor, cât și manipularea demagogică a opiniei publice”⁴.

6) „Viitorul ortografiei și ortoepiei românești depinde [...] de filologi. Și nu ca simpli executanți docili ai deciziilor luate de alții!”⁵ (Cu mare părere de rău, tocmai acești executanți docili, dintre filologi, sînt implementatorii ardenti ai normelor din 17 febr. 1993.)

7) Cu sufletul îndurerat în fața prăpastiei deschise pentru cultura națională a românilor (sentiment propriu și lingvistului basarabean Silviu Berejan <vezi epigraful acestui articol⁶>), Mioara Avram își caligrafiază crezul: „sînt încredințată că [editînd cartea *Ortografie pentru toți – n. n.*] nu fac un deserviciu, ci un serviciu culturii naționale”⁷.

O parte a personalităților științifice, care au protestat cu argumente imbatabile în fața bizarei decizii de reformare a ortografiei limbii române din 17 februarie 1993, personalități citate-evocate în acest articol, nu mai sînt printre cei vii, inclusiv nepomenitul în rîndurile anterioare, înflăcărat vorbitor la Televiziunea Română, lingvistul George Pruteanu... Au rămas mai în voia lor semănătorii netrebnicului *î* din *a* și a țuguiatului *sunt*.

¹ Ibidem, p. 98-99.

² Mioara Avram, *Probleme actuale ale ortografiei românești // „Limba română”* (Chișinău), 1994, nr. 3, p. 48.

³ Mioara Avram, *Ortografie pentru toți ...*, p. 100.

⁴ Ibidem, p. 3.

⁵ Mioara Avram, *Probleme actuale ...*, p. 53.

⁶ Extras din *Ortografia limbii ...*, p. 75 și 83.

⁷ Mioara Avram. *Ortoografie pentru toti ...* d. 4.

SEMANTICA LIMBII

DUMITRU IRIMIA
Universitatea „Al. I. Cuza”
(Iași, România)

DIRECȚII DE SEMNIFICARE ALE SEMNULUI POETIC AER ÎN CREAȚIA POETICĂ EMINESCIANĂ

Dezvoltarea planului semantic al unui termen lexical depinde de modul de generare a sensurilor, în funcție de tipul de cunoaștere și comunicare.

În sistemul limbii actualizat în comunicarea lingvistică neutră, sursa sensului lexical este raportul dintre cuvânt și obiect, în interiorul cunoașterii empirice, ceea ce înseamnă cunoașterea lumii fenomenale, adică a stratului de suprafață al Ființei lumii, accesibil ființei umane. În limbaje specializate, sursa sensului poate fi cunoașterea științifică a (obiectului) lumii, ca în stilul științific, sau un proces de convenționalizare, implicită sau explicită, ca în stilul juridico-administrativ.

Integrat în discurs, în planul sintagmatic al textului, sfera semantică a termenului se poate amplifica, nuanța, prin diverse conotații în comunicarea empirică, dar se impune a-și păstra identitatea din planul paradigmatic al limbii în comunicarea științifică și în cea instituțională, juridico-administrativă.

Spre deosebire de comunicarea non-artistică în diversele ei variante, în discursul poetic sfera semantică a cuvântului-termen lingvistic dezvoltă o identitate specifică în funcție de modul în care a fost convertit în semn poetic, ceea ce implică un raport intim cu principiul poetic al creatorului.

Cu Eminescu începe *direcția nouă în poezia română*, în termenii lui Titu Maiorescu. Mutația fundamentală pe care o produce creația sa privește modul de situare a Poetului deopotrivă față cu Ființa lumii și față cu Ființa limbii. În amândouă planurile, Eminescu identifică două nivele de existență: în primul plan, un nivel al lumii fenomenale și un altul al esenței lumii; face această revelație, în poemul *Demonism*, un înger, prin cântecul său:

„Nu credeți cum că luna-i lună. Este
Fereastra cărei ziua-i zicem soare” (O.IV, p. 87),

în cel de al doilea plan, un nivel al limbii fenomenale și unul al limbii esențiale; în poemul *Îmbătrînit e sufletul din mine*, poetul își exprimă neîncrederea în capacitatea limbajului, a oricărui limbaj, în condiția sa fenomenală, de a încifra sensurile din Cartea lumii:

„Ah, ce-i cuvîntul, ce-i coloare, sunet
Marmura ce-i pentru ce noi simțim?
.....
Un semn abia ce poate, ce distaină
Din chinul nostru vorbe ce arăt?
Neputincioase sînt semnele orcare...
Ce-arată fața mării ce-i în mare?” (O.IV, p. 490).

Percepînd Ființa lumii la două nivele, poezia nu mai poate fi doar imaginea „poetizată” a unei lumi preexistente, ca în creațiile anterioare, ci instituie spațiul sacru al unei *alte* lumi, o lume semantică întemeiată prin limbaj poetic ca limbă esențială. Această *altă* lume este lumea revelată de dincolo de stratul de suprafață al Ființei lumii:

„*Ochiul vostru vedea-n lume de icoane un palat*”
(*Epigonii*; O.I., p. 35).

Revelarea esenței Ființei lumii este posibilă prin reorganizarea limbajului în sensul convertirii limbii fenomenale în limbaj esențial, cu funcție ontologică. Defnirea poeziei în același poem revelează și această *altă* natură a limbii, de limbaj sacru, mitic:

„*Ce e poezia ? Înger palid cu priviri curate,*
Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate,
Strai de purpură și aur peste țărîna cea grea.” (Idem, p. 36)

Prin limbaj poetic în funcție întemeietoare, Poetul recreează lumea ca lume semantică în care sînt „încifrate” sensurile semnelor din Cartea lumii, într-un proces de „descifrare”, prin transcenderea lumii fenomenale. Această *altă* lume, în sublinierea lui Eminescu, este recreată în perspectivă mitică/sacră. În poemul *Icoană și privaz* sînt aduse în opoziție cele două tipuri de lumi, concomitent cu opoziția de limbaje, definite metaforic prin **plumb** – limbajul descriptiv și **aur** – limbajul de esență mitică:

„*În capetele noastre de semne-s multe sume,*
Din mii de mii de vorbe consist-a noastră lume,
Aceeași lume strîmbă, urîță, într-un chip
Cu fraze-mpestrîțată, suflată din nisip.
Nu-i acea altă lume, a geniului rod,
Căreia lumea noastră e numai un izvod...
Frumoasă, ea cuprinde pămînt, ocean, cer
În ochi la Calidasa, pe buza lui Omer.
O, salahori ai penei, cu rime și descrieri
Noi abuzăm sărmanii de mîna-ne de crieri...
Căci plumbu-n veci nu-i aur...” (O.IV, p. 289).

Se poate recunoaște aici aceeași opoziție instituită în poemul *Epigonii* între două poetici:

„*Voi pierduți în gînduri sînte, convorbeați cu idealuri;*
Noi cîrpim cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri”
„*Rămîneți dară cu bine, sînte firi vizionare,*
Ce făceați valul să cînte, ce puneți steaua să zboare,
Ce creați o altă lume pe-astă lume de noroi.”

Prin funcția ontologică a limbajului poetic, creația revelează esența lumii în armonia relațiilor dintre elementele primordiale: „*Frumoasă, ea cuprinde pămînt, ocean, cer*”, armonie întemeiată pe armonia muzicală în care se integrează creativitatea Poetului: „*Și cînt...!!...!! Din aer și din mare cîntului meu răspunde, / Cîntec născut din ceruri și-al mării crunt abis.*” (*Povestea magului călător în stele*; O.IV, p. 172). În crearea de lumi semantice prin poetică vizionară, Eminescu se revelează poet al elementelor primordiale dublat de poetul orfic; interrelația elementelor primordiale este întemeiată prin creativitate orfică, pe fondul tensiunii existențiale *armonie-tragism*: „*Blestem mișcării prime, al vieții primul*

colț./ *Deasupra-i se-ndoiră a cerurilor bolți,/ Iar de atunci prin chaos o muzică de sferă./ A cărei haină-i farmec, cuprinsul e durere.*” (*Ca o făclie*; O.IV, p. 387).

Ne-am oprit la termenul **AER**, în contextul unui proiect mai amplu, în desfășurare la Iași, de interpretare a creației eminesciene din perspectiva lexicografiei și semanticii poetice, din care proiect s-au realizat și publicat pînă acum doua volume: **Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice. I. Arte**, Iași, 2005, **II. Elemente primordiale**, Iași, 2007.

Convertit în semn poetic, termenul **aer** generează în creația poetică eminesciană diferite direcții de semnificare în funcție de tensiunea dintre cele două ipostaze ale limbii, în corespondență cu cele două nivele de situare a ființei umane în raport cu Ființa lumii:

– ca limbă fenomenală, limba română istorică, în care este semantizată cunoașterea empirică a lumii fenomenale;

– ca limbă esențială – limbajul poetic, prin care se semantizează după reguli specifice întrebări, cu sau fără ipostaze de răspuns, privind Ființa lumii în esența ei de dincolo de stratul de suprafață.

Starea de tensiune dintre cele două nivele este generatoare de sensuri poetice în funcție de raportul dintre sensul **lingvistic și** imaginea artistică (literară, plastică, muzicală) instituită sau în proces de instituire în/prin poemul în care semnul poetic se integrează.

I. Prin convertirea sensului lingvistic de la primul nivel de percepere și semantizare a lumii ca lume fenomenală, semnul **aer** dezvoltă sensuri poetice în mod direct prin trăsături constitutive ale semanticii sale: *’ascensionalitatea’*, *’transparența’* etc. sau indirect, prin structurile sintactice în care se integrează.

1.1. Absolutizarea dimensiunii *’ascensionalitate’*

Aerul este semn al *’ascensionalului’*, în atmosfera fantastic-magică din poemul **Strigoii**, chiar în domul din adîncul munților: „*Fantastic pare-a crește bătrînul alb și blînd;/ În aer își ridică a farmecelor vargă/ Și o suflare rece prin dom atunci aleargă*”, (O.I., p. 94). Într-un context marcat de semne ale înălțării și magiei: **a crește, a ridică, a farmecelor vargă, fantastic**, imaginea instituie starea de așteptare a lui Arald, în care tensiunea se acutizează printr-un dinamism pe verticală: sus-jos: „*Bătrînul cu-a lui cîrjă sus genele-și ridică, /.../ Din tronul-i se coboară, cu mîna semn îi face/ Ca-n sus să îl urmeze pe-a codrilor potică./ În poarta prăbușită ce duce-n fund de munte,/ Cu cîrja lui cea veche el bate de trei ori, /.../ În dom de marmur negru ei intră liniștii/ Și porțile în urmă în vechi țîțini s-aruncă./ O candelă bătrînul aprinde – para lungă/ Se-nalță-n sus, albastră, de flacără o dungă, /.../ Fantastic pare-a crește bătrînul alb și blînd*”; (Idem, p. 93-94).

Aceeași absolutizare a trăsăturii semantice *’ascensionalitate’*, în desfășurarea aceleiași dinamici *sus-jos, înalt-adînc*, definește atmosferă tensionată de trăirea tragică a sentimentului iubirii într-un spațiu dimensionat de moarte, în poemul **Gemenii**: „*Pe ochi fiind o mîna făcliile-și întind,/ La sfîntul foc din mijloc cu toți și le-aprind./ Prin arcurile nalte trecu un jalnic vaier,/ Iar brațele ridică făcliile în aer./ Iar preotul smuncește c-o mîna pînza fină/ Ce-acopere statua de marmură senină/ Și țesătura neagră de-un fin și gingaș tort/ Lăsînd să cadă-n flăcări, șoptește-adînc: «E mort!»*” (O.IV, p. 415), „*Din tainiță adîncă părea c-aud un vaier./ Deasupra ei Brigbelu, alfind făclia-n aer./ Îi zise: «O iubito, din nou ți se năzare»*.” (Idem, p. 416).

În aceeași dinamică *adînc-înalt*, magul din **Feciorul de împărat fără stea** pregătește în chip magic întîlnirea cu Somnul, care va deschide Feciorului de împărat căi de inițiere în misterele lumii: „*El zice ș-alene coboară la vale./ La porți uriașe ce duc în spelunci./ De sfînci prăbușite gigantici portale/ Descuie și intră în mîndrele hale/ De marmură neagră, întinse și lungi./.../ Și razele-albastre prin sală aleargă./ Fantastic bătrînul s-ardică și*

blînd/ **În aer înaltă** puternica-i vargă./ Pe-oglindea cea neagră, profundă și largă/ Încet-încet pare o umbră de-argint.” (O.IV, p. 165).

Prin aceeași percepere a **aerului** ca absolutizare a înaltului, se desfășoară la dimensiuni cosmice imaginarul mitic al războaielor daco-romane în *Memento mori*: „Răsculatu-s-a – Universul contra **globului din aer**?/ Stelele-n oștiri se mișcă? Împărații sori se-ncaier?/ Moare lumea? Cade Roma? Surpă cerul pe pămînt?” (O.IV, p. 134).

Din această perspectivă, în viziunea lui Traian, străbătînd lumea cu visul cuceririi, cetatea Daciei se înalță unind adîncul Pămîntului cu înaltul Cerului: „Pe un vîrf de munte negru rari în lună stau stejarii./ Iar Traian pare că vede răsărînd prin ei Cezarii./ Salutînd a Romei semne cu-a lor mort, adînc surîs;/ Și încet ei **trec prin aer** privind lung cetatea dacă./ Binecuvîntînd oștirea spre Apus ei iarăși pleacă./ A lor șiruri luminoase împlu **aerul de vis**./ Înrdăcinată-n munte cu trunchi lungi de neagră stîncă./ **Răpezită nalt în aer din prăpastia adîncă**./ Sarmisegetusa-ajunge norii cu-a murilor colți;” (Idem, p. 138).

1.2. Spațiu de situare a unor lumi în irealitatea iluziei – *Fata morgana*.

În sfera semantică a semnului poetic **aer** se întîlnesc înălțarea orgoliosă a omului: „Dar puternica lui ură era secol de urgie;/ Ce-i lipsea lui oare chiar ca Dumnezeu să fie?/ Ar fi fost Dumnezeu însuși, dacă – dacă nu **murea**.” (*Memento mori*; O.IV, p. 112) și decăderea civilizației umane, întemeiată pe absolutizarea înaltului doar în realitatea lui fizică, reprezentată de arhitectura babiloniană: „Asia-n plăceri molateci e-mbătută, somnoroasă./ Bolțile-ș ținute-**n aer** de colonne luminoase/ Și la mese-n veci întinse e culcat **Sardanapal**;” (Ibidem). În curgerea timpului, pe/ în locul civilizației babiloniene, se mai poate percepe, printr-un joc **aer-lumină**, doar imaginarul unei irealități-Fata morgana: „Azi? Vei rătăci degeaba în cîmpia nisipoasă:/ **Numai aerul se-ncheagă în tablouri mincinoase**./ Numai munții garzi de piatră stau și azi în a lor post;/ Ca o umbră asiaticul prin pustiu calu-și alungă./ De-l întrebi: Unde-i Ninive? el ridică mîna-i lungă./ Unde este? nu știi – zice – mai nu știi nici unde-a fost.” (Ib. Ibidem).

O imagine similară situează sub semnul iluziei capacitatea ființei umane de a afla răspuns la întrebările despre esența Divinității: „Oamenii au făcut chipuri ce ziceau că-ți seamăn ție./ Te-au săpat în munți de piatră, te-au sculptat într-o cutie./ Ici erai zidit din stînce, colo-n așchii de lemn sfînt;/ Și-apoi vrură ca din chipu-ți să explice toate. Mută/ La rugare și la hulă idola de ei făcută/ Rămînea!... Un gînd puternic, dar nimic – decît un gînd./ În zădar trimit prin secol de-ntrebări o vijelie/ Să te cate-n hieroglife din Arabia pustie/ **Unde Samum își zidește vise-n aer din nisip**./ Ele trec pustiu mîndru și-apoi se coboară-n mare./ Unde mitele cu-albastre valuri lungi, strălucitoare./ Încînd a mele gînduri de lungi maluri le risip.” (Idem, p. 147).

2. Prin relații sintactice – atributive, predicative, circumstanțiale – în care intră ca regent, semnul poetic **aer** se constituie în centru al unui proces de semantizare, printr-un raport de consubstanțialitate cu determinantul, raport situat între semantizarea unor trăsături implicite și incompatibilitate semantică.

2.1. Într-o lume mitică în care „Sufletele mari viteze ale-eroilor Daciei/ După moarte vin în șiruri luminoase ce învie –/ Vin prin poarta răsărită care-i poarta de la rai.” (*Memento mori*; O.IV, p. 133), **aerul** este **răcoros**, are puritatea dimineților de primăvară: „Asta-i raiul Daciei veche, – a zeilor Împărăție:/ Într-un loc e zi eternă – sara-n altu-n vecinicie./ Iar în altul zori eterne cu-**aer răcoros** de Mai;” (Ibidem). Transparența absolută a **aerului** lasă să se vadă în cele mai mici detalii chipul zeilor dacilor: „Și ca zugrăviți stau zeii în lumina cea de soare./ Părul lor cel alb lucește, barba-n brîu li curge mare./ Creștii buzei lor să numeri poți în **aerul cel clar**;” (Ib. Ibidem).

2.2. În lumea Daciei mitice, în spațio-temporalitatea guvernată de Împărăția soarelui, în care căldura și lumina sînt consubstanțiale, elementele se suprapun într-un imaginar predominant baroc. Dimensiunile vizuală, auditiv-muzicală, tactilă, olfactivă coexistă sinestezic: „Luna înspre ea îndreaptă pasuri luminoase-ncete,/ Diadem de topiți aștri arde-n blondele ei plete,/ **Încălzind aerul** serei, Strălucindu-i fruntea ei;/ Stelele în cîrduri blonde pe regină o urmează,/ **Aerul, în unde-albastre**, pe-a lor cale scînteiază/ Și rămîn întunecate nalte-a cerurilor bolți;/ /...// **Aeru-i văratic, moale**, stele izvorăsc pe ceruri./ Florile-izvorăsc pe plaiuri a lor viață de misteruri,/ Vîntu-ngreunînd cu miros, cu lumini **aerul cald**,” (Idem, p. 126), „...Umbra verde claroscură/ Și **mirositorul aer**, fluvii ce sclipinde cură/ În adîncile dumbrave printre țărmi plini de flori –” (Idem, p. 129), „Soarele, copil de aur al albastrei sfîntei mări,/ Vine ostenit de drumuri și la masă se așează,/ **Aerul se aurește** de-a lui față luminoasă,/ Sala verde din pădure strălucește în cîntări.” (Idem, p. 130) iar elementele își schimbă firea: „...**Aeru-i de diamant**,/ El plutește-n unde grele de miroase-mbătătoare/ Peste văile ca riuri desfășurate sub soare,/ Pe dumbrăvi cu **rodii de-aur**, peste **fluvii de briliant**./ /...// A-mpăratului de soare bolți albastre și cu stele/ Se ridică-n caturi nalte tot castele pe castele /...// Printre mîndrele coloane o cîntare blînd murmură –/ E un vînt cu suflet dulce într-**un aer de briliant**.” (Idem, p. 131).

Prin dezvoltarea unui imaginar asemănător, este salvată în mit Grecia antică, în tablouri feerice: „Nimfe albe ca zăpada scutur-ap-albastră, caldă, /...// Albe trec în bolta neagră prin a trestiei verdeață./ De o cracă pe-ape-ntinsă una-și spînzur-a ei brațe./ Mișcă-n **aer** peste unde fructul mării de omăt;/ Altele pe spate-ntinse cu o mînă-noată numa,/ Cu cealaltă rupînd nuferi, plini de-o luminoasă spumă,/ Pun în păr și ca-necate liniștit plutesc și-ncet.” (**Memento mori**; O.IV, p. 118); la căderea seriei peste Grecia mitică, acvaticul și uranianul se află într-o armonie absolută, prin care se revelă nemărginirea Ființei lumii: „Înserează și apune greul soare-n văi de mite. /...// **Marea aerului caldă**, stelele ce-nțrîzii line,/ Limba rîurilor blîndă, ale codrilor suspine,/ Glasul lumii, glasul mării se-mpreună-n infinit.” (Idem, p. 119).

Același imaginar baroc semantizează lumea mitică a Valhalei: „Și prin **aerul cel moale, cald și clar**, prin dulci lumine/ Vezi plutind copile albe ca și florile vergine./ Îmbrăcate-n haine-albastre, blonde ca-auritul fir.” (Idem, p. 143), deschide perspectiva mitică de percepere a Egiptului: „Flori, **giuvaeruri în aer**, sclipesc tainice în soare”, (O.IV, p. 112), instituie atmosfera onirică din visul de cucerire al sultanului: „**Pulbere de diamante** cade fină ca o bură/ **Scînteind plutea prin aer** și pe toate din natură.” (**Scrisoarea III**, O.I., p. 142) sau propune viziunea ironică din **Mitologicele**: „Soarele-a apus iar luna, o cloșcă rotundă și grasă,/ Merge pe-a cerului **aer moale ș-albastru** și lasă/ Urmele de-aur a labelor ei strălucinde ca stele.” (O.IV, p. 199).

2.3. **Aerul** are sacralitatea **aurului** în momentul, sacru, al reintrării ființei umane în curgerea nesfîrșită a timpului cosmic: „O rază te-nalță, un cîntec te duce,/ Cu brațele albe pe piept puse cruce,/ Cînd torsul s-aude l-al vrăjilor caier/ Argint e pe ape și **aur în aer**.” (**Mortua est!...**; O.I., p. 37), dar și în imaginarul lumii Demiurgului cel rău din **Demonism**, unde **aerul** se substanțializează în **aur** lichid, fără a-și pierde transparența: „O raclă mare-i lumea. Stele-s cuiel/ Bătute-n ea și soarele-i fereastra/ La temnița vieții. Prin el trece/ Lumina frîntă numai dintr-o lume/ Unde-n loc de **aer e un aur**,/ **Topit și transparent**, mirositor/ Și cald. Cîmpii albastre se întind,/ A cerurilor cîmpuri potolind/ Vînăta lor dulceață sub suflarea/ Acelui **aer aurit**./ Acolo stă la masa lungă, albă,/ Bătrînul zeu cu barba de ninsoare /...// Și colțuroasa-i roșie coroană/ De fulger împietrit, lucește-n **aer**/ Sălbatec. Iar un înger...” (O.IV, p. 87).

2.4. În relație cu epitetul *bolnav*, semnul poetic *aer* semnifică stări de criză: starea de criză a ființei umane, revoltată împotriva așezării sociale nedrepte: „Pe un pat sărac asudă într-o lungă agonie/ Tînărul. O lampă-ntinde limba-avară și subțire,/ Sfirînd în **aer bolnav**. – Nimeni nu-i știe de știre/ Nimeni soarta-i n-o-mblînzește, nimeni fruntea nu-i mîngîie.” (**Înger și demon**; O.I, p. 52), starea de criză a umanității, anterior venirii lui Isus: „Cărții vechi, roase de molii, cu păreții afumați,/ I-am deschis unsele pagini, cu-a lor litere bătrîne,/ Strîmbe ca gîndirea oarbă unor secole străin,/ Triste ca **aerul bolnav** de sub murii afundați.” (**Dumnezeu și om**; O.IV, p. 191).

În întunecimea spațiului în care îl poartă magul pe Feciorul de împărat fără stea, înscris într-un traseu de inițiere în sensurile lumii, *aerul* e **negru**: „Bătrînul în urmă-i el poarta o-nchide./ Adînc întunerice i-nconjur atunci –/ Pe masa cea mare încet el aprinde/ Potirul albastrui viorelei cei blînde./ Ea-aruncă-n **negru aer** raze, vinete dungii.” (O.IV, p. 165).

Într-un imaginar marcat de tensionarea ființei umane, încărcată de iubire, între deschiderea așteptării: „Pe fruntea fugoasă a undelor mării/ Resplendă o stea/ Prin **aerul luciu** de vraja visării/ O rază de nea./ Un cîntec fantastic pămîntul răzbatel/ Un cîntec de dor/ Se pare că **vîntul în aer se zbate**/ Se frînge de-amor.” și integrarea durerii neîmplinirii în manifestarea plînsului cosmic, *aerul* de fier instituie dominarea profanului peste ființa lumii: „Și **aerul luciu** al lunii se stingel/ Ș-un **aer de fier**/ S-așează pe cîmpuri, pe marea ce plînge/ Pe munții ce gem.” (**Fragment**, O.I, p. 495).

În tabloul revoluției franceze, din *Împărat și proletar*, într-o dinamică dimensionată de relația alb-negru, *aerul*, expresie a violenței, fond dominant, e **roșu**: „Pe stradele-ncrușite de flacări orbitoare. /.../ Ca marmura de albe, ca ea nepăsătoare,/ Prin **aerul cel roșu**, femeii trec cu arme-n braț,/ Cu păr bogat și negru ce pe-umeri se coboară/ Și sinii lor acopăr – e ură și turbare/ În ochii lor cei negri, adînci și disperați.” (O.I, p. 62).

II. La cel de al doilea nivel, semnul poetic *aer*, numind unul din cele patru elemente primordiale, are „sarcină mitică” în însuși nucleul său semantic.

1.1. Sensurile pe care le generează rezultă din corespondența intimă cu un imaginar uranian și din intrarea în corelație cu alt element primordial: *acvaticul*; *aerul*, *apa* și *lumina* se constituie în principii ale genezei lumii: *aerul* și *acvaticul* sînt consubstanțiale în temporalitatea genezei cosmice, prin *geniul luminii*: „Și-nainte, înainte/ Zboară **geniul de lumină**./ Îndărătu-i, printre neguri/ A rămas **un fluviu clar**/ **De albastru senin aer**./ În dungii supte, în cordele/ De argint, ele suspendă/ Fluturări și creți în calea/ **Rîului de-aer albastru**./ Ce de cale îi servește/ Mîndrului geniu și nalt/ Al luminei.” (Într-o lume de neguri; O.IV, p. 488).

1.2. *Aerul*, *focul*, și *apa*, elemente primordiale în trecerea haosului în cosmos, își revelează prezența în întruparea Luceafărului în ipostază umană, semn al esenței sale, congeneră Ființei lumii: „În **aer rumene vâpăi**/ Se-ntind pe lumea-ntreagă/ Și din a chaosului vâi/ Un mîndru chip se-ncheagă.” (Luceafărul; O.I, p. 171), „**Din foc, din aer și vâpăi**/ El sta să se culeagă/ Coboară-a haosului vâi/ Lumină lumea-ntreagă” (Luceafărul, var.; O.II, p. 379), „El sta din **aer și vâpăi**/ Ființa s-o culeagă/ Coboară-a chaosului vâi și umple lumea-ntreagă –” (Idem, p. 396), „**Din aer rumene vâpăi**/ Și **mări** și lumea-ntreagă/ Și din **a vînturilor vâi**/ Un tînăr se încheagă” (Idem, p. 425).

1.3. *Lumina* și *focul*, reprezentate stihial prin *fulger*, și *acvaticul*, anulîndu-și esența – viața, intră într-un imaginar escatologic – din închipuirea-voință/blestem a poetului – în care *aerul* însuși, condiție a genezei și ființării lumii e *mort*: „Marea valur’ le să-și miște și să tremure murindă./ Norii, vulturii **mariumbrii**, a lor aripi să-și aprindă./ Fulgeri rătăciți s-alerge spintecînd **aerul mort**.” (Memento mori; O.IV, p. 149).

III. În poetica eminesciană creativitatea poetică este consubstanțială creativității divine, consubstanțialitate prezentă în nucleul semantic al semnului poetic *lumină* și manifestată în semantica relațiilor în care intră, în diferite moduri, semnul poetic *aer* cu sarcină mitică.

1.1. Poezia *Într-o lume de neguri* este, în interpretarea Ioanei Em. Petrescu, „o imagine, voit ambiguă, a răsăritului de soare și a răsăritului lumilor, căci geneza nu e decât un răsărit al gândirii din adâncul regiunilor albe.” (1994: p. 27). Aceeași creație poate fi receptată, totodată, și ca o imagine semnificând geneza lumilor semantice. Argumentează în acest sens nucleul esențial al poeziei eminesciene, manifestat în această poezie prin înseși relațiile semantico sintactice dintre sintagma *geniul luminii și rîul de aer albastru*; *aerul* – semn al libertății și *lumina* – semn al creativității sînt coparticipante la geneza lumii și la geneza lumii poetice, printr-un imaginar în care converg la instituirea aceluiași sens, în două ipostaze, semne desemnînd alte elemente primordiale, în primul rînd acvaticul: „... ele suspendă/ Fluturări și creți în calea/ **Rîului de aer albastru**,/ Ce de cale îi servește/ **Mîndrului geni și nalt/ Al luminii**.” (O.IV, p. 488). *Aerul și lumina* sînt, de altfel, într-o însemnare-manuscris, elemente principale în recunoașterea identității ființei creatoare: „În genere, orice cap omenesc samănă c-o odaie, numai e-ntrebarea ce fel de odaie, ce *aer* și ce *lumină* e în ea și ce societate găsești.” (Despre cultură și artă, p. 41). Fraza este parte dintr-un fragment mai amplu în Ms. 2287, în care imaginarul creativității, dominat de *lumină*, are ca nucleu semantic esențial dialogul dintre Lumea exterioară și Lumea interioară a Poetului/ Artistului, dialog întemeiat pe principiul mimesisului creator; locul oglinzii, mărginind reflectarea, este luat aici de un complex de oglinzi, prin care lumea reflectată și subiectivitatea reflectantă se întrepătrund: „Capul unui om de talent e ca o **sală iluminată cu părăi de oglinzi**. De afară vin ideile într-adevăr reci și indiferente.– dar ce societate, ce petrecere gălesc! În **lumina** cea mai vie ele-și gălesc pe cele ce s-asamăn, pe cele ce le contrariază, dispută – concesi și ideele cele mari ies înfrățite; toate cunoscîndu-se, toate știind clar în ce relațiune stau sau pot sta – și astfel se comunică și auditoriului și el se simte în fața unei lumi armonice, care-l *atrage*.” (Ibidem).

1.2. În temeiul principiului armoniei lumii și a raportului ființei umane cu Ființa lumii – „*Timpul care bate-n stele/ Bate pulsul și în tine*” (Glossă, var.; O.III, p. 109) – *aerul*, condiție a creativității prin însăși apartenența la primordialitate, este integrat într-un imaginar în care, prin relații semantico-sintactice cu semne poetice din câmpul semantic al muzicii, se revelează raportul de continuitate *creator-creație*, specific gândirii Antichității: „Tu ești *aerul*, eu harpa/ Care tremură în vînt/ Tu te miști, eu mă cutremur/ Cu tot sufletul în vînt./ Eu sînt trubadurul. **Lira/ Este sufletul din tine**,/ Am să cînt din al tău suflet/ Să fac lumea să suspine.” (Catrene; O.IV, p. 514), „Tu ești un rege, eu sînt regină/ Eu sînt un chaos, tu o lumină./ Eu sînt o **arpă** muiată-n vînt/ Tu ești un **cînt**.” (Replici; O.IV, p. 49).

1.3. Desfășurarea raportului *creator-creație* poate însemna existența virtuală a sursei de poezie în lumea însăși, adică sacrul din Ființa lumii, existent ca atare prin însuși faptul creației dintîi și care se cere a fi revelat. Poetul nu creează ex nihilo, el revelează esența lumii prin actul său creator, întemeiat pe un dialog cu esența ascunsă de stratul fenomenal al lumii. Este aceasta modalitatea prin care intră în comunicare cu Ființa lumii Feciorul de împărat fără stea, călugărul-ipostază a poetului orfic din *Povestea magului călător în stele*: „Eu de pe stîlpul negru iau arfa de aramă./ .../ Și cînt...Din valuri iese cîte o rază frîntă/ Și pietrele din țărături îmi par a suspina./ Din nori străbate-o rază molatecă și blîndă./ O rază diamantă cu-albeața ei de nea./ Și raza mă iubește, mîngîie a mea frunte/ Cu-a ei lumină blîndă – o muzică de vis/ Din *aer* și din mare cîntului meu răspunde./ **Cîntec născut din ceruri și-al mării crunt abis**.” (O.IV, p. 172). Intrarea în comunicare înseamnă,

în esență, re/constituirea unității **creație-creator-creație** în dinamica ei specifică: „*Cîntînd pe-a mea arfă sălbatecă, vibrîndă,/ Am pus în ea o parte a sufletului meu./ E partea cea mai bună, mai pură și mai sfîntă/ Ce într-o noapte albă, pe-o rază tremurîndă/ Părăsi lemnul putred, zburînd la Dumnezeu./ Cînd noaptea însă-i caldă, molatecă și brună,/ Atunci o chem din mare, atunci o chem din lună/ Pe-acea parte iubită a sufletului meu/ Și ea venînd prin noapte/.../.../ E o făptur-aiavea, cu gînd din gîndul meu/ Dintr-un noian de raze am intrupat-o eu /.../ Și sufletul din mine e și sufletul său./ Tot ce-am gîndit mai tînăr, tot ce-am cîntat mai dulce,/ Tot ce a fost în cîntu-mi mai pur și mai copil/ S-a-mpreunat în marea aerului steril/ Cu razele a lunii ce-n nori stă să se culce/ Și a format un înger frumos și juvenil.*” (Idem, p. 173). Unitatea, coeziunea internă a creației (**chip, înger**) este dată și susținută de primordialitatea aerului: „*Ia una cîte una icoanele pălite,/ Ia una cîte una o undă, o stea de foc/ Și toate sînt nimica...cînd toate la un loc/ Pot în tine visarea și cîntul să-l escite./ Mîntea să-ți strice poate al razelor blînd joc,/ Ce se-mpreună-n aer, care se sparg în nori,/ Care răsfrîng în valuri spumînzii și gemători.*” (Ibidem).

Integrat în desfășurarea unui imaginar similar, **aerul** e spațiul în care se poate ivi, în poemul dramatic **Mureșanu**, **chipul-creație**, rezultînd tot din dialogul poetului cu Ființa lumii: „*Dar vezi...nu vezi tu colo...apare-un chip d-omăt./ Cu glasul-i ea te cheamă încet...tot mai încet.../ Auzi! Vîntu-n ruine și undele se vaier,/ De mîne diafane nu vezi duse prin aer/ Colo făclii de smoală, lumini de roșii torții/ Ce noaptea o pătează în trist lăcașul morții? /.../ Acum, acum ea iarăși prin tremurînde facle/ Coboară scări de piatră a uriașei racle.../ CĂLUGĂRUL (în extaz): E albă...-n întuneric văd chipul ei lucind/ Ca pe o tablă neagră o umbră de argint. /.../ CHIPUL: Vin! eu vin/ Sufletu-mi în vecia-i atras de-a ta chemare./ Din noaptea nefînței înfiorat apare... /.../ Și am urmat cîntării... ființa mea apare/ Și-aruncă umbra-i tristă pe fruntea ta cea mare,*” (O.IV, p. 311-312), iar **chipul** se recunoaște parte integrantă, în desfășurare dinamică, în unitatea **creator-creație**: „*Gîndirile-ți mărețe în gîndul meu cuprînd,/ La sufletu-ți de flacări eu sufletu-mi aprînd...*” (Idem, p. 312).

1.4. În poemul **Povestea magului călător în stele**, în traseul inițiativ al Fiului de împărat, într-una din etape, **aerul** instituie spațiul în care se revelează tensiunea interioară a ființei umane între profan și sacru. În bătălia pe care o dă cu sine Fiul de împărat, care și-a asumat ascetismul mînăstirii pentru a se smulge lumii profanului, **aerului** semnificînd „*înaltul*”, dar lipsit de sacralitate: „*Dar vai! ș-acolo-l urmă visările-i amare/ Căci lumea cu-a ei visuri gîndirea i-au supus./ Aici însă visarea-i e adîn-omoritoare/ Căci în chip de femeie s-arată-n aer sus./ Lumești gînduri într-alt chip împleau sufletul său./ El cugeta la toate, ci nu la Dumnezeu.*” (O.IV, p. 176) îi ia locul **aerul dimineții**, semnificînd deschiderea ființei spre lumea sacrului și spre creativitate: „*Pe noaptea-i sufletească, tainică, rece, stînsă./ Căzu ploaie de raze cu cer senin și dalb/ Și sufletu-i se împle iar cu icoane-aprinse./ O auroră-l împle cu aeru-i roz-alb./ Din cer cade alene o dulce stea desprînsă/ Și se preface-n înger, plîns de iubire, alb,/ Și-n inimă-i aude un dulce glas de-argint/ Ca sunetu-unui clopot prin noapte aiurînd./ Magul își răzgîndește-a călugărului soarte!/ «E-aiavea-acea ființă, visele-ți nu te mint/ Dar nu-i aci în lume...»*” (Ibidem).

În blestemul aruncat de Anul 1848 – în ipostază distructivă, în poemul **Mureșanu**, asupra poetului: „*De viața ta mizeră moartea să nu se-atingă/ Dar mîntea ta senină s-o-ntunece, s-o stingă,/ Să între-o noapte vană cu aer amorțit/ În inima ta stearpă, în capu-ți pustiit.*” (O.IV, p. 473), imaginea **aer amorțit** semnifică suspendarea forței creatoare a poetului care trăiește starea de criză a timpului istoric ce a luat în stăpînire ființa neamului său și propria ființă: „*Ci prin al nopții aer întunecos și des/ Abia pătrunde galben lumina-n raze rare/ Precum se fur speranțe în inime amare./ Cînd somnul frate-al*

morții pe lume falnic zace /.../ Ce ochi veghează umed? ...Ce sînge se frămîntă?/ Ce suflet țipă-n doliu? ...ce liră jalnic cîntă?/ Sînt eu!...Privesc trecutul...” (Idem, p. 470). Reinstituirea raportului intim cu dimensiunea sacră a Ființei lumii conduce la depășirea stării de criză și, o dată cu ieșirea din noapte, Poetului i se revelă condiția de Profet al luminii: „O, munții cu-a lor frunte gîndindă-n nouri creți,/ Cînd se-ncunun cu raze, ai zilei sînt profeți,/ Și capete de geniu cînd ard, cînd se inspiră,/ Arderea lor arată, la lumea ce-i admiră,/ Că ziua e aproape.../ Și palizii poeți/ **Profeți-s plini de vise ai albei dimineți.**” (Idem, p. 474-475).

2.0. În dezvoltarea acestei a treia direcții de semnificare, în câmpul semantic **AER** sînt atrași sau își revelează prezența și funcția simbolică, pe de o parte, semnele *vînt, uragan, furtună*, dezvoltînd, ca *stihii, voci ale Ființei lumii* (G. Bachelard), pe de alta, semnele poetice *zbor/ a zbura, pasăre, aripă*, avînd ca nucleu semantic *transcenderea* limitelor, prin creație și absolutizarea trăsăturii semantice ‘*libertate*’ a *aerului*.

2.1. Într-o simfonie de amplitudine și forță wagneriană, semnul poetic **uragan** instituie imaginea de dimensiuni cosmice a poetului și a bătăliei între zeii Daciei și zeii romanilor, pe care o interpretează: „**Cîntăreț e uraganul pentru lupta care arde.**/ Bolta lirei lui e cerul, stîlpi de nori sînt a lui coarde./ Vînturînd **stelele** roșii prin argintul neguros,/ Ele lunecă frumoase prin înflarea sîntă-a strunii,/ Gînduri d-aur presărate în cîntările **furtunii**,/ **Codri-antici de vînt se-ndoaie și răspund întunecos.**” (Memento mori; O.IV, p. 136), prin dezvoltarea unui dialog între terestru, reprezentat de *codru*, marcat cu semnul Absolutului cosmic, în opoziție, la Eminescu, cu *pădure*, purtînd marca temporalității relative, și uranian, reprezentat de *stihii-voci ale Ființei (furtuna, vîntul)* și de *stele*, semne ale transcendenței.

2.2. În imaginarul semnificînd, în poezia *Într-o lume de neguri*, geneza lumii și, totodată, întemeierea lumii poetice, semnul poetic **zbor** își revelează trăsătura ‘*creativitate*’ în corelația semantico-sintactică în care intră cu semnul poetic **aer**, purtînd mărcile ‘*nemărginirii*’ prin imaginea *fluviului/rîului* și prin cromatică (*albastru*), imagine a creației realizate: „Și-nainte, înainte/ **Zboară geniul de lumină.**/ Îndărătu-i printre neguri/ A rămas **un fluviu clar**/ De **albastru senin aer.**” și imagine a creației în desfășurare infinită: „...ele suspendă/ Fluturări și creți în calea/ **Rîului de-aer albastru.**/ Ce de cale îi serveștel/ Mîndrului **geniu și nalt/ Al luminei.**” (O.IV, p. 488).

2.3. Zborul, pasărea și aripa, cu trăsătura semantică-nucleu comun: *dezmărginirea/nemărginirea/ ‘transcenderea’* intră definitoriu în imaginarul Poetului, în creația de tinerețe **Numai poetul**: „Numai **poetul**,/ Ca **pasări ce zboară**/ Deasupra valurilor/ Trece peste nemărginirea timpului:” (O.IV, p. 459) și în poemul de inițiere *Povestea magului călător în stele*.

În momentul în care ia hotărîrea să plece în călătoria inițiativă, „Să vadă-n cartea lumii un înțeles deschis,/ Căci altfel viața-i umbră și zilele sînt vis.” (O.IV, p. 154). Feciorul de împărat e conștient că trebuie să-și dezmărginească gîndirea; condiția este urcarea pe jos a muntelui sacru, semnificînd esența ascensională a călătoriei, tentînd Absolutul: „Atunci eu mă voi duce, pe calul pag călare,/ M-oi duce pîn-la poala a muntelui Pion/ Și-apoi pe jos de-acolo eu muntele-am să sui/ **Ca gîndurilor mele aripe să le pui.**” (Idem, p. 155). **Aripa**, ca semn al dezmărginirii gîndirii, este totodată semnul smulgerii de sub mărginirea lumii fenomenale: „**Aripe**, ca să știe ce e deșertăciunea:/ Să treacă ale lumii curs mizer și meschin /.../ Să n-ascult decît glasul-adevărului senin;” (Ibidem). Feciorul de împărat se eliberează din lumea fenomenală, începîndu-și *zborul* – sfătuit de mag – cu **aripa Somnului**: „«Bea – zice – atunci somnul din muri se coboară/ Și ochi-ți sărută cu dulce surîs;/ Atunci tu grumazu-i cu brațu-nconjoară,/ El **aripa** lui și-o ridică și **zboară.**/ Te duce cu dînsul în

lumea de vis».” (Idem, p. 166) și trece pragul lumii transcendentului prin revelația *aripii de înger*: „Pe umerii umbrei el fruntea și-o lasă/ Și-aude suflarea-i cea caldă bătînd/ Și dus el se simte în lumi luminoase/ În corure sfinte, prin stele-auroase/ Aude cum sună *aripa de-argint*.// El ochi-și deschide, deasupra lui vede/ Doi ochi mari albaștri, adînci visători./...// E beat de a visului lungă magie./ În brațe-i pe *înger* mai tare-a cuprins/ Și umbra surîde, cu-*aripa-l* mîngîie” (Idem, p. 166-167).

2.4. Rezultat al creativității desfășurată sub semnul sacrului, consubstanțială creativității divine, creația poetică este accesibilă ființei umane în condițiile *inocenței*, conotată de semnul *aripă*: „Da, la voi se-ndreaptă *cartea-mi*,/ La voi *inimi cu aripe*./ Ah! lăsați ca să vă ducă/ Pe-*altă* lume-n două clipe.” (Aducînd cîntări mulțime; O.IV, p. 501).

Inaccesibilă ființei umane rămasă prizonieră în marginile lumii profane, creația poetică este recunoscută în atributul sacralității și eternității ei și asumată de Ființa lumii, reprezentată în poemul *Dintre sute de catarge* de elementele primordiale *aer* și *apă* prin *vînturi* și *valuri*: „Ne-nțeles rămîne *gîndul*/ Ce-ți străbate *cînturile*,/ *Zboară* vecinic *îngînîndu-l*/ *Valurile, vînturile*.” (O.IV, p. 396); construiește acest sens structura semantico-sintactică în care sînt integrate imaginarului dominat de cele două elemente primordiale, semnele poetice *a zbura* și *a îngîna*.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Mihai Eminescu, *Opere* (Ediția critică întemeiată de Perpessicius și continuată de P. Creția și D. Vatamaniuc):

vol. I, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939.

vol. II, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943.

vol. III, Fundația „Regele Mihai”, București, 1944.

vol. IV, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1952.

Trimiterile se fac la această ediție prin siglele O. I, II, III etc., cu indicarea titlului poeziei și a paginii.

Mihai Eminescu, *Despre cultură și artă*, Editura Junimea, Iași, 1970*.

Ioana Em. Petrescu, *Mihai Eminescu – poet tragic*, Editura Junimea, 1994.

ELENA CONSTANTINOVICI

Institutul de Filologie
(Chișinău)**STRUCTURA SEMANTICĂ VS. STRUCTURA ACTANȚIALĂ A VERBULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ**

Cu gândul la academicianul Silviu Berejan care a plecat dintre noi într-o lume mai bună, dar care spiritual este și va fi mereu prezent în sufletul celor care l-au avut drept exemplu în viață și în munca științifică, vom încerca să argumentăm în cele ce urmează teza că între structura semantică a verbului și structura actanțială a acestuia trebuie să se stabilească o anumită corelație caracterizată printr-o compatibilitate semantică. Această compatibilitate rezidă în faptul că verbul și actanții săi se definesc prin aceleași trăsături distinctive.

Să relevăm legătura dintre structura semicică și structura actanțială a verbelor făcând parte din cele patru subclase: **verbele de acțiune, verbele de devenire, verbele de stare și verbele de relație.**

Verbele de acțiune au cea mai complexă **structură semantică** caracterizată prin trăsăturile [+ Schimbare, + Agentivitate] (GLR, I, 2005, p. 326) și detaliată printr-un fascicul de seme: [+ dinamicitate], [+ intenționalitate], [+ finalitate], [+ rezultativitate], [+ emergența spre un anumit obiect], [+ cauzativitate] etc.

În planul structurii actanțiale, complexitatea structurii semice a verbelor de acțiune implică un număr mare de actanți investiți cu o largă paletă de roluri tematice: **Agent, Forță, Instrument, Pacient, Beneficiar, Ținta, Comitativ, Rezultativ.** Referitor la noțiunile de actant și rol tematic a se vedea [Bărbuță 2004, p. 32-38; GLR, I, 2005, p. 227-230; Hanganu 2005, p. 19-22; Manea 2001, p. 22-23; GLR, I, 2005, p. 327-329; Ungureanu 2005, p. 12-19].

Este de remarcat că nu numai relația de implicație cu acești actanți în ansamblul lor este determinată de specificul structurii semantice, dar și de anumite trăsături ale acestora. Astfel, datorită semului [+ dinamicitate] verbele de acțiune admit în poziția subiectului un participant dotat cu sursă proprie de energie, care ar fi în măsură să acționeze. Verbele a căror structură semicică se definește prin trăsăturile [+ intenționalitate], și [+ finalitate] vor putea să aibă în calitate de subiect doar un nominal caracterizat drept [+ uman], deoarece numai acțiunile oamenilor se pot caracteriza printr-o anumită intenție și pot avea un anumit scop. O altă trăsătură a verbelor de acțiune, și anume [+ emergența acțiunii spre un anumit obiect] este responsabilă de combinarea verbelor de acțiune cu un complement direct, care denumește participantul ce suportă efectele acțiunii. Acesta este obiectul care ia naștere, este modificat sau este distrus în urma efectuării acțiunii: *a construi o casă, a renova un apartament, a distruge un pod.* În felul acesta, cea mai mare parte a verbelor de acțiune exprimă procese care pornesc de la un punct de plecare, care este sursa de energie, și se îndreaptă asupra unui punct de sosire, care reprezintă obiectul afectat de proces. Verbele de acțiune sunt în marea lor majoritate tranzitive, iar acestea „avînd *punct de plecare* (cauză, origine) cel mai adesea în exterior, într-un subiect (sintactic sau numai semantic), semantica verbului își caută o limită externă, un *punct de sosire*, prin care se fixează și care totodată determină semantica și sintaxa enunțului în funcție de prezența acestei trăsături

lexico-gramaticale”. [Irimia 1997, p. 173].

Multe dintre verbele de acțiune care au în calitate de subiect un nominal cu trăsătura [+ uman] denumesc procese care se realizează cu ajutorul unui instrument: *a scrie cu creionul, a tăia cu cuțitul*. Raportul acțiune – instrument nu este caracteristic însă pentru verbele care exprimă acțiuni ale corpurilor neînsuflețite. De exemplu, în enunțul *Valurile au aruncat luntrea pe mal* nu poate să apară un complement instrumental, deoarece aici este vorba de o acțiune noninstrumentală a unui corp fizic. Așadar, datorită specificului lor semantic verbele pot implica sau, dimpotrivă, pot exclude combinarea cu un determinant ce ar desemna instrumentul acțiunii. Trăsătura [+ instrumentalitate] din structura semică a verbului este determinată în mare măsură și de specificul semantic al subiectului.

Trăsăturile ce caracterizează structura semică a verbului sunt în totalitatea lor niște categorii latente. Ele pot fi deduse doar în urma analizei logico-semantice a semnificației verbului și se actualizează în cadrul enunțului datorită posibilității verbului de a se combina cu anumiți determinanți.

Semele cu rol dominant în cadrul structurii semice a verbului sunt: [Agentivitate, + Dinamicitate]. Strâns legate de specificul actantului plasat în poziția subiectului, aceste seme determină în mare măsură întregul spectru actanțial al verbului.

- Agent: *Agricultorii îngrijesc o livadă mare de piersici.*
- Forță: *Grindina a distrus livada de piersici.*
- Instrument: *Agricultorii îngrijesc livada cu agregate moderne.*
- Pacient: *Directorul l-a concediat pe Ion.*
- Beneficiar: *Ana îi tricotează un costum fiicei sale.*
- Țintă: *Ana se îndreaptă spre școală.*
- Comitativ: *Ana se îndreaptă spre școală împreună cu prietena sa.*
- Rezultativ: *Ana a scris o compunere.*

Cît privește actanții încorporați în structura semică a verbelor de acțiune, trebuie spus că ei se prezintă ca niște determinanți interni, în sensul că prezența sau absența lor și caracteristicile lor semantice sunt dependente de specificul semantic al verbelor.

Verbele de stare se definesc printr-o structură semică redusă. Spre deosebire de verbele de acțiune, ele se definesc prin trăsăturile [–Schimbare, –Agentivitate]. [GLR, I, 2005, p. 326]. Stările, în calitatea lor de procese lipsite de dinamism, sunt niște forme de manifestare a unor subiecte nondinamice. Drept urmare, structura lor actanțială este mai simplă. Rolurile actanțiale de bază sunt:

- Experimentator: *Ana se enervează. Elevul l-a decepționat pe profesor.*
- Țintă: *El s-a dedicat științei. Ion s-a însurat cu Maria.*
- Sursă: *Ion se teme de tine.*
- Locativ: *Magazinul se află în centru. Mă doare în piept.*

Sub aspect sintagmatic, verbele de stare admit doar un subiect al cărui referent este un purtător pasiv al stării. Caracterul nonactiv al subiectului verbelor de stare are drept consecință faptul că stările nu se extind asupra unui obiect din afară, ceea ce face ca doar o parte dintre verbele de stare să admită în calitate de determinant un complement direct. În același timp, stările nu presupun existența unui instrument și nici nu sunt orientate spre îndeplinirea unui anumit scop. Din această cauză verbele de stare nu se pot combina cu un complement instrumental și un circumstanțial de scop.

Verbele de devenire se definesc prin trăsăturile semantice [+ Schimbare, –Agentivitate] [GLR, I, 2005, p. 326], exprimând o transformare, o modificare, determinată de cauze interne sau externe, a unui subiect nondinamic. Devenirea ca formă a procesualității nu părăsește sfera subiectului, dar poate fi cauzată de anumite circumstanțe. De aceea, cu toate că au o structură semică simplă, verbele de devenire au o structură actanțială complexă. Pe lângă actantul de bază, care în funcție de natura semantică a nominalelor selectate de

verb, poate fi **Experimentator** (*Copilul a răcit*), **Obiect** (*Au înflorit cireșii*) sau **Forță** (*Furtuna s-a mai domolit*), verbele de devenire mai includ în grila lor de roluri: **Țintă** (*Elevul se concentrează asupra temelor*), **Sursă** (*Cearta a degenerat în bătaie*), **Cauză** (*Bolnavul s-a învinețit de durere.*, *Zidurile se macină de ploaie.*), **Instrument** (*Cafeaua m-a înviorat.* *Grăsimile se dizolvă cu Bingo.* *Odihna l-a revigorat*), **Locativ** (*Ne-am deprins aici, nu plecăm nicăieri*), **Temporativ** (*Ion a încărunit la vârsta de 50 de ani*), **Limitativ** (*S-a rotunjit la corp.* *S-a rumenit la față.*).

Verbele de relație ocupă o poziție aparte în subsistemul verbal. Relația ca formă a procesualității are un caracter static, însă ea se poate stabili numai între două sau mai multe elemente. Datorită acestui specific semantic, verbele de relație implică prezența a doi actanții care reprezintă elementele reunite prin intermediul relației exprimate de verb. Prin această trăsătură a lor, verbele de relație se apropie de verbele de acțiune. Deosebirea dintre aceste subclase rezidă în faptul că în timp ce verbele de acțiune reunesc prin intermediul procesului exprimat un participant activ (agentul) și un participant pasiv (pacientul), verbele de relație stabilesc legătura dintre doi participanți statici. Din această cauză verbele de relație nu sunt considerate o clasă aparte, ci sunt incluse în clasa verbelor de stare. Totuși cercetările au demonstrat că verbele de relație ar putea fi tratate ca o clasă aparte cel puțin din punct de vedere semantic. Verbele de relație desemnează o situație tipică din realitate și includ în structura lor semantică, în calitate de seme, noțiuni relevante pentru această situație și anume: 1) 'relația'; 2) 'tipul relației'; 3) 'orientarea relației'; 4) 'participanții la situație și trăsăturile lor' etc.

Relația ca sem de bază reprezintă dominantă semantică a verbelor de relație, noțiunea cea mai generalizată, ea exprimă ideea abstractă a relației în general. Acest sem este identificator și integrator pentru întregul grup. Pe baza acestui sem verbele de relație se opun altor cîmpuri lexico-semantice: verbele acțiunii fizice, verbele mișcării, verbele zicerii etc. Semul '*relație*' apare ca rezultat al proiecției în limbă a diverselor relații existente între obiecte și fenomene în realitatea ambiantă (de egalitate/inegalitate, de similitudine, de condiționare, de vecinătate, relații cauzale, sociale etc.). Atitudinea oamenilor față de diverse obiecte și fenomene dă naștere altor tipuri de relații: de posesiune, de apartenență, emoționale etc.; sau cele existente între persoane: de rudenie, de prietenie etc. Datorită diversității relațiilor exprimate de aceste verbe, structura lor actanțială este foarte eterogenă. Actantul de bază al verbelor din această clasă este obiectul implicat în relație, investit cu rolul tematic **Temă** (*Vinzătorii reduc prețurile.*, *Timpul înseamnă bani*). Dar pe lângă acest actant, verbele de relație implică mai mulți actanți investiți atît cu roluri matriciale, cît și cu roluri circumstanțiale. De exemplu, **Beneficiar** (*Puterea aparține poporului.*, *Prietenii mei posedă o casă frumoasă*), **Pacient** (*Șeful nostru ne domină*), **Destinatar** (*Premiul i se cuvine celui mai bun*), **Țintă** (*Noi am aderat la forțele de dreapta.*, *El o admiră pe Maria*), **Sursă** (*Ei se confruntă cu multe greutăți.*, *Succesul se datorează muncii sîrguincioase*), **Locativ** (*Fereastra răspunde în curte.*, *Ion colaborează la revista Limba română.*, *Ion s-a încadrat în colectivul nostru*), **Rezultativ** (*Trei opere epice compun o trilogie*), **Comitativ** (*Noi cooperăm cu parteneri germani*), **Descriptiv** (*Costumul costă o mie de lei*), **Limitativ** (*Șase se împarte la doi*), **Onomasiv** (*Lumea l-a făcut hoț*), **Instrument** (*Dragostea se manifestă prin gingășie și tandrețe*). După cum se poate observa, verbele de relație au cea mai bogată structură actanțială. Este de remarcat faptul că în marea majoritate a cazurilor rolurile circumstanțiale sunt obligatorii. Eliminarea lor ar conduce la afectarea conținutului enunțurilor.

Legătura dintre trăsăturile semantice ale verbului și trăsăturile actanților implicați de acesta poate fi demonstrată și prin faptul că verbele își modifică sensul în funcție de specificul actanților, precum și de prezența sau absența lor. De exemplu, verbul **a răspunde** poate fi un verb de acțiune, de relație sau de stare în funcție de actanții implicați. Ca verb

de acțiune are 4 sensuri: (1) A da un răspuns la o întrebare, a face dovada cunoștințelor sale în fața unui examinator: [+ Agent + (Acțiune) + Obiect + Destinatar] *A răspuns corect tema.*; (2) A reacționa, a riposta; a interveni într-o discuție, combătând teza cuiva:

[+ Agent + (Acțiune) + Obiect// Instrument] *El a răspuns calm la critica adversarului*;
 (3) A scrie ca urmare a unei scrisori primite: [+ Agent + Destinatar + Sursă (scrisoare)] *Elena mi-a răspuns la scrisoare.* (4) A da socoteală, a-și lua răspunderea: [+ Agent + Țintă] *El răspunde de pază.* Ca verb de relație are un sens: A avea comunicație cu...; a străbate pînă la... [+ Temă + Locativ] *Fereastra răspunde în curte.* Și ca verb de stare are un sens: A se face simțit. [+ Sursă (abstr.) + Locativ] *Durerea răspunde în piept.*

În felul acesta, structura actanțială a verbului este determinată de semnificația lexicală. Verbul va admite un anumit determinant numai în cazul în care include în structura semantică o trăsătură compatibilă cu formula semică a determinantului respectiv. Dacă structura semică a verbului nu conține semul corespunzător, atunci el poate impune restricții selecționale în ceea ce privește combinarea cu un anumit determinant. Am putea conchide că, de regulă, unui anumit tip de structură semică îi corespunde un anumit tip de structură actanțială.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Bărbuță	Ion Bărbuță, <i>Modele semantico-sintactice ale enunțurilor în limba română</i> în „Buletinul Institutului de Lingvistică”, 2004, nr. 2.
GLR	<i>Gramatica limbii române I</i> , București, Editura Academiei Române, 2005.
Hanganu	Aurelia Hanganu, <i>Despre relația dintre termenii actant, argument, caz (profund) și rol</i> în „Buletinul Institutului de Lingvistică”, 2005, nr. 3.
Irimia	Dumitru Irimia, <i>Gramatica limbii române</i> , Editura Polirom, Iași, 1997.
Manea	Dana Manea, <i>Structura semantico-sintactică a verbului românesc: verbele psihologice</i> , Iași, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 2001.
Ungureanu	Violeta Ungureanu, <i>Clasificarea verbelor tranzitive de acțiune după funcțiile semantice ale argumentelor</i> în „Buletinul Institutului de Lingvistică”, 2005, nr. 3.

VIOLETA UNGUREANU
 Institutul de Filologie
 (Chișinău)

**RESTRICȚII SEMANTICE PRIVIND
 TRANSFORMĂRILE DIATEZIALE**

Categoria diatezei este în prezent cea mai controversată categorie gramaticală a verbului. Discuțiile aprinse în lucrările de lingvistică țin de a) natura specială a categoriei, cu manifestare preponderent sintactică și cu efect pragmatic; b) numărul de termeni opozabili; c) caracterul restrictiv al diatezei în sensul că spre deosebire de celelalte categorii gramaticale, care angajează părțile de vorbire în ansamblul lor, diateza nu antrenează toate lexemele aparținând clasei verbului. [A. Bidu-Vrănceanu et alii, 2001, p. 174].

Astfel una din problemele consemnate în cursul dezbaterilor este natura specială a diatezei în cadrul categoriilor gramaticale ale verbului. În studiile recente diateza este considerată o categorie morfosintactică și pragmatică. Din punct de vedere sintactic diateza exprimă relația *Subiect – Proces – Obiect*, vizînd argumentele antrenate în relația Verb – Agent – Pacient. Din punct de vedere pragmatic diateza realizează o deplasare a interesului comunicativ de la un protagonist al procesului spre altul sau spre procesul însuși, fără referire la vreunul din protagoniștii lui. Deci la definirea diatezei se va ține cont de nivelul comunicativ-pragmatic al enunțului și implicit de intenția comunicativă a emițătorului. În funcție de constituentul pe care vorbitorul vrea să-l pună în centrul comunicării – unul dintre cei doi protagoniști sau procesul însuși, lingvistul Ion Bărbuță distinge în limbă trei construcții diateziales posibile. Acestea pot avea în calitate de centru predicativ un verb la una din cele trei forme de diateză: diateza activă (marca zero), diateza pasivă (a fi + participiu) și diateza medio-pasivă (este vorba de impersonal și reflexivul pasiv: se + verb), unde diateza activă este un mijloc de reliefare a participantului dinamic: *Columb a descoperit America*. Diateza pasivă pune în centrul atenției participantul nedinamic, pasiv: *America este descoperită de Columb*. Diateza medio-pasivă concentrează atenția asupra desfășurării acțiunii, adică asupra procesului însuși: *În anul 1492 se descoperă America* [Bărbuță, 1998, p. 65; 2002, p. 88].

Altă problemă intens discutată în studiile de specialitate se referă la numărul formelor diateziales și marcarea diatezei. În gramaticile românești numărul de forme diateziales variază de la doi în „Gramatica pentru toți” de Mioara Avram pînă la șase la Dumitru Irimia, [Irimia, p. 196-208]. O soluție bine argumentată în această problemă oferă *Gramatica* academiei, în care se preconizează existența a trei forme diateziales: diateza activă, diateza pasivă și diateza impersonală. [Gramatica limbii române, 2005, p. 480]. În ceea ce privește marcarea diatezei, care este deosebită de cea a celorlalte categorii gramaticale, după cum s-a menționat mai sus, este nemarcată, dacă e activă, adică are marca zero, este exprimată prin auxiliarul *a fi + participiu* în cazul celei pasive și la diateza impersonală se marchează prin *– se + verb*. Astfel, conform *Dicționarului de științe ale limbii* „Marcarea diatezei a cunoscut din punct de vedere istoric o trecere de la marcarea predominant sintetică, din latină, spre cea exclusiv analitică, din limbile romanice: cu auxiliar pasiv sau clitic reflexiv”

[A. Bidu-Vrănceanu et alii, 2001, p. 174]. După cum se poate lesne observa, doar verbele tranzitive directe și cele reflexive obiective pot avea mărci diateziale.

Cea de-a treia problemă discutată se referă la caracterul restrictiv al diatezei în sensul că spre deosebire de celelalte categorii gramaticale, care angajează părțile de vorbire în ansamblul lor, diateza nu antrenează toate lexemele aparținând clasei verbului. Adică nu toate verbele limbii române pot forma opoziții diateziale, nici măcar la două dintre formele categoriei diatezei (activă și pasivă). Verbele cu cele mai productive transformări diateziale sunt verbele tranzitive-directe. Urmează verbele tranzitive-reflexive. Intransitivele sunt în afara categoriei de diateză, deoarece se folosesc doar la o singură formă – la diateza activă – fapt ce nu cadrează cu definiția categoriei gramaticale, care trebuie să aibă cel puțin doi termeni. Verbele intransitive, a căror structură actanțială nu implică un al doilea participant al procesului, nu admit transformarea pasivă. În cazul verbelor intransitive trecerea la diateza pasivă se blochează, din care cauză ele rămân doar cu o formă diatezială exprimată – cea activă, și aceea nemarcată. Din cauza aceasta, verbele intransitive trebuie considerate în afara diatezei.

Forma de conjugare diatezială a verbului depinde, după cum am arătat mai sus, de structura actanțială a acestuia și, mai ales, de specificul funcțional al participanților sau al protagoniștilor procesului. Pentru ca verbul să poată fi conjugat și la diateza activă, și la diateza pasivă e nevoie ca structura sa actanțială să includă doi actanți, dintre care unul să îndeplinească funcția de realizator al acțiunii, iar celălalt – funcția de obiect, de cel care suferă efectele acțiunii. Dintre cele cinci clase de verbe identificate în lucrările de specialitate:

- Verbe tranzitive-directe (care desemnează procese înfăptuite de un participant activ și care se extind asupra unui obiect diferit de subiect): *a săpa* (o fântână), *a construi* (o casă), *a constitui* (o comisie);

- Verbe tranzitive-reflexive (care desemnează procese înfăptuite de un actant asupra sa): *a se îmbrăca*, *a se spăla*, *a se lăuda*;

- Verbe tranzitive-reciproce (care desemnează procese înfăptuite concomitent ori succesiv de doi sau mai mulți actanți unul asupra celuilalt): *a se ajuta*, *a se respecta*, *ase saluta*;

- Verbe intransitive (care desemnează procese înfăptuite de un singur participant, limitând acțiunea la sfera subiectului) *a merge*, *a ajunge*, *a alerga*;

- Verbe impersonale (care desemnează procese ce nu implică nici un participant) *a ploua*, *a ninge* [Bărbuță, 2002, p. 78-79], doar prima clasă se pretează la o conjugare activ/pasivă, întrunind toate condițiile necesare unei atare transformări, cu unele restricții.

O mare importanță pentru conjugarea verbelor la diateza pasivă o are clasificarea participiilor după sensul lor. Astfel, după sensul lor, participiile românești se împart în următoarele clase.

1. **Participii pasive trecute** care se formează de la verbele tranzitive nondurative (un număr considerabil): *pachet sigilat*, *rezultat obținut*, *fenomen descoperit*, *vas spart*, *animal omorât*, *infractor prins*, *candidat ales*, *rochie ruptă*, *par frânt*, *hârtie perforată*, *covoare scuturate*, *fire încâlcite*, *cafea băută*, *păr ondulat*, *dată fixată*, *student admis*, *document cerut*, *cîntec cîntat*, *copil lăudat*, *preț propus* etc.

2. **Participii pasive prezente** care se formează de la verbele tranzitive durative: *infractor urmărit*, *soluție căutată*, *tratament urmat*, *depozit păzit*, *copil alintat*, *om stimat*, *profesoară iubită*, *femeie admirată*, *carte solicitat*, etc.

3. **Participii active trecute și prezente** care se formează de la verbe intransitive și de la unele verbe tranzitive, *livadă înflorită*, *copil răcit*, *scrisoare venită*, *animale moarte*,

viață trăită, bărbat băut, om citit, candidat menajat, om încărunit, călători grăbiți, pacienți răbdători, copii educați, interlocutor convins, câine turbat etc. [Avram, p. 214-215; Bărbuță, 1998, p. 107].

Important este însă de menționat faptul că spre deosebire de participiile prezente în formele verbale compuse de la diateza activă, care sunt invariabile, participiile din cadrul diatezei pasive sunt variabile, combinându-se cu un morfem de gen și număr. Cu alte cuvinte, în cadrul diatezei pasive, participiul are un specific funcțional foarte apropiat de cel al adjectivelor, însă din punct de vedere lexical și semantic ele reprezintă caracteristicile gramaticale ale verbelor din a căror paradigmă fac parte. Astfel, participiile formate de la verbele tranzitive, deși dispun de o flexiune după gen, număr și caz, ca și adjectivul, rămân în sfera semantică și gramaticală a verbului, prezentând acțiunea dinamic și având expansiuni specifice verbului. Am putea prezenta câteva exemple concludente: *om simțit (educat, cu bun simț)* și *lovitură simțită*; *bărbat legat (solid, robust)* și *câine legat, ochi căzuți (înfundați) și pari căzuți*; *om învățat (cunoscător)* și *temă învățată* etc.

Participiile formate de la verbele intransitive devin mai des participii adjectivizate decât cele formate de la verbele tranzitive. Participiul *îmbătrinit* și adjectivul *bătrîn* pot fi distribuite în același context: *Om îmbătrinit/bătrîn* deoarece starea exprimată de verbul intransitiv *a îmbătrâni* și însușirea exprimată de adjectivul *bătrîn* sunt într-un fel sau altul permanente, inerente subiectului. Or, o atare apropiere semantică nu există între participiul unui verb tranzitiv și un adjectiv. De exemplu, în contextele: *fereastră deschisă* și *culoare deschisă* nu se poate pune semnul de egalitate între cele două omonime, deoarece distribuția lor contextuală este diferită. În *fereastră deschisă* participiul „conservă” acțiunea verbală dinamică și se poate ușor reconstitui construcția activă: *Vântul deschide fereastra* și cea pasivă *Fereastra este deschisă de vânt*. În *culoare deschisă* nu este vorba de o acțiune, ci de o însușire, care este permanentă și statică.

Revenind la problema restricțiilor semantice în cadrul transformărilor diatezale am putea prezenta două situații în care transformarea pasivă se blochează:

- imposibilitatea verbului de a exprima opoziția activ/pasiv;
- neadmiterea de către construcția activă a construcției pasive. [Bărbuță, 2002, p. 93].

În primul caz e vorba de patru din cele cinci clase sintagmatice de verbe despre care am vorbit mai sus: tranzitive-reflexive, tranzitive-reciproce, intransitive și impersonale. Întrucât aceste clase nu țin nemijlocit de tema cercetării noastre, nu le vom lua în discuție. Vom releva doar că în primele două construcții transformarea pasivă este în principiu posibilă, deoarece ele semnifică acțiuni orientate și deci pot fi tratate ca acțiuni suportate de obiect. Dat fiind faptul, însă, că subiectul și obiectul acestor construcții este reprezentat prin unul și același participant, cauza neadmiterii transformării pasive în acest caz rezidă în „specificul referențial al actanților implicați. (...) subiectul și obiectul se caracterizează prin identitate referențială, adică în realitate celor două roluri le corespunde un singur participant, care apare în ipostază dublă: de agent și de pacient al propriei activități.” [Bărbuță, 2002, p. 94].

În cel de al doilea caz, deși structura actanțială a clasei verbelor tranzitive-directe îndeplinește toate condițiile necesare unei transformări pasive (are doi participanți, unul dinamic, agentul, și unul nedinamic, pacientul; acțiunea este orientată și se răsfrânge asupra obiectului), nu toate verbele admit pasivizarea. În acest caz, cauzele blocării transformării pasive sunt de ordin semantic. Sub aspect semantic nu admit diateza pasivă următoarele subclase de verbe:

- verbele care exprimă diferite tipuri de relații (a avea, a poseda, a conține, a comporta, a costa, a necesita etc.);
- verbele percepției senzoriale (a simți, a dura, a îndura, a îngîmfa, a frige, a răbda, a mânca, a ustura etc.);
- verbele cu complement direct intern (a dormi, a trăi, a visa). [Bărbuță, 2002, p. 95].

Gabriela Pană Dindelegan trece printre verbele care nu admit pasivizarea verbele nonagentive, înțelegînd prin verbe nonagentive acele verbe care nu admit, în poziția subiectului, categoria semantică a „agentului” (*Mă doare capul*), iar Maria Manoliu Manea consideră că pasivizarea este blocată „dacă relația dintre participanți nu este de natură dinamică” [Manoliu Manea, 1993, p. 37].

Este interesant de menționat, nici o clasă nu prezintă blocarea transformării pasive în întregime, adică în fiecare clasă sunt verbe care admit transformarea pasivă și verbe care nu admit transformarea pasivă. Unele clase nu conțin decît unul sau două verbe care nu pot fi conjugate la diateza pasivă. Ținînd cont de gradul de dinamicitate a procesului desemnat de verb, putem diviza verbele în două subgrupuri: cele care admit transformarea pasivă și cele care nu admit transformarea pasivă. Astfel, în grupul verbelor echivalenței/nonechivalenței, sunt clasate următoarele verbe tranzitive: *a cîntări, a confrunța, a conține, a costa, a cumula, a cuprinde, a depăși, a domina, a dubla, a egala, a încadra, a include, a identifica, a îngloba, a înlocui, a întrece, a nivela, a număra, a prețui, a suplini, a substitui, a totaliza, etc.* Dintre acestea nu admit transformarea pasivă doar 7 verbe, și anume: *a conține, a costa, a cumula, a cuprinde, a domina, și a totaliza*. De exemplu, *Vînzătorul cîntărește marfa – Marfa este cîntărită de vînzător și Apa conține clor – Clorul este conținut de apă, Sportivul egalează scorul – Scorul a fost egalat de sportiv și Ion cumulează două funcții – Două funcții au fost cumulate de Ion*.

În grupul verbelor care indică relația de posesie, majoritatea impun restricții la pasivizare: *a avea, a poseda, a deține, a dispune (sensul tranzitiv): Businessmanii au mulți bani → *Banii sunt avuți de businessmani. Unii copii posedă capacități intelectuale înalte → *Capacitățile intelectuale sunt posedate de copii. Prietenul meu deține multe acțiuni la Banca Socială → *Acțiunile sunt deținute de prietenul meu. Patronul a dispus angajarea mea la postul de contabil-șef → *Angajarea mea a fost dispusă de patron*. Din șirul acestor verbe doar verbul *a stăpîni* admite pasivizarea: *Domnul Pîslaru stăpînește o gospodărie mare → Gospodăria este stăpînită de domnul Pîslaru*.

Transformarea este blocată și în cazul grupului de verbe ale voinței și verbelor modale. Din acest grup fac parte cîteva verbe: *a cuteza, a îndrăzni, a binevoi, a putea, a vrea*. Unii cercetători includ în acest grup și verbul *a părea*. În majoritatea cazurilor ele se actualizează ca auxiliare de modalitate. De exemplu, *a vrea* se construiește cu un nominal: *Ea vrea apă* și cu o subordonată introdusă prin conjuncția *să*: *Ea vrea să bea apă*. Imposibilitatea pasivizării este evidentă: **Apa vrea să fie băută*.

Nu admit pasivizarea și verbele percepției senzoriale *a simți, a dura, a îndura, a frige, a răbda, a ridica, a ustura*. Subiectul, din contextele diagnosticate la acest grup, denumește o ființă umană, iar complementul direct indică o parte a corpului, un obiect de îmbrăcăminte sau o caracteristică psihică, morală, intelectuală: *Ion a simțit o durere în spate. Unii oameni îndură foame. Mulți nu pot răbda batjocura*. Aici sunt clasate și construcțiile cu așa-numitul subiect logic, un participant nonagentiv, numit și „experimentator” [Pană Dindelegan, 1992, p. 108 și 112]: *Mă doare capul. Mă frige stomacul. Mă ustură rana*, dar și structurile în care cel de-al doilea protagonist (partea), fiind un participant pasiv, suportă efectele unei acțiuni care nu este înfăptuită de întreg, ci de o forță din afară: *Mama*

și-a tăiat degetul. Copilul și-a zdrelit genunchiul. Ion și-a scrântit piciorul. Eu mi-am luxat mâna dreaptă etc. [Bărbuță, 2002, p. 98].

Gradul minim de dinamicitate a procesului desemnat de verb constituie cauza blocării transformării pasive și la verbe cu complement intern. Deși ele se construiesc cu un complement direct, acesta nu exprimă un participant real la situație, nu are corelativ referențial, ci reproduce sensul subiectului, făcând parte din sfera semantică a acestuia: *Ei au trăit o viață lungă. Am visat un vis frumos. A dormit un somn adânc la are liber.* Complementul direct al acestor verbe nu exprimă un obiect afectat, deoarece verbele în cauză ne comunică, de fapt, stări, nu acțiuni.

Așadar, se poate observa că transformările diateziale depind de semantica verbului. Nu toate verbele limbii române pot forma opoziții diateziale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 1997.
2. Ion Bărbuță, *Transformările diateziale în limba română: posibilități de aplicare și restricții.*// *Revistă de lingvistică și știință literară*, 1998, nr. 1, p. 64-74.
3. Ion Bărbuță, *Semnificația lexicală și categoriile gramaticale ale cuvintelor în limba română*, Chișinău, CE USM, 2002.
4. A. Bidu-Vrănceanu, C. Călărașu, L. Ionescu-Ruxandoiu, M. Mancaș, G. Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001.
5. *Gramatica limbii române, I, Cuvântul*, Editura Academiei Române, 2005.
6. Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 1997.
7. Dana Manea, *Considerații asupra verbelor fals tranzitive*// *Studii și cercetări lingvistice*, 1990, nr. 4, p. 333-339.
8. M. Manoliu Manea, *Gramatică, pragmatică și discurs*, București, Editura Litera, 1993.
9. G. Pană Dindelegan, *Sintaxă și semantică. Clase de cuvinte cu forme gramaticale cu dublă natură*, București, Tipografia Universității București, 1992.

LUDMILA ZBANȚ
Universitatea de Stat din Moldova
(Chișinău)

SEMANTICA SCALARĂ A UNITĂȚILOR FRAZEOLOGICE

În cele ce urmează vom aborda problema funcționării blocurilor semantico-sintactice [Ciobanu, 1987; Zbanț, 2004] exprimate prin grupări frazeologice capabile să transmită efectul scalar de intensitate maximă sau minimă. Nu ne propunem scopul de a lua în dezbateră problematica frazeologismelor, nici modalitățile clasificării acestor unități glotice. Folosim noțiunea de 'unitate frazeologică' în sensul cel mai general, prin care încercăm să acoperim, pe cât e posibil, aria de funcționare a ceea ce apare, în lingvistica modernă, ca 'discurs repetat', 'locuțiuni', 'expresii', 'clișee', 'formule, grupări frazeologice', 'grupări idiomatice', 'lexii complexe', 'automatisme' etc. și prezintă niște imagini-tip a căror funcție este ilustrarea senzațiilor, impresiilor, sentimentelor noastre. Ele se caracterizează prin tendința constituenților de a-și pierde, în diferită măsură, independența semantică și prin necesitatea de a fi memorizate în ansamblu, fiind, de obicei, imposibil de analizat, în mod separat, valorile semantice ale elementelor care intră în structura lor, întrucât, „expresiile sudate nu pot fi analizate, în sensul propriu al termenului, fiindcă ele nu se compară cu alte expresii doar printr-o parte a elementelor lor constitutive: ele transmit sensul «în bloc»” [Coșeriu, 2001, p. 236]. Ne interesează în special capacitatea structurilor respective de a genera în ansamblu, în anumite contexte și situații de comunicare, valoarea de intensificare a unei calități sau acțiuni (stări).

Pornind de la constatarea academicianului Silviu Berejan, care confirmă o dată în plus ideea că „limba, ca mijloc de comunicare, este un sistem dinamic ce funcționează și evoluează în condiții concret-istorice” [Berejan, 2005, p. 109], putem afirma, că procesul de intensificare se materializează în orice limbă printr-un vast ansamblu de mijloace, marcate de specificul funcționării idiomului concret la o anumită etapă istorică și socială. Dat fiind că limbile operează în mod diferit cu fondul frazeologic propriu, efectele și relevanța manifestării graduării intensive, efectuate prin anumite unități frazeologice, nu sunt identice.

Pentru a răspunde scopului propus în prezentul articol, ne-am bazat pe un minicorpus de cercetare alcătuit în baza unor dicționare de frazeologisme, precum și de o serie de exemple excerptate din beletristica românească.

Ne-am axat pe unitățile ce transmit formal o comparație, dar care, de fapt, sunt purtătoare ale valorii de intensificare. Nu am neglijat registrul mijloacelor tradițional atribuite categoriei semantico-gramaticale a intensificării, cum ar fi adjectivele (axiologice, purtătoare ale aprecierilor subiective), adverbele și verbele (la fel marcate de subiectivismul locutorilor) ce acceptă graduarea intensivă a calității sau acțiunii (stării) respective. Am pus un accent aparte pe convergența dintre graduarea explicită și cea implicită, ultima producând de cele mai dese ori, un efect pragmasemantic sporit prin faptul că obligă interlocutorul să depună eforturi suplimentare în vederea decodificării mesajului ce conține secvențe intensificate. În asemenea situații, are loc o îmbinare a mijloacelor din nucleul câmpului lexico-funcțional al intensității maxime cu cele periferice [Zbanț, 2002].

Efectul de intensificare devine mai puternic datorită actualizării valențelor intrinsece și extrinsece ale unităților capabile să realizeze operații scalare de diferit gen. Această constatare rezultă din premisa că, în limbă și discurs, categoria intensității poate avea un caracter static și dinamic (de cele mai dese ori). Vorbim despre caracterul static al intensității atunci când avem de a face cu unități intensificatoare prin semantica lor primară, intrinsecă, cum ar fi adjectivele și adverbele de tipul *maxim, superior, extraordinar* etc. Aceste valori pot apar mai proeminente atunci când sunt comparate cu antonimele sau cu sinonimele lor *maxim-minim, superior-inferior, mic-micșor* etc.

Caracterul dinamic al intensității rezultă din utilizarea diferitor posibilități de intensificare în scopul unei aprecieri subiective a unor calități sau acțiuni, adică el se bazează pe modalitățile apreciative subiective 'bun', 'rau', 'mare', 'mic' etc. Prin dinamica intensificării se subînțelege capacitatea semnului calității de a se modifica, adică a se manifesta prin diferite niveluri graduale². În cele mai dese cazuri, ambele categorii de intensificare produc o interferență funcțională. În acest sens ne alăturăm afirmației lingvistului V. Admoni despre participarea la generarea intensificării unei calități sau acțiuni (stări) atât a elementelor logico-gramaticale, cât și mai ales a celor gramatical-comunicative [Admoni, 1979, p. 17-18]. Analizând corpusul nostru de exemple, ce include o serie de unități frazeologice mai mult sau mai puțin sudate, ne convingem de justetea acestei afirmații.

Intensificarea maximă sau minimă a calității unui obiect, ori a caracteristicii unui verb este, în mare măsură, rezultatul comunicării marcate puternic de afectivitate, iar grupările de cuvinte de diferită natură structurală oferă un teren benefic pentru operația de gradare afectivă. Aceste grupări sunt cu atât mai expresive și produc un efect mai pronunțat, cu cât mai originală este alegerea elementelor care formează astfel de sintagme plasate în contexte marcate de subiectivitate. Odată cu uzul prea frecvent al structurilor respective, expresivitatea lor se șterge, apare necesitatea de a inventa alte combinații de cuvinte. În același timp, se observă tendința opusă, care presupune reluarea și utilizarea frecventă, în comunicare, a sintagmelor cu un caracter stabil, deoarece ele prezintă interes prin expresivitatea ce o comportă. În consecință, se realizează varierea afectiv-expresivă și estetică a felului de redare a intensității absolute prin diverse locuțiuni adjectivale și grupări de cuvinte care manifestă un grad diferit de fuziune.

Un număr important de unități frazeologice, ce produc efectul de intensificare puternică, au la bază compararea unor calități ale elementelor constitutive cu un anumit etalon comun.

Modelul triadic al comparației a fost studiat de diferiți lingviști, fie în cadrul gramaticii (care valorizează comparația gramaticală), fie în stilistică (care valorizează comparația stilistică), deoarece este vorba despre o construcție cu o frecvență importantă de utilizare. Lingviștii acceptă, în principiu, faptul că unul dintre sensurile structurii C_1 (**Adj, V, N**) + **ca** + C_2 (**N, GN**) este cel de intensificare înaltă. Numeroase unități glotice de acest gen urmează formal modelul unei structuri comparative ce corespunde schemei triadice:

$$\begin{array}{ccc} C_1 & ca & C_2 \\ B & & \end{array}$$

Academicianul I. Coteanu consideră că "în fapt comparația are trei termeni: al treilea fiind însușirea comună a obiectelor, ființelor sau acțiunilor asemănătoare între ele" [Coteanu, 1973, 129]. Ideea respectivă e susținută de I. Stepanov care distinge, în comparația stilistică, trei elemente: tema, comparația și baza comparației, ultima incluzând elementul comun pentru celelalte două componente [Stepanov, 1965, p. 161]. Astfel, se conturează tendința de a recunoaște faptul că într-o structură comparativă funcționează trei factori. Pe

lângă *comparatul* (C_1) și *comparantul* (C_2), mai există un al treilea element care este *baza comparației* (B) [Dolinin, 1978, p. 153] ce transpune factorul comun pentru comparat și comparant, adică noțiunea care apropie aceste elemente, fiind o acțiune sau o stare atunci când este vorba de comparația verbelor, dar o calitate – în comparația adjectivelor: *iute/sprinten ca prâsnelul* (vioi, ager, harnic); *iute ca vântul/ca gândul* (foarte rapid); *a iubi pe cineva ca ochii din cap* (a iubi pe cineva foarte mult); *a iubi pe cineva ca sarea-n ochi* (ironic: a nu avea pe cineva la inimă); *a fi nevinovat ca un prunc* (a fi inocent); *a fi mândru ca un păun* (ironic: a fi foarte mândru); *a fi palid ca un mort* (a fi foarte palid) etc.

Observăm că elementele constitutive ale unităților analizate variază pe axa sintagmatică, modificând uneori semantica de intensificare a aceleiași calități: *a fugi ca apucat de strechie*, *a fugi ca gândul*, *a fugi ca un ogar/ ca scăpat din pușcă/ ca vântul* (a fugi foarte repede). Astfel în: *a fugi ca apucat de strechie*, *a fugi ca un ogar/ca scăpat din pușcă* depistăm, pe lângă ideea de a fugi foarte repede, niște nuanțe ironice.

Uneori, pentru a spune despre cineva că este foarte palid, se utilizează expresia *alb ca varul*, adică se valorifică nuanța de alb-suriu a varului. În exemplul *Soarele i se părea, în înalțuri, spălăcit și șters ca o piatră de var*. (În căutarea Atlantidei, N. Dabija, p. 22) se actualizează alte calități ale varului – culoarea pietrei de var servește la calificarea culorii soarelui ca fiind 'ștearsă și spălăcită', opusă calității de 'strălucitoare'. Etalonul *var* folosit pentru calificarea noțiunii de 'pald' prezintă calități depreciative.

În unitățile frazeologice cu valoare de intensificare absolută întâlnim structuri eliptice, în sens că, dacă am porni de la formula propusă *supra*, vom înregistra omiterea unui element al triadei formal comparative.

În cultura unei comunități glotice există niște realități bine cunoscute, astfel că ele pot fi ușor restituite în unele secvențe trunchiate de tipul *a fi numai ochi și urechi* (a asculta foarte atent); *tăcerea e de aur, vorbă multă – sărăcia omului, în gura închisă nu intră musca* (aici se subliniază importanța capacității de a cântări foarte bine tot ce spui, altfel există riscul de a se supune diferitor primejdii sau cel de a ofensa capital pe cineva). În acest câmp semantic poate fi plasată expresia *Gura taie mai mult decât sabia*, prin care se subliniază faptul că o vorbă nechibzuită poate cauza o durere enormă.

În toate exemplele citate avem de a face cu o intensificare subiectivă ce ține de latura gnoseologică. Este vorba despre niște dimensiuni care, în realitatea obiectivă, nu posedă, ca atare, valori clar delimitate. Pentru a efectua operații scalare, adică de măsurare, de graduare, recurgem la niște operații logice de comparare, ele având un caracter subiectiv, căci nu există un referent concret, cu niște calități determinate în mod obiectiv. Anume de aceea baza comparației are un caracter dinamic și variază de la caz la caz de la locutor la interlocutor, astfel obținându-se diferite niveluri de graduare.

Acest lucru apare și mai evident la reprezentanții diferitor comunități glotice, care aleg în calitate de bază a comparației (pentru a gradua o calitate a unui obiect sau subiect, ori pentru o caracteristică a unei acțiuni sau stări) diferite elemente din realitatea lor socioculturală și economică. Drept confirmare a celor afirmate pot servi unitățile frazeologice, care sunt clasificate și din perspectiva caracterului lor național și internațional. Ultimele au apărut, probabil, în rezultatul unei surse culturale comune ce-și regăsește reflectarea în structuri de limbă având numeroase elemente asemănătoare. Cele naționale sunt puternic marcate de originalitatea gândirii a unui anumit popor și de materializarea acesteia în construcții ce reflectă starea concretă a lucrurilor.

Să comparăm o serie de unități frazeologice marcate de intensitate înaltă, extrase din limba română și respectiv franceză:

a fi numai ochi și urechi – être tout yeux, tout oreilles.

Ideea de a asculta cu cea mai mare atenție este redată în ambele limbi cu ajutorul organelor de simț (ochi, urechi/ yeux, oreilles), a căror importanță nu poate fi subestimată în perceperea oricărei informații. Chiar și structura formală a construcțiilor în ambele limbi este practic identică: **verbul a fi (verb de stare în acest caz) + substantiv plural₁ + substantiv plural₂**. În limba română apare adverbul restrictiv *numai* care produce efectul de intensificare (se pune accentul pe faptul că se face abstracție de reacția la orice alte evenimente, maxima concentrare fiind în organul de vedere – ochi și în cel de auz – urechi); în limba franceză un efect identic se obține prin utilizarea adverbului nehotărât *tout*.

Discrepanța în structura formală apare atunci când comparăm expresia în limba franceză cu una sinonimică celei în limba română: *a asculta cu zece urechi*. În acest caz avem de a face cu o hiperbolă construită în baza numeralului *zece* ce își pierde capacitatea de a transmite o cantitate exactă și funcționează ca un intensificator al acțiunii de a asculta cu foarte mare atenție.

Același efect de originalitate a modului de graduire în creștere sau descreștere a unei calități sau acțiuni (la nivelul celor două limbi comparate) se observă în exemplele ce urmează: *a fi o treancă-fleancă – être un propre à rien* (a fi o persoană iresponsabilă, neserioasă); *a fi mână spartă – dépenser sans compter* (a cheltui mult și fără socoteală); *a fi numai burtă și căciulă – être grand/haut comme trois pommes* (a fi foarte mic). În ultima pereche de exemple, atât în română, cât și în franceză, expresiile sunt marcate de semul ironic, dar mijloacele la care se recurge pentru intensificarea calității respective și referentul utilizat diferă în fiecare limbă.

Se întâlnesc și situații când unitățile frazeologice dintr-o limbă-sursă practic se calchiază într-o limbă țintă, introducând astfel elemente ale culturii-sursă în cea țintă, ceea ce contribuie și la îmbogățirea exprimării în limba-țintă:

Elle sauta debout, droite, belle comme une Cosinzeana. (P. Istrati, p. 534) (În limba română este bine cunoscută unitatea frazeologică *a fi frumoasă ca o Cosânzeană* utilizată pentru graduirea în creștere a calității de 'foarte frumoasă').

Unitățile frazeologice ce realizează o intensificare maximă sau minimă pot crea efecte suplimentare de graduire datorită jocului cu forma (reconstruirea) sintagmelor sudate, adică prin înlocuirea unor elemente ale cologațiilor concrete prin niște elemente ce fac parte din același câmp lexico-semantic, dar nu se folosesc în mod obișnuit în unitatea respectivă. Este un mecanism original de producere a efectului de graduire puternică a unei calități, acțiuni sau stări: [...] *je le prévoyais et vos circonlocutions, cousues de câble blanc, ont confirmé mon attente...* (A. Maurois, p. 65) (efectul de graduire intensivă se bazează pe jocul între 'a fi cusut cu atâ albă' și 'a fi cusut cu un cablu alb', adică se maximalizează intensitatea de 'a fi evident').

Toate exemplele analizate confirmă ideea că, la acumularea informației despre graduirea calității sau acțiunii (stării), trebuie luate în considerație mijloacele lexicale, gramaticale, dar, mai ales, ansamblul de relații logico-comunicative. Ele contribuie atât în momentul construirii enunțului marcat de subiectivitate afectivă, cât și la decodarea lui de către receptor(i).

În conștiința vorbitorilor se formează o scală a valorilor care este o reprezentare psihică a relațiilor obiective în realitatea extralingvală. Pe această scală există diferite mărci (având un caracter relativ și dinamic) ale nivelului prezenței unei calități într-un anumit obiect sau la un anumit subiect, cât și a caracteristicii unei acțiuni sau a unei stări. Fiecare vorbitor alege nivelul de la care pornește caracterizarea sau graduirea calității dorite. În scopul de a atinge un nivel maxim sau minim de graduire, se tinde mereu spre depășirea mărcilor situate cât mai în stânga sau cât mai în dreapta unui oarecare punct "zero", care

ar putea fi considerat ca nivel (relativ) neutru de prezență a graduării afective. Tendința aceasta nu are limită. Am putea exemplifica cele afirmate printr-un citat dintr-o navelă care reflectă foarte exact dinamica construirii graduării nu doar în unitățile frazeologice, ci într-un context generic:

– Numai să nu mă asiguri, te rog, că am atins culmea perfecțiunii! îl preveni Prim-proiectantul.

– Nu, asta n-am să afirm, se grăbi să-l liniștească tânărul. Pentru simplul motiv că perfecțiunea presupune o limită oarecare, un plafon, prin urmare un punct mort. Pe când noi, totuși, mai nutrim speranța de a înainta... (În căutarea Atlantidei, A. Gromov, p. 28).

În concluzie, putem afirma că unitățile frazeologice completează reușit lista instrumentelor ce servesc la îmbogățirea comunicării intra- și interglotice cu elemente afective, atribuindu-i astfel un caracter mai atractiv și mai nuanțat.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Admoni	V. Г. Адмони, <i>Структура грамматического значения и его статус в системе языка// Структура предложения и словосочетания в индоевропейских языках</i> , Ленинград, Наука, 1979, с. 6-36.
Berejan	S. Berejan, <i>Limba ca sistem funcțional în dinamică</i> .// La linguistique entre recherche et application. Actes du Colloque International organisé à l'occasion du XL-ème anniversaire du Département de Philologie Française «Grigore Cincilei» 18-19 novembre 2005, Chișinău, CEP USM, 2005, p. 107-111.
Ciobanu	A. Ciobanu, <i>Sintaxa și semantica</i> , Chișinău, Editura Știința, 1987, 198 p.
Coșeriu	E. Coseriu, <i>L'homme et son langage</i> , Louvain-Paris-Sterling-Virginia, Editions PETERS, 2001, 486 p.
Coteanu	I. Coteanu, <i>Stilistica funcțională a limbii române</i> , București, Editura Academiei Române, 1973, 204 p.
Dolinin	К. А. Долинин, <i>Стилистика французского языка</i> , Ленинград, Просвещение, 1978, 344 с.
Sapir	Э. Сепир, <i>Градуирование. Семантическое исследование</i> .// Новое в зарубежной лингвистике, Вып. 16, Москва, 1985.
Stepanov	Ю. Степанов, <i>Французская стилистика</i> , Москва, Высшая школа, 1965, 355 с.
Zbanț	L. Zbanț, <i>Studiu privind intensificarea absolută a calității și acțiunii (pe material francez și român)</i> , Chișinău, CE USM, 2004, 280 p.
Zbanț	L. Zbanț, <i>El papel de la polisemia de unas estructuras morfosintacticas en el campo semantico-funcional de la intensidad absoluta</i> .// Estudios de Lingüística, No 16, 2002, Universidad Alicante, España, p. 385-389.

Surse de exemple:

1. P. Istrati, *Les récits d'Adrien Zograffi*. Paris: Gallimard, 1977.
2. *În căutarea Atlantidei. Pagini de literatură științifico-fantastică*, Chișinău, Editura Hiperion, 1990.
3. A. Maurois, *Une carrière et autres nouvelles*, Moscou, Editions du Progrès, 1975.

VALENTINA BOTNARIUC,
ALA SAINENCO
Universitatea de Stat „Alec Russo”
(Bălți)

**CONFIGURAȚIA ELEMENTELOR
SPAȚIALE ÎN PASTELURILE LUI
V. ALECSANDRI**

1. Formă de existență a materiei, spațiul impune și desfășoară în sine relații prin care lucrurile se conturează, își dezvoltă o individualitate, obțin o poziție, distanță, mărime, formă, un loc în ordinea lumii în care interacționează cu alte lucruri.

În cunoașterea umană, spațiul se structurează „în straturi inferioare și superioare așezate într-o anumită ordine”: spațiul organic, spațiul perceptibil, spațiul simbolic și spațiul abstract, acestea fiind date, prin tipuri fundamentale diferite ale experienței spațiale¹.

În fond, cunoașterea umană a spațiului se realizează sub forma a trei demersuri definitorii pentru înțelegerea lui: (a) ca volum sau loc ocupat de obiect în spațiu, conturat prin înălțime, lungime și lățime; (b) ca spațiu în care se află obiectul (din această perspectivă orice realie se află în interiorul alteia); (c) ca relație cu alte obiecte. Primul demers reflectă o viziune obiectivă asupra spațiului prin perceperea conturului obiectului sub aspectul celor trei dimensiuni în transpunerea lor matematică, prin intermediul unităților de măsură. Din diferite corelări ale dimensiunilor respective rezultă „aprecieri” obiective care țin de forma realiiilor (*rotund, plat, pătrat, dreptunghiular*), de poziția în spațiu (*orizontal, vertical*) și „aprecieri” obiective-relative rezultate din suprapunerea dimensionării și a evaluării, prin raportarea implicită sau explicită, la o referință: o realie poate fi *înaltă* sau *joasă, îngustă* sau *lată, lungă* sau *scurtă, mare* sau *mică* (în raport cu o altă realie).

Cel de-al doilea demers pune în relevanță spațiul conceput ca structură care înscrie în sine elementele lumii reale. Descoperirea spațiului dintr-un spațiu creează impresia unor cochilii concentrice, când disocierea succesivă a obiectelor (și, implicit, a spațiilor din interiorul lor) conturează, la nesfârșit, spații noi: spațiul cosmic înscrie în sine spațiul galactic, spațiul galactic – spațiul sistemelor planetare, spațiul sistemelor planetare – spațiul sistemului planetar concret, sistemul planetar concret – (bio-, acva-, atmo-...) sferele ș.a.m.d. Orice obiect/ acțiune poziționat(ă) din această perspectivă intră într-un raport de incluziune cu un alt obiect care „îl/o încapă”. Raportul de interioritate este redat cu ajutorul prepozițiilor *în, într, în interiorul: stă în casă, lucrează în bibliotecă*.

Al treilea demers reflectă o viziune obiectivă relativă, diferită însă calitativ de prima, pentru că nu se axează pe dimensionarea obiectelor, ci pe relațiile dintre obiecte din perspectiva „poziționării” lor.

Două forme pasibile localizării sînt motivate prin două perspective posibile asupra lumii: perspectiva statică și perspectiva dinamică. Perspectiva statică corespunde localizării obiectelor, lingvalizate prin nume și se realizează cu ajutorul verbelor *a fi, a se afla* care transpun faptul de „a fi într-un anumit loc” (*a fi aici, a fi acolo* etc.), ocupînd o anumită poziție față de un careva reper.

Perspectiva dinamică corespunde localizării acțiunilor lingvalizate prin verb. Spațializarea acțiunilor reflectă desfășurarea acțiunilor prin raportare la centrul comunicării avînd o nuanță deictică (*se apropie, se depărtează, vine, pleacă*) sau raportarea la un alt

punct de referință ales de către subiectul vorbitor. În acest caz, prepozițiile conturează direcția acțiunii: *se apropie de, se depărtează de, fuge de la, sare peste, pleacă la* etc.

Atât perspectiva statică, cât și perspectiva dinamică presupune implicarea a două obiecte – realia poziționată și referința – și a unui subiect care proiectează punctul de vedere (focalizare). Prin implicarea unui subiect, generator al unui punct de vedere, această perspectivă devine, prin esență, o perspectivă personalizată. Ființa umană, în postura sa de vorbitor – centru al comunicării – se instituie și drept centru al organizării spațiale, proiectându-și punctul de vedere asupra structurării acestuia.

2. Raportate la text, formele spațializante creează toposul acțiunilor în cadrul textelor narative și constituie unul dintre elementele de bază ale relaționării în cadrul textelor descriptive. Pastelul, în acest sens, face din descriere modelul structural dominant, prin transpunerea în imagini lingviale a unor imagini picturale, înfățișând un tablou din natură (un peisaj, momente ale zilei, imaginea unor anotimpuri, aspecte din viața plantelor și / sau animalelor). Linearitatea semnelor lingviale impune, spre deosebire de pictură, care permite perceperea simultană a imaginii și posibilitatea concentrării pe detaliu, perceperea succesivă a elementelor tabloului și construirea, în final, a imaginii integrale.

Ne propunem, în demersul nostru, să identificăm mijloacele lingviale, din pastelurile lui V. Alecsandri, prin care se construiesc, succesiv, imagini spațiale din al căror colaj rezultă întregul pictural al pastelului.

2.1. Pastelul *Dimineața* reprezintă dimensiunea mișcării dinspre celest spre terestru (*zori de ziuă se revarsă peste vesela natură*), cu prelungiri în timp (*prevestind un soare dulce*); și viceversa, mișcarea dinspre terestru spre celest (*sorbind roua dimineții*), după apariția *pe-orizonul aurit* a soarelui.

În strofa a doua, prelungirea în timp este detaliată și precizată: *el se-nalță de trei suliți pe cereasca mîndră scară*, proiectîndu-se din nou prin mișcarea dinspre celest spre terestru: *și cu raze vii sărută june flori de primăvară*, dar și viceversa, dinspre terestru spre celest: *dediței și viorele, brebenei și toporași/ Ce răzbat prin frunzi uscate și s-arată drăgălași*.

Strofele a treia și a patra reprezintă o detaliere a spațiului în care elementele tabloului își iau locul lor în ordinea lumii: *muncitorii – pe prispe, păsărelele prin hugeacul de sub luncă; caii – prin ceairuri, turma – la pășune, mieii – prin colnice, copilița – lîngă izvor, iar în grădini, în cîmpi, pe dealuri, prin poiene și prin vii – ard movili buruienoase*.

Dimensiunea temporală a spațiului este dată prin titlu – *Dimineața*, concretizată apoi prin elementele textuale: *zori de ziuă, prevestind un soare, rouă* etc.

2.2. Pastelul *Iarna* este structurat în două părți: partea întâi (primele trei strofe) reprezintă descrierea unei imagini de ansamblu a naturii copleșite de ravagiile iernii; partea a doua (ultima strofă) prezintă același peisaj însuflețit de apariția soarelui.

În prima strofă a poeziei, autorul fixează dimensiunea spațială a iernii, care este personificată: *iarna cerne din văzduh zăpadă* (dînd impresie de mișcare pe verticală, dinspre cer spre pămînt). Planul terestru se conturează prin cîteva imagini lexicale: *ai țării umeri dalbi, țară, plopii înșirați, satele pierdute, pe cîmp, pe dealuri, împrejur, în depărtare, întindere pustie*, prin care se sugerează și amploarea fenomenului iernii. *Norii deveniți lungi troiene călătoare* transgresează cerescul, apropiindu-se de pămînt, în transformarea lor în fulgi care *zbor, plutesc în aer ca un roi de fluturi albi*.

În strofa a doua, prelungirea în timp a fenomenului este subliniată de elementele temporale *ziua, noaptea, dimineața* etc. Permanența ninsorii se manifestă în cadrul spațial al înaltului sugerat de cuvintele *soare și nori* și în cadrul terestruului, conturat de *cîmp, dealuri, împrejur, în depărtare*.

Strofa a treia schițează planul terestru, în care iarna a devenit stăpînă *pe camp, pe dealuri, împrejur, în depărtare*. „Domeniul” iernii este prelungit în spațiu prin șirul de *plopi pierduți în zare*. Întinderea este *pustie, fără urme, fără drum*, satele fiind *pierdute sub clăbuci albi de fum*.

În partea a doua (strofa finală) peisajul se modifică: *ninsoarea încetează, norii fug, doritul soare strălucește și dismiardă* spațiul terestru asemănat cu *un ocean de ninsoare*. Mișcarea din strofa finală, spre deosebire de mișcarea din prima strofă este una pe orizontală: *o sanie ușoară trece peste văi*.

2.3. În pastelul *Sfîrșitul iernei* elementele constitutive spațializante transpun un spațiu animat de o mișcare continuă, dar domoală, în același timp (*pîraile curg iute șopotind*). Mișcarea se produce pe verticală, în direcții opuse: dinspre terestru spre ceresc (*cîmpia scoate aburi, gîndăcelul urcă pe firul de iarbă*) și dinspre înalțuri spre terestru (*lumina pătrunde în inimă, sub povara gîndăcelului firul de iarbă se pleacă-ncetinel*).

În prima strofă identificăm și o mișcare de substituție pe spațiul terestru: *s-a dus zăpada, scoate aburi, se-ntind cărări uscate*.

În strofa a doua, dimensiunile spațiului terestru cuprind toposul (*rîpi*), acvaticul (*pîraie*) și văzduhul (*mugurii pe creangă*), în care pătrunde *lumina caldă* cerească. Spațiul larg – *întinsul țării* – se conturează, căpătînd dimensiuni concrete, limitate, redată prin forme ale toposului: *cîmpie, rîpă, pîriu*.

Popularea intensă a spațiului pe care o vom constata în *Oaspeții primăverii* (*în aer ciocîrlia, pe casă rîndunele, pe crengile pădurii un roi de păsărele* etc.) este pregătită în strofele a III-a și a IV-a ale pastelului *Sfîrșitul iernii*: *un fir de iarbă verde, o rază-ncălzitoare, un gîndăcel, un flutur, un clopoțel în floare...*

În ultima strofă a pastelului sesizăm o mișcare a privirii eului contemplator pe elementele spațiului terestru, prin care se reflectă și în sufletul uman *soarele dulce*.

2.4. În prima strofă a pastelului *Oaspeții primăverii*, substantivele și adverbele cu funcția unor circumstanțiale care se precizează în lanț (*În fund, pe cer albastru, în zarea-ndepărată, / La răsărit, sub soare, un negru punct s-arată!*) conturează spațiul îndepărtat, larg, dar limitat de privirea umană, care este transgresat de cocostîrcul tainic. Transgresarea spațiului este subliniată de adjectivul *călător* și de substantivul cu prepoziție *în lume*.

Spațiul din strofa a doua este dominat de mișcare pe orizontală (*vine*), verticală (*se înalță, se coboară*) și de o mișcare circulară (*în cercuri line zboară*).

Mișcarea se produce dinspre ceresc spre terestru (prin zborul cocostîrcului). Aceeași mișcare se realizează și dinspre terestru spre ceresc (prin mișcarea copilașilor): pe orizontală (*aleargă*) și pe verticală (*sar*).

Strofa a III-a reprezintă un spațiu dens populat: în văzduh (*în aer ciocîrlia*), pe pămînt (*pe casă rîndunele*), pe acvatic (*deasupra bălții nagîții se-nvîrtesc*).

În ultima strofă cerescul se apropie de terestru prin liantul *raze*. Mișcarea este armonioasă, bidirecțională: *Și cerul, și pămîntul preschimbă sărutări! Prin raze aurite și vesele cîntări!*

2.5. Pastelul *Sfîrșit de toamnă* prezintă un proces de pustiire a spațiului terestru. Dacă în *Oaspeții primăverii* mișcarea este dinspre ceresc spre terestru și dinspre terestru spre ceresc, mișcarea de golire din pastelul *Sfîrșit de toamnă* se produce dinspre terestru spre ceresc: *Oaspeții caselor noastre, cocostîrci și rîndunele, / Părăsit-au a lor cuiburi ș-au fugit de zile rele*. Astfel, transgresarea spațiului se produce în sens invers celui din pastelul anterior: *El vine, se înalță, în cercuri line zboară și rapide ca gîndul la cuibu-i se coboară* (în *Oaspeții primăverii*) vs de *Părăsit-au alor cuiburi ș-au fugit de zile rele; Pribegit-au urmărite de al nostru jalnic dor*.

Spațiul golit din strofa a doua se umple de conotații (*cîmpie tristă, vestezită, lunca ruginită*). Mișcarea din această strofă se produce în văzduh: *Frunzele-i cad, zbor în aer și de crengi se dezlipesc*.

După golirea progresivă a spațiului în strofa întâi și a doua, conotațiile negative se amplifică, prin descrierea mișcării simultane *din tuspătru părți a lumii a norilor negri, plini de geruri, ca balauri din poveste*.

Aceleași conotații negative ale spațiului din strofa anterioară sînt subliniate prin imagini auditive sugestive: *Boii rag, caii rîncează, cîinii latră la un loc*.

2.6. În pastelul *Miezul iernii*, spațiul ceresc, cît și cel terestru sînt în nemișcare, fiind în stăpînirea gerului: *în păduri trăsesc stejarii, stelele par înghețate, cerul pare oțelit*. Peisajul din acest pastel este un rezultat al mișcării limitative, constructoare de peisaj, în același timp: *fumul se ridică atît cît s-ar înălța coloanele, iar bolta cerească coboară pînă a se așeza pe coloane*. Relevantă, în direcția construirii sensului, este comparația cu pastelul *Oaspeții primăverii*, în care mișcarea este bidirecțională nelimitată: *și cerul și pămîntul preschimbă sărutări prin raze aurite și vesele cîntări*. Continua armonizare dintre terestru și ceresc se realizează prin sanctificarea elementelor terestre: *munții devin altare, codrii organe sonoare*, acestea fiind receptate drept un tablou integrat: *O! tablou mareț, fantastic!...*

Mișcarea provocată de fenomenele naturii și elementele neanimate nu sînt calificate drept mișcări ca atare: deși *crivățul pătrunde scoțînd note-ngrozitoare*, totul e în neclintire, *fără viață, fără glas, fără zbor și pas*. Sunetele, în felul acesta (*trăsesc stejarii, crivățul scoate note-ngrozitoare*) nu sînt glas, voce care animă lumea. Elementele care conturează spațiul înghețat nu lasă loc mișcării vii. Întrebarea retorică din final (*Dar ce văd?*) anunță uimirea eroului liric, anulînd și ideea de nemișcare, de lipsă a vieții prin ultimul vers: *E un lup ce se alungă după prada-i spăimîntată*. Acest vers anulează, cel puțin parțial, corelația din prima parte a pastelului dintre spațiul terestru și cel ceresc.

3. Corelația ceresc/ terestru, după cum s-a putut observa, este prezentă în toate pastelurile analizate, raporturile dintre aceste universuri fiind însă diferite: în *Oaspeții primăverii*, de exemplu, mișcarea terestru/ ceresc este bidirecțională, nelimitată, armonioasă, pe cînd în *Miezul iernei* mișcarea este limitată și dizarmonizantă.

Verbele mișcării se substituie, la V. Alecsandri, verbelor stării, care, tradițional, sunt calificate drept verbe ale descrierii. În felul acesta, imaginile din pastelurile alecsandriene sînt dinamice, spațiul fiind perceput într-o corelație strînsă cu timpul.

Această stare de lucruri explică, într-un fel, faptul că în pastelurile analizate, construirea spațiului se realizează nu doar prin prepoziții și adverbe (elemente lingvare calificate în gramatică drept constructe pentru spațiu), ci mai ales prin verbe, substantive și chiar adjective.

Aceste elemente reflectă în pasteluri interioritatea și relaționarea.

LUDMILA HOMETKOVSKI
Universitatea Liberă Internațională
din Moldova (Chișinău)

**FENOMENELE SINONIMIEI ȘI
ANTONIMIEI ÎN TERMINOLOGIA
DREPTULUI COMUNITAR**

ABSTRACT

Phenomena of Synonymy and Antonymy in Community Law Terminology. In this article the author discusses the phenomena of synonymy and antonymy in the community law terminology. The study is based on the corpus of terms included in the terminological data base InfoTerminographe Communautaire (ITeC), which conception and development has constituted the author's recent scientific interest. The research demonstrated that the above mentioned phenomena, which are specific to the general language, are equally characteristic to the specialized languages including community law language.

Lipsa de ambiguitate, care garantează comunicarea adecvată între specialiști și transferul de cunoștințe în scopuri didactice, joacă un rol important în orice limbaj specializat și limbajul juridic nu face excepție de la aceasta. Numai în cazul când este exclusă ambiguitatea sensului terminologic a conceptului juridic, putem profita de o comunicare corectă. În terminologia juridică se observă în general următoarele raporturi semantice: polisemia, sinonimia, omonimia, antonimia, hipero-/hiponimia – fenomene similare cu acelea din vocabularul general, care în opinia unor savanți, favorizează ambiguitatea sau, în opinia altora, din contra, nu prezintă obstacol pentru comunicarea științifică.

Conform Școlii de la Viena un concept poate fi desemnat doar printr-un singur termen. Terminologia wüsteriană consideră fiecare domeniu de specialitate ca un câmp închis, termenul având un sens specific doar în cadrul acestui câmp. Prin urmare, teoretic se exclud asemenea fenomene ca polisemia, sinonimia și omonimia. Însă practica contestă principiul univocității și monoreferențialității termenului.

În prezentul articol ne vom limita la analiza fenomenelor sinonimiei și antonimiei în terminologia comunitară franceză în baza unui eșantion de 253 de fișe terminologice înregistrate în baza de date InfoTerminographe Communautaire (ITeC), concepută și elaborată recent de noi.

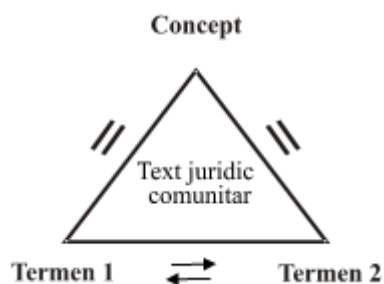
Prezența sinonimelor, după cum am menționat mai sus, de fapt contrazice principiului de bază a terminologiei, care constă în lipsa ambiguității și transparența termenilor, împiedicând comunicarea. Apariția sinonimelor se datorează mai multor factori, cum ar fi: variante (alternative) inventate *ad hoc*, influența diverselor întreprinderi (de ex., diferiți producători a aceluiași produs îl denumesc în mod diferit), diferite traduceri pentru același termen etc.

În știință nu există la momentul actual o părere univocă referitor la sinonimie. Unii savanți definesc sinonimia drept o corespondență semantică absolută, alții – corespondență

parțială. Lingvistul rus A. Reformatskii [1, p. 91] definea sinonimele drept cuvinte care denumesc același lucru, dar referindu-se la diferite noțiuni, care prin denumirea sinonimică descoperă diferite caracteristici ale lucrului dat. Cercetătorii autohtoni consideră sinonimia nebinevenită în terminologie, reprezentând un fenomen nefast pentru termeni, întrucât spre deosebire de lexicul uzual, ea nu îmbogățește, ci împiedică atât comprehensiunea noțională a termenului, cât și penetrarea mesajului terminologic chiar într-un cerc restrâns de specialiști [2, p. 29].

În terminologia juridică, dacă doi sau mai mulți termeni din aceeași limbă desemnează unul și același concept, atunci ei sunt considerați sinonime: *dommage – préjudice*; *clause – stipulation*; *magistrat de l'ordre judiciaire – magistrat judiciaire*; *cession d'antériorité – cession de priorité*; *réquisitoire supplétif – réquisitoire completif – réquisitoire additionnel*. Prin urmare, dacă este vorba de același concept, sinonimele se pot înlocui unul cu altul fără violarea sensului mesajului [3, p. 179; 4, p. 13].

Din perspectiva cercetării noastre, considerăm drept sinonime cel puțin doi termeni juridici comunitari, exprimați în diferite moduri, dar între care este stabilită o identitate și o corespondență noțională (conceptuală), la a căror înlocuire reciprocă nu se vor produce schimbări semantice în textul comunitar. Schematic putem prezenta triada sinonimică ca în Graful 1.

Graful 1. Triada sinonimică în terminologia dreptului comunitar.

Din graf concluzionăm:

- Conceptul juridic comunitar este egal cu forma lui materială – termenul juridic comunitar;
- Semnificația juridică comunitară a termenului se actualizează doar în interiorul textului specializat;
- Termenii sunt considerați sinonimici, dacă ei reprezintă același concept și pot fi înlocuiți reciproc fără prejudicii semantice pentru conținutul exprimat de text.

În opinia unor savanți, la care ne raliem și noi [5, p. 259-263; 6, p. 54-58; 7, p. 11-13], pe lângă forma lingvistică a termenului (cuvânt, grup de cuvinte) se consideră drept sinonime a termenului și simbolurile, siglele, abrevierile, construcțiile eliptice, definițiile date termenului, imaginile, schemele etc. În graficul ce urmează este schematizat raportul de egalitate între termenul concret, exprimând un concept, și alte forme de exprimare ale lui (Graful 2).

Graful 2. Raporturile sinonimice între termen și diferite forme de exprimare ale lui.

Astfel, în terminologia dreptului comunitar se stabilesc raporturi sinonimice:

a) **între cel puțin doi termeni, denumind același concept:** *abstention constructive – abstention positive; aide humanitaire – assistance humanitaire; codification des textes législatifs – codification constitutive – codification officielle; Euroland – zone euro; règles communautaires antitrust – règles européennes de concurrence – législation antitrust*, etc. Din punct de vedere cantitativ, sinonimia de tipul termen-termen a fost înregistrată în ITeC pentru 63 din 253 de termeni analizați (circa 25%).

b) **între termen și forma lui abreviată** (acronim, siglă etc.): *Charte des droits fondamentaux de l'UE – CDFUE; Conférence intergouvernementale – CIG; Citoyenneté de l'Union européenne – Citoyenneté de l'Union – Citoyenneté de l'UE; Comité des représentants permanents – Coreper; Office européen de police – Europol*, etc. Acest tip de sinonimie a fost înregistrat pentru 51 de termeni din 253 (20%).

c) **între termen și definiția lui:** *La communautarisation correspond au transfert d'un domaine relevant, dans le cadre institutionnel de l'Union, de la méthode intergouvernementale (deuxième et troisième piliers) à la méthode communautaire (premier pilier); Le Comité de l'article 36 du traité sur l'Union européenne, autrement dénommé CATS, est un groupe de travail du Conseil. Composé de hauts fonctionnaires, son rôle consiste à assurer la coordination des groupes de travail compétents dans le domaine de la coopération policière et judiciaire (troisième pilier)*. Dat fiind faptul că în baza de date terminologice ITeC toți termenii sunt definiți, acest tip de sinonimie acoperă 100% din eșantionul de termeni studiați.

Totuși sinonimia stabilită în baza criteriului termen-termen reprezintă mai mare interes pentru știința despre termeni și anume acest tip de sinonime ne permite să afirmăm că fenomenul este caracteristic pentru terminologia juridică comunitară și afectează a patra parte din totalitatea termenilor.

Sinonimia este frecvent folosită în terminologie pentru crearea de noi termeni. Cercetătoarea N. Cuciuc [8, p. 115-116], analizând sinonimia în cadrul unităților sintagmatice terminologice – sinapsiilor, care reprezintă sintagme analitice înzestrate cu aceeași valoare semantică, cu aceeași valoare de desemnare lexicală, concluzionează că sinonimia terminologică sinaptică este prezentă în limbajul juridic francez, iar termenii neologici sunt creați pentru a înlocui cei depășiți lexical, perimați, desueți. Autoarea citează exemplul termenului *aide judiciaire* care a fost substituit de sinonimul *assistance judiciaire*, înlocuit actualmente cu *aide juridictionnelle*, care este o formă a termenului neologic *aide juridique*. În terminologia comunitară de asemenea se observă acest fenomen. Astfel, *Communauté économique européenne* este înlocuit cu *Communauté européenne*; *Haute autorité* este înlocuit cu *Commission*, etc.

Unul din factorii apariției dubletelor sau sinonimelor, în opinia A. Guțu [9, p. 326], este că sinonimia servește drept mijloc de augmentare a calității stilului expunerii materialului, asigurând varietatea arsenalului de exprimare. În textele juridice comunitare acest fenomen este ușor de observat. Deseori, termenul *Uniunea Europeană* este înlocuit pe parcursul textului prin *Uniunea*, *Europa* sau *UE*; *Consiliul Uniunii Europene* prin *Consiliul* sau *Consiliul UE*; *Comisia Europeană* prin *Comisia*; *Tribunalul de Prima Instanță* prin *Tribunalul*; *Comunitatea Europeană* prin *Comunitatea* sau *CE*, etc.

Nu trebuie să uităm faptul că textul juridic nu poate reprezenta un număr de fraze construite fără a ține cont de regulile exprimării lingvistice. Astfel, sinonimele ne permit să evităm repetările, însă cea mai mare atenție în întrebuintarea sinonimelor trebuie acordată faptului că în urma folosirii lor să nu fie violat sensul textului. Cu alte cuvinte, fenomenul sinonimiei are dreptul la existență chiar și în vocabularul juridic, inclusiv comunitar, cu condiția că utilizatorii sinonimelor (îndeosebi specialiștii în domeniu – juriști, traducători specializați) le vor folosi de o manieră atentă, în funcție de situația și destinatarul mesajului.

Dacă fenomenul sinonimiei pornește de la analogie semantică, raporturile antonimice se bazează pe opoziția semantică. Deseori prin intermediul antonimului se ajunge la înțelegerea corectă a termenilor.

Doi termeni se consideră antonime dacă posedă semnificații contrare, direct opuse. În cazul termenilor monosemici, antonimia este absolută și nu prezintă dificultăți. Însă în cazul termenilor polisemici antonimia nu poate fi decât relativă, parțială sau chiar aproximativă. Vom argumenta poziția noastră prin adjectivul francez *principal*, în baza definițiilor date în *Vocabularul juridic* al lui G. Cornu [10, p. 690]. Deci, la prima lectură a articolului lexicografic constatăm că adjectivul *principal* este polisemic, având șase sensuri fundamentale glosate. Raportul antonimic este evident dacă:

- *principal* are sensul de important sau mai puțin important (1) prin opoziție cu *accessoire*, *secondaire*, *complémentaire*;

- *principal* are sensul de prioritar (2) prin opoziție cu *subsidaire*;

- *principal* are sensul de inițial, inaugural (3) prin opoziție cu *incident*.

Adică putem concluziona, că formarea seriilor antonimice absolute ale termenilor polisemici este imposibilă, seriile antonimice existând doar separat în funcție de sensul atribuit termenului de la care pornim seria. Cu alte cuvinte, perechea *principal* – *complémentaire* este o antonimie corectă în baza primului sens glosat a lui *principal* (1), la fel ca și *principal* – *subsidaire* în baza sensului (2) sau *principal* – *incident* în baza sensului (3), iar perechea *complémentaire* – *incident* nu este antonimică și nu reprezintă nici alte tipuri de raporturi, sinonimice, de exemplu. Ex.: *peine principale* este antonimul lui *peine complémentaires*, iar *peine incidente* sau *peine subsidiaires* nu pot fi antonimele lui *peine complémentaires* din două motive: a) așa noțiuni nu există în materia juridică; b) *subsidaire* și *incident* nu posedă sensul necesar pentru a putea fi atribuit conceptului *peine*.

Din punct de vedere compozițional, antonimele formate prin afixare, deși sunt ușor determinate, nu sunt frecvente. Cele mai răspândite afixe în limba franceză, folosite la crearea antonimelor, par a fi: *anti-*, *i-(il)*, *in-(im-)*, *inter-*, *non-*, *de-(dé-)* etc. Exemple: *clérical* – *anticlérical*, *légal* – *illégal*, *corporel* – *incorporel*, *moral* – *immoral*, *national* – *international*, *imputabilité* – *non imputabilité*, *mariage* – *démariage*. Un moment important ține de prefixul *de-(dé-)*, care nu întotdeauna exprimă sensul contrar al unui termen. De

exemplu, *désinvestiture* este antonimul lui *investiture*, pe când *dépénalisation* nu este antonimul lui *pénalisation*, dar a termenului *incrimination*. E de menționat că unii termeni antonimici formați prin afixare mai pot avea ca antonim și un alt termen, de ex. *clérical* – *anticlérical* sau *laïque*. Însă două antonime ale unui termen nu formează obligatoriu o pereche sinonimică.

Un număr de serii antonimice fac parte din aceeași familie de cuvinte: *donateur* – *donataire*, *mandant* – *mandataire*, etc. Majoritatea antonimelor din vocabularul juridic au însă formă distinctă de perechea lor (*auteur* – *victime*; *créancier* – *débiteur*, etc.). Totodată vom sublinia caracterul binar al opoziției antonimice (*offre* – *acceptation*), deși există serii antonimice triple (*législatif* – *exécutif* – *judiciaire*) sau chiar din patru elemente (*loi* – *coutume* – *jurisprudence* – *doctrine*) [3, p. 186].

Reieșind din specificul terminologiei juridice comunitare, fenomenul antonimiei cunoaște o abordare nouă în baza de date ITeC. Astfel, se observă următoarele tipuri de antonimie:

a) **antonimie semantică (contradictorie)** când termenul are o semnificație contrară și direct opusă cu alt termen: *égalité de traitement entre les hommes et les femmes* – *inégalité de traitement entre les hommes et les femmes*; *égalité des chances* – *inégalité des chances*; *équilibre institutionnel* – *déséquilibre institutionnel*; *abstention constructive* – *vote*; *adhésion d'un nouvel État à l'Union* – *retrait de l'Union*, etc.

b) **antonimie noncontradictorie:**

- antonimie instituțională/documentară bazată pe raporturi antinomice și stabilită între termeni care denumesc diverse instituții sau documente oficiale europene: *Banque centrale européenne* – *Banque européenne d'investissement*; *Cour de justice des Communautés européennes* – *Cour Internationale de Justice* – *Cour Européenne des Droits de l'Homme*; *Conseil de l'Union européenne* – *Conseil de l'Europe* – *Conseil européen*; *Charte des droits fondamentaux de l'UE* – *Convention européenne des droits de l'homme* – *Charte des droits sociaux fondamentaux des travailleurs*, etc.

- **antonimie geocomunitară** bazată pe raporturi antinomice și stabilită între termeni care denumesc aceleași concepte, fenomene sau procese, dar realizate în arii geografice diferite: *droit communautaire* – *droit national*; *parlement européen* – *parlement national*, *parlement de l'état membre*; *état membre* – *pays ayant présenté une demande d'adhésion*, *pays candidat*, *pays tiers*; *espace économique européen* – *zone euro*, *Euroland*; *brevet communautaire* – *brevet national*; *budget communautaire* – *budget national*, etc.

- **antonimie operațională** bazată pe raporturi antinomice și stabilită între termeni care denumesc diverse operațiuni aplicate aceluiaș concept: *codification des textes législatifs* – *consolidation des textes législatifs* – *révision des textes législatifs*; *critères d'adhésion* – *critères de Maastricht* – *critères de convergence*; *coopération judiciaire en matière civile* – *coopération policière et judiciaire en matière pénale*, etc.

Numărul termenilor juridici comunitari pentru care se înregistrează diverse tipuri de antonime este destul de impunător: 151 de termeni din 253 (59%). Analiza antonimiei în baza eșantionului ITeC ne permite să constatăm o largă răspândire a fenomenului în terminologia dreptului comunitar, însă dacă antonimia clasică este specifică pentru 1/3 din întregul corpus juridic, în terminologia subdomeniului studiat numărul termenilor pentru care au fost înregistrate raporturi antonimice atinge cifra de 59%. Această creștere cantitativă se datorează faptului că în cadrul cercetării noastre pe lângă antonimia clasică a fost stabilită o tipologie a antonimelor noncontradictorii, specifică terminologiei comunitare. Antonimele

bazate pe raporturi antinomice sunt repertoriate de noi în ITeC din perspectiva „a nu se confunda”. Considerăm ca acest câmp din fișa terminologică ITeC va aduce un suport substanțial în activitatea traducătorilor, specialiștilor în domeniu, studenților-filologi și studenților în domeniul respectiv, și nu în ultimul rând publicului larg care se documentează și prin intermediul produselor terminografice.

Prezența fenomenelor sinonimiei și antonimiei în terminologia juridică comunitară demonstrează interdependența dreptului și limbii. Aname limba contribuie la realizarea și materializarea sistemului juridic în general. Important este ca sinonimul să exprime același concept, iar substituirea termenului prin sinonim să nu provoace modificări semantice în textul juridic specializat.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. A. A. Реформатский, *Введение в языковедение*, Москва, Просвещение, 1967, 542 с.
2. A. Guțu, *La traduction spécialisée dans la perspective de la dimension paradigmaticque et syntagmaticque*// A. Guțu, *Unele probleme de teorie, empirism și didactică a limbilor/ Certains problèmes de théorie, empirisme et didactique des langues*, Chișinău, ULIM, 2005, p. 27-31.
3. G. Cornu, *Linguistique juridique*. 2-ème éd., Paris, Montchrestien, 2000, 443 p.
4. E. Grodziński, *Jezykoznanocy i logicy o synonimach i synonii*, Wroclaw, Zakad Narodowy im. Ossolineum, 1985, 259 p.
5. A. Guțu, *Sinonimia și pertinența ei în calitate de criteriu al terminologizării*// A. Guțu, *Introduction à la traductologie française*, Chișinău, ULIM, 2008, p. 257-267.
6. Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин, *Лингвистические основы учения о терминах*, Москва, Высшая Школа, 1987, 104 с.
7. Ф. В. Риггз, *Терминология в социальных науках*, Гонолулу/Москва, Ротапринт, 1979, с. 11-13.
8. N. Cuciuc, *Franceza juridică*, Iași, Demiurg, 2004, 237 p.
9. A. Guțu, *Procesele dinamice în terminologia științifică franceză modernă*// A. Guțu, *Introduction à la traductologie française*, Chișinău, ULIM, 2008, p. 322-335.
10. G. Cornu, *Vocabulaire juridique*, 4-ème éd., Paris, Quadrige/PUF, 2003, 951 p.

OLGA COSOVAN
Universitatea Pedagogică de Stat
„Ion Creangă” (Chișinău)

CÎMPUL CONCEPTUAL ÎN RAPORT CU SISTEMELE SEMIOTICE

Studiile de lexicologie și operele lexicografice de referință, dicționarele explicative ale limbii, elaborate de instituții academice, încearcă să ordoneze vocabularul, subordonând universul alfabetului, deși mișcarea browniană a cuvintelor și sensurilor se opune cu vehemență ordonării. Delimitarea (nu întotdeauna foarte exactă) a câmpurilor lexicale pare să fie un pas spre facilitarea descrierii lexicului, cel puțin, construirea prealabilă a câmpurilor lexicale/noționale permite să se urmărească, în interiorul acestuia, anumite structuri și ierarhii.

Descrierea vocabularului, de regulă, urmărește unul dintre cele două obiective pragmatice: elaborarea dicționarelor și predarea unei limbi ca limbă străină. Didactica limbii, spre deosebire de descrierea exhaustivă a lexicului ei, ajunge să prezinte empiric serii de cuvinte (substantive, verbe, adjective), al căror statut de unități fundamentale este incontestabil, dar care sînt oferite și asimilate nu în ordinea lor alfabetică, ci încadrate într-un ansamblu. Orice începător, care învață o limbă, memorează, mai întâi, denumirile obiectelor care îl înconjoară în clasă, numele comune ale ființelor umane, ale ocupațiilor/profesiilor celor care au relevanță pentru elev, unele denumiri ale fenomenelor meteo, ale unităților de timp, ale obiectelor vestimentare etc., etc.

Ideea de a lucra la dicționare pornind de la structurarea câmpurilor a și fost pusă în aplicare în procesul de elaborare a DELM II și a altor opere lexicografice ulterioare: „Conform acestei metodici, materialul a fost redactat nu după alfabet (adică «**de al cuvînt la cuvînt**»), ci după clase de cuvinte – morfologice, semantice, derivate și tematice”¹. Această abordare a vocabularului în procesul de redactare a dicționarului explicativ a generat investigații ale claselor semantice reprezentative (mai ales verbe). Astfel, o bună parte a lexicului românesc s-a aflat în vizorul doctoranzilor de la ILL al AȘ din anii '80, care au cercetat anumite clase/ grupe lexicale. Este evident că nu toate unitățile de vocabular s-au bucurat de această atenție și, probabil, nici nu era nevoie să se reia o metodologie de cercetare, confirmată deja, pentru unități similare. Descrierea lexicului ar impune însă o împărțire *fără rest* a tuturor unităților limbii, prin raportarea lor la anumite grupuri lexicale sau, eventual, încadrarea în anumite câmpuri.

Delimitarea câmpurilor (ca idee, de construire riguroasă a unei tipologii a câmpurilor lingvistice, incluzînd *câmpurile lexicale* ca generic pentru câmpurile noționale, semantice, derivate, conceptuale, impune criterii de selectare a materiei de limbă. Evident, câmpul derivativ și cel semantic sau conceptual vor avea componență diferită, avînd același cuvînt-titlu.

Abordarea câmpului conceptual² în extindere – de la cel lexical, noțional, semantic, derivativ – spre o totalitate de câmpuri lexico-semantice interior organizate, centrate pe o idee, se racordează la descrierea ideografică a vocabularului.

Cîmpul conceptual, spre deosebire de cel noțional, apare în limbă mult mai amplu, mai larg și include unități de vocabular din diferite clase morfologice, unite prin asocieri

logice evidente. Desigur, unitățile semnificative, cu precădere verbele, substantivele, adjectivele și adverbele constituie esența unui atare câmp. În plus, câmpul conceptual se completează, într-un context sociocultural, prin substantivele proprii, aflate la periferia câmpurilor noționale. Este vorba de nume de personalități marcante, denumiri geografice și nume comerciale de producători sau produse etc.

Un câmp conceptual care vizează un anumit domeniu de activitate umană va include:

- a. numele persoanelor implicate în proces;
- b. denumirea activităților;
- c. coordonatele lor spațial-temporale;
- d. mecanismele și instrumentele utilizate;
- e. produsele activității;
- f. echipamentul, vestimentația specifică;
- g. caracteristicile speciale ale procesului, ale produselor etc.;
- h. realiile adiacente și tangențiale etc.

Problemele pe care le generează însă descrierea ideografică a lexicului sînt cauzate de anularea ordinii alfabetică a dicționarelor tradiționale. Altfel spus, fiecare unitate descrisă va fi încadrată într-un câmp conceptual, dar, la prima vedere, este dificil să detectăm câte și care vor fi câmpurile conceptuale descrise. Conform datelor folcloristicii și etnografiei, pentru constituirea unei comunități (oricît de primitive) este necesară crearea a 16 sisteme semiotice primare. Acestea le corespund, în lexicul și prezentarea ideografică a limbii, câmpuri conceptuale extinse.

1. Sistemele respective, menționate de Iu. V. Rojdesnvenskii, sînt:
 - a. Semnele naturale descifrabile
 - b. Semnalmentele umane
 - c. Predicțiunile
 - d. Arhitectura
 - e. Vestimentația
 - f. Artele aplicate
 - g. Artele plastice
 - h. Ornamentele
 - i. Mișcările corporale
 - j. Semnalele sonore
 - k. Unitățile de măsură
 - l. Punctele de orientare
 - m. Jocurile
 - n. Tradițiile
 - o. Credințele/ religia
 - p. Limba³

Pornind descrierea limbii de la sistemele semiotice menționate, vom constata posibilitatea de a structura vocabularul în câmpuri conceptuale subordonate noțiunii dominante în denumirea sistemului semiotic. Deși eterogene, aceste sisteme includ unități din clase gramaticale și câmpuri lexicale diferite, iar organizarea lor este similară cu cea a limbilor naturale vii. Paradigmatică elementelor, sintagmatică și solidaritățile lexicale conturează structura și limitele fiecărui câmp conceptual.

Astfel, sistemul semiotic al *semnelor naturale descifrabile* se constituie din cuvinte care numesc (prin substantive, verbe, adjective, adverbe) fenomene ale naturii, starea meteo, adecvate anotimpului și zonei geografice; plante și animale, stări și comportamente ale acestora. Câmpul conceptual NATURĂ/ UNIVERS se suprapune peste acest sistem semiotic, dar o parte din el se regăsește în sistemul *puncte de orientare, unități de măsură*.

Dacă se pretinde o descriere exhaustivă a lexicului, aici se vor încadra mii de cuvinte, denumiri ale speciilor de plante și animale, părți ale lor, însoțite de adjective ce caracterizează starea acestora, operațiile de întreținere sau îngrijire, denumirile de rase și soiuri cultivate, familiare vorbitorului într-o anumită zonă geografică într-o perioadă. Soiurile de mere sau struguri, relevante pentru spațiul românesc contemporan, pot să nu fie semnificative pentru cei care cultivă, în altă parte, portocali sau mango, precum nici pentru noi nu spune nimic numele unui soi de mango.

Denumirile bazinelor acvatice, ale fluviilor, lacurilor, mărilor, substantivele comune și proprii care numesc forme de relief servesc concomitent și sistemului semiotic prezentat, dar constituie și punctele de orientare în spațiu. În continuarea lor, se aranjează toponimele. Denumirile de zone geografice, localități sau chiar străzi „ascund” o climă, condiții meteo, se încarcă, într-un context sociocultural, de conotații. Predeal, Sinaia, Bușteni sau Costinești, Năvodari în limba română actuală nu sînt doar nume de localități, ci și indicii de munte sau litoral.

Sistemul semiotic *arte aplicate* include activitățile de muncă (serii de verbe care numesc operațiile specifice, prin care se confecționează, întrețin, exploatează respectivele produse ale artelor aplicate), numele realizatorilor lor, instrumente cu care se lucrează, produsele activității de muncă: aparate, mobilă, veselă, obiecte funcționale de tapiserie, bucate etc., cu specificarea despre funcție, design, stil, material, aspect, stare, constituind o parte esențială a cîmpul conceptual *cultură materială*, alături de arhitectură, vestimentație, ornamente.

La rîndul său, secțiunea *arhitectură*, în acest cîmp conceptual, va include nu doar denumirile de construcții, tradiționale românești și ale altor popoare, ci și detaliile arhitecturale, termeni specifici amenajării spațiului, încăperi și elemente ale lor, detalii de design de interior, stiluri etc., iar periferia va include nume de arhitecți și monumente. *Vestimentația*, de asemenea, va cuprinde o gamă vastă de obiecte care constituie portul (nu doar actual sau numai românesc), accesorii, podoabe, detalii, modele, producători etc.

Abordarea lexicului din această perspectivă creează o viziune asupra lumii prin prisma semnelor de descifrat, codificate prin limbă și descifrate prin limbă. În cazul neînțelegerii semnelor, nu numai a sensului cuvintelor unei limbi, comunicarea umană devine imposibilă. O demonstrează – cu prisosință, dar și spre regret – atît lectura unor texte literare de către cititorul mediu, cît și audierea/ viziunea emisiunilor TV.

LILIA TRINCA
Universitatea de Stat „Alec Russo”
(Bălți)

**CALCUL INFERENȚIAL
(în baza discursului publicitar)**

Dacă spunem ceva în prea puține cuvinte, conversația nu înaintază; dacă folosim prea multe, demersul nu e profitabil. O bună dozare a efortului în comunicare se impune, iar soluția constă în introducerea unor informații sub forma conținuturilor implicite. Enunțarea este condiționată de dreptul de a vorbi despre ceva, cu anumite intenții, într-un anumit fel, urmărind anumite scopuri. La acest nivel întâlnim o primă manifestare a implicitului, ca o condiție de existență a actului de enunțare. Pentru a releva un alt nivel al implicitului, pornim de la teza că limbile naturale sînt coduri ce exprimă, explicit, conținuturi, informații, manifeste, care se dau ca atare. Ceea ce se spune în cod este total spus, sau nu este spus deloc. Totuși sînt situații cînd trebuie rostit ceva și trebuie să găsim calea de a putea face ca și cum acest ceva nu ar fi fost spus, după cum afirma O. Ducrot, „într-un fel în care putem refuza responsabilitatea”. Aceasta este o cale implicită de a aduce completări sensului explicit, destinatarul trebuind să aibă capacitatea de a descifra acest mod secund.

Dacă Ferdinand de Saussure definea limba drept un cod/instrument de comunicare [F. Saussure, p. 41], trebuie să recunoaștem că nu toate conținuturile exprimate în limbă sînt explicite, ci dimpotrivă, mai multe din ele au caracter implicit, iar decodificarea lor necesită recursul la numeroase procedee/ mecanisme inferențiale din partea interlocutorului. De aceea teoria lingvistică actuală a ieșit din „patul lui Procust”, în sensul unei comprehensiuni dinamice a funcționării limbii, conturînd „spații” noi de investigație, printre care și perspectiva pragmatică a limbii. De aceea este evident că limba „este mai mult decît un simplu instrument pentru a comunica informațiile: ea comportă, înscris în sintaxă și în lexic, un întreg cod de raporturi umane” [O. Ducrot, p. 98]. Am putea adăuga că ea este mai degrabă „ca un joc, sau mai exact, ca impunînd regulile unui joc, un joc care se confruntă, în ansamblu, cu existența cotidiană” [O. Ducrot, p. 4].

Schema de relevare a implicitului propusă de lingvistul francez este următoarea: X, deci Y, prin urmare: Z. De pildă, *Ana a luat de la bancă un credit (X)*, deci *Ana are nevoie de bani (Y)*; prin urmare: *Ana nu are bani (Z)*. Pentru ca Y să poată fi efectiv dedus din X, enunțul implicit (Z) trebuie să fie adevărat.

Așadar, actul de limbaj are o dublă dimensiune:

a. **explicită**, adică semnificația literală a discursului care nu frustrează expectația locutorului și

b. **implicită**, adică „orice sens care nu este asociat în mod direct cu semnificații unui mesaj, ci care este calculat pornind de la semnificațiile care se atribuie în mod uzual semnificațiilor acestui mesaj” [Jean-Marie Klinkenberg, p. 285]. Altfel zis, acesta e sensul „ascuns înăuntru”, care luminează semnificația generală a enunțului, ajutînd astfel o mai bună comprehensiune a mesajului. Acest sens e acela lăsat implicit să se înțeleagă și determinat de integrarea limbii în cadrul sociocultural și psihologic (în care e produsă și interpretată). Sensul unui enunț depinde de mai mulți factori, printre care și posibilitatea de

identificare și decodare a conținuturilor implicite, precum și natura mecanismului inferențial ce leagă valoarea literală de valoarea implicită.

Deși nu poate fi identificată cu exactitate partea care revine implicitului și cea care trece în sarcina explicitului, cercetarea lingvistică are nevoie, cel puțin la nivel teoretic, de această distincție. Este calea propusă de Ducrot, prin stabilirea celor două componente în calculul semnificației: lingvistică și retorică, de Grice, care formulează opoziția între „a spune explicit” („to tell something”) și „a spune implicit” („to get someone to think something”) [cf. H. Grice] sau de Kerbrat-Orecchioni, care își întemeiază demersul pe ideea că „orice unitate de conținut susceptibilă de a fi decodată are, în mod necesar, în enunț un suport lingvistic oarecare” [Kerbrat-Orecchioni, p. 13]. Existența suportului lingvistic, care nu e nicidecum o garanție a explicitului, oferă o perspectivă mai liniștitoare asupra delimitării eventualelor conținuturi implicite, pentru că, în mod evident, există un „material” care poate fi supus rigorilor unei analize cât de cât sistematice.

Sensul propoziției se obține printr-un simplu act de decodificare. Sistemul/ codul lingvistic pune, în principiu, într-o relație stabilă semnificatul cu semnificantul; altfel spus, obținerea semnificației semnelor lingvistice este un proces automat, problema eșecului, în acest caz, fiind aproape exclusă. Situația nu este aceeași în cazul enunțului, a contextului. Nu mai putem vorbi de un *sistem* omogen de semnificații care, prin convenție, să trimită direct la semnificații corespunzătoare. Se pare, așadar, că nu (numai) prin decodificare se obține semnificația elementelor contextuale, ci prin *inferență*, proces rațional prin care, pe baza unor informații perceptibile, care constituie premisele, se obțin concluzii, pe care am putea să le considerăm semnificații indirecte ale semnelor care constituie contextul în cauză. Bunăoară, fragmentul de comunicare

o *Cînd e ziua lui Ion?*

o *Prin august.*

implicitează mai multe sensuri, deduse în urma unui calcul inferențial: „Locutorul nu cunoaște ziua de naștere a lui Ion, pentru că n-a ținut la el niciodată, încît să se intereseze de ziua lui de naștere” sau „Probabil locutorul nu este în relații prea bune cu Ion”, sau „Ziua de naștere a lui Ion nu este nici 1, nici 31 august, zile care sînt ușor de ținut minte”, sau „Locutorul nu vrea să-i fie de folos interlocutorului din diverse motive” etc. Multe din aceste sensuri implicite le sugerează și indicele prepozițional *prin*.

În viziunea lui Sperber și Wilson (autorii teoriei), contextul devine parte integrantă, activă, necesară a procesului de comunicare; el joacă un rol la fel de important ca și enunțul în procesul de recuperare a semnificației acestuia. Totuși sensul unui enunț este echivalent cu ceea ce a intenționat să transmită producătorul enunțului prin adresarea aceluiași enunț unui anumit interpret. Prima idee care se desprinde din această încercare de definire a sensului, este aceea că interpretul nu poate fi niciodată sigur că ceea ce el a recuperat, prin interpretarea enunțului, este identic cu ceea ce producătorul enunțului a vrut să spună, deoarece intenția este o stare mentală a producătorului enunțului la care interpretul nu are acces direct. Emițătorul furnizează o serie de indici, verbali (enunțul), non verbali (gesturi, mimică) și paraverbali (intonație, ritm etc.) prin procesarea cărora interpretul să poată recupera, mai mult sau mai puțin fidel, intenția sa.

Așadar, interpretarea enunțului nu mai înseamnă o simplă decodare de semne prin care comunicarea este asigurată 100% (conform modelului codului), ci un proces creativ, de construcție prin care interpretul, pe baza indicilor furnizați de emițător, *deduce/ inferează* ceea ce acesta a vrut să spună. Acest proces rațional de inferență are un caracter non demonstrativ. Concluzia rezultată nu se impune cu necesitate (nu este unică), ca în cazul operațiilor logice, ci pare a fi cea mai probabilă, din mai multe posibile, în contextul în care se desfășoară procesul deductiv. O astfel de comunicare e numită *comunicare ostensiv-inferențială*.

Deci recuperarea sensului unui enunț înseamnă *a citi mintea enunțatorului* pentru a identifica intenția lui de comunicare; emițătorul furnizează indici prin a căror interpretare interpretul să-și dea seama că semnul/ semnele produse de interpret sînt intenționat adresate lui (interpretului). Enunțul este alcătuit, la rîndul lui, dintr-un ansamblu de semne lingvistice, de regulă polisemantice, care pot trimite la referenți diferiți. Cu alte cuvinte, același enunț lingvistic poate face trimitere la diverse stări de lucruri din lumea reală. Se naște imediat întrebarea cum își dă seama interpretul la care din stările de lucruri, la care enunțul poate face trimitere, se referă emițătorul? Interpretul deduce, printr-un proces inferențial specializat, cea mai pertinentă ipoteză dintre cele posibile. Ipoteza cea mai pertinentă este cea care produce asupra interpretului cele mai importante efecte cognitive/ contextuale necesitînd pentru aceasta cel mai mic efort de prelucrare. Interpretarea presupune un efort de procesare, efort care implică capacitățile de percepție, de memorare (de accesare a informațiilor memorate), de inferare ale interpretului, reprezentînd un calcul inferențial.

În monografia sa *Implicitul*, Kerbrat-Orecchioni afirmă că „Sensurile implicite sînt omniprezente și acest fapt nu trebuie să ne alarmeze” [Kerbrat-Orecchioni, p. 342], dar trebuie să remarcăm faptul că există anume tipuri de discursuri – veritabile cazuri de „trafic” cu presupuziții și subînțelesuri, printre care relevăm și discursul promoțional.

Textul publicitar, prin însăși finalitatea sa, este predestinat apariției deducțiilor semantice și pragmatice. Publicitatea urmărește să convingă, să seducă. Cum seducția este mai degrabă insinuată decît directă, publicitatea oferă un cadru potrivit manifestării și vehiculării de sugestii, înțelesuri ascunse, citite printre rînduri. Creatorii anunțurilor publicitare apelează la anumite strategii comunicaționale ce se bazează tocmai pe exploatarea mecanismelor inferențiale, de exprimare indirectă. În identificarea și descrierea acestora trebuie să avem în vedere atît noțiunile și observațiile cu caracter general din domeniul pragmalingvisticii (suportul presupuzițiilor și subînțelesurilor, adică mărcile lingvistice susceptibile de a vehicula astfel de conținuturi, necesitatea de a introduce în analiză și elementele contextuale pertinente, respectînd principiile logicii naturale și legile retorico-pragmatice), cît și trăsăturile specifice tipului de text analizat. De aceea se impune cunoașterea elementelor constitutive ale discursului publicitar, precum și a unora dintre cele mai importante trăsături ale acestuia.

Astfel, discursul publicitar are o structură semiologică mixtă, sprijinindu-se pe un sistem dublu, iconografic și verbal. *Componenta iconografică* presupune, în special, ca element constitutiv imaginea, fie că aceasta este statică sau dinamică, fie că este o reprezentare stilizată sau „realistă” (fotografie, înregistrare video, desen). *Componenta lingvistică* a oricărui anunț publicitar cuprinde trei elemente distincte: 1) marca, concept general care subsumează două categorii distincte (a) numele firmei; (b) numele produsului și 2) sloganul, construcție lingvistică foarte concisă, care prezintă o caracteristică definitorie a produsului sau exprimă o deviză a firmei (cf. „Ce-i al tău e al tău”), 3) partea redacțională, element mai extins ce oferă o descriere a produsului și unele detalii despre facilități economice, despre locurile de unde poate fi achiziționat etc. Logoul reprezintă cea de-a treia componentă și are un statut aparte datorită plasării sale într-o poziție intermediară, între imagine și cuvînt. El are rolul de a valoriza conceptul de marcă printr-o contaminare între grafic și iconografic.

Analiza discursului publicitar permite identificarea unor trăsături ce fac posibilă includerea lui în clasa discursurilor institutive, bazate, îndeosebi, pe raționamente de tip silogistic, exploatate intens în publicitate. Într-un discurs publicitar, adesea premisa majoră este implicită. Bunăoară în reclama ***De ce numai el? Și tu vrei să trăiești din plin. Meriți un Woltswagen.*** Majora implicită poate fi reconstituită apelînd la cunoștințele noastre enciclopedice. Așadar, a trăi din plin implică a-ți permite anumite plăceri, chiar dintre

cele refuzate de o morală mai strictă, dar, și în egală măsură, a dori doar lucruri de calitate superioară. Raționamentul silogistic poate fi refăcut deci în felul următor:

Majora implicită: *A trăi din plin înseamnă a dori doar lucruri de calitate superioară.*

Minora (explicită): *Și tu vrei să trăiești din plin.*

Concluzia (explicită): *Deci meriți **Wolswagen!***

Observăm că în acest demers interpretativ intervine și o altă inferență. E vorba de identitatea între ceea ce am numit lucruri de calitate superioară și numele mărcii care apare în concluzie (printr-o inferență bazată pe o relație cantitativă între cei doi termeni, respectiv pe o sinecdocă de tip parte pentru întreg). Subînțelegem, prin urmare, că automobilul **Wolswagen** este unul de calitate superioară și tocmai acesta e mesajul pe care vor să-l transmită creatorii de publicitate.

Ca o concluzie, se impune observația că, în procesul elaborării sensului (la decodare), atunci când ne bazăm pe un demers implicit de natură silogistică, este important să acceptăm, chiar dacă nu este exprimat în nici unul dintre elementele existente (premisa majoră, premisa minoră, concluzia), că în trecerea de la generalitatea premisei majore la caracterul particular al concluziei este vizat direct produsul, numele propriu al mărcii.

Presupoziția, ca formă de implicit, rezultată în urma unuia calcul inferențial, dobândește, în discursul publicitar, o putere comunicativă și informativă reductibilă. Ea asigură coerența discursului, fiind prezentă independent de condițiile funcționării acestuia, ceea ce dovedește, o dată în plus, importanța ei în cadrul textului publicitar. Statutul aparte al presupoziției în acest ansamblu provine din crearea unui cadru textual pus, de cele mai multe ori, în slujba unor scopuri strategice, de persuasiune. Din punct de vedere enunțiativ, analiza trebuie să țină seama de miza comercială a discursului publicitar: deși se bazează pe un efect de persuasiune, situația de comunicare se desfășoară în lipsa partenerilor, emițătorul fiind reprezentat de un text, iar receptorul de potențialul consumator a cărui reacție, dificil de apreciat pe moment, ar trebui să se regăsească în cumpărarea produsului. Din această cauză, reclama face deseori un adevărat „trafic” cu presupoziții și e, poate, cel mai bun exemplu de manevrare inferențială.

Bunăoară, frecvențele determinări de genul „Noul Dero Activia”, „Noul magazin Metrou” ș.a. au ca informație explicită „produsul respectiv este nou”, iar ca presupoziție „există și produse vechi”. Subînțelesul e astfel evident, speculând psihologia tipică consumatorului: „tot ce e nou, e mai bun” și vizează efecte comerciale: „nu cumpărați produse vechi, ci pe cele noi, căci sunt mai bune”. Este cunoscut, pe de altă parte, faptul că articularea cu articol hotărât instituie presupoziții de existență și unicitate a obiectelor. De aici pînă la înșelarea naivilor nu mai e decît un pas. În aceeași reclamă se spune cu nonșalanță: *Cu ceilalți detergenți rufele Dvs. erau numai pe jumătate curate (de aceea „Îi las nepoatei mele drept moștenire numai o jumătate din argintăria mea”)*, situație evident neadevărată și în plus situată, din cauza speculării excesive a presupoziției, la limita sancțiunii.

„Violenia” cu care se manipulează presupozițiile, avînd drept scop nedeclarat subminarea concurenței este și mai evidentă în reclama la aparatele electrocasnice TEFAL: „Produsele TEFAL. Mai puțin efort, mai mult confort”. În urma calculului inferențial obținem: „folosind alte produse, efortul e mai mare, confortul mai mic”. Producătorii acestor mesaje, simulînd că referirea la alte produse nu constituie obiectul principal al mesajului transmis, o dau într-un plan secund, ca și cum ar fi incontestabilă, recunoscută deja și acceptată de către destinatar.

Același mecanism de punere „în fundal” a unor informații incomode e destul de răspîndit: „Berea Chișinău - asta-i bere!”; „Pro TV - asta-i televiziunea!”; „Oriflame - are cu adevărat grijă de gîtul tău”. Folosirea comparativului eliptic din exemplele citate, ca și cea din „Benzina Star Trade - de import, de calitate, mai ieftin!” ca și a cuvintelor și

expresiilor ce arată diferența: „Daewoo – o altă lume se deschide!” face parte din strategiile de moderație, una din tendințele actuale ale limbajului publicitar. Ea reflectă încercarea autorilor de a-și prezenta mesajul ca moderat, modest. Expresiile date funcționează ca litote (figură prin care se spune mai puțin pentru a se înțelege mai mult). Strategia moderației se întemeiază implicit pe nemulțumirea față de situația actuală. „Un alt mod” este înțeles, pe baza acestei presupoziii ca „un mod mai bun”. Și imaginile vizuale manipulează sensuri implicite. De exemplu, astăzi când prețul benzinei s-a ridicat considerabil, procurarea unui automobil cu un consum mic de carburant ar putea fi o prioritate. Într-un afiș publicitar pentru un asemenea model de automobil era reprezentată o persoană folosind pistolul de la pompă pe post de revolver îndreptat spre tîmplă. Sensul implicit poate fi inferat simplu: e vorba de un automobilist care era îngrozit de prețul benzinei și se gîndea la o eventuală sinucidere (deși nici o armă nu e prezentă pe afiș). Numai procurarea unui automobil de marcă X ar putea servi drept consolare pentru el sau chiar să-l salveze.

Un alt tip de discurs publicitar frecvent e cel ce se bazează pe structuri condiționale. Cf. *Dacă e să fie curat, atunci să fie noul Tide*. Se mizează pe alunecarea de la o condiție suficientă, la una necesară; astfel, presupozitia devine: „este curat dacă și numai dacă e folosit Noul Tide”. Este ușor de înțeles că dacă toate informațiile conținute de presupoziii în exemplele citate ar fi fost puse în prim-planul enunțului s-ar fi creat o situație polemică, chiar conflictuală, ce se dorește a fi evitată. La o privire atentă devine incontestabil, în aceste cazuri, faptul că de multe ori informația presupusă constituie adevăratul obiect al discursului publicitar pentru că, paradoxal, locutorul comunică tocmai presupozitia, deși se comportă ca și cum auditoriul deja ar cunoaște-o. Munca de interpretare a unui asemenea text se asociază unui demers psihologic prin care receptorul (potențial consumator) are impresia că descoperă el însuși calitățile produsului. Impactul este considerabil sporit, el percepînd mesajul ca aparținîndu-i, și nu ca pe ceva impus din exterior.

În cazul textului publicitar „a spune” înseamnă efectiv „a face”. De aceea manipularea implicitului în cazul discursului publicitar și al celui politic în scopul creării unui context artificial devine un joc periculos cu legile limbii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Ducrot	O. Ducrot, <i>Dire et ne pas dire</i> , Paris, Herman, 1991.
Grice	H. Grice, „Logique et conversation”, în <i>Communication</i> , nr. 30, Paris, 1980.
Kerbrat-Orecchioni	C. Kerbrat-Orecchioni, <i>L'Implicite</i> , Paris, Armand Colin, 1986.
Klinkenberg	J. Klinkenberg, <i>Inițiere în semiotica generală</i> , Iași, Institutul European, 2004.
Saussure	F. de Saussure, <i>Curs de lingvistică generală</i> , Iași, Editura Polirom, 1998.
Sperber	D. Sperber, D. Wilson, <i>La pertinence. Communication et cognition</i> (traduit de l'anglais par Abel Gerschenfeld et Dan Sperber), Paris, Les Editions de Minuit, 1986.

NATALIA MUCERSCHI

Universitatea de Stat din Moldova
(Chișinău)**CONȚINUTURI IMPLICITE
ÎN DISCURSUL PUBLICITAR**

Publicitatea constituie o formă particulară de comunicare care își are regulile, simbolurile, miturile sale. Textele publicitare prezintă un material bogat pentru studierea mecanismelor lingvistice, comunicative, creative și a strategiilor de generare a sensurilor în condiții complexe de interacțiune discursivă. Fiind un fenomen multilateral al contemporaneității, publicitatea necesită o studiere la fel de complexă. Deoarece publicitatea este unul din domeniile de folosire a limbii, în care aceasta servește în scopuri de convingere, este evident că în acest domeniu sunt dezvoltate tehnologiile de generare a sensurilor de manipulare, orientate spre modificarea opiniei, imaginii lumii, ierarhiei valorilor, comportamentului, gusturilor, preferințelor, aprecierilor. O astfel de intervenție nu poate fi directă și agresivă. Însă pentru ca aceasta să nu fie impusă, este necesar să se recurgă la o influențare ascunsă, ceea ce, la rândul său, presupune folosirea unor sensuri ascunse. Iată de ce implicitul joacă un rol enorm în discursul publicitar. Implicitul, în opinia noastră, poate fi examinat ca una din principalele categorii ale textului publicitar.

Ne-am propus astfel să studiem publicitatea din punct de vedere a informativității sale, dar și să identificăm mecanismele de recuperare a sensurilor implicite și corelarea acestora cu informația explicită în discursul publicitar.

Aspectul informațional al publicității reprezintă o parte a unui flux discursiv în continuă mișcare a experienței umane. Ne interesează cum acest flux continuu de informații ale lumii înconjurătoare și interne poate fi codificat cu pierderi minime, cum se păstrează, se transmite și, prin urmare, cum este înțeles de către receptor? Cum înțelegem publicitatea? Cum o interpretăm? Care sunt mecanismele care ne permit să vedem cele spuse „printre rânduri”? Ar fi o primă încercare de analiză interpretativă a sensurilor implicite într-un discurs semiotic extrem de eterogen.

Putem observa cu ușurință că informativitatea discursului publicitar a crescut considerabil și se află în continuă creștere. Acest discurs multidimensional, multispațial, este caracterizat de o stratificare a sensurilor și presupune o participare activă a destinatarului la decodificare.

„Faptul că conținuturile implicite (aceste lucruri spuse prin cuvinte ascunse, aceste sensuri ascunse subînțelese între linii) au o mare importanță în cadrul enunțului, iar faptul că acestea joacă un rol crucial în funcționarea mașinii interacționiste este evident” [Kerbrat-Orecchioni, 1986, p. 6]. Pentru a interpreta corect această parte implicită din discurs, coenunțiatorii trebuie să facă un efort deosebit atât lingvistic, cât și interpretativ: „... extragerea conținutului implicit necesită de la receptor un surplus de lucru interpretativ...” [Kerbrat-Orecchioni, 1986, p. 5]. În plus, trebuie să se țină cont de asimetria [Maingueneau, 2002, p. 6] actului de enunțare, deoarece receptorul interpretează enunțul reconstituind sensul acestuia în baza indicilor asertați în enunțul produs. Însă cunoștințele gramaticale sau lexicale nu sunt suficiente. Pentru a înțelege comunicarea contemporană nu este de ajuns de a înțelege discursul linear, pentru aceasta este nevoie de a recurge la cunoștințe

culturale și spațiale, fără care înțelegerea noastră se va limita doar la partea de sus a aisbergului, pe când anume partea inferioară a acestuia conține cele mai multe informații, implicite, ascunse.

Actualizarea unui enunț este adesea impregnată de o valoare afectivă care reprezintă un ansamblu coerent sau incoerent, compus din viziunea asupra lumii, sentimente, implicaturi, sub formă de presupuziții și subînțelesuri. Am spune că în orice schimb verbal, interlocutorii trebuie să sesizeze simultan semnificația exactă a celor spuse și nespuse (*dit/non-dit*), adică valoarea lingvistică și semantică și valoarea atribuită enunțurilor de orice individ. Ceea ce face ca o cunoaștere solidă a limbii și culturii să nu fie suficientă pentru a parveni la transmiterea și recepționarea satisfăcătoare și exhaustivă a mesajului, deoarece trebuie întotdeauna să se țină cont de faptul că „a spune ceva provoacă «adesea» anumite efecte asupra sentimentelor, gândurilor, actelor receptorului sau a emițătorului, sau a oricărei alte persoane. Se mai poate vorbi despre scopul, intenția de a suscita aceste efecte” [Austin, 1970, p. 114].

Vom porni de la ideea că orice enunț constituie o parte integrantă a unui discurs mai larg și este o continuare a schimbului verbal care l-a precedat, oferind, prin urmare, un răspuns, o confirmare, o obiecție și implicând o dezbateră ulterioară, care necesită o completare, o confirmare, o compensare ce ar servi drept bază pentru unele deducții.

Propunem analiza următorului exemplu de publicitate:

Crezi că toate șampoanele sunt la fel? Acum e timpul să afli adevărul. Testele noastre arată că Head and Showlders e de neînvinș. Îndepărtează mătreața sută la sută și, în plus, ingredientele sale antimătreață rămân active după spălare, ajutând la păstrarea scalpului sănătos și la prevenirea reapariției mătreaței. Recomandat de centrul de cercetare european N. Head and Showlders cea mai bună cale de la mătreață la un păr superb.

Analiza acestei publicități conduce la delimitarea următoarelor presupuziții:

P1 Șampoanele sunt la fel.

P2 Celelalte șampoane nu îndepărtează complet mătreața.

P3 În cazul altor șampoane mătreața reapare.

Enunțul doi al publicității conduce la izolarea a două presupuziții care reiau prima presupuziție P1: P1a Este adevărat și P1b Nu este adevărat, dacă suntem invitați să aflăm adevărul. Prima presupuziție este respinsă, prin urmare, datorită „adevărului” pe care îl aflăm în urma „testelor” conform cărora Head and Showlders „e de neînvinș”. În cele ce urmează sunt prezentate atuările șamponului, ceea ce ne face să delimităm presupuzițiile P2 și P3. Observăm abilitatea deosebită în manipularea cu presupuzițiile utilizată pentru a submina concurența. Subînțelesul ar fi, astfel, că Head and Showlders este cel mai bun șampon antimătreață și că nu se merită să se cumpere altele care nu sunt nici pe departe eficiente. Chiar dacă celelalte produse nu constituie obiectul principal al mesajului transmis, acestea sunt prezentate în plan secund, iar concluziile sunt incontestabile, recunoscute și acceptate de către destinatar.

În publicitatea următoare, pentru un produs de aceeași marcă, delimităm două presupuziții:

Din cauza poluării, mătreața poate să apară. Noul Head and Showlders Natural Shine cu extract de ceai verde înlătură mătreața sută la sută redând părului strălucirea naturală. Noul Head and Showlders Natural Shine cu extract de ceai verde. Redă-i părului tău strălucirea naturală.

P1 Există șampoane vechi.

P2 Nu toate șampoanele înlătură în întregime mătreața.

În multe publicități putem întâlni formula „Noul produs N”: Noul Head and Showlders Natural Shine, Noua Cremă anti-rid Nivea Visage Q 10+, Noua gamă Dove Intense Care, Noul Clean and Clear, Noul deodorant Palmolive etc. Informația explicită prezentată este

că aceste produse sunt „noi” și că există evident produse „vechi”. Urmărind psihologia unui consumator, ne dăm seama care ar fi subînțelesul. Ce este nou, este mai bun, mai ales că produsele sunt supuse „testelor”, sunt recomandate de „centre de cercetare”. Prin urmare, nu face să cumpărăm produse vechi, ci pe cele noi care sunt de o calitate mai bună, certificată! În plus, articularea hotărâtă (a se vedea „noul”) presupune unicitatea produselor. Sau ca de exemplu, în publicitatea: „*Când e frig, pielea uscată te înțeapă, te ține. Garnier Total Confort este crema nutritivă cu extract din miere de salcâm contra senzației de piele care ține.[...]*”, în care P = *unica cremă contra senzației de piele care ține*.

În cadrul publicității, presupuziția este, mai mult decât în alte situații, o modalitate de anulare a libertății receptorului, o posibilitate de manevrare disimulată a acestuia, prin trasarea unor limite obligatorii, care condiționează înțelegerea mesajului transmis.

De exemplu, orice întrebare include, prin conținutul ei presupus, setul de răspunsuri posibile, demersul fundamental al destinatarului fiind o selecție care actualizează numai câteva dintre enunțurile potențiale, admise de presupuziție sau chiar unul singur!

Ți-ai dorit vreodată să te poți simți mereu proaspătă și delicată? (P1 da; P2 nu. Alegerea e evidentă.) Atunci păstrează-ți prospețimea naturală întreaga zi cu noul deodorant Palmolive. [...]

Oferta pe care emițătorul o face receptorului depinde de situația conversațională și de specificul semantic al enunțului. Cu cât oferta este mai mare, cu atât ambiguitatea sporește și libertatea acordată interlocutorului se dovedește mai degrabă un impediment în desfășurarea discursului. O ambiguitate redusă, adică un număr de răspunsuri cât mai mic, facilitează opțiunea receptorului, respectiv această ușurință rezultă în diminuarea libertății sale de a alege.

Prin cele spuse mai sus, am urmărit să arătăm puterea comunicativă și informativă a presupuziției, ca formă de implicit. Chiar dacă informațiile ce se conțin în presupuzițiile din exemplele citate nu constituie „miezul” comunicării, la o privire atentă devine incontestabil faptul că de multe ori informația presupusă constituie adevăratul obiect al discursului publicitar pentru că, paradoxal, emițătorul comunică tocmai presupuziția, comportându-se ca și cum auditoriul deja ar cunoaște-o. Interpretarea unui asemenea text se asociază cu un demers psihologic prin care receptorul are impresia că descoperă el însuși calitățile produsului. Impactul este considerabil, deoarece acesta percepe mesajul ca și cum i-ar aparține, și nu ca pe ceva impus din exterior.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Austin John Langshaw, *Quand dire c'est faire – Première conférence*, Paris, Seuil, 1970.
2. Bernard Cathelat, *Publicité et société*, Éditions Payot, 1992.
3. Oswald Ducrot, *Dire et ne pas dire*, Paris, Hermann, 1972.
4. Umberto Eco, *Limitele interpretării*, Constanța, Editura Pontica, 1996.
5. Catherine Kerbrat-Orecchioni, *L'implicite*, Paris, Armand Colin Éditeur, 1986.
6. Dominique Maingueneau, *Analyser les textes de communication*, Nathan/ VUEF, 2002.

MARIA COSNICEANU
Institutul de Filologie
(Chișinău)

**ASPECTE SEMANTICE ALE STUDIERII
NUMELOR DE PERSOANE**

Acad. Silviu Berejan, care, grație erudiției, competenței, simțului nativ al limbii, spiritului fin de observație etc., și-a spus cuvântul ponderabil în toate domeniile lingvisticii, n-a neglijat nici domeniul onomasticii. Deși n-a scris lucrări pe această temă, totdeauna a fost la curent și și-a exprimat părerea față de tot ce s-a scris și s-a publicat în acest domeniu, în virtutea funcțiilor de redactor-șef al *Revistei de lingvistică și știință literară*, de președinte al *Comisiei republicane pentru reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale*, de coordonator al materialelor din R. Moldova prezentate la elaborarea Proiectului Internațional *Patronymica Romanica* [1].

Aplicarea măiestrită de către acad. S. Berejan a *metodei componențiale*, numită și *analiza semică*, la studierea semanticii unităților lexicale [2, p. 120-132] ulterior și-a găsit reflectare într-un șir de lucrări ale discipolilor săi și nu numai, inclusiv în lucrările de antroponimie [3, p. 49-59; 4, p. 22-31]. Articolul ce urmează vine să releve unele aspecte semantice ale studierii numelor de persoane.

1. Aspecte ale semanticii reflectorii

Analiza semantică se aplică în procesul de examinare a structurii interne a antroponimelor, acestea fiind formații analizabile prin raportarea lor la semantica unei baze, a unui cuvânt al limbii, prin care inițial s-a reflectat o trăsătură caracteristică a referentului, individualizându-l în cadrul unei clase generale. Astfel, din punct de vedere etimologic, prin raportarea la sensul cuvântului-bază, antroponimele sunt motivate. Baza formării antroponimelor în diferite limbi au constituit-o apelativele, care prin conținutul lor semantic exprimau însușirea (reală, imaginară, dorită sau menită), ocupația, originea, atitudinea cuiva față de persoana numită, împrejurări din viața individului și alte semne distinctive, care, devenind caracteristice pentru individul respectiv, i-au dat și numirea corespunzătoare. Examinând etimologiile prenumelor actuale, apărute în limbile vechi, clasice, depistăm sensul cuvintelor care au stat la baza acestora. Sensul cuvintelor respective este sesizat și azi în antroponimele formate în limba română: prenume vechi – *Albu, Aspra, Urîta, Fericel* etc. Și, în special, în numele de familie: *Blîndu, Dîrzu, Lungu, Oacheșu, Scurtu, Frumusache* etc. Toate antroponimele de tipul acesta au fost la bază porecle. Antroponimele se deosebesc de porecle prin funcție și prin sfera de circulație. Porecla ține de uzul popular vorbit și indică însușirile reale, concrete ale individului respectiv. Antroponimele ce au la bază porecle țin de uzul oficial. Ele s-au desemantizat și îndeplinesc o funcție exclusiv nominativă, antroponimică, onimică. Fiindcă oricare ar fi etimologia prenumelui, iar în timpul de față și a numelui de familie, și oricît s-ar simți legătura lui genetică cu apelativul, numele nu exprimă însușirile persoanei ce-l poartă. Deosebirea dintre apelative și antroponimele provenite din acestea, care sînt identice ca formă, se evidențiază numai în context.

Apelativele, ca unități ale limbii, au sens și în afară de context. Antroponimele, ca unități ale limbii, în afară de context, au numai funcție nominativă. Ele capătă un anumit sens numai într-un anumit context sau act de comunicare. Dacă apelativele se leagă de un

număr limitat de denotate prin noțiuni, la antroponime noțiunea nu constituie conținutul intern, permanent al unui complex sonor, ci se află în potență, este exterioară, ocazională. Același antroponim poate numi un număr nelimitat de referenți și cu fiecare dintre ei poate stabili o relație de sens temporar. Acesta se schimbă de la un context la altul odată cu schimbarea referentului. Cu cât avem mai multe informații despre persoana respectivă, cu atât mai bogat ne apare sensul numelui pe care-l poartă. La apelativele polisemantice textul joacă un rol dublu: 1. ca mijloc de selectare a sensului adecvat și 2. ca mijloc de actualizare a acestui sens. La antroponime contextul creează sensul numelui, cu scopul de a identifica referentul.

Uneori antroponimul capătă sens datorită asocierii lui cu o trăsătură caracteristică a individului. Numele devine reprezentantul acestei caracteristici și se generalizează cu acest sens. De ex., în folclorul românesc numele *Martin* se asociază cu noțiunea de „greoi”, *Parfene* se folosește când e vorba de „dracul” etc. Când numele devenit reprezentant al unei caracteristici se atribuie și altor persoane care au caracteristicile respective, acest nume trece în apelativ (*pliușchin*, *harpagon*, *gobsec* etc.). Antroponimele trec în apelative prin metaforizare, prin delimitarea unui sem (semul „apreciere”) din ansamblul semnificativ al antroponimului și formarea pe baza lui a unui sens nou, metaforic, în care se reflectă permanent corelația dintre sensul primar al antroponimului (totdeauna prezent în mintea vorbitorului) și sensul nou, derivat, devenit nume comun. În asemenea cazuri cele două funcții ale metaforei, individualizatoare și generalizatoare, capătă o intensitate maximă. Pe de o parte, metafora este un mijloc de caracterizare și individualizare a unei caracteristici proprii pentru o persoană. Pe de altă parte, ea duce la generalizări atât de mari, încât un popor întreg poate fi numit cu un antroponim. De ex., *Ivan* pentru ruși, *Gheorghe* pentru români, *Friț* pentru fasciști etc.

Datorită unirii ocazionale a noțiunii cu cuvântul-nume, antroponimele nu se traduc dintr-o limbă în alta. Se traduc (uneori) numai numele utilizate în operele literare (*Kobilin* – *Mirșoagă*, *Jerebțov* – *Roibu* etc.) [5, p. 156-196].

Spre deosebire de apelative, antroponimele, ca unități lexicale, se caracterizează prin lipsa polisemiei, neavând sinonime. Ele formează omonime lexico-gramaticale numai cu acele cuvinte de care sunt legate din punct de vedere genetic prin rădăcini (*viorică* – *Viorica*, *doină* – *Doina*, *prisăcar* – *Prisăcaru*). Hipocoristicile nu sînt omonime, ci omoforme (*Rica* de la *Viorica* și *Aurelia* – *Aurica* – *Rica*; *Nicu* de la *Ion* și *Nicolae*).

O dovadă că antroponimele în limbă nu exprimă noțiuni o reprezintă și formele trunchiate (*Lina* < *Aculina*, *Rica* < *Viorica*, *Nata* < *Natalia* etc.), fenomen care nu poate avea loc în cazul apelativelor, fără ca sensul lor să nu sufere.

La apelative acordul adjectivului cu substantivul este obligatoriu, iar numele de familie provenite din același adjectiv nu se acordă în gen cu prenumele feminin (*Albu Elena*, *Lungu Raisa*) și numele ce au la bază substantive feminine nu se acordă cu prenumele masculine (*Furnică Ion*, *Rață Gheorghe*, nu **Furnic Ion* și **Rățoi Gheorghe* și nici **Alba Elena* sau **Lunga Raisa*).

Antroponimele, atât în limbă, cât și în vorbire, sunt în același timp cea mai concretă și cea mai abstractă categorie lexicală.

Datorită particularităților menționate: (lipsa unei noțiuni permanente, unirea ocazională cu diferite noțiuni, lipsa sinonimelor și a omonimelor, neputința de a le traduce dintr-o limbă în alta etc.), antroponimele nu pot fi incluse în dicționarele bilingve și explicative. Locul lor este în dicționarele etimologice, enciclopedice și de transcriere. Din cele expuse reiese următoarea definiție: Antroponimul este a doua numire dată individului spre a-l deosebi de alți indivizi, care au un nume comun, și care identifică numai prin complexul său sonor, fără referire la vreo noțiune.

2. Aspecte ale semanticii gramaticale

Un alt aspect semantic aplicat la studierea antroponimelor îl constituie sensul lor gramatical. *Sensul lexical* al cuvântului (raportarea cuvântului la denotat) nu poate să existe în limbă în afara *sensului gramatical*, care este forma necesară de realizare și concretizare a sensului lexical. El este motivat de toate morfemele constituente, dar fiecare dintre ele îndeplinește o funcție specifică. Raportarea cuvântului la obiect este exprimată prin morfemul radical, iar mijloace de raportare sînt indicate cu ajutorul morfemelor gramaticale (afixe, flexii). Cuvîntul reprezintă o sintagmă din două componente, dintre care unul corespunde sensului lexical (denotativ), iar celălalt sensului gramatical, de clasificare. Sensurile gramaticale, deși nu fac parte din semnificat, sînt totuși legate nemijlocit de el și intră în structura semantică a cuvîntului în calitate de seme gramaticale, indicînd apartenența cuvîntului la o anumită parte de vorbire. Aceste seme au un grad de abstractizare mai pronunțat. Astfel, sensurile gramaticale ale părților de vorbire sînt un component indispensabil al sensului lexical al cuvîntului, formînd garnitura lui conținutală și, prin urmare, au un caracter *onomasiologic*. Ele atribuie noțiunea la o anumită clasă și-i acordă numirea respectivă de obiect, însușire, stare, acțiune etc. Cînd denumirea însușirii este pusă la baza denumirii obiectului, devenind reprezentantul lui, ea capătă formă de substantiv. În procesul denominării cuvîntul se actualizează și numește un obiect, o persoană concretă, iar această actualizare se realizează prin mijloace gramaticale, în cazul dat prin articularea cu articolul hotărît, care în limba română este un indiciu al substantivizării. Toate antroponimele ce au la bază numiri de însușiri sînt la origine adjective, verbe și adverbe substantivizate (*Căruntu, Scumpu, Aflatu, Juratu, Tacu, Dimineșu, Tîrziu* etc.).

În limba română articolul hotărît enclitic joacă rolul principal în formarea și diferențierea antroponimelor de apelativele respective. În procesul de trecere de la substantivul comun la antroponim articolul își pierde valoarea determinativă. La antroponime opoziția articulat–nearticulat se anihilează și în limba literară contemporană articolul *-l* cade (*beteagul – Beteagu, dibaciul – Dibaciu, bucătarul – Bucătaru, cucul – Cucu, robul – Robu* etc.).

Deși la antroponime articolul *-l* cade, atît antroponimul, cît și apelativul respectiv sînt alcătuite din același număr de morfeme, dintr-un morfem radical și unul postfixal. Deosebirea constă în faptul că morfemul postfixal al apelativului are 2 elemente – articolul propriu-zis (*-l*) și vocala de legătură (*-u*), ambele îndeplinind aceeași funcție gramaticală – indică determinarea, genul și numărul. Morfemul postfixal al antroponimului este alcătuit dintr-un singur element *-u*, care nu este substantivul articolului *-l* și nici așa-numitul „articol înjumătățit”, fiindcă, datorită caracterului specific al antroponimului (caracterul determinat indiferent de forma lui gramaticală, o singură formă de număr și o formă comună pentru ambele genuri), *-u* nu are aici forme corespunzătoare de opoziție.

Prezența articolului *-l* la apelative și lipsa lui la antroponimele respective creează o altă formă de opoziție – opoziția dintre apelative și antroponime, dintre două clase de cuvinte ce fac parte din aceeași parte de vorbire. Această opoziție contribuie la diferențierea și mai vădită a paradigmei cuvintelor respective. Antroponimele au o singură formă, sînt invariabile și nu au paradigmă.

Datorită independenței și invariabilității sale, *-u* s-a transformat dintr-un morfem gramatical într-un indiciu formal al antroponimelor. Ca indiciu al încadrării în sistemul antroponimic acest *-u* se adaugă și antroponimelor de alte origini: *Bogu, Radu, Vilcu*. Numele rusești și ucrainene cu sufixele *-ko* și *-așko* au primit *-u* în loc de *-o*: *Milcu, Lațcu, Ilașcu, Vidrașcu* etc. De aceea nu poate fi acceptată părerea din noua gramatică a Academiei Române cum că „Substantivele comune se fixează ca nume proprii în forma lor articulată, dar și în forma lor nearticulată, ca în cazul prenumelor masculine *Brăduș, Stejărel, Arin* etc., a numelor de familie: *Brad, Croitor, Pădure, Găină* etc. ...” [6, p. 126]. Din punctul

de vedere al articulării/nearticulării, prenumele *Brăduț, Stejărel* nu pot fi puse în aceeași categorie cu numele de familie *Brad, Croitor*. Prenumele cu sufixe diminutive nu primesc *-u* (*Ionuț, Pătruț, Vlăduț, Ionel*, deci și *Brăduț, Stejărel*), dacă nu sînt formate dintr-o singură silabă la care se adaugă *-u* de sprijin (*Nuț-u, Duț-u, Nel-u*). Numele de familie provenite din substantive de genul masculin (*brad, croitor*) primesc *-u*, indiciul antroponimizării (*Bradu, Croitoru*). Existența unor nume de familie fără *-u* este o dovadă că ele se apropie mai mult de porecle, că nu s-au antroponimizat complet sau *-u* a fost omis de străini, în Transilvania de unguri, în Bucovina și Moldova de ruși și ucraineni [7, p. 17].

Acestea sînt doar cîteva aspecte relevate, numele de persoane însă se caracterizează și prin alte particularități gramaticale specifice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. *Dictionnaire historique de l'anthroponymie romane. Volume de présentation*, Verlag „Max Niemeyer”, Tübingen, 1997.
2. С. Г. Бережан, *Семантическая эквивалентность лексических единиц*, Editura Știința, Chișinău, 1973.
3. M. Cosniceanu, *Derivarea semantică – procedeu de formare a antroponimelor din apelative și a apelativelor din antroponime*// LLM, 1977, nr. 3, p. 49-59.
4. M. Cosniceanu, *Antroponime formate prin conversie*// LLM, 1979, nr. 2, p. 22-31.
6. I. Condrea, *Traducerea din perspectivă semiotică*, Tipografia Reclama, Chișinău, 2006.
7. *Gramatica limbii române. I. Cuvîntul*, Editura Academiei Române, București, 2005.
8. I. Jordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

MARINA BELOUS
Universitatea de Stat
din Moldova (Chișinău)

ASPECTE SEMANTICE ALE NUMELUI PROPRIU

Numele proprii sunt considerate, în mod majoritar, ca fiind lipsite de sens, sau valoarea lor semantică a fost minimizată semnificativ.

„Numele propriu este acel care poate fi aplicat doar unei singure persoane sau obiect [...], el individualizează persoana, obiectul sau categoria pe care o numește” [Grevisse 1964, p. 167].

Abia în ultimul timp au apărut lucrări care revalorifică numele propriu în calitate de purtător de sens și respectiv apar și unele noțiuni neatestate până acum.

În majoritatea gramaticilor clasice numele propriu este abordat în mod standard ca unitate lexicală care servește la identificarea persoanelor, localităților, etc., iar orice utilizare netradițională a lor este considerată ca artefact. Deci, unele cazuri de utilizare a numelor proprii, corecte din punct de vedere gramatical, erau considerate ca marginale sau excepționale. Vectorul magistral al acestei tendințe indică faptul că concepția despre sensul numelor proprii trebuie revăzută, în unele situații ele pierd caracteristicile dogmatice și se comporta ca nume comune. Ca urmare a considerării detaliate a numelor proprii cu caracteristici ale numelui comun apare termenul de „nume propriu modificat” care „este însoțit de determinați, fapt ce condiționează pierderea caracterului unic” și respectiv „nume propriu standard care semnifică numele prototipice”. [Kleiber, 1981, p. 332].

Utilizarea canonică presupune identificarea unei persoane, de exemplu, din realitate: „Ion cântă”, în cazuri speciale însă numele propriu abandonează poziția sa referențială pentru a deveni apozitie. În astfel de cazuri numele propriu modifică legătura sa cu referentul, pentru a-l reprezenta parțial sau în mod oblic, sau chiar făcând legătură cu un alt referent, ale cărui calități cunoscute, enunțate în mod implicit, sunt atribuite referentului inițial: „Acest Che Guevara contemporan!”. Aceste construcții ale numelor proprii sunt atipice. Anume acest fapt condiționează pierderea caracterului unic frecvent asociat cu marca specifică care opune numele proprii și numele comune.

Deosebirea majoră între numele proprii modificate și cele standard rezidă și în criteriul sintactic: apar modificatorii sau determinanții care exclud caracterul unic al numelor proprii, adică referința lui individuală. Deci, tipul numelui propriu poate fi identificat conform celor 2 criterii: pierderea caracterului unic și respectiv prezența determinanților [Leroy, 2004, p. 67-74]. În primul caz este vorba despre perspectiva referențialistă – numele propriu nu mai face referință doar la persoana în cauză, ci paralel la un alt referent, și în cazul al doilea – despre perspectiva sintactică, în cadrul căreia numele propriu este transformat în numele unei clase întregi, existente virtual. Cazurile de utilizare ale ambelor tipuri de nume proprii trebuie să fie interpretate prin prisma relației metaforice.

Numele propriu care nu face apel la referent ca unitate întreagă, ci doar la unele caracteristici, trebuie să fie însoțit de o complementară precizare, în scopul evitării ambiguităților. În cazul lipsei precizărilor și respectiv eșecul decodificării mesajului, informația rămâne ambiguă, deci nepercepută. Utilizarea construcțiilor emfatiche, care rezidă

în reprezentarea referentului ca un model tip este foarte frecventă în presă: „Trebuie să fii Berlusconi ca să fii prim ministru al Italiei”, *Liberation*, mai 2008.

Anume din aceasta prisma apare ideea că numele propriu ar fi o abreviere a unui predicat nominal [Kleiber, 1981; p. 295-418]. Din aceasta perspectivă numele propriu nu este considerat ca exclusiv lipsit de sens, ci ca fiind dotat cu un sens minim, care nu este însă descriptiv. Deci, putem afirma că numele propriu exprimă prioritatea nominalizării individualizante.

Ca urmare a acceptării tezei despre „predicatul nominal” apare discrepanța între noțiunile de sens și conținut ale numelor proprii. Sensul numelui propriu este cel denominativ, iar conținutul se definește prin relația cu referentul și plasarea lui în context. Criticile în acest sens evidențiază faptul că numele propriu modificat este favorizat în detrimentul celui standard [Gary-Prieur, 1994, p. 40-46]. Mai mult ca atât, teoria „predicatul nominal” include dificultatea conformării formulei „o persoană numită X” care eșuează în unele cazuri simple. Astfel, apelativele care au doar funcție nominativă nu pot fi descrise cu ajutorul acestei formule. Deci ea este valabilă doar pentru numele proprii modificate. În acest context Kleiber introduce noțiunea de sens instrucțional, adică apariția instrucțiunii de a căuta/ găsi în memorie referentul purtător al acestui nume propriu. Deci, categoria numelor proprii modificate pot fi considerate ca nume de categorie, care se apropie mai mult de clasa numelor comune.

În acest context este inevitabilă studierea nivelurilor de sens ale numelui propriu și îndeosebi a conținutului, care este „un ansamblu de proprietăți ale referentului inițial, ce intervin în procesul interpretării enunțurilor în care apare acest nume propriu” [Gary-Prieur 1994, p. 38-57]. La fel apare noțiunea de referent inițial, „persoana asociată prin presupunere anume acestei situații de apariție a numelui propriu, în virtutea corespunderii acestui nume despre care și locutorul și interlocutorul știu” [Gary-Prieur 1994, p. 29]. Relația între referent și conținut este directă și poate fi realizată doar într-o situație de enunțare, context, etc. Proprietățile care constituie conținutul numelui propriu și servesc la identificarea referentului nu trebuie confundate cu informațiile apărute, de exemplu, în enciclopedii. Conținutul comportă doar unele caracteristici, dezambiguizarea mesajului se face, deci, prin perceperea selectivă a informației, fapt condiționat de context. Contextul are un rol extrem de important în constituirea conținutului numelui propriu și în interpretarea lui. Dacă conținutul nu convine unui ansamblu de informații enciclopedice mai mult sau mai puțin independente de context, atunci nu este vorba despre conținut, ci despre conotațiile numelui propriu, fenomen exploatat enorm în presă.

Deci, în cadrul studierii numelor proprii vorbim despre sensul (nominativ), conținutul (ceea ce ține de referent) și despre eventualele conotații legate de numele propriu și asociațiile care pot apărea [Gary-Prieur 1994, p. 52-57].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. M. Grevisse, (1964) *Le bon usage*, Paris, Gembloux.
2. M.-N. Gary-Prieur (1994) *Grammaire du nom propre*, Paris, Presses universitaires de France.
3. G. Kleiber, (1994) *Problèmes de référence: descriptions définies et noms propres*, Université de Metz.
4. S. Leroy, (2004) *Le nom propre en français*, Paris, Ophrys.

LIUBA AGAPI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

**CLASIFICĂRI ALE ELEMENTELOR DE LIMBĂ
DE EXPRESIE A EMOTIVITĂȚII**

Clasificarea mijloacelor lingvistice de expresie a emotivității este strâns legată de clasificarea emoțiilor din perspectiva psihologiei, iar întrucât realizarea unei clasificări universale a emoțiilor e dificilă (manifestările lumii interioare a omului fiind extrem de variate), se atestă și lipsa unor criterii unice în ceea ce privește clasificarea elementelor lingvistice de expresie a acestor trăiri afective, fapt care determină existența mai multor tipologii.

În psihologie, specialiștii se confruntă cu dificultăți chiar la separarea denominativă a unor stări emoționale, deoarece există sute de emoții, cu variantele, mutațiile și combinațiile lor, iar nuanțele unora sunt atât de numeroase, noi nu avem atâtea cuvinte ca să le numim. În plus, în unele stări afective extremele plăcut-neplăcut pot fi amestecate, iar altele cu timpul se rafinează, se diversifică, se transformă: furia, de exemplu, se transfigurează în ură, resentiment sau ranchiună. Nu trebuie să trecem cu vederea inevitabilul aspect dezordonator al unor emoții, care duce la o agitație motorie haotică ori la paralizarea oricărui mișcări logice. Philippe Malrieu face, în acest sens, distincția dintre „les émotions de mise en route” și „les émotions de dérouté” (emoțiile de orientare și cele ce ne derutează) [1, p. 129].

Pornind de la caracteristicile emoțiilor, unii psihologi identifică aproximativ 200. Charles Darwin, primul care a studiat emoțiile, consideră totuși că există șase emoții de bază, la fel cum există culori de bază (care, prin combinație, dau naștere întregului spectru al experienței emoționale umane): *furia, teama, dezgustul, mirarea, bucuria, supărarea* [2, p. 99]. Robert Plutchik, în studiile sale, adaugă celor șase emoții primare identificate de Ch. Darwin încă două: *curiozitatea și acceptarea*.

Cercetătorul K. Izard distinge 10 emoții fundamentale – *emoțiile interesului, bucuriei, mirării, suferinței-durere, miniei, repulsiei, disprețului, fricii, vinovăției* [3, p. 22], punând la bază faptul că fiecare dintre aceste emoții influențează într-un mod specific asupra proceselor de percepție și asupra comportamentului uman.

Majoritatea psihologilor însă consideră de bază doar patru emoții: *frica, furia, plăcerea, tristețea*. Pe lângă acestea, mai există un număr foarte mare de emoții „subtile”.

La baza clasificării emoțiilor sus-numite, în psihologie, se pun diverse criterii:

1. intensitatea emoțiilor (conform acestui criteriu, J. P. Sartre clasifică emoțiile în două mari clase: *emoții puternice*, însoțite de reacții relativ violente, și *emoții fine*, însoțite de reacții relativ slabe). În prima categorie se includ: furia, frica, tristețea, rușinea, orgoliul și toate varietățile lor, iar în a doua – toate sentimentele morale, intelectuale și estetice. Nuanțele lor se combină și continuă unele în altele la infinit [4, p. 90];
2. durata lor;
3. profunzimea (emoții serioase sau superficiale);
4. conștientizarea (emoții latente sau bine controlate);
5. necesitățile;
6. complexitatea (simple sau compuse);
7. condițiile de apariție;
8. funcțiile îndeplinite;
9. influența asupra organismului;
10. obiectul conținutului și orientarea (emoții orientate către sine – mulțumirea de sine, căința și către alții – mulțumirea, invidia);
11. specificul exprimării lor etc.

Cel mai frecvent este întrebuintată divizarea emoțiilor în pozitive (*bucuria, simpatia, încântarea, recunoștința, atașamentul, stima, încrederea, mândria, entuziasmul, siguranța, exaltarea etc.*) și negative (*tristețea, furia, frica, necazul, deznădejdea, desperarea, regretul, invidia, dezamăgirea, mîhnirea, plictiseala, vinovăția, zăpăceala, supărarea, indignarea etc.*). Această divizare reflectă aprecierea subiectivă a senzațiilor percepute.

În limbă, ambivalența, bipolaritatea emoțiilor este surprinsă în perechi de antonime: *bucurie-tristețe, plăcere-dezgust, minie-relaxare, admirație-dispreț, simpatie-antipatie etc.*

Lingviștii au dovedit că în limbă avem mai multe cuvinte care exprimă emoții negative decît cuvinte ce denumesc emoții pozitive, indiferent de cultura din care facem parte, educația sau vârsta [5, p. 149]. Ei pun acest fenomen pe seama faptului că în trecut emoțiile negative influențau enorm capacitatea omului de a supraviețui. Spre exemplu, frica influența capacitatea omului de a fugi din fața pericolului. Tot din acest motiv emoțiile negative sunt mai multe. Limbajul etichetează nuanțele negative ale trăirilor afective în sinonimele lor (de exemplu: *ură, antipatie, animozitate, resentiment, dezgust, aversiune, malițiozitate, ciudă, răzbunare, oroare etc.*).

Dar nu toate manifestările emoționale pot fi atribuite uneia dintre cele două grupe : negative sau pozitive. Există și **stări emoționale neutre**: *mirarea, curiozitatea, indiferența, etc.* Pe de altă parte, emoțiile uneori se asociază în cupluri contradictorii, implicînd polaritatea caracteristică vieții afective.

Aceste distincții constituie sarcina cărților de psihologie, dar și a dicționarelor de sinonime. De fapt, multe studii psihologice germane nu sunt decît dicționare de sinonime privind capitolul emoției.

Conform distincțiilor sus-numite, efectuate de psihologi, considerăm unul dintre criteriile clasificării unităților lexicale marcate emotiv **criteriul apartenenței la o zonă emoțională în raport cu propriul eu**. Astfel, remarcăm unități lexicale ce exprimă emoții pozitive (*sau plăcute*), negative (*sau neplăcute*) și ambivalente;

Cercetările lingviștilor depășesc de cele mai multe ori cadrul indicilor pur psihologici, punînd la bază și alte criterii de clasificare a cuvintelor emotive.

Una dintre primele clasificări în lingvistică, cea a A. D. Grigorieva (1953), cuprindea trei clase ale lexicului funcțional-emoțional, la bază punîndu-se **criteriul semantic-formal**. Această clasificare se repetă în lucrările altor autori, cu anumite variații: L. L. Chim (1956) consideră acest lexic emoțional-apreciativ, M. N. Kojinoi (1960) îl numește expresiv-emoțional (1984). Conform autorilor numiți, avem unități lexicale emotive [6, p. 76]: cuvintele cu sufixe diminutive sau augmentative sunt cuvinte de coloratură emotivă (*floricică, sănătoșel, frumușel, deșteptățel, băiețoi etc.*);

Există cuvinte care concentrează emotivitatea în semantica lor (exprimă emoții trăite de vorbitorul însuși: *dezgust, răutate, bucurie, ură etc.*) și cuvinte care exprimă o apreciere, o atitudine din punctul de vedere al vorbitorului (*bun, rău, crud etc.*)

Referitor la ultima categorie, elementele sunt interpretate de lingviști în mod diferit: unii le atribuie lexicului neutru, alții – celui emotiv.

V. I. Bolotov conturează o tipologie, pornind de la mai multe criterii [7, p. 116]:

1. **Conform caracterului uzual** (unități lexicale *uzuale* și *ocasionale*, care reprezintă cuvinte cu o coloratură afectivă doar într-un anumit context, la un anumit vorbitor);

2. **Conform numărului de sensuri** (unități lexicale *monosemantice* și *polisemantice*);

3. **Conform structurii morfologice** (unități lexicale *primare*, simple și unități lexicale *secundare*, derivate cu afixe);

4. **Conform funcției unității lexicale (cuvinte care numesc emoțiile, unități lexicale care descriu emoțiile și care exprimă emoțiile).**

Considerăm mai reușită clasificarea lexicului emotiv realizată de N. A. Lukianova (1967), întrucât cercetătoarea delimitează net „hotarele” acestui tip de lexic și facilitează determinarea elementelor lui. Conform lingvistei, există trei clase de cuvinte care exprimă emoțiile și care corespund celor 3 tipuri de emotivitate a cuvântului [8, p. 54]:

1. Cuvinte care conțin emotivitatea în sensul lor denotativ (*interjecțiile, injurăturile, hipocoristicele*);

2. Cuvinte în care emotivitatea se reflectă în unul dintre sensurile conotative ale cuvântului, în sensurile lui derivate. Acestea includ denumirea obiectului, a ființei etc. și atitudinea vorbitorului față de acestea (*drag, iubit, scump, voinic, mândru, suflețel, odor, giuvaier, îngeraș, puică, duduca, ticălos, trădător, nemernic, canalie, aventurier, gogoman* etc.);

3. Cuvinte ce devin expresie a emotivității datorită contextului (acestea fiind cele mai flexibile, întrucât își pot modifica sensul în funcție de context, caracterizându-se chiar prin ambivalență).

Referindu-ne la aspectul mijloacelor lingvistice și al modalităților de exprimare a emotivității, trebuie să ținem cont că acestea nu se realizează doar la nivelul lexicului, ci și la celelalte niveluri ale limbii. De aceea, considerăm o clasificare a mijloacelor de expresie a emotivității, conform nivelului lingvistic la care se realizează, una dintre cele mai potrivite. Această tipologie oferă o privire de ansamblu asupra elementelor lingvistice emotive, mai exactă, evitând echivocurile care apar în cadrul altor clasificări. Din această perspectivă, pe lângă **mijloacele lexicale**, mai distingem:

Mijloacele fonetice (accentul, intonația, pauza afectivă, lungiri de sunete, simbolismul fonetic, sunete clare, grave, ascuțite, dulci, dure, deschise, accelerarea, încetinirea vorbirii, aliterațiile în expresii cu formă fixă: *val-vîrtej, multe și mărunte, praf și pulbere, pe cale pe cărare*);

Mijloace morfologice. La nivel morfologic, emotivitatea unităților de vocabular este obținută prin atașarea unor sufixe emotive: sufixele diminutive și cele augmentative. Astfel, cuvinte precum *mândruțică, stejărel, ursișel, drăguț, profesoraș, scriitorăș, mătuoi, fătoi, codoi* surprind emoțiile prin care se caracterizează o atitudine sau alta.

Sufixe capătă sens emotiv și în cazul în care referentul nu poate avea dimensiuni: *voinicel, ursișel, doiniță, ziulică, nopticică*.

Mijloace sintactice. Emotivitatea sintaxei este bine pronunțată, mai ales în vorbirea spontană; emoția, în acest caz, izbucnește intensă, vie. O expresie a emotivității într-un astfel de discurs o reprezintă topica. Bulversarea topice firești (inversiunea) este produsul emoției; noțiunea cea mai importantă din punct de vedere subiectiv se axează prin forța lucrurilor înaintea celei mai puțin importante, indiferent de raportul logic dintre ele [9, p. 68].

Un alt indiciu al emotivității, surprins la nivelul sintaxei, este incoerența propozițiilor rostite de cel stăpînit de emoție. J. J. Rousseau explică acest fenomen astfel: „cuvintele nu sunt niciodată nebune, în schimb sintaxa – da, căci la nivelul frazei încearcă subiectul să-și facă loc. În străfundul lui, există ceva de genul „halucinației verbale”, fraza trunchiată, care se limitează cel mai adesea la partea sa sintactică (*deși ești...dacă ar mai trebui încă să...*). Cuvintele țîșnesc în mintea subiectului fără cea mai mică ordine, căci ele depind de un joc al întâmplării (exterioare sau interioare)” [10, p. 23]. Omul nu întotdeauna găsește cuvântul care să corespundă celor simțite, exprimându-se incoerent și ambiguu precum e emoția ce-l cuprinde.

Pe de altă parte, un rol relevant îl au repetițiile care accentuează sau insuflă, într-un dialog, adresantului, o emoție, un sentiment.

Specifice sintaxei afective sunt și propozițiile monomembre eliptice care constituie o dovadă că vorbirea evită numirea emoției prin cuvinte, preferînd s-o exprime indirect, prin alte mijloace (paraverbale sau extralingvistice).

Sporirea emotivității se obține la nivel sintactic și prin intonație: propozițiile interogative retorice au menirea de a-l influența, de a-l convinge indirect pe interlocutor de adevărul celor spuse. S-a constatat că emoțiile mirării, bucuriei, indignării sunt mai des exprimate prin propoziții exclamative și intero-exclamative, iar cele ale tristeții – prin propoziții enunțiative [11, p. 314].

Mijloace stilistice. Emotivitatea unor cuvinte apare drept consecință a utilizării lor cu sens figurat (*ingeraș, suflețel, odor, bou, măgar* etc). Deosebit de pregnant este percepută emotivitatea limbajului în figurile de stil (metafore, epitete, comparații, imprecășii, repetiții, construcții paralele), dar și în apelative emoționale, variante emotive ale cuvintelor care vorbesc despre atitudinea față de adresant și despre intențiile lui emoționale, conversivele, zoolexicul și mitolexicul cu denotat străin, înjurăturile, jargonul. Aspecte de ordin emoțional includ, în semantica lor, frazeologisme: *a o lua la sănătoasa* – emoția de frică, *a nu-și afla locul* – neliniște, *a nu avea ochi să...* – repulsie, *a păzi pe cineva ca ochii din cap* – afecțiune, *a pune ochii pe cineva* – admirație, *a i se scurge ochii după ceva* – poftă etc.

În context, de obicei, elementele emotive de la diverse niveluri lingvistice coexistă, se completează reciproc. Astfel, pentru transmiterea unei singure emoții pot concura concomitent mai multe tipuri de mijloace lingvistice (fonetice, morfologice, lexicale, sintactice). De aceea considerăm mai comodă clasificarea mijloacelor de expresie a emotivității conform nivelului lingvistic la care se realizează. Tipologia facilitează delimitarea și cercetarea unităților lingvistice emotive într-un anumit text sau într-o situație de comunicare. În același timp, oferă posibilitatea abordării multispectuale a fenomenului complex, în condițiile în care, în vorbire, aproape orice cuvânt poate deveni, în anumite condiții, mijloc de exprimare și comunicare a emotivității.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ph. Malrieu, *La vie affective*, Paris, 1963.
2. Ch. Darwin, *Expresia emoțiilor la om și animale. Despre instinct*, București, 1967.
3. К. Изард, *Эмоции человека*, Moscova, 1980.
4. J. P. Sartre, *Psihologia emoției*, București, 1997.
5. A. Cosăceanu, *Eléments de grammaire affective*, Cavallioti, București, 1996.
6. După: В. И. Шаховский, *Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка*, Voronej, 1987.
7. В. И. Болотов, *Эмоциональность текста в аспектах языковой и неязыковой вариативности*, Taşkent, 1981.
8. Н. А. Лукьянова, *Экспрессивная лексика разговорного употребления*, Novosibirsk, 1986.
9. O. V. Alexandrova, *Problemele sintaxei expresive*, Chișinău, 1984.
10. J.-J. Rousseau, *Eseu despre originea limbilor*, Polirom, 1999.
11. A. Dîrul, I. Ețcu, *Capitole de stilistică a limbii moldovenești*, Chișinău, 1990.

NICOLETA BOTEZ
Universitatea „George Bacovia”
(Bacău, România)

**ASPECTE ALE DINAMICII TERMINOLOGIEI
TURISMULUI ÎN LIMBA FRANCEZĂ
CONTEMPORANĂ**

ABSTRACT:

La terminologie est un ensemble de notions, un ensemble d'expressions dénommant dans une langue naturelle des notions relevant d'un domaine de connaissances fortement thématisé. Le terme est un symbole, un stimulus physique représentant conventionnellement une notion ou un objet individuel. La convention peut être explicitée sous la forme d'une norme. Elle s'établit dans les meilleurs cas par consensus et se perpétue dans la formation au métier, comme on le voit dans les vocabulaires artisanaux, agricoles, industriels, touristiques. Mots clés: langue spécialisée, socioterminologie, terminologie, aménagement linguistique.

Legătura antropologică între exercițiul vorbirii, eliberarea mâinii și trecerea la condiția umană se pare să se fi încheiat demult. Din acest punct de vedere, rolul muncii în evoluția primelor forme de vorbire este evident unul central. Stocul de cuvinte în limbile vii, funcționale a crescut permanent. În țările puternic industrializate, apar mai multe cuvinte noi în ateliere, birouri de studiu, în laboratoare decât pe străzile orașelor sau în mediul rural. Chiar și comunitățile de periferie ale marilor orașe dau dovadă de creativitate manifestându-și identitatea, alta decât una obișnuită, dar ceea ce inventează ei nu ține totuși de gândire.

S-a făcut această introducere pentru a putea afirma că limbile care țin de muncă, manuale, tehnică, știință, intelect constituie obiecte de studiu privilegiate datorită caracterului lor dual: mijloc de socializare și unealtă eficace. Studiile asupra limbajului obișnuit pun accentul pe mijlocul de socializare, deoarece ele se bazează pe codul împărtășit de o comunitate socială și lingvistică foarte extinsă. Limbajele muncii corespund unor grupuri sociale mai reduse, ale căror membri împărtășesc preocupări analoge pentru a se înțelege, a colabora, a negocia, a-și repartiza sarcini de lucru, a inventa împreună și a construi etc. Imediat ce ne îndreptăm atenția asupra limbajelor muncii vom întâlni grupări de cuvinte cărora li s-a dat un sens precis. Aceste vocabule precise, care fac trimitere directă la un anumit lucru, obiect sau activitate te opresc de la dorința de a căuta cuvântul cel mai potrivit, și asta pentru că ele desemnează foarte exact ceea ce trebuie să exprime. Ele ne ajută astfel să evităm neînțelegerile, impreciziile, quiproquo-urile. Ele poartă denumirea de termeni. Pe ei trebuie să-i cunoaștem foarte bine pentru a munci împreună, căci munca se efectuează în cadrul unui contract social și nu numai a unui financiar: numeroase meserii sunt periculoase și interlocutorul în astfel de situații trebuie să fie unul demn de încredere. Trebuie ca cei ce se întâlnesc față în față în cadrul unei meserii să știe să vorbească aceeași limbă. Cuvintele precise ale acestui limbaj sunt astfel termenii contractului de muncă. În aceste condiții termenii se impun. Toți acești factori ajung să creeze sectoare lexicale reglementate. Aceste vocabulare funcționează într-un mod privilegiat și ele ilustrează

o funcționalitate aparte a limbii, o funcționalitate care se situează la antipozii celei ce caracterizează discursul poetic.

Conceptul de dinamică a limbii

O limbă este un sistem de semne orale și/sau scrise legate de o istorie și o cultură anume. Definită ca variație a unei limbi atât în *diacronie*, deci în evoluția ei de la o perioadă istorică la alta, cât și în *sincronie*, adică în manifestările ei sincronice diversificate, dinamica limbii este un concept supraordonat celor de evoluție sau de schimbare, dar și de varietate sau diversitate. Pentru a studia dinamica unei limbi trebuie abordate două aspecte: sistemul într-un anumit moment dat și sistemul în dezvoltarea sa de-a lungul trecerii timpului. Eugeniu Coșeriu afirmă în acest sens că „dacă se ține seama de caracterul parțial al oricărui act lingvistic, există numai aspectul diacronic, adică dezvoltarea continuă, în timp ce celălalt aspect, cel sincron, pentru o limbă considerată în totalitatea sa, constituie mai curând o abstractizare științifică necesară pentru a studia modul cum funcționează limba” (*Introducere în lingvistică*, p. 73-74).

Se poate considera astfel o limbă ca fiind mai mult sau mai puțin stabilă. Limba reprezintă totuși un sistem static, caracterizat printr-o anumită structură. Aspectului de sincronie îi corespunde disciplina numită *gramatică* și care în sensul amplu al termenului este descrierea sistemului unei limbi; aspectului de diacronie îi corespunde istoria limbii. Aspectul de diacronie se referă la diferite *stări* succesive ale limbii. Astfel orice limbă *vie* sau vorbită în mod real, se află într-o mișcare perpetuă: în fiecare moment are loc în limbă un număr indefinit de schimbări sau de inovații individuale.

Limba se află permanent într-un proces de evoluție, ce poate fi mai ușor înțeles dacă îl asemănăm cu ciclul evolutiv al unei specii de ființe vii, care are în principal patru etape, și anume: formare, dezvoltare, stabilizare, dispariție (extincție sau transformare). Evoluția unei limbi se desfășoară foarte lent, pe perioade de timp de ordinul sutelor de ani, dar etapele menționate caracterizează evoluția majorității limbilor care au fost în uz de-a lungul timpului în diferite părți ale globului. Cele mai multe limbi folosite în timpurile vechi au dispărut complet.

În altă ordine de idei, limbajul scris sau vorbit este singura modalitate de materializare a gândirii noastre discursive, cea care se bazează pe enunțuri pentru a exprima concepția noastră despre lume. El se împletește cu procesul de gândire și are ca scop să cristalizeze produsul acesteia și să îl „traducă” în așa fel, încât să fie înțeles și de alte persoane. Cu ajutorul limbajului gândirea umană își pierde caracterul inefabil și trece printr-un proces de sublimare, al cărui rezultat este cuvântul scris sau vorbit. Scopul limbajului este, așadar, de a facilita comunicarea interumană pentru ca oamenii să poată să schimbe între ei cunoștințe, experiențe de viață și orice tip de informații care îi ajută să evolueze și să înțeleagă bine mediul în care trăiesc. Pe scurt, rolul principal al limbajului este să realizeze transmiterea rapidă și mai ales corectă a unor enunțuri care sunt produsul gândirii. Între limbă și limbaj există permanent o strânsă interdependență, iar această relație prin care cei doi vectori, limba și limbajul, se influențează reciproc trebuie avută permanent în vedere atunci când se studiază dinamica unei limbi.

Limba a fost creată doar în vederea discursului, dar se pune întrebarea ce anume separă discursul de limbă sau ce anume ne permite ca, la un moment dat, să spunem că limba intră în operațiune în discurs? În limbă avem concepte variate, preexistente, adică îmbrăcate într-o formă lingvistică. În anumite condiții, favorizate de dorința de comunicare, aceste concepte vor deveni părți esențiale într-un discurs. Discursul constă, chiar în mod rudimentar și pe căi pe care le ignorăm, în manifestarea existenței unei legături între conceptul de *limbă* și conceptul de *termen*. Conceptul general de limbă sau, mai bine zis, limba în general este o abstractizare a noastră, de fapt, se constată numai

acte lingvistice individuale mai mult sau mai puțin asemănătoare. Limba este, așadar, un ansamblu de acte lingvistice identice ale comunității de indivizi, un sistem de izoglose, stabilit convențional, care însumează ceea ce este comun expresiilor unei comunități sau chiar și unui singur individ în epoci diferite. Limba se manifestă ca un ansamblu de acte lingvistice virtuale comune: în conștiința fiecăruia dintre noi există limba ca sistem, ca model, și același model există, de asemenea, deși nu în formă total identică, la celelalte persoane care aparțin comunității. Astfel, actele lingvistice înregistrate într-o comunitate sunt doar mai mult sau mai puțin comune, dar suficient pentru a le considera din punct de vedere științific, făcând abstracție de aspectele care le diferențiază. Din punct de vedere lingvistic, limita dintre „limbi” este convențională, așa cum este limita dintre dialecte: depinde de izoglosele care se iau în considerare, căci aproape nu există izoglose care să coincidă exact pe un anumit teritoriu.

Referindu-ne la conceptul de dinamică a limbii se poate spune că limba cunoaște o permanentă transformare și în același timp o evoluție din punctul de vedere al timpului, dar și al spațiului. Limba cunoaște totodată o dinamică din punctul de vedere al dezvoltării societății umane în ansamblu. Limba se transformă și evoluează odată cu apariția noilor tehnologii. Limba evoluează odată cu evoluția științifică și tehnologică a societății și totodată datorită schimburilor dintre comunitățile umane.

În urma unei analize din perspectiva *diacroniei*, dar și a *sincroniei* se poate considera că limba franceză este o limbă dinamică și deschisă schimbărilor, ceea ce implică, printre altele, o mobilitate mare a vocabularului, mai ales în condițiile extralingvistice speciale, cum sunt cele de după 1990, prin introducerea unor sensuri necunoscute înainte și *migrarea* unor cuvinte din *lexicul specializat* spre *lexicul comun*.

În acest sens putem afirma cu certitudine că terminologia din domeniul turismului în limba franceză, a cunoscut o dinamică remarcabilă cu precădere după anii 1990. Văzută din punct de vedere lingvistic, această terminologie nu apare mai întâi ca un ansamblu de noțiuni, ci ca un ansamblu de expresii denumind în limba franceză noțiuni, relevând un domeniu de cunoștințe puternic tematizate. Aceste expresii sunt pur lingvistice (ca și cuvinte sau grupuri de cuvinte), pur extralingvistice sau mixte. Punctul lor comun este de a denumi și nu numai de a desemna; a desemna înseamnă doar a arăta, în timp ce denominarea este maniera de a spune pe nume unui obiect sau unei clase de obiecte.

Limba este deci considerată în densitatea ei sincronică. Este vorba aici despre întrepătrunderile straturilor sincronice studiate pentru a ține cont de varietățile de întrebunțări ce participă la reconstrucția limbii în schimburile comunicaționale, astfel spus, în *interacțiuni discursive*. Cauzalitățile externe, studiate în mod obișnuit de sociolingviști și reperate la indicatori clasificați pe vârstă, sex, poziție socioeconomică și culturală etc., sunt luate în considerație odată cu factorii comunicaționali (situații interlocuționare, bilingvism sau plurilingvism).

Credem că este necesar să se precizeze ce se înțelege prin terminologie. Această disciplină nouă a lexicologiei se ocupă de studiul termenilor, mai precis de vocabulele ce servesc pentru a vehicula semnificații reglate social și introducerea acestora în practicile instituționale sau în corpusuri de cunoștințe. Studiul diacronic asupra termenilor are de-a face cu circulația cunoștințelor și se referă la istoria științelor, tehnicilor discursurilor reglementate din punct de vedere social, la istoria ideilor. Cele două orientări, sincronie și diacronie, ne obligă să reintegrăm în descriere variațiile. În aceste două cazuri, așa cum notează Marie-Françoise Mortureux, este vorba „d'examiner les termes dans leur fonctionnement sociolinguistique” și această funcționare „révèle des variations, qui ne sont ni nécessairement <fautives> ni aléatoires, mais reliées à des situations de communication” (2001). Noțiunea de variație se opune a priori monosemiei și univocității terminologiilor.

Terminologia ca disciplină este definită drept „studiul științific al noțiunilor și termenilor în folosință în limbile specializate”. Prin limbă de specialitate se înțelege un subsistem lingvistic, care utilizează o terminologie și alte mijloace lingvistice și care vizează nonambiguitatea comunicării într-un domeniu anume. Terminologul este un specialist al disciplinei terminologice la fel ca și lexicograful. Pentru Teresa Cabré „la terminologie se préoccupe d’abord de la relation entre l’object réel et la notion qui le représente” (1998:31).

Limba generală este aceea de care oamenii se servesc în viața de zi cu zi, în timp ce folosirea limbii specializate este restrânsă doar la domeniul specialiștilor pentru a favoriza comunicarea fără ambiguitate în domeniul lor specific de activitate. Claritatea și precizia unei astfel de comunicări depinde de terminologia și frazeologia folosită în domeniul respectiv.

Terminologia nu constituie un scop în sine, ci apare mai degrabă ca o disciplină în sânul altor discipline: disciplina traducerii, în principal, dar și disciplina predării limbilor străine, redactarea științifică și tehnică etc. Inflația de informație și prelucrarea sa automatizată contribuie în mod special la dezvoltarea terminologiei ca știință. Informația științifică și tehnică reprezintă astăzi o materie primă abundentă și prețioasă pentru dezvoltarea acestui domeniu lingvistic.

Înflorirea noilor tehnologii a suscitat apariția unor noi nevoi lingvistice. Cercetările științifice și tehnologice conduc la dezvoltarea de noi concepte care induc apariția de noi denumiri. Comunicarea și transmiterea cunoștințelor inovatoare cer recunoașterea unor noi intersecții de schimburi specifice, tehnice, culturale și comerciale. Ajunși aici ne putem lovi de problema multilingvismului ce reclamă normalizarea tuturor elementelor care fac posibile transferurile în comunicare, adică sistemele și unitățile fundamentale de transfer (echivalentele). Creația științifică și tehnică este o emanație, în majoritatea situațiilor, a țărilor dezvoltate și transferurile de cunoștințe tind să se facă adeseori unilateral. Guvernanții recurg cel mai adesea la o politică lingvistică severă pentru a incita crearea de noi termeni și perpetuarea parcursului limbii ca mijloc de exprimare. Marile transformări care au loc în cadrul relațiilor internaționale nu vor fi benefice decât dacă ele se bazează pe terminologie. Trebuie găsite soluții pentru crearea, unificarea și internaționalizarea unei terminologii care să răspundă exigențelor unei societăți moderne. Asortarea unei terminologii trebuie să-și bazeze strategia pe crearea unor bănci de date și pe normalizarea termenilor. De unde necesitatea creării unor organisme oficiale pentru a administra această terminologie. Ultimele decenii arată cât de mult știința și tehnologia și-au dobândit un înalt nivel de exprimare lingvistică. Ele se află în centrul dezbaterilor din domeniu antrenând după ele câmpurile lexicale noi. Textele de tradus se multiplică și complexitatea conținutului crește. În paralel dicționarele nu mai răspund exigențelor traducătorilor. Fiecare din cei implicați în domeniu știe că o traducere este pertinentă dacă traducătorul dispune de o terminologie adecvată.

În construirea unei terminologii sunt necesare mai multe etape:

- a) colectarea unui *corpus de expresii* plecând de la cele ce constituie cunoștințe;
- b) efectuarea unui *studiu lingvistic* cu scopul de a defini *semnificatul* noțiunilor;
- c) *normalizarea semantică* care duce la un prim pas de *ontologie* a domeniului.

Dacă se consideră terminologia ca o „știință terminologică”, ea poate fi definită ca un domeniu în care se intersectează diferite moduri de cunoaștere care studiază conceptele și reprezentările prin intermediul termenilor. În studierea terminologiei se unesc trei concepte distincte:

- a. ansamblul de principii științifice și norme care se ocupă de studiul termenilor;
- b. ansamblul de directive pe care le găsim în lucrările terminografice;
- c. ansamblul de termeni care se găsesc, funcționează și se uzitează într-un domeniu specific anume.

În cursul anilor optzeci, sec. XX rețele internaționale de schimburi de date din domeniul terminologiei au fost constituite puțin câte puțin peste tot în lume. Demersurile foarte importante sunt de ordin științific și mai ales economic. Terminologia, considerată mai precis în cadrul sferei francofone, reprezintă, de asemenea, de câțiva ani buni, un demers cultural și politic. Începând cu anii șazeci, în mare parte sub impulsul Québecului, terminologia s-a aflat în centrul noțiunii de *politică lingvistică*.

Franța mai întâi, și apoi Comunitatea Franceză din Belgia au ținut pasul cu Québec-ul pentru a încerca să definească marile axe ale unei politici terminologice pentru limba franceză. Această dezvoltare se datorează voinței statelor francofone de a substitui echivalenți francezi termenilor proveniți din limba engleză care invadau domeniile științei și al tehnicii.

O politică terminologică bine înțeleasă se preocupă de limba specializată. Cercetătorii în domeniu și totodată inovatorii tind să creeze noi obiecte și concepte. Acestea variază între 4000 și 10000 în fiecare an. În măsura în care cercetarea și inovația tehnologică se face astăzi în limba engleză, se are totodată în vedere crearea de noi termeni destinați și desemnarea de noi referenți. De aici apare importanța de a traduce sau adapta în franceză aceste neologisme engleze. De exemplu *ordinateur* a înlocuit cuvântul englez *computer* din 1995 la cererea lui IBM-FRANCE. În ceea ce privește cuvintele *laser*, *radar*, *transistor* sau mai recent, *céderom*, ele au devenit astăzi cuvinte franceze, chiar dacă pleacă de la creații terminologice anglo-americane.

Adevăratul obiectiv al politicii terminologice nu constă în a face o vânătoare sistematică a cuvintelor așa-zise *franglais* (frangleze). El constă mai degrabă în a răspunde cererii profesioniștilor (în special a traducătorilor), creând condițiile necesare pentru a le permite să dispună de un corp de termeni utilizabili în franceză, în numeroasele limbi de specialitate.

Primul suport al informației este limba. De măsura în care materia lingvistică este bine stăpânită și controlat întrebuintată, ceea ce înseamnă utilizarea unei terminologii coerente, stabile, lipsite de ambiguitate, depinde dacă informația este convenabil transmisă și prelucrată (tradusă, rezumată, indexată). Ameliorarea transmiterii informației face indispensabil un minimum de **reglementare terminologică**. Amenajarea terminologică trebuie discutată în contextul amenajării lingvistice ca un proces ce poate să răspundă unor obiective care pot să difere unele de celelalte. Din ansamblul lingvistic pot fi amintite următoarele acțiuni: ameliorarea calității limbii prin corectarea și îmbogățirea limbii vorbite și scrise; modernizarea lexicului și în special a terminologiei din diferite domenii de specialitate; simplificarea stilistică în contextul industriei limbii.

În amenajarea lingvistică un rol deosebit îl are **neologia**. Văzută din perspectiva lexicografică, **neologia** nu este nimic altceva decât înregistrarea de cuvinte noi sub presiunea nevoilor de denominare, de expresie și de comunicare. Un neologism este un termen creat recent, împrumutat dintr-o limbă străină sau din alt domeniu, sub presiunea unor lacune în posibilitățile de denumire și deci de comunicare într-un anumit domeniu. Limbajul tehnico-științific este, evident, sectorul cel mai dinamic al limbii și activitatea terminologică pune în centrul preocupărilor sale actualizarea continuă a fondului existent: repertorierea și analiza neologismelor în vederea difuzării lor, a punerii lor la dispoziția traducătorilor și a redactorilor de texte de specialitate sau, adeseori crearea de noi termeni.

În fața volumului tot mai mare de masă documentară, a dispune de resurse terminologice înseamnă a putea desemna noi concepte și a transmite fără ambiguități sau pierderi de sens, ceea ce le permite cercetătorilor să publice și să comunice, iar întreprinderilor să-și asigure o politică coerentă de difuzare a produselor. Avantajul de a dispune de o terminologie de referință devine o necesitate, de îndată ce textele sunt produse de sisteme informatizate. Dacă gândirea umană se poate adapta la preciziile limbajului, fie el și tehnic, mașina are nevoie de univocitate. Și numai băncile de date terminologice pe suport informatic sunt în măsură să satisfacă nevoile de tratament automat al limbajului.

Un corpus terminologic nu este un simplu alfabet, vehicul neutru al unor informații. El este un subansamblu specific, care, în interiorul unei întreprinderi, de exemplu, dezvăluie domeniile conceptuale create sau doar folosite prin activitatea sa, este o „vitrină lingvistică” a activității întreprinderii respective.

Posibilitatea, mai mult sau mai puțin diferită, de a aborda terminologiile este condiționată de perspectiva din care sunt privite acestea. Pentru cine sunt elaborate terminologiile? Cine este interesat de folosirea unei terminologii? și, oarecum implicit, Cine studiază toate aceste aspecte (specialistul strict, specialiști în teoria cunoașterii, lingviști etc.)? Întrucât investigarea noastră nu se situează pe poziția unei abordări interne cu perspectiva strictă a specialistului într-un anumit domeniu științific, ne vom orienta spre analiza importanței **terminologiilor** pentru grupuri socioprofessionale mai largi, mergând până la utilizarea în limba literară a unor standarde (dincolo de o anumită specializare).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. P. Anger, L. J. Rousseau, *Methodologie de la recherche terminologique*, Regie de la Langue Française, Quebec, 1977.
2. C. Bally, *Le langage et la vie*, 2-e éd., Zurich, 1935.
3. E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, 2 vol., Paris, Gallimard, 1974.
4. A. Bidu Vranceanu, *Relațiile dintre limbaje tehnico-științifice și limbaje standard*, Limbă și literatură, III-IV, 1990, București.
5. J. C. Boulanger, *Initiation à la terminologie*, Paris, 1985.
6. F. Bruno, *Histoire de la langue française des origines à nos jours*, Paris 1966.
7. M. T. Cabré, *La Terminologie. Théorie, méthode et applications*, Armand Colin, Les Presses de l'Université d'Ottawa, 1998.
8. Georgeta Ciobanu, *Elemente de terminologie*, Timișoara, Ed. Mirton, 1998.
9. E. Coseriu, *Introducere în lingvistică*, Editura Echinoc, Cluj, 1997.
10. R. Dubuc, *Manuel pratique de terminologie*, 3-e éd., Brossard (Québec), Linguatex, 1992.
11. D. Gouadec, *Terminologie. Constitutions des données*, Paris, AFNOR, 1990.
12. M. Foucault, *Les mots et les choses*, Paris, 1966.
13. P. Lerat, *Les langues spécialisées*, Paris, PUF, 1995.
14. Lexitour, *Les 1700 mots des métiers du tourisme*, Bréal, 2003.
15. *Probleme actuale de traducere și terminologie*, Chișinău, CNT, 2002.
16. Alain Rey, *La terminologie. Norms et notions*, Paris, PUF, 1979.
17. G. Rondeau, *Introduction à la terminologie*, Gaëtan Morin, 1984.
18. F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, Payot, 1978.

GABRIELA FRUNZĂ
Institutul de Filologie
(Chișinău)

**INTERACȚIUNEA DINTRE VOCALE ȘI TRIF-
TONGUL [IAU] ÎN LIMBA ROMÂNĂ,
LITERARĂ ȘI ROSTIREA SPONTANĂ**

În limba română există paisprezece triftongi. Doisprezece încep c-un element semivocalic + vocală și se termină în semivocală [iai, iau, eai, ioi, iui, etc.]. Aceștia se mai numesc triftongi *echilibrați*. Doi triftongi încep cu două semivocale consecutive și finisează cu o vocală [ioa, eoa]. Aceștia sunt triftongii *ascendenți*.

În urma cercetărilor experimentale* s-a constatat că în timpul rostirii triftongilor echilibrați forța maximă a organelor articulatorii se plasează pe *vocală*, iar cea minimă pe *semivocală*. La triftongii ascendenți forța articulatorie maximă se plasează pe *vocala finală*.

Aceste trei elemente fonice rostite literar formează un segment ritmo-melodic.

În prezentul articol se urmărește cantitatea și calitatea triftongului [iau] rostit în poziție izolată. Primul component al triftongului, semivocala [i], este emis cu o apertură minimă, vârful limbii retrăgându-se de la incisivii inferiori. Vocala [a] se produce printr-o apertură maximă. Coardele vocale se contractează intens. Cel de-al treilea element fonc, semivocala [u], este articulat prin apropierea maxilarului inferior de cel superior, depărtarea buzelor de dinți, partea posterioară a limbii urcând spre palatul moale. În rezultatul mișcării limbii pe orizontală și verticală și a mișcărilor maxilarului inferior, în canalul fonator se formează trei rezonatoare: primul, la emiterea lui [i], este localizat în partea anterioară, cel de-al doilea în partea medială, la articularea lui [a], și cel de-al treilea este localizat în partea posterioară la rostirea lui [u]. Primul și ultimul rezonator se caracterizează prin dimensiuni minime, iar cel de-al doilea prin volum maxim.]

Videograma triftongului [iau] demonstrează că energia fonică a elementelor triftongului este distribuită în trei spectre: la [i] și [u] e difuz, iar la [a] este compact.

Pe spectrogramele triftongului [iau] apare un contrast vădit la distribuirea energiei fonice. Semivocalele [i] și [u] se caracterizează printr-un nivel minim de energie fonică, iar vocala [a], printr-un nivel maxim.

Analizăm calitatea triftongului [iau] în structura <i iau a>: O privesc lung, ca pe o haină, și iau altă scrisoare. (C. Petrescu, *Patul lui Procust*, p. 189).

La analiza spectrogramelor pe care am înregistrat structura am constatat că energia fonică a vocalelor și semivocalelor este distribuită în trei formați cu valorile medii:

[i] – F1 – 140 Hz, F2 – 2200, F3 – 3400, durata – 86ms, intensitatea – 110 db, tonul – 89 Hz;

[i] – F1 – 110 Hz, F2 – 1200, F3 – 3100, durata – 80 ms, intensitatea – 100 db, tonul – 86 Hz;

[a] – F1 – 900 Hz, F2 – 1800, F3 – 2100, durata – 200 ms, intensitatea – 80 db, tonul – 80 Hz;

[u] – F1 – 80 Hz, F2 – 1200, F3 – 1400, durata – 60 ms, intensitatea – 60 db, tonul – 60 Hz;

[a] – F1 – 950 Hz, F2 – 1750, F3 – 3200, durata – 130 ms, intensitatea – 98 db, tonul – 86 Hz.

În timpul rostirii spontane elementele structurii își modifică calitățile fonice. Primul component, anterolinguala [i] cade, mediolinguala [a] se închide în [e], iar vocala [a], accentuată și legată în energie fonică, rezistă: *ș'ieu altî*.

La rostirea spontană triftongul [iau], aflat în poziție intervocalică, se diftonghează în ascendentul [io] în structurile: *și i-au aflat – ș'io aflat, că i-au analizat – c'io analizat, culori i-au asortat – culori i'o sortat* etc.

Asemenea structuri se atestă frecvent în LRLC.

Aducem un exemplu concludent din romanul lui E. Barbu *Principele*:

– De, i-o fi lui și-alor lui, că pe toți domnitorii *i-au* încurcat cu tămâierile și lingușirea! adăugase și dumnealui Cîrstea Voinescu, al treilea logofăt. (E. Barbu, p. 241)

Sub aspect perceptiv această structură este formată din semivocalele [i], [i], [u] și vocalele [i], [a], [î], adică din șase elemente, energia fonică a cărora posedă următoarele caracteristici acustice:

[i] – F1 – 210 Hz, F2 – 1900, F3 – 2700, durata – 100 ms, intensitatea – 100 db, tonul – 90 Hz;

[i] – F1 – 60 Hz, F2 – 1800, F3 – 2100, durata – 40 ms, intensitatea – 70 db, tonul – 90 Hz;

[i] – F1 – 70 Hz, F2 – 890, F3 – 2100, durata – 50 ms, intensitatea – 45 db, tonul – 50 Hz;

[a] – F1 – 900 Hz, F2 – 1200, F3 – 2100, durata – 120 ms, intensitatea – 90 db, tonul – 96 Hz;

[u] – F1 – 80 Hz, F2 – 1100, F3 – 1800, durata – 60 ms, intensitatea – 60 db, tonul – 60 Hz;

[î] – F1 – 310 Hz, F2 – 1238, F3 – 2840, durata – 228 ms, intensitatea – 64 db, tonul – 78 Hz.

În RS semivocala închisă [i], component al diftongului descendent [ii], cade, triftongul [iau] se diftonghează în ascendentul [ii] și vocala mediolinguală [î] cade: *domnitori io-ncurcat*.

Propunem spre analiză altă structură, în care triftongul [iau] este precedat de hiat binar și urmat de vocală: *de o iau agale, de o iau onorat, și o iau întristat* etc.

Am analizat structura la aparatele electroacustice și am obținut informații obiective privind trăsăturile acustice ale fiecărei unități fonice:

[e] – F1 – 180 Hz, F2 – 2100, F3 – 3100, durata – 96 ms, intensitatea – 110 db, tonul – 111 Hz;

[o] – F1 – 110 Hz, F2 – 2200, F3 – 3100, durata – 100 ms, intensitatea – 100 db, tonul 90 Hz;

[i] – F1 – 60 Hz, F2 – 1300, F3 – 2650, durata – 60 ms, intensitatea – 90 db, tonul – 70 Hz;

[a] – F1 – 950 Hz, F2 – 1800, F3 – 2200, durata – 140 ms, intensitatea – 110 db, tonul – 88 Hz;

[u] – F1 – 60 Hz, F2 – 1600, F3 – 2140, durata – 60 ms, intensitatea – 40 db, tonul – 60 Hz;

[î] – F1 – 140 Hz, F2 – 1500, F3 – 2500, durata – 110 ms, intensitatea – 100 db, tonul – 90 Hz.

La analiza auditivă a structurii au fost percepute șase elemente fonice, patru vocale și două semivocale. În acest context aducem un exemplu din romanul lui C. Petrescu *Patul lui Procust*: Îmi oferă o nouă țigară, pe care o iau îngîndurat. (C. Petrescu, p. 258)

RS denaturează considerabil înfățișarea fonică inițială a structurii. Hiatal binar [eo] se diftonghează în ascendentul [eo]. Mediolinguala triftongului, vocala [a], se anteriorizează în [e], iar vocala [î] cade: *pe careo eu 'ngîndurat*.

Examinând triftongul [iau], aflat în poziție intervocalică, adică în proces de interacțiune cu vocalele, am remarcat modificări esențiale în cantitatea și calitatea vocalelor și semivocalelor, cauzate de specificul RS: diftongarea triftongului, diftongarea hiatalului, înlocuirea unei vocale din cadrul triftongului prin alta, căderea vocalelor și reducerea elementelor fonice.

Fenomenele fonetice negative denaturează structurile din punct de vedere cantitativ și calitativ, modifică substanțial modelul silabic specific LRLC.

Pentru a nu deteriora aspectul melodic al limbii române literare, în procesul de rostire vorbitorii trebuie să pronunțe clar și ferm fiecare sunet din cuvânt.

La analiza triftongului [iau] din LRLC în plan articulatoriu, acustic și perceptiv, am constatat următoarele:

a) componentele semivocalice din cadrul triftongului se caracterizează printr-o articulație dinamică (cu unele segmente staționare în spectre). Primele două componente sunt emise printr-o excursie de lungă durată, iar cel de-al treilea component printr-o recursie de scurtă durată;

b) al doilea component al triftongului, vocala [a], se pronunță prin trăsături acustice relevante, specifice sunetelor vocalice, excursie ținută și recursie, prezentînd așadar o articulație completă, distinctă și ușor fixată pe sonogramă și spectrogramă. În plan articulatoriu elementul semivocalic [i] și cel vocalic [a] alcătuiesc o structură unică (în canalul fonator) cu caracteristici specifice celor trei sunete [i] + [a] + [u] (articulație glisantă + articulație completă + articulație glisantă).

Din punct de vedere acustic sunetele distincte ale triftongului formează un segment compus din unități fonice dependente, fiecare avînd câte un spectru alcătuit din doi sau trei formanți cu o dinamică maximă la semivocale și una redusă la vocală.

Atenționăm că cele trei sunete componente ale triftongului formează un singur nucleu silabic.

Sunetele din structura <i iau a> se prezintă drept elemente capabile de a întregi și amplifica sonoritatea silabei, intensificînd ritmul și melodia cuvîntului.

În RS elementele fonice ale structurii <i iau a> suportă modificări cantitative și calitative. Se denaturează complet corpul fonetic literar al structurii, structura devine nonsonoră, nonritmică și nonmuzicală.

Acest proces de denaturare a vocalelor din cadrul structurilor este frecvent în RS.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. V. A. Artiomov, *Экспериментальная фонетика*, Moscova, 1986.
2. R. I. Avanesov, *Фонетика современного русского литературного языка*, Moscova, 1956.
3. A. Avram, *Semivocalele românești din punct de vedere fonologic*// Studii și cercetări lingvistice, nr. 1, București, 1958.
4. G. I. Flanagan, *Анализ, синтез и восприятие речи*, Moscova, 1968.

5. G. Gogin, *Limba moldovenească vorbită*, Chișinău, 1986.
6. G. Gogin, *Problema devocalizării hiatului în limba română*, Chișinău, 2003.
7. N. I. Jinhin, *Механизм речи*, Moscova, 1958.
8. L. I. Skvorțov, *Литературный язык. Культура речи. Актуальные проблемы культуры речи*, Moscova, 1970.

NOTE

* Materialul lingvistic a fost rostit de prezentatorii de la „Teleradio Moldova” și studenți.

LRLC – limba română literară contemporană.

RS – rostirea spontană.

SURSE TEXTUALE

1. E. Barbu, *Principele*, București, Editura Minerva, 1977.
2. C. Petrescu, *Patul lui Procust*, Editura București, Gramar, 2008.

RECENZII

ION DUMBRĂVEANU, *Studiu de derivatologie romanică și generală*, Chișinău, 2008, 250 p.

Profesorul universitar Ion Dumbrăveanu este un nume bine cunoscut în romanistica modernă, studiile sale teoretice având un ecou de amploare în lingvistică. Merită să reținem că Domnia Sa este, în prezent, cap de școală în romanistica universitară de la noi, fiind un fidel și talentat continuator al domeniului de cercetare inițiat de regretatul profesor Grigore Cincilei – derivatologia. Tot în această ordine de idei, este necesar să amintim că profesorul Ion Dumbrăveanu este autorul a peste 200 de studii legate de cele mai variate probleme ale limbilor romanice, inclusiv a 4 monografii de o reală valoare teoretică și practică și coautorul a două dicționare: unul spaniol – român și român – spaniol și altul multilingv de proverbe. În fine, Domnia sa ne oferă un studiu de sinteză dedicat derivatologiei romanice și generale, fapt care l-a determinat să escaladeze limitele studierii derivatologiei în cadrul romanisticii și s-o examineze din perspectivă general lingvistică.

Așadar, cercetarea monografică a dlui Ion Dumbrăveanu *Studiu de derivatologie romanică și generală* debutează cu o amplă *Introducere*, în care autorul expune problematica cercetării realizate și punctează, în cunoștință de cauză, istoricul cercetării derivatologiei romanice și generale, în mod special insistând asupra studiilor elaborate de lingviștii din Republica Moldova și România.

Partea I a investigației *Problematica și conceptele fundamentale ale derivatologiei moderne* este consacrată eminentelor unor probleme teoretice ale formării cuvintelor

în lingvistica contemporană. În primul rând, autorul, pornind de la ideea că formarea cuvintelor are tangențe intime cu lexicologia, morfologia și sintaxa, demonstrează, cu lux de probe irefutabile, că derivatologia nu constituie un nivel distinct al lingvisticii, tot așa cum formarea cuvintelor nu constituie un sistem distinct în raport cu celelalte realități ontice ale limbii, ci este un compartiment al lingvisticii cu caracter de internivel. Dat fiind faptul că formarea cuvintelor se prezintă în mod simultan ca un rezultat al evoluției limbii și ca un proces de dezvoltare a acesteia și, ca urmare, este dificil a identifica o delimitare categorică între aspectul sincron și cel diacronic al formării cuvintelor, autorul ajunge la concluzia că „numai o concepție dinamică a sincroniei poate să contribuie la o descriere și interpretare adecvată a proceselor și fenomenelor derivaționale care au loc în realitatea glotică, precum și la scoaterea în evidență a tendințelor și legităților de dezvoltare a sistemelor derivaționale ale limbilor cercetate” (p. 29).

În capitolul *Noțiunile de bază ale derivatologiei*, profesorul universitar Ion Dumbrăveanu, beneficiind de studiile de derivatologie existente, propune un sistem terminologic și conceptual logic bine argumentat. Este vorba de noțiuni ca *derivativitate*, *bază (temă) derivativă*, *cuvânt derivat* sau *bază derivată*, *bază derivativă cultă* sau *livrescă* și *bază derivativă tradițională*, *afix derivațional* și *afix gramatical*, *sens derivațional* și *sens gramatical*, *afixoid* (inclusiv *prefixoid* și *suffixoid*), *radixoid* etc. Tot în acest context urmează să apreciem pozitiv dexteritatea cu

care autorul face delimitările de rigoare între cele două procese derivatologice distincte: *compunerea* și *afixarea*. Totodată, sunt demne de toată atenția raționamentele autorului despre polisemia și omonimia formanților afixali. Deși omonimia derivațională, în raport cu cea lexicală, nu s-a bucurat de o atenție deosebită din partea cercetătorilor, autorul pledează pentru o delimitare strictă a omonimiei derivaționale de cea lexicală și gramaticală, pe de o parte, și a omonimiei și polisemiei formanților afixali, pe de altă parte. Tocmai această distincție i-a permis autorului acestui valoros studiu să ajungă la concluzia că „coincidența structurilor derivaționale a derivatelor cu formanți identici este un indiciu al polisemiei formanților și, dimpotrivă, deosebirea structurilor derivaționale e un indiciu de omonimie a afixelor” (p. 59).

Examinând sub aspect cantitativ inventarul de afixe, inclusiv derivatele cu afixele respective, autorul formulează concluzia cu privire la caracterul deschis al inventarului de afixe (fără a mai aminti aici de cuvinte derivate), iar acest inventar de afixe se extinde în urma trunchierii unor unități lexicale, având drept corolar morfemizarea și trecerea lor în categoria afixoidelor, și în urma omonimizării unor formanți afixali tradiționali și afixoidali. În acest context este de o incontestabilă importanță numărul mare de exemple aduse de autor în scopul argumentării acestui postulat teoretic (p. 65-67), exemplele fiind preluate din toate limbile romanice existente.

Aducând în discuție conceptele *tip* și *model derivațional*, interpretate în calitate de unități gnostice de clasificare și descriere a fenomenelor și sistemelor derivaționale, prof. univ. Ion Dumbrăveanu constată că distincția dintre *tip* și *model derivațional* nu este atât de natură conceptuală, cât mai ales de natură terminologică. Din aceste considerente, autorul se pronunță pentru termenul *model derivațional*, acesta având o frecvență preponderentă în studiile de lingvistică și servind, în mare măsură, la descrierea și inter-

pretarea uniformă și formalizată a proceselor derivaționale.

Sunt, de asemenea, de o reală valoare teoretică și practică aserțiunile autorului cu privire la *productivitatea derivațională*, identificându-se astfel patru grade de productivitate a modelelor și afixelor derivaționale – înaltă, medie, submedie și joasă sau egală cu zero, și cu privire la *relativitatea noțiunilor de cuvinte potențiale și ocazionale*, întrucât unitățile potențiale pot fi formate în orice moment cu facilitate și tot atât de ușor pot pătrunde în sistemul lexical al limbii, în timp ce ocazionalele, în majoritatea cazurilor, rămân în afara sistemului lexical.

Partea II. *Procese și tendințe derivaționale în sistemul nominal afixal panromanice* ia în discuție, mai ales, mai multe probleme de natură aplicativă, acestea fiind însoțite, de câte ori o cere contextul, de anumite considerații teoretice care vin să fundamenteze o afirmație, o constatare sau un fenomen concret. În primul rând, sunt examinate modelele și corelațiile sufixale din limbile romanice și se ajunge la concluzia că „în absoluta majoritate a limbilor romanice cercetate, sufixarea constituie cel mai reprezentativ procedeu onomasiologic al denominației lexicale” (p. 89), afirmația în cauză fiind fundamentată pe analiza parametrilor cantitativi ai sufixării romanice. În continuare, autorul demonstrează lipsa de motivare a unor deducții conform cărora derivarea sufixală ar avea, mai ales în franceză, un caracter neproductiv, insuficient, întrucât în acest caz nu este vorba de o „insuficiență” sau „deficiență” derivațională a limbii franceze, ci despre o anumită „descreștere” a sufixării pe baze derivate tradiționale, legate de „erodarea” structurii morfemice a afixelor tradiționale (p. 89-90). Este elocventă constatarea autorului că în absoluta majoritate a limbilor romanice cercetate derivatele sufixale sunt formate după aceste trei macroscheme: $N \rightarrow N$, $V \rightarrow N$ și $Adj. \rightarrow N$, constituind 99,68 % din numărul total al formațiilor nominale sufixale investigate (p. 92). Este de învidiat tenacitatea și competența autorului în cazul analizei deri-

vatorilor sufixale postsubstantivale, insistând în mod special asupra faptului că bazele derivative substantivale se caracterizează printr-o înaltă combinabilitate derivațională.

Examinând caracteristicile derivaționale, semantice și gramaticale ale unităților lexicale formate cu ajutorul sufixului *-ist*, inclusiv cele ale sufixului în cauză, profesorul universitar Ion Dumbrăveanu, argumentându-și aserțiunea pe analiza minuțioasă a caracteristicilor semantice și morfologice ale derivatelor și ale afixului respectiv, constată, împreună cu alți cercetători, că formațiile cu sufixul dat sunt, de o parte, substantive, iar pe de alta – adjective și că inițial derivatele cu sufixul *-ist* au un caracter substantival. Tocmai în baza acestor constatări, autorul consideră că, în acest caz, „e rațional să se vorbească despre o omonimie lexicală a derivatelor cu formantul dat, adică despre omonimizarea derivatelor ce conțin acest sufix, și nu despre omonimizarea formantului” (p. 98).

Multă competență și cunoaștere fină a limbilor romanice și a problematicii lingvistice probează autorul și în cazul analizei modelelor sufixale postverbale, postadjectivale și a modelelor derivaționale *nomina agentis* feminine.

Întrucât după sufixare, prefixarea este unul din cele mai productive procedee de formare a cuvintelor în limbile romanice actuale, Capitolul II din Partea II este consacrat anume acestui procedeu derivațional, procedeu care, în raport cu sufixarea, este studiat insuficient în literatura de specialitate. Dat fiind că se constată o confuzie aproape generalizată între procesul de derivare a unităților lexicale și de compunere a acestora, autorul definește afixoidul drept „un element de compunere savantă, capabil să se îmbine cu baze derivative autonome și să funcționeze în calitate de morfem (temem) prefixal sau sufixal” (p. 160). În baza acestei definiții, autorul propune că atunci, când „în cadrul unui sistem se îmbină două elemente culte de origine greacă sau latină, aplicarea termenilor și noțiunilor de «prefixoid» sau

«sufixoid» este lipsită de sens, deoarece, ... în asemenea cazuri nu este vorba de o derivare în sensul strict al cuvântului, ci de o compunere savantă” (p. 160). Tot în acest context este cazul să amintim delimitarea conceptuală a autorului când propune ca în locul termenului *motivare* a derivatelor prefixale să fie utilizat termenul **compatibilitate derivațională** și, respectiv, cel de **compatibilitate specifică și lărgită**.

Autorul denotă o acribie colosală în situația în care determină numărul formanților prefixali și productivitatea acestora în limbile romanice, rezultatele investigațiilor fiind ilustrate în tabele speciale, care, de altfel, abundă și în cazul analizei tuturor celorlalte procedee derivaționale. Sunt apreciable opiniile autorului în privința analizei compatibilității și expansiunii derivatelor cu prefixoide savante **aero-**, **auto¹-** și **auto²**, **bio-**, **cine-**, **electro-**, **extra-**, **hyper-**, **infra-**, **macro-**, **maxi-**, **micro-**, **mini-**, **moto-**, **multi-**, **neo-**, **photo-**, **pseudo-**, **radio-**, **semi-**, **sub-**, **super-**, **supra-**, **tele-**, **ultra-**, **video-** etc., inclusiv cele referitoare la productivitatea derivațională a prefixelor tradiționale și livrești (**anti-**, **co-**, **contra-**, **des-**, **ex-**, **in-**, **inter-**, **no-**, **pre-**, **pro-**, **re-**, **sobre-**, **sub-**) în limbile romanice moderne.

Studiul dlui prof. Ion Dumbrăveanu, deși este redactat într-un limbaj științific elevat, are totuși unele inadvertențe de exprimare, care, în opinia noastră, au fost comise mai curând din neatenție, decât din neștiință. Pentru a nu stăruî prea mult asupra acestor erori le enumerăm mai jos clasificându-le în a) tautologii – „datorită înrudirii genetice, multe limbi (inclusiv și cele romanice)...” (p. 20); b) expresii sau îmbinări nespecifice limbii române – *a face o concluzie* (p. 59, 99, 130, 160, 167) în loc de *a trage o concluzie* (eroare explicabilă nu numai de influența limbii ruse, dar și a celei italiene), „în dependență de” (p. 169) în loc de „în funcție de”; c) acord incorect „Cu alte cuvinte, indicii cantitativi *al* sufixării trebuie să fie stabiliți pe fundalul general al afixării romanice” (p. 88) în loc de *ai*; „Analiza formanților ce

conțin afixoide de origine greacă *mărturisesc* despre o viabilitate și productivitate virtuală a modelelor derivaționale corelative” (p. 109) în loc de **mărturisește** și d) chiar o creație ocazională (?) – cuvânt inexistent: *prefixațare* (p. 156) în loc de *prefixare*.

Punând la baza studiului său bogata și variata tradiție a romanisticii, autorul face distincțiile de rigoare între straturile lexicale existente în limbile romanice: *lexicul popular*, moștenit direct din latină ori format cu mijloacele interne ale limbii sau împrumutat din alte limbi, și *lexicul savant*, *cult* sau *livresc*, pătruns în limbile romanice începând cu epoca Renașterii. Suntem de părerea că opoziția *lexic popular – lexic*

savant, livresc urmează să substituie opoziția **lexic popular – lexic neologic**, care este utilizată și interpretată impropriu în lingvistica română.

În fine, ținem să avertizăm cititorul că observațiile de redactare semnalate mai sus nu diminuează în nici un fel valoarea teoretică și practică a studiului, care (avem toată certitudinea) va fi de un real folos pentru studiile ulterioare de derivatologie, servind totodată în calitate de vademecum indispensabil pentru studenți și masteranzi.

VASILE BAHNARU
Institutul de Filologie al A.Ș.M.

ALIONA GRATI, *Romanul ca lume postbabelică. Despre dialogism, polifonie, heteroglosie și carnavalesc*, Chișinău, Gunivas, 2009, 254 p.

Aliona Grati a debutat editorial cu volumul *Magda Isanos. Eseu despre structura imaginarului*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2004, după care a urmat *Privirea Euridicei. Lirica feminină din Basarabia. Anii '20-'30*, Chișinău, AȘM, Editura Elan-Poligraf, 2007. Noua ei carte – *Romanul ca lume postbabelică. Despre dialogism, polifonie, heteroglosie și carnavalesc* este, cel puțin pentru mine, aproape o revelație și consacră un nume în naratologia românească. Este adevărat: o serie de capitole sub formă de articole au apărut, în ultimii doi-trei ani, în revistele *Metaliteratură* (al cărei redactor-șefa devenit de curând) și *Revistă de lingvistică și știință literară*, dar surpriza ține de bogăția relațiilor dialogale în romanul basarabean, relații pe care nu le-am descoperit, iar dacă le-am intuit, nu am încercat să le conștientizăm. Cu atât mai mult acum, când, după '90

încoace, lumea se arată sceptică nu numai în privința romanului basarabean, dar și față de romanul din România, care, așa cum afirmă Ion Simuț, nici acesta nu beneficiază de un prestigiu deosebit în Europa.

O societate închisă, cum era cea comunistă, n-a favorizat decât perspectiva totalitară, monologică, de abordare a vieții, o perspectivă care, excesiv aplicată în critica sociologismului vulgar, a deformat fenomenul literar în mod lamentabil. Chiar și naționalismul plâpând din romanul anilor '60-'80, de altfel o reacție firească la internaționalismul de cazarmă, nu stimula dialogul intercultural, nu putea înlesni nici el șansele pe care le oferă o societate deschisă cu valorile ei cosmopolite. Cele trei-patru romane antologice, mai mult sau mai puțin izbutite, dar toate de inspirație rurală, semnate de Vladimir Beșleagă (*Zbor frânt, Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevioasa*

cale a cunoașterii de sine), Vasile Vasilache (*Povestea cu cocoșul roșu*) și Ion Druță (*Povara bunătății noastre*), au în centru personaje care se diferențiază de majoritatea colectivității, oarecum parvenită, adaptată la condițiile „vieții noi”. Exemplare în acest sens sunt cuplurile Filimon și Nichifor Fătu, Serafim Ponoară și Anghel Farfurel, Onache Cărăbuș și Mircea Moraru, protagoniști care pun în dialog diferite mentalități și ideologii.

Cu foarte rare excepții, romanul și astăzi continuă să fie interpretat nu ca un ansamblu de voci, de stiluri, ideologii aflate în dialog, ci este examinat unilateral, monologic, adică dintr-un punct de vedere privilegiat (fie acesta al naratorului omniscient și omniprezent, fie al unui protagonist). Aliona Grati revine în forță la „teologia dialogică” a lui Martin Buber și dialogistica lui Mihail Bahtin, asimilând creator și ideile lansate de Julia Kristeva, Roland Barthes, Tzvetan Todorov, Gérard Genette și de „noii bahtinieni” americani: Michel Holquist, Gardner, Malcolm V. Jones, Robert L. Belknap, David Bohm etc., fără a face abstracție și de cercetările actuale ale bahtinologilor ruși: V. C. Bibler, T. F. Plehanova etc. Ea fundamentează un model hermeneutic nuanțat și bine articulat, structura dialogică a romanului e concepută la diferite straturi și paliere, iar polifonia e ilustrată nu doar prin *cuvântul bivoc*, *construcția hibridă* sau *plurilingvism*, cum s-a procedat rar de tot și foarte timid în critica românească. Adevărul axiomatic – problema centrală a teoriei prozei este *cuvântul bivoc* – (tot așa cum în teoria poeziei e *simbolul*) stă la baza demersului exegetic cu ample și profunde contextualizări sau intertextualizări. *Cuvântul bivoc* e trecut uneori prin aparatul Röntgen, alteori e pus la cântar și decelat în intuirea unui cronotop rabelaisian, spre exemplu, la un Paul Goma (un argument foarte serios în polemica privind scrisul acestui, vorba lui Eugen Ionesco, „Soljenițan român”).

Remarcabile sunt observațiile autoarei referitoare la poetica romanului contemporan. Modelul ei de analiză pe text are mereu în cal-

cul relația intersubiectivă (deci dialogică), mutuală și cooperantă dintre „autor-narator-personaj-cititor” în vederea creării „unității relative de sens” (Bahtin), model la care Aliona Grati ajunge după un lung și antrenant periplu în istoria dialogisticii moderne, evidențiind și contribuțiile altor discipline umanistice ca filosofia, hermeneutica, lingvistica la crearea unei viziuni integratoare. Acest studiu de dialogistică a romanului se proiectează pe un fundal mai larg de „(re) antropologizare a disciplinelor umaniste” și pe unul mai special, al științei literare marcate de trecerea „de la text spre intertextualitate și dialogism” (I. Plămădeală). Pornind de la propunerea lui Paul Ricoeur („poate cea mai influentă încercare de conciliere a pozițiilor contradictorii ale celor două mari direcții de cercetare a textului: semiotica structuralistă și hermeneutica”), autoarea distinge, în linii mari, două tipuri de dialogism – *interacțional* (care trimite la multiplele aspecte ale schimbului verbal al subiecților, la relația dialogică) și *intertextual* (ce se referă la fenomenul „citării” în sens larg) – asupra cărora își orientează atenția, operând după necesitate și cu instrumentele metodologiei bahtiniene și a celei instituite de J. Kristeva, G. Genette sau L. Jenny. Totul pentru a crea o alternativă la relativismul poststructuralist, la fragmentarea postmodernă a narațiunii subiective, dar și la tendința de a vedea nelimitat realitatea fragmentat și fragmentar.

Aliona Grati concepe romanul ca pe o *unitas multiplex*, o organizare conștientă a dialogului dintre voci, în același timp, fiind acceptat și faptul că orice operă se deschide și către o altă dimensiune, cea a textului-intertext ca depozit al codurilor narative sedimentate în inconștient. Lumea romanului este una a polifoniei, a „vociilor-conștiințe” cu poziție axiologică care se aud reciproc, se încrucișează, vin cu răspunsuri, asigurând creația și schimbul de sens fără de sfârșit. Astfel că, „instituind o lume a libertății, a manifestării carnavalesci, romanul creează o *opinie plurilingvă concretă despre lume*”, reînnoită și completată de interpret din locul

său unic în istorie, ceea ce o face pe autoare să creadă că lumea romanului nu mai este rezultatul unei „obiectivități ontologice riguroase, ci al unei *intersubiectivități interactive* creatoare”, acestea manifestându-se într-o formula românească eterogenă. De aici și atitudinea simpatetică a Alionei Grati față de ipoteza lui Umberto Eco privind reevaluarea „socialmente pozitivă” a fenomenului Babel, examinată în studiul său *În căutarea limbii perfecte*, în care ilustrul teoretician reactualizează, în fond, ideea reiterată altădată cu insistență de Bahtin: „...textul (spre deosebire de limbă ca sistem) niciodată nu poate fi tradus până la urmă, căci nu există un potențial limbaj unic al textelor” (*Проблема границ текста. Текст как высказывание*). Textul artistic, mai cu seamă romanul, este „expresia conștiinței lingvistice galileene”: polifonie și polifonism, pluriglosie și plurilingvism, heteroglosie și heterolingvism, deci – o „lume postbabelică”. Autorului îi reușește configurarea unei astfel de lumi doar dacă are „darul vorbirii indirecte” (Bahtin), exprimat prin mânăuirea abilă a unor „strategii dialogice” de „înzestrare a *celuilalt* cu voce” (C. Thomson).

E de mirare, la prima vedere, că modelul romanului basarabean postsovietic e reductibil, în viziunea cercetătoarei, la patru romane: *Din calidor* de Paul Goma, *Spune-mi Gioni!* de Aureliu Busuioc, *Schimbarea din strajă* de Vitalie Ciobanu și *Gesturi* de Emilian Galaicu-Păun. Aceste romane, după Aliona Grati, sunt în măsură să ilustreze faptul că scriitorii români de la est de Prut au răspuns celei mai mari provocări a momentului actual – integrarea în spiritul și mentalitatea europeană și deschiderea spre alte orizonturi culturale – prin crearea unei alternative la modelele monologice, închise în sine, de reprezentare a omului și a realităților sociale.

Proza lui Ion Druță, în lipsa unei literaturi autentice, a cultivat generații de cititori hipersensibili la un soi de dulce sentimentalism, la un tip de realism naiv și liricoidal. În toate timpurile lirismul sentimental,

o formă elementară de reflectare a vieții, e menit oarecum să compenseze insuficiențele unei realități acerbe, crâncene și dure, cu atât mai mult în condițiile de ocupație, ale unui cotidian la limitele subzistenței. Mizeria existențială a avut, în plan artistic, exaltarea unui idilism naiv și rudimentar, cu teme, subiecte, personaje și conflicte artificiale, adeseori inventate. La polul opus al acestei literaturi se află Paul Goma. Iată de ce selectarea acestor nume are nu numai rațiuni polemice, dar și intenții demonstrative în relevarea paradigmei dialogice a romanului basarabean.

Mana lui Paul Goma este altfel decât satul lui Ilarion din *Martorul* lui Vasile Gârneț, altfel decât Ch-ăul lui Emilian Galaicu-Păun, decât câmpul de manevră al personajelor lui Ghenadie Postolache sau decât Bălțiul lui Anatol Moraru (cu excepția campusului universitar); universul scriitorului cu viziuni cosmopolite figurează tipul de basarabean deschis spre comunicare, cu o conștiință carnavalizată, aflată „în prag” și „la graniță” cu alte lumi. Aceste din urmă modele negative de universuri dezumanizate, precum și cel creat de Aureliu Busuioc („Majoritatea personajelor din romanul *Spune-mi Gioni!* ilustrează conștiințe alterate de năluca comunismului, spirite gregare mutilate de mașinăria securisto-kaghebiștă, indivizi docili care se mișcă într-o lume unde toți vorbesc într-un exasperant unison propagandistic”), exprimă tendința de a polemiza cu orice autoritate socială, ideologică sau cu tendința unora de a scrie rețeta universal valabilă de adevăr. Romanelor lui Vitalie Ciobanu și Emilian Galaicu-Păun le-ar reveni în economia acestei demonstrații rolul de a experimenta noi formule care să restabilească dimensiunea dialogului social în romanul postmodernist.

Deosebit de interesante sunt observațiile autoarei despre melanjul stilurilor în romanul postmodernist, despre formula lui eterogenă. Nu ne par deloc bizare afirmațiile: „Felul în care Emilian Galaicu-Păun vede lu-

mea și textul, viața și literatura denotă gustul pentru pluralismul postmodernist și refuzul ostentativ al proiectului unei singure variante de lume impus de totalitarisme. Modul discursiv al acestei atitudini se realizează fie prin explorarea resurselor limbajului și proliferarea experimentală a scriiturilor (Barthes), fiecare având în sine un proiect de lume sau constituind un fragment dintr-un univers mistic, unic și imens, încifrat în galeriile labirintice ale bibliotecii turnului Babel (Borges), fie prin reactivarea dialogului dintre creatorii tuturor timpurilor, adică a acelor experiențe *post-* sau *de după* prăbușirea celebrei construcții, eveniment soldat cu spectaculosul

fenomen *confusio linguarum*. Având toate datele unui «modernism radicalizat», această scriitură se emancipează totuși de obsesia producerii monologice a unei lumi ideale, universal valabile, prefigurând și fiind deschisă și spre o viziune *alternativă, împărtășită* asupra realității”.

Sugestivele și foarte meticuloasele analize din prezentul volum ne fac să credem că Aliona Grati este un critic cu o viziune nouă, gândește dialogal și are ce ne spune.

ALEXANDRU BURLACU
Institutul de Filologie al A.Ș.M.

OMAGIERI

ACADEMICIANUL MIHAIL DOLGAN –SEPTUAGENAR

PĂDURARUL MIHAIL DOLGAN

Lev Nicolaevici Tolstoi combina, într-un mod cum nu se mai poate de fericit, munca de la masa de scris cu munca în câmp. Așternem pe hîrtie începutul luptei de la Borodino și ieșim la arat, pentru că veni primăvara. Apoi revenim la „Război și pace”, dar, între timp, se trece secerișul și contele Tolstoi iese cu coasa în câmp.

Literatura artistică în genere are mult comun cu munca în câmp. Creșterea cuvintelor în cele din urmă se va întâlni cu creșterea spicelor. O muncă a fost depusă pentru trup, o alta pentru suflet, dar se regăsesc ambele în ființa noastră.

Din acest unghi de vedere, literatura moldavă prezintă, la ziua de azi, unul din cele mai triste tablouri. Mesele de scris veșnic ocupate cu sticle, pahare și „zacuscă”, iar în câmp rar unde și unde câte un prășitor. Printre dâșii hoinăresc o ceată de pezevenchi care nici gând să pună mâna pe sapă, considerându-se mari specialiști în analiza științifică a prășitului ca fenomen social, și ticluiesc teorii și studii: „Cum poate fi depistat mai ușor firul de popușoi din mijlocul buruienilor”, „Revenirea pălămidei după prima prășitură”, „Influența directă dintre alimentarea prășitorului și randamentul muncii sale”, „Strigături și cântece pe vremea prășitului în nordul Moldovei”, „Plivitul și prășitul, o veche tradiție moștenită de la geto-daci”, „Frecvența redusă a raporturilor conjugale pe vremea prășitului”, „Istoria integrală, fundamentală și absolută a scrisului și prășitului în Basarabia de la Enăchiță Văcărescu până la Ion Bolduma”.

Totuși, se întâmplă din când în când să fie împinse mai într-un colț sticlele, paharele și restul de zacuscă, pentru a elibera loc pentru un petec de hîrtie, după care, așternând acolo câteva rânduri, cheflirii ies și în câmp. Și când colo, ce să vază? Printre pușinii prășitori care trag sapa conștiincios, neuitându-și și masa de scris, îl văd pe academicianul *Mihail Dolgan*. Hărnicia lui chiar că nu are margini. Cursuri la Universitate, apariții frecvente în mass-media, editurile nu reușesc să scoată de sub tipar cărțile pe care le prezintă. Dacă Prezidiului Academiei i-ar veni năstrușnica idee să pună sub cântar cât a lucrat Mihail Dolgan în anul trecut și cât a izbutit să facă întreg Institutul de Filologie, s-ar putea isca un mare scandal. Să sperăm că Domnul ne va feri de una ca asta.

Apoi, oricât nu ar părea de ciudat, dincolo de calitățile sale de critic literar, cercetător, savant, membru al Academiei, eu aș pune în prim-plan marele merit al domnului Dolgan

de a fi un **bun**, un **foarte bun cititor**. Problema capitală a literaturii noastre la ziua de azi nu e atât scrisul, cât cititul. Tirajele publicațiilor au coborât în câțiva ani de la zeci de mii la câteva sute. Măine-poimăine riscă să dispară definitiv.

Mai ales e în mare pericol literatura artistică. Ați văzut pe undeva pe la vreo bibliotecă să facă rând cititorii, l-ați auzit pe cineva rugându-se să i se dea cartea cu împrumut măcar pentru o noapte? Suntem deja în altă epocă. Lumea nu mai citește, a scăzut capacitatea, fondul emotiv de însușire a imaginii artistice. Cititul presupune un anumit efort de imaginație, o autocultivare a spiritului, pe când serialul și clipurile televizate le înghiți cu nemiluita picurând pe divan, fără a-ți deranja cât de cât armonia procesului digestiv.

Din păcate, snobismul provincial distruge și ceea ce a mai rămas din literatură. Cuvintele înrăite stau să le înghită definitiv pe cele binevoitoare. Mulți dintre criticii noștri consacrați, înainte de a fi luat în mână o carte recent apărută, vin cu o părere gata formată despre conținutul cărții pe care încă nici nu au deschis-o. Și nu că așa, în linii mari, o impresie vagă, aproximativă, ci vin cu un bloc de argumente beton armat, se iau de piept cu Dumnezeu pentru pozițiile lor.

Spre deosebire de confracții săi, Mihail Dolgan deschide orice carte nouă cu o curiozitate de copil și nu se oprește până nu ajunge la blocul informativ al editurii, dat la cules, semnat pentru tipar, tirajul ș.a.m.d. Această sete nesăbuită pentru lecturi de tot felul Mihail Dolgan o fi moștenit-o de la marii cărturari premergători, începând cu Călinescu și terminând cu Ion Rotaru. Acum, odată ce veni vorba despre Ion Rotaru, cu câteva săptămâni înainte de a se strămuta în lumea celor drepti, renumitul critic mi-a destăinuit, cu un fel de tristețe, că și-a trăit viața într-o pădure de cărți. Ieșeam de-acolo, zicea, doar pentru a ține curs la Universitate sau pentru a prezenta la editură următorul volum.

Mihail Dolgan își petrece și el viața în pădurea cărților, ieșind din când în când la marginea pădurii pentru a ne spune ce-a văzut el interesant acolo. Iese pentru a-și instrui studenții, pentru a mai contacta o editură, după care iarăși se întoarce în lumea cărților noastre.

Mulți ani înainte, domnule pădurar! Să te vedem tot mai des ieșind de acolo cu coșurile pline. Cât despre pădure, vorba cântecului:

„Crești, pădure, și te-ndeasă...”

ION DRUȚA
Moscova, februarie 2009

TROPISME IDENTITARE

Pentru academicianul Mihail Dolgan, deontologia actului critic – înzestrat cu o înaltă valoare existențială – se bizuie întotdeauna pe dialogul cu valorile, pe redescoperirea de sine, pe aflarea de sensuri și semnificații artistice, umane și naționale. Ilustrul critic radiografiază cu consecvență în luările sale de poziție polemice tarele cronice ale vieții literare din Republica Moldova (aproape prin nimic diferite de cele existente în România), în condițiile unei crize generale a sistemului social, politic, economic și cultural, susținând cu fervoare atitudinea reflexivă asupra ingraterii meserii a scrisului. Faptele supuse judecății sale sunt aprioric transformate și dozate ca fenomene cu relevanță morală. Așa se întâmplă că includerea lor în textura etică se realizează cât mai firesc cu putință, fie că este vorba de interiorități umane, fie că intră în culisele puterii administrative sau simbolice a breslei scriitoricești. Autorul *Responsabilității cuvântului critic* se angajează cu toată știința sa în jocul vieții literare, simțind – prin exacerbarea analitică ce îi este proprie – necesitatea unei complete exorcizări, a unei vindecări prin regăsirea normalității. Sunt reacții imediate, reflecții spontane, dar întotdeauna racordate în manieră culturalizantă la dinamica faptelor, la derutanta lor producere.

Înainte de a fi transformată în raționament, înclinația pentru firescul lucrurilor spuse cu direcitate se manifestă la cel îndrăgostit de *idee și imagine poetică* printr-un demers ferit de exagerări și de întorsături textuale care să sacrifice sensul operei luate în discuție de dragul unei metode sau alteia. Înainte de a fi inteligentă și subtilă, critica trebuie să fie adevărată și integratoare, această perspectivă relevând coerența lăuntrică a creației prin depășirea percepției fragmentare. Pentru cel care se declară discipolul lui Tudor Vianu, entuziasmul debordant și scepticismul extrem sunt cumpănite grație gustului sigur, care îi permite să înlăture exagerările nesăbuite pentru a emite aprecieri ponderate, potrivit principiului că actul de a scrie este determinat de conștiința estetică. Totul pe fondul aplicării unui sistem de idei și a unei metode, demonstrându-se astfel superioritatea abordării lucide și cenzurate sever din perspectivă teoretică asupra celei empirice.

În perioada de tranziție postsovietică, acum când o parte a scriitorimii noastre de pe cele două maluri ale Prutului încearcă, din diferite motive personale sau de grup de influență, o recuzare a valorilor naționale și fabricarea de false mituri conlocuitoare, avem nevoie de spirite critice în stare să judece lucid tot ce se întâmplă în jurul nostru în mod polemic, dar cu echilibru pedagogic și chiar cu tact psihologic. Unul dintre ei este reabilul polemist Mihail Dolgan. Autorul Polemicilor literare pune pe tapet, ori de câte ori se ivește prilejul, metamorfozele imposturii și statutul acestor metiși culturali ce nu se mai pot revendica de la nici o rădăcină culturală sigură, întrucât au imaginarul identitar sfârtecat între nu mai puțin de trei continente.

Ne aducem aminte că, într-unul din studiile sale asupra metaforei, cercetătorul descoperea o evoluție a tropului de la fragment la întreg, de la local la universal, de la metafora asemănărilor la metafora deosebirilor, iar de la caracterul diferențiator al acesteia din urmă – la aspectul paradoxal al mitului personal. Cu alte cuvinte, dacă se raportează la actualitate, exegetul operei regretatului Grigore Vieru aduce ca simplu argument ideea călinesciană, de multe ori uitată de mulți dintre noi, că universalizarea – sau, dacă vrem,

globalizarea – se înfăptuiește numai prin trecerea probei de foc a localismului creator, a axiologiei specificului național. Și aceasta întrucât a apărut, în climatul de suspiciune și intoleranță din ultimul timp, o polarizare a forțelor literar-artistice între cei care neagă orice tropisme de identitate și adepții specificului național. De aici și un sindrom contaminant al etichetărilor negative: cine nu se aliniază ideologiilor globalizante, e în cel mai fericit caz catalogat drept tradiționalist, dacă nu cumva retardat și reacționar.

Profesorul Mihail Dolgan demonstrează, cu prisosință, că este un om al cetății care nu rămâne indiferent la ceea ce se petrece în jurul său, că este un om al timpului său. Însă ancorarea în actualitate nu exclude încercarea de surprindere a semnificațiilor lui ascunse prin tentative de decodificare ce leagă prezentul de trecutul și de viitorul nostru comun. La ceas aniversar respectabil, îi urez profesorului Mihail Dolgan să fie cât mai mult timp un om al viitorului pentru a putea judeca așa cum se cuvine întreaga axă temporală a literaturii noastre. La mulți ani, domnule academician!

Prof. univ. dr. VASILE SPIRIDON
Universitatea din Bacău
(România)

DINCOLO DE TIMPUL TRECUT AL MANUSCRISELOR DE POEZIE

Am putea oare contesta faptul ce dezvăluie obligațiunile criticului și istoricului literar, axat pe reevaluarea și interpretarea valorilor, de a observa (cu ochiul treaz!) ceea ce nu s-a spus și ceea ce mai rămâne din biografiile și creația unor scriitori? Aceste repere au și întregit cuprinsul volumului *Fețele nevăzute ale manuscriselor de poezie* (Chișinău, Tipografia centrală, 2008), semnat de Mihail Dolgan.

Scopul în sine al cărții, după cum ne avizează autorul, este de a scoate la lumină mai multe recenzii interne: „aranjate în acest volum în ordine cronologică, pentru a lăsa să transpară evoluția criticului, dar și a poeziei contemporane supuse primului examen de estimare” (p. 4). Pe aceeași pagină, sunt enumerate și principiile de care s-a ținut cont la redactarea „recenziilor”, între care menționăm: „să le scriu cu aceeași seriozitate și responsabilitate profesională ca și articolele propriu-zise menite pentru publicare”, „să vorbesc, în primul rând, de părțile „tari”, „pozitive” ale manuscrisului (chiar dacă eram sfătuit să nu mă „opresc” la ele), și numai după aceea (cu dreptul moral câștigat) să mă ocup detaliat și cu dovezi probante, în sprijinul obiecțiilor formulate, de părțile vulnerabile, «negative», insuficiente realizate artistic”, „să formulez obiecții severe referitor la încălcările de către autor a cerințelor prevăzute de poezia-artă a cuvântului, dar să fac această operație în mod binevoitor, cu respectarea echilibrului gospodăresc și a spiritului constructiv”, „să vin cu sugestii și sfaturi concrete”.

Argumentul cercetătorului literar M. Dolgan mai constă și în faptul că a descoperit mai multe vechi afirmații (cu referință la scriitorii și opera acestora, expuși în cuprinsul studiului) ce nu au temei și pot fi revăzute și suplinite cu noi opinii: „Două criterii fundamentale mi-au prezidat munca neșoară de primul formulator de opinie asupra unei cărți în devenire: toate cerințele și doleanțele înainte le-am examinat – sincer și obiectiv – din perspectiva legilor artei poetice și din perspectiva adevărului vieții și al adevărului artistic” (p. 7-8).

Chiar din lectura primelor pagini ale *Fețelor nevăzute...* se observă că autorul nu este un cercetător literar „cuminte”, ci un neobosit căutător al conexiunilor literare, culturale, sociale, moraliste etc.: „Poeziile mai noi ale lui L. Damian te captivează, îți răscolesc sufletul, te îndeamnă la meditații grave; ele sunt oglinda fidelă a unei vieți intense de poet civic cu mari responsabilități, cu frământările și aspirațiile lui, trecute printr-o viziune originală, cu largi și eficiente posibilități de transfigurare artistică” (p. 23).

Putem spune că M. Dolgan posedă o îndărătnicire amiabilă care-l caracterizează, refuzând întotdeauna să provoace larmă literară prin procedee *simpliste*. În schimb, preferă travaliul dur, calm și onest. Autorul pare a nu fi tentat niciodată *imposibilul*, deoarece are drept scop de a surprinde acel *posibil* relativ și optim, ce se citește prin filigran, în creația cutărui sau cutărui scriitor: „Poet umoristic prin vocație, Petru Cărare este unul din puținii scriitori de la noi, care își urmează cu o perseverență demnă de invidiat calea aleasă, cu toate că această cale – lupta cu ajutorul glumei, ironiei și satirei contra metehnelor morale ale oamenilor sau contra aspectelor vulnerabile ale societății – este anevoioasă și nu lipsită de riscuri [...] Noul volum de versuri „Săgeți” (Cartea moldovenească, 1972)

vine să continue și, în bună măsură, să adâncească – cu destule probe artistice concludente, care însă nu vădesc mari salturi estetice calitative” (p. 125-126). În acest context, poetul ar fi „dator să-și exprime în mod răspicat și de pe poziții înaintate ale timpului atitudinea sa combativă față de orice eveniment sau fenomen reflectat. Nu un umanism abstract și anistoric, ci unul concret și determinat socialmente e chemat să promoveze el în versurile-i militante” (p. 135).

Astfel, pretenția sau doar aparența de sinteză nu poate și nici nu reușește să ignore că, în cele mai multe cazuri, numele autorilor, promovate ca titlu al recenziilor, nu ne intrigă. De la sine e clar că, alături de numele unor condeieri (azi am fi spus *tastieri!*), aflate în vizorul statornic al criticului, vom atesta și autori mai „stingheriți” cu modeste prezențe, trecuți în revistă pentru prima dată (la vremea lor!). Dacă e cazul onora ca Teodora Braga, Victoria Fonari, Mihai Morăraș, Simion Ghimpu, Lidia Vrabie ș.a., faptul e lipsit de consecințe, întrucât eticheta care-i reunește e cea de autori promițători – alții, în numele generației lor, ar putea să protesteze. Bunăoară, grupul destul de omogen al irepetabililor și truverilor, numiți și „Ochiul al treilea” (Nicolae Dabija, Vasile Romanciuc, Leo Buntaru, Ion Hadârcă, Nina Slutu-Soroceanu ș.a.) nu poate nicidecum încadra și numele unor autori convulsivi-problematizanti (Ion Cuzuioc, Mihai Lescu, Gheorghe Bosi-Dumneanu ș. a.) care, mai potrivit, ar putea figura în categoria unei alte generații ce i-ar reprezenta și caracteriza.

Totalizarea la care aspiră M. Dolgan ar merita o mai sporită atenție la nivelul distribuției. Posibil că autorul *Fețelor nevăzute...* insistă asupra unor specificări/caracterizări de natură mai detaliată intra- sau extratextuală, fapt care oferă sentimentul că se vede antrenat la o acțiune de îmbrățișare totalizantă. Aceste manuscrise, devenite ulterior cărți, fie de poezie, fie de proză, eseistică sau critică literară reprezintă, în sine, un fragment din mișcarea literară din Moldova anilor respectivi, având, la chimir, conștiința timpului scris. Redescoperite astăzi, într-un prezent poate și defavorabil, recenziile aduc cu ele aerul mileniului trecut.

Astfel, antrenând când generalitatea cea mai netedă, când deosebirile și necunoscutele secrete biografice ale unor scriitori (care par a-și fi uitat demult titlurile propriilor cărți!), criticul M. Dolgan mai caută acele prozități prin care respiră marmora.

VITALIE RĂILEANU
Institutul de Filologie al A.Ș.M.

GRIGORE BOTEZATU
La 80 de ani

G. Botezatu este personalitate marcantă în domeniul cercetării culturii populare, reprezentând colectivul folcloriștilor de la A. Ș. M. Îmi este unul dintre prietenii mai în etate. Ne cunoaștem de 48 de ani, fiind colegi la sectorul de folclor al actualului Institut de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei și colaborând la realizarea unor lucrări colective. Datorită muncii acestui cercetător, în mare parte, tezaurul folcloric existent în Basarabia și în satele românești din Ucraina este cunoscut în lume. Un alt bun folclorist al nostru, Sergiu Moraru, observa că prin cărțile lui G. Botezatu „lumea fermecată a basmelor moldovenești a fost cunoscută de la Atlantic pînă la Pacific”. S-ar părea că este o exagerare, însă afirmația aceasta – după cum vom vedea – corespunde realității.

În context, voi accentua și de data aceasta că meseria de folclorist este deosebit de grea, însă foarte necesară societății.

În același timp, la noi astăzi, ca și mai înainte, despre minunata cultură populară pe care o avem se vorbește prea puțin, iar aprecierile, grija față de ea aproape că lipsesc.

G. Botezatu s-a născut la 14 ianuarie 1929 într-o familie de țărani răzeși din nordul [Moldovei](#), s. [Baraboi](#) jud. Bălți. Voi aminti aici faptul că numele de Grigore nu i-a fost pus întâmplător. Ziua sa de naștere se află în preajma unei sărbători religioase – a Sf. Grigorie Teologul (la 25 Ianuarie).

G. Botezatu a copilărit și a învățat la școală în anii grei de război, apoi de foamete, epidemie de tifos (în 1946-1947), deportări, colectivizare forțată a țăranilor în 1949. În acel an (1949) a absolvit școala medie din satul natal, iar în 1954 – Facultatea de Istorie și Filologie (Secția de limbă și literatură numită pe atunci „moldovenească”) a Universității de Stat din Chișinău.

După absolvire, tânărul cu studii filologice a fost angajat în calitate de cercetător științific la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a Uniunii Sovietice. De atunci și pînă astăzi, timp de 55 de ani, G. Botezatu este prezent în activitatea de valorificare a bogatei și variatei noastre culturi populare.

Preocupările folcloristului Grigore Botezatu sunt diverse: culegerea creațiilor populare pe teren, publicarea lor, traducerea din folclorul literar al altor etnii, studierea operelor artistice anonime.

Munca migăloasă dar interesantă de înregistrare a folclorului l-a ademenit [pe G. Botezatu](#)

Încă de pe cînd era student la Universitate, de-a lungul zecilor de ani, pasionatul folclorist a fixat – în numeroase caiete sau pe kilometri de bandă magnetică – multe mii de texte populare orale, pe care le-a depozitat în Arhiva de Folclor a A.Ș.M., în care se păstrează materiale înregistrate începînd cu anul postbelic 1945. G. Botezatu a cules variate creații etnofolclorice în majoritatea localităților din R. Moldova și în sate românești (unele de acum deznaționalizate) din Ucraina (reg. Odesa, Nicolaev, Chirovograd, Cernăuți, nordul Maramureșului, numit astăzi Transcarpatia), din Rusia (ținutul Crasnodar) ș. a.

Una din tendințele de invidiat ale lui G. Botezatu este strădania de a descoperi informatori talentați de folclor, de la care apoi înregistrează tot ce știu ei din creația populară.

G. Botezatu se mîndrește, pe drept, că l-a cunoscut personal pe extraordinarul povestitor și cîntăreț popular Trifan Baltă din Bleșteni, Edineț. Repertoriul folcloric al acestui interpret deosebit a fost înregistrat anterior de scriitorii Valentin Roșca și Ion C. Ciobanu, care au întocmit și editat culegerea *Poveștile lui Moș Trifan* (cartea are cel puțin 5 ediții, începînd cu anul 1955).

G. Botezatu are mare răbdare să efectueze înregistrări repetate (imediat sau la diverse intervale de timp) – lucru foarte greu de realizat, mai ales cînd înregistrările se fac îndată una după alta. Să ne imaginăm cum G. Botezatu îl convinge pe un bătrîn de vreo 80-90 de ani să spună un basm lung ori să cînte o colindă (tot lungă) de două ori, de cîteva ori la rînd. Bineînțeles, această muncă este mult apreciată în folcloristică. Ea permite studierea evoluției creațiilor populare, modul de interpretare, de improvizare ș. a.

G. Botezatu s-a consacrat îndeosebiculegerii textelor de proză populară: povești, parable, legende, snoave etc. Au observat mai mulți oameni de litere talentul lui G. Botezatu de prelucrare, cizelare a poveștilor populare – ceea ce folcloristica permite doar în anumite cazuri. Repovestind narațiunile populare, G. Botezatu caută să păstreze totul ce este important în ele: personajele, liniile de subiect, elementele vorbirii locale, umorul țărănesc ș. a. Totodată, folcloristul nostru completează poveștile populare cu ceea ce crede că textele folclorice au pierdut trecînd de la un interpret la altul, întrucît nu toți au același talent în ale povestitului. G. Botezatu îngrijește cu multă atenție frazele, dialogurile, acordă atenție specială intitulărilor, formulelor inițiale, mediane, finale, tipice poveștilor populare.

Folcloristul Victor Gațac, membru corespondent al Academiei de Științe a Rusiei, membru de onoare al A.Ș.M., scrie, cu multă pătrundere: „Grigore Botezatu întrunește în sine folcloristul și scriitorul. El evidențiază frumusețea poveștii populare. Lucrînd asupra poveștii, tinde să înmănuncheze și să concentreze în varianta aleasă ceea ce găsește mai valoros în diferite texte: bogăția de locuțiuni, integritatea, tiparele urzite secole în șir, alege cuvînte și expresii, forme plastice, ocolindu-le pe cele întîmplătoare, neexpresive”.

Lucrul pe care-l face G. Botezatu în cazul dat este foarte prețios, mai ales, avînd în vedere faptul că cititorii principali ai poveștilor populare sunt copiii. Basmele cultivă la cei mici dragostea față de cuvîntul matern, frumos, față de carte.

Multe generații de copii din Moldova și nu numai au citit ori au ascultat din anii 1950 pînă astăzi, poveștile îngrijite cu măiestrie de către G. Botezatu, astfel însușind vorbirea populară curată, simplă.

Despre G. Botezatu, artist al cuvîntului, vom reproduce aici o apreciere făcută de maestrul Vladimir Beșleagă: „Botezatu nu e un culegător și «prelucrător», e un extrem de

talentat povestitor. Ce stil, ce limbă, ce bogăție și prospețime, și firesc al vorbirii. <...> El unul este. Un fenomen singular la noi, ba chiar, cred, în tot arealul daco-roman”.

Prima colecție de povești populare G. Botezatu a editat-o încă în 1955, la un an după absolvirea Universității. După aceea au urmat alte culegeri, peste 40 la număr. Voi numi doar câteva din ele: „*Basme și snoave* (1958), *A fost odată* (1966), *Făt-Frumos și Ileana Cosânzeana* (1967), *Peneș-Împăratul* (1968), *Povești populare din Basarabia* (1995), *Apa tinereților* (2004) ș. a.

Numai în anul 2008 au fost tipărite – într-o ediție excelentă – 15 cărțuții de povești (îngrijite de G. Botezatu), într-o serie pentru grădinițele de copii și clasele primare: *Povestea lui Isaia argatul*, *Dafin și Vestra*, *Apa Sîmbetei*, *Voinicul din lumea fără nume*, *Aliman – feciorul lui Verde-Împărat*, *Povestea lui Lazăr Busuioc* ș. a.

11 culegeri de folclor ale lui G. Botezatu au fost traduse și editate, în tiraje impresionante, în multe limbi ale etniilor lumii: engleză, franceză, germană, spaniolă, japoneză, bulgară, slovacă, rusă, ucraineană, belorusă, georgiană ș. a. Pe de altă parte, distinsul folclorist a transliterat în graiul românesc (prin intermediul limbii ruse) și a editat la Chișinău peste 30 de culegeri folclorice ale diferitelor popoare: estonian, leton, cazah, bulgar, chinez, indian, egiptean etc. În semn de apreciere a muncii uimitoare de culegere și publicare a nestematelor populare, G. Botezatu a fost primit în Uniunea Scriitorilor încă în anul 1957.

Accentuez faptul că, spre deosebire de culegerile folclorice de popularizare, despre care am relatat mai sus, G. Botezatu respectă cu o strictețe deosebită autenticitatea creațiilor populare atunci când este vorba de înregistrarea și editarea științifică a folclorului.

Cercetătorul a participat activ la întocmirea, redactarea și editarea celor trei serii de culegeri folclorice ale românilor moldoveni. Mai reprezentativă este seria intitulată *Creația populară moldovenească* (în 16 volume). Vorbind despre lucrarea aceasta, savantul bucureștean Jordan Datcu, un bun prieten al folcloriștilor basarabeni, l-a apreciat pe G. Botezatu drept „cel mai bun cunoscător al prozei populare moldovenești”.

Corpusul de folclor nominalizat este în opinia cercetătorilor un veritabil monument al culturii populare din Basarabia, iar autorii lucrării, care au muncit mai mult de 10 ani la întocmirea și editarea celor 16 volume, au manifestat un adevărat act de eroism. Este un adevăr pentru că seria despre care este vorba a văzut lumina tiparului în anii 1970-1980, când în RSSM era în desfrîul antinaționaliștilor și ateștilor. Lucrarea s-a bucurat de o apreciere merituoasă din partea recenzenților din țară și din străinătate. Trei volume importante din această serie au fost realizate de G. Botezatu: *Legende, tradiții și povestiri orale* (1975). *Povești fantastice* (1976), *Povești nuvelistice* (1980).

Seria a doua de colecții folclorice ale românilor din R. Moldova și din Ucraina și-a propus drept scop publicarea creațiilor populare conform zonelor etno-folclorice. Au ieșit de sub tipar opt volume colective, la realizarea cărora a participat și G. Botezatu: *Folclor din părțile codrilor* (1973), *Folclor din Bugeac* (1982), *Folclor din stepa Bălților* (1986), *Folclor din cîmpia Sorocii* (1989), *Folclor din țara fagilor* (1993), *Cît îi Maramureșul* (1993). Ultimul, al 8-lea volum – *Folclor românesc de la est de Nistru, de Bug, din nordul Caucazului* a fost editat în 2007. Cartea a doua a acestui volum va apare în curînd la Tipografia Centrală din Chișinău.

Seria a treia – numită *Mărgăritare* – este destinată elevilor școlii lor de cultură generală. Și aici G. Botezatu are trei culegeri: *Auzita-m din bătrîni: Legende* (1981); *De n-ar fi, nu s-ar povesti* (1983); *Plugul de aur: parabole și povești nuvelistice* (1985).

Este importantă contribuția lui G. Botezatu la evaluarea moștenirii literare din sfera folcloristicii românești. El a publicat articole despre preocupările folcloristice ale lui Dimitrie Cantemir, Ion Neculce, Ion Creangă, Mihai Eminescu, Alexie Mateevici, Tudor Pamfile, Petre V. Ștefănuță, Nichita Smochină, Tatiana Gălușcă. Un merit aparte al lui G. Botezatu este revalorificarea operei eminentului folclorist și etnograf basarabean din anii 1930 – Petre V. Ștefănuță. În colaborare cu colegul Andrei Hîncu a întocmit și a editat lucrarea Petre V. Ștefănuță, *Folclor și tradiții populare* în 2 volume (1991). Prin editarea acestei lucrări a fost inaugurată seria *Moștenire*, consacrată publicațiilor privind folclorul, etnografia, literatura clasică a românilor.

Un succes aparte și o mare bucurie a lui G. Botezatu și a tuturor iubitorilor de frumos este apariția în 2008 a monografiei lui Gheorghe V. Madan, *Un sat basarabean de codru: Trușenii*/ Text stabilit, note, comentarii, corespondență, documente, fotografii, bibliografie de G. Botezatu și Tamara Apostol-Macovei.

Monografia lui Gh. V. Madan și-a așteptat editarea timp de peste 75 de ani. S-a crezut că este pierdută. Dar în 1968 cercetătorul chișinăuian, colegul nostru, Vasile Badiu a descoperit acest manuscris, care se păstrează în fondurile Bibliotecii Centrale Universitare „M. Eminescu” din Iași.

G. Botezatu a desfășurat o amplă activitate de studiere a diferitelor teme importante privind folclorul românilor basarabeni. În 1966 și-a luat doctoratul cu teza *Genurile folclorice și realitatea istorică* (pe baza folclorului haiducesc). Peste un an, în 1967, a editat monografia *Folclorul haiducesc în Moldova*, care l-a făcut pe autor cunoscut în știința despre folclor.

G. Botezatu a publicat peste 300 de articole în variate culegeri, reviste de profil, precum și în enciclopedii, ziare, calendare ș. a.

Și-a dat concursul la scrierea unor manuale pentru instituțiile de învățământ superior și cel mediu. Este unul dintre autorii și redactorii primului curs de creație populară orală din Basarabia – *Schițe de folclor moldovenesc* (1965) – o lucrare științifică de mare necesitate practică pentru catedrele de filologie din acea perioadă. A depus o muncă enormă în calitate de coautor și coredactor la lucrarea colectivă *Creația populară: Curs teoretic de folclor românesc din Basarabia, Transnistria și Bucovina* (1991). În prezent folcloriștii, inclusiv G. Botezatu, pregătesc pentru editare un nou curs universitar, numit *Folclorul literar al românilor din R. Moldova și din Ucraina*, pe care-l așteaptă profesorii și studenții de la facultățile de filologie.

G. Botezatu a participat la întocmirea primei creștomații de folclor românesc din Basarabia (1966). Este coautorul unui manual de literatură, numită „moldovenească”, pentru clasa VI, care a avut 4 ediții – (1973-1976).

G. Botezatu s-a manifestat și ca un bun organizator, coordonator al activității folcloriștilor și etnografilor de la A.Ș.M. Timp de 20 de ani (1979-1999) a fost șeful sectorului de folclor. În 1991 a participat în modul cel mai direct la înființarea Institutului de Etnografie și Folclor, după modelul instituțiilor respective din alte țări. A fost vicedirector al acestui institut (lichidat, din greșeală, în 1999); a fost locțiitorul redactorului responsabil al *Revistei de etnologie* (1995-2001), editată de acest institut.

G. Botezatu a fost unul dintre autorii proiectului lucrării de amploare *Tezaurul etno-folcloric al românilor din Moldova* (în aproximativ 30 de volume), în colaborare

cu specialiști din Iași, București, Cluj-Napoca, Cernăuți, Moscova, dar care n-a fost dus la bun sfârșit, în anii '90, din lipsă de surse financiare.

A participat la organizarea și desfășurarea mai multor întruniri naționale și internaționale ale folcloriștilor și etnografilor.

Cărțile lui G. Botezatu alcătuiesc o întreagă bibliotecă, de mare folos pentru mii de cititori din țară și de peste hotare. Ele contribuie la păstrarea limbii strămoșilor noștri, la menținerea conștiinței naționale.

Rezultatele remarcabile obținute se datorează calităților care-l caracterizează: vocația de folclorist, marea dragoste față de cultura noastră populară, extraordinara forță de muncă, dăruire, bunătate; chiar și pentru răuvoitori face bine. Îi sunt proprii calmul, echilibrul – însușiri pe care le manifestă puțini dintre contemporanii noștri.

Pentru toate cele îndeplinite, G. Botezatu s-a învrednicit de câteva distincții meritate: titlul onorific „Om de știință emerit” (1990), premiul „Dacia” (1991), premiul „Simion Florea Marian” al Academiei Române (1995), ordinul „Gloria muncii” (1996), premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova (2004). I-au consacrat articole câteva enciclopedii și dicționare din țară și de peste hotare: enciclopedia *Literatura și arta Moldovei* (1985), *Dicționarul general al literaturii române* (2004), *Dicționarul etnologilor români* (2006), *Dicționarul scriitorilor români din Basarabia (1812-2006)* (2007) ș. a.

Este important că și în prezent G. Botezatu este relativ sănătos, activ. Îl frământă ideea revenirii la ideea înălțării unui adevărat monument al autorului anonim al folclorului. Bineînțeles, este un lucru foarte greu de realizat după ce concepția inițială a lui I. Druță s-a soldat cu apariția unui monument nu prea clar, un turn de piatră, care ar semăna și cu o lumânare, fixată pe o stâncă din preajma Nistrului, nu departe de Soroca.

Ca și majoritatea dintre noi, G. Botezatu este trist de cele multe realități negative văzute în societatea noastră. Așteaptă schimbări spre mai bine în anul 2009 și în cei care urmează.

Cu ocazia jubileului, colegii îi urează lui G. Botezatu mulți ani cu sănătate, împreună cu cei dragi, să ne bucure și în continuare cu noi realizări frumoase în munca nobilă de valorificare a zestrei noastre folclorice.

* * *

La 27 Ianuarie 2009, în Sala Mică a A.Ș.M. a avut loc o ședință lărgită a Consiliului științific al Institutului de Filologie consacrată omagierii folcloristului G. Botezatu la 80 de ani de la naștere și 45 de ani de activitate. Ședința a fost prezidată de directorul Institutului de Filologie dna Ana Bantș, doctor în filologie. Au fost prezentate câteva comunicări: *Grigore Botezatu – folclorist consacrat* (Nicolae Băieșu, doctor habilitat în filologie); *Probleme de clasificare a cîntecelor bătrînești* (Tatiana Butnaru, doctor în filologie); *Cîntecul liric haiducesc în studiile lui G. Botezatu* (Tudor Colac, doctor în filologie). Au luat cuvînt: Mariana Șlapac, doctor habilitat, vicepreședinte al A.Ș.M., academicienii Haralambie Corbu, Mihai Cimpoi, membrul corespondent al A.Ș.M. Nicolae Bilețchi, scriitorul Vladimir Beșleagă, doctorii în filologie Andrei Hropotinschi, Dumitru Apetri, Vasile Bahnaru, profesorul Nicanor Țurcanu, șefa Departamentului Cultură al municipiului Ialoveni Claudia Șerșun ș. a.

În cadrul ședinței au fost lansate cărțile: Petre V. Ștefănuță, *Datini și creații populare*/ Text ales și stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Grigore Botezatu, Chișinău: Știința, 2008; Gheorghe V. Madan, *Un sat basarabean de codru: Trușenii*/ Text stabilit, note, comentarii, corespondență, documente, fotografii, bibliografie de Grigore Botezatu și Tamara Apostol-Macovei, Chișinău, Muzeum, 2008.

Au venit cu urări de sănătate membrii ansamblului etno-folcloric „Ștefan Vodă” Tudor Ungureanu și Victor Botnaru.

NICOLAE BĂIEȘU
Institutul de Filologie al A.Ș.M.

MARIA ONOFRĂȘ – SEXAGENARĂ

Maria Onofraș este născută în inima Moldovei, în miez de iarnă, la 24 ianuarie 1949 în satul Lozova, r. Strășeni. Fiică a pădurarului Vasile Ciolacu și a soției lui Ana, Maria de mic copil s-a înfrățit cu natura. Și ea, natura, a înzestrat-o cu tot ce a avut mai bun: cu sănătate, cu frumusețe, cu vigoare și omenie.

În anul 1966 absolvește școala nr. 1 din Chișinău. După absolvire se înscrie la facultatea de Litere a Universității de Stat.

Începând cu anul 1976 se angajează la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei și urmează cursurile de competitor pentru susținerea tezei de candidat în științe. Este discipolă a regretatului acad. Silviu Berejan, sub conducerea căruia susține în 1989 teza de doctor în filologie cu tema „Parametrii semantici ai grupului tematic «denumiri de profesie»».

Din 1976 își începe activitatea de lexicograf la Sectorul Lexicologie și Lexicografie. Șeful sectorului pe atunci, regretatul acad. Silviu Berejan ne-a prevenit că munca de lexicograf este grea și migăloasă, aducându-ne drept argument spusele lui Giulio Cesare Scaligero: „Mai ușor poate fi socotită pentru cineva osânda de a munci toată viața la ocnă, decât de a face un dicționar”. Maria Onofraș nu s-a speriat și mai bine de trei decenii a săpat în „stânca” limbii române „dezghiocând” cuvânt după cuvânt și înșirându-le în studii și articole valoroase. A colaborat la elaborarea mai multor lucrări colective dintre care amintim aici doar cele mai însemnate: „Dicționar explicativ uzual al limbii române”, „Dicționar ortografic românesc”, „Dicționar român-rus”, „Dicționar explicativ concentric ilustrat”, vol. I și vol. II (în curs de apariție), „Dicționar explicativ pentru elevi” (în colaborare cu Ana Vulpe și Claudia Rusu) etc. Activând în cadrul Sectorului Lexicologie a depus o muncă enormă la completarea unui fișier care număra peste un milion de fișe clasificate după anumite principii.

Am avut prilejul nu o dată să cunosc și să simt generozitatea sufletească, înțelepciunea, blândețea și cumsecădenia colegei noastre. Ne-a legat profesional și sufletește ani de lucru împreună la Sectorul Lexicologie și Lexicografie, simțindu-i de nenumărate ori sprijinul acordat la nevoie.

Spirit ordonat și conștiincios, Maria Onofraș se ocupă cu toată seriozitatea și răspunderea de activitățile în care este implicată.

Din 1998 a activat la Centrul Național de Terminologie în calitate de cercetător științific. Aici a colaborat la elaborarea multor lucrări colective: „În lumea cuvintelor”,

„Dicționar de profesii și ocupații rus-român”, „Dicționarul feroviarului rus-român” etc. Împreună cu alți colaboratori ai Centrului Terminologic a participat la numeroase sesiuni științifice la tema „Terminologie și limbaje specializate”.

Din anul 2000 este angajată la mai multe edituri. Timp de nouă ani a redactat mai mult de 40 de dicționare. Dintre cele mai valoroase vom menționa doar: „Noul Dicționar Universal al Limbii Române”, „Dicționar de sinonime” (autor Luiza Seche), „Dicționar de antonime” (autor Gheorghe Druță), „Dicționar geografic universal” (autor Anatol Eremia), „Dicționar explicativ și practic al limbii române de azi”(colectiv de autori de la Cluj), „Primul meu dicționar în patru limbi” etc. A redactat manuale: „Gramatica uzuală a limbii române”, „Româna pentru toți” etc. Este o muncă foarte grea. Mii și mii de pagini, zeci de mii de cuvinte și semne citite și recitate.

Maria Onofraș a considerat munca ca o comoară, ca o virtute, ca o lege a vieții, convingerea ei fiind că viața nu dă nimănui nimic fără muncă, numai prin muncă învingi toate greutățile. Munca este izvorul existenței noastre. De aceea muncește cu dăruire oriunde s-ar afla.

Lingvist și cetățean, Maria Onofraș nu poate rămâne în afara problemelor acute, încadrându-se activ în predarea limbii materne celor care doreau să însușească limba de stat. Colaborează la emisiunile radiofonice „Să ne exprimăm corect”. A publicat în ziare mai multe articole de cultivare a limbii.

A participat la diferite conferințe științifice, simpozioane și congrese naționale și internaționale. Dintre cele mai importante amintim: Congresul Academiei Româno-Americane, Colocviul internațional Sextil Pușcariu la Cluj, Conferința „Limba română azi” Iași-Chișinău etc. A publicat numeroase articole științifice în culegeri și reviste de specialitate.

Nu în ultimul rând vreau să menționez că Maria Onofraș este posesoarea unei biblioteci de familie demnă de invidiat: opere complete ale clasicilor literaturii române, ediții rare ale scriitorilor români și basarabeni, mai mult de trei sute de dicționare (o raritate în ziua de azi).

Maria Onofraș face parte din categoria oamenilor, cărora li se umple inima de satisfacție și de bucurie sufletească pentru lucrul făcut BINE. Mă bucur cu sinceritate de tot ce a realizat.

La această dată aniversară pentru ea rămâne același om de omenie, prietenos și mărinimos, modest și perseverent, chibzuit în tot ce face. N-a făcut compromisuri nici cu sine, nici cu alții și a încântat întotdeauna lumea prin simplitate și sinceritate.

Avem bucuria să o omagiem la o frumoasă vârstă a împlinirilor. O felicităm cu căldură, îi urăm sănătate multă, succese mari, noi realizări. Îi dorim să-și amintească cu plăcere de toate împlinirile, cu melancolie de toate clipele frumoase și cu încredere de tot ce nu a reușit în viață, dar va reuși neapărat. Să rămână același suflet cald și inimă blândă.

Primește, stimată colegă și prietenă, aceste gânduri curate în care se împletesc deopotrivă stima și admirația. La mulți ani cu roade bogate, cu prieteni buni.

LIDIA VRABIE
Institutul de Filologie al A.Ș.M.

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

Colocviul Internațional SEMANTICA LIMBII ȘI SEMANTICA DISCURSULUI: INTERPRETARE ȘI DESCRIERE, în memoria acad. Silviu BEREJAN

Pe data de 30-31 iulie 2008, în incinta Academiei de Științe a Moldovei, și-a desfășurat lucrările Colocviul Internațional SEMANTICA LIMBII ȘI SEMANTICA DISCURSULUI: INTERPRETARE ȘI DESCRIERE, în memoria acad. Silviu BEREJAN, organizat de Institutul de Filologie al A.Ș. M. cu prilejul zilei de naștere a savantului.

La această întrunire științifică au fost prezenți specialiști consacrați, dar și tineri filologi din diverse instituții ale țării și de peste hotare: m. cor. al AȘM **Anatol CIOBANU**, Universitatea de Stat din Moldova; prof. univ. dr. hab. **Teodor COTELNIC**, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău; prof. univ. dr. **Dumitru IRIMIA**, Universitatea „Al. Ion Cuza” Iași; dr. hab. **Al. DÎRUL**, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie, Chișinău; prof. univ. dr. hab. **Gh. POPA**, Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți; dr. hab. **Anatol ERIMIA**, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie, Chișinău; dr. hab. **Vasile PAVEL**, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie, Chișinău; dr. hab. **Vasile BAHNARU**, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie, Chișinău; dr. **Ana VULPE**, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie, Chișinău; conf. univ. dr. **Veronica PĂCURARU**, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău; dr. hab. **Elena CONSTANTINOVICI**, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie, Chișinău; dr. **Ion BĂRBUȚĂ**, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie, Chișinău; dr. **Aurelia HANGANU**, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie, Chișinău; dr. **Liudmila ZBANȚ**, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău; dr. **Victor CIRIMPEI**, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie, Chișinău; dr. **Olga COSOVAN**, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău; dr. **Tatiana CARTALEANU**, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău; dr. **Lilia TRINCA**, Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți; **Liuba AGAPI**, doctorandă, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie, Chișinău; etc.

Ședința de inaugurare a reuniunii științifice a avut loc pe data de 30 iulie, miercuri, în Sala Aurie a Academiei de Științe din Moldova și a debutat cu un cuvânt de salut al directorului Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei, conf. univ. dr. **Ana BANTOȘ**. În alocuțiunea sa dna. **A. Bantoș** a salutat prezența sosirea participanților, adresând cuvinte de bun venit tuturor și urând succese întru realizarea programului propus. Despre meritele deosebite în domeniul lingvisticii ale regretatului savant S. Berejan au vorbit prof. univ. dr. hab. **Teodor COTELNIC** în conferința *Neobosit propagator și organizator al științei lingvistice* și prof. univ. dr. hab. **Gh. POPA** în comunicarea *Orizontul „semasiologic” al acad. Berejan*. Au urmat apoi comunicările concrete: *Locul semanticii în gramatică* (**Anatol CIOBANU**, Universitatea de Stat din Moldova); *Direcții de semnificare ale semnului poetic AER în creația eminesciană* (**Dumitru IRIMIA**, Universitatea „Al. Ion Cuza”, Iași); *Semiotica în contextul hermeneuticii moderne* (**Vasile BAHNARU**, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău); *Abordarea semantico-referențială a semnelor lexicale în dicționarul limbii* (**Veronica PĂCURARU**, Universitatea de Stat din Moldova), în care au fost expuse probleme importante ale lingvisticii ce țin de aspectele teoretice, dar și de cele aplicative.

Comunicările prezentate, precum și discuțiile desfășurate pe marginea lor s-au circumscris temei centrale a Colocviul Internațional SEMANTICA LIMBII ȘI SEMANTICA DISCURSULUI:

INTERPRETARE ȘI DESCRIERE, fiind distribuite în trei secțiuni: SEMANTICA DISCURSULUI, SEMANTICA LIMBII ȘI ETIMOLOGIE ȘI ONOMASTICĂ.

Au trezit un viu interes referatele ce au pus în discuție teme legate de *Semantica discursului* (*Cartea Veche: Lectură și receptare*, **Svetlana KOROLEVSKI**, Chișinău; *Argumente anti „f” din „a” și „sunt”*, **Victor CIRIMPEI**, Chișinău; *Cimpul conceptual în raport cu sistemul semiotic*, **Olga COSOVAN**, Chișinău; *Extremele unui cimp semantic: a analiza*, **Tatiana CARTALEANU**, Chișinău; *Internet vs. Intertext (discurs repetat)*, **Elena UNGUREANU**, **Igor COJOCARU**, Chișinău; *Mijloace lexico-semantice și sintactice de exprimare a emotivității în „Ciuleandra”*, **Liuba AGAPI**, Chișinău; *Sensul implicit: calcul interpretative*, **Lilia TRINCA**, Bălți; *Conținuturi implicite în discursul publicitar*, **Natalia MUVERSCHI**, Chișinău; *Aspecte pragmatice ale contactelor interculturale din perspectiva traducerii*, **Cristina ZBANTȘ**, Chișinău; *Categoria „timpului contractat” în opera franceză a lui E. Cioran și instanțele narative ce o reprezintă*, **Oxana CĂPĂȚINA**, Chișinău; *Factorii semantici în traducerea textelor specializate*, **Victoria CRAVCENCO**, Chișinău).

La secțiunea *Semantica limbii* au fost prezentate următoarele comunicări: *Reflecții privind parametrii semantici ai cuvintelor motivante ce capătă prefixe negative*, **Al. DÎRUL**, Chișinău; *Structura semantică vs. structura actanțială a verbului*, **Elena CONSTANTINOVICI**, Chișinău; *De la structurile actanțiale ale verbului la enunț*, **Ion BĂRBUȚĂ**, Chișinău; *Semantica scalară a unităților frazeologice* **Liudmila ZBANTȘ**, Chișinău; *Considerații privind unele „achiziții” semantice*, **Ana VULPE**, Chișinău; *Despre actanță și predicție*, **Aurelia HANGANU**, Chișinău; *Interdependența între sens și structură la formarea verbelor*, **Silvia MAZNIC**, Chișinău; *Restricții semantice privind transformările diateziale*, **Violeta UNGUREANU**, Chișinău; *Structura semantică a verbelor de comportament*, **Natalia BUTMALAI**, Chișinău.

În referatele axate pe domeniul *Etimologiei și Onomasticii* s-au discutat următoarele probleme: *Realizări și perspective în reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale*, **Anatol EREMIA**, Chișinău; *Seriile heteronimice din perspectiva informatizării atlaselor lingvistice*, **Vasile PAVEL**, Chișinău; *Câmpul etemic „scrânciob” în limba română*, **George RUSNAC**, Chișinău; *Aspecte semantice ale studierii numelor de persoane*, **Maria COSNICEANU**, Chișinău; *Despre nume de localități din Transnistria*, **Viorica RĂILEANU**, Chișinău; *Asupra dominantei lingvistice în RM în contextul limbilor minoritare și străine*, **Nicanor BABĂRĂ**, Chișinău; *Graiurile moldovenești din nord-estul RM în cadrul dialectului dacoromân*, **Stela SPÎNU**, Chișinău; *Criteriul semantic în etimologie. rom. PUICĂ și concordanțele lui baltice*, **Ecaterina PLEȘCA**, Chișinău; *Considerații asupra infinitivului postnominal (pe material român-francez)*, **Svetlana LUBAN**, Chișinău.

Discuțiile care au urmat după ședințele în secțiuni au suscit un interes deosebit fiind de un real folos pentru toți cei prezenți. Au vorbit pe marginea comunicărilor de la fiecare secțiune **Vasile Bahnaru**, **Vasile Pavel**, **Ana Vulpe**. La ședința de încheiere s-au făcut totaluri și recomandări pentru Conducerea A.Ș.M. și Guvern. Lucrările colocviului vor fi publicate într-un volum în memoria acad. Silviu Berejan.

Tematica colocviului a cuprins o mare parte din problemele de care a fost preocupat regretatul acad. Silviu Berejan, demonstrând totodată că soluțiile propuse de Domnia-Sa sunt viabile, iar problemele abordate în studiile sale continuă a fi actuale.

VIOLETA UNGUREANU
Institutul de Filologie al A.Ș.M.

DIN SUMARUL NUMERELOR
URMĂTOARE

•

•

•

•

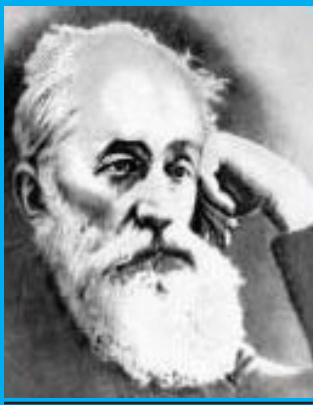
REVISTĂ DE LINGVISTICĂ ȘI ȘTIINȚĂ LITERARĂ

2008, nr. 1–2, p. 1–140

Șef de redacție *Mihai Papuc*
Procesare computerizată *Galina Prodan*

Formatul 70×100 1/16. Coli de tipar conv. 9,25 Tirajul 200 ex. Comanda 121

Tipografia Centrală,
Str. Florilor, nr. 1, or. Chișinău

*„Orice cuvânt
oglindește un lucru,
o ființă, o idee,
o datină...”*

**BOGDAN PETRICEICU
HASDEU**

REVISTĂ DE LINGVISTICĂ ȘI ȘTIINȚĂ LITERARĂ

DIN SUMAR

-
- ---

 -

 -

 -

 -